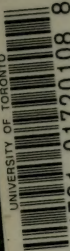


UNIVERSITY OF TORONTO



3 1761 01720108 8



PURCHASED FOR THE
University of Toronto Library
FROM THE
Abraham Isaac Silver
Memorial Library Fund
FOR THE SUPPORT OF
Jewish Studies



את הכערה]או יוכל יהא חייב על כל הכלים הטמונין שבגדיש ת"ל קמה
או שדה מה אלו גלויין אף אין לי אלא גלויין יצאו כלים טמונין שהוא פטור
עליהן (ע).
142⁸ חייב לשלם]ניבה הרוח כולן פטורין (צ) ניבה וניבתו הרוח חייב (ק): שלם
ישלם המכעיר. משלם נזק וזער ובושת ושבת ורפוי כאלו הויקו בירו מפני
שהוא כאלו הויקו בחציו (ר): וכל תולדות האש כמוה כנון שהניח אבן או
סכין או משא בראש הגג ונפל ברוח מצויה והויק משלם נזק שלם (ש):
142¹⁷ במלאכת רעהו:]כי יתן איש אל רעהו. ר' ישמעאל אומר עד שיפקיר אצלו
ויאמר הא לך שמור לי זה אבל אם אמר לו תן ענייך בו הרי זה פטור (ת).
142²³ שתי כסף:]כסף או כלים. מה כסף שדרכנו לימנות אף כלים שדרכנו לימנות
מכאן אמרו אין נשבעין אלא על דבר שבמשקל ושבמדה ושבמנין (א): דיא
כסף או כלים מקיש כלים לכסף בין יש בו שווה פרוטה בין אין בו (ב): אין
לי אלא כסף וכלים שאר כל דבר מניין ת"ל לשמר (ג):
142²⁵ ליתן במתנה:]לשמר. לרבות שמירה לכל דבר ודבר במה שהוא יש שטמונין
אותו בקרקע ויש שמניחין אותו בקפסא ויש שמניחין אותו בבית ויש שמניחין
בבית שער לכך נאמר לשמור (ד):
143⁸⁰ אל האלהים.]שומע אני ישאל באורים ותומים ת"ל אשר ירשיעון אלהים לא
אמרתיו אלא אלהים שהן מרשיעין (ה): ונקרב בעל הבית אל האלהים: לשבועה
אתה אומר לשבועה או אינו אלא לתשלומין הרי אתה דן נאמר כן שליחות
יד ונאמר להלן שליחות יד מה להלן שבועה אף כאן שבועה מה כאן בביד
אף להלן בבית דין (ו): אם לא שלח ידו. עד שישלח ידו (ו) חישב לשלח
יד וכו'.

144⁷ דבר פשע]דיא אם לא שלח ידו אין לי אלא הוא בעצמו מניין לרבות שלוחו
נאמר כן ידו ונאמר להלן ונתן בידה מה להלן שלוחה כמותה אף כאן שלוחו
כמותו (ח): על כל דבר פשע. מנין היטה את החבית וכו'.

144²⁵ אלא ראייה:]דיא על כל דבר פשע כלל: על שור על חמור על שה ועל
שלמה פרט: על כל אבדה כלל: כלל ופרט וכלל ואי אתה דן אלא כעין
הפרט מה פרט מסורש דבר המיטלטל וגופו ממון אף כל דבר המיטלטל וגופו
ממון יצאו קרקעות שאינן מטלטלין ויצאו עבדים שהוקשו לקרקעות ויצאו
שטרות שאין גופן ממון (ט): אשר יאמר כי הוא זה. זה הוא המורה במקצת (י):

(פ) וניכילתא וז"כ ס"ח ע"ב. (ז) ז"ק נ"ט ע"ב. (ק) ע' ז"ק ס' ע"ח. (ר) סס כ"ב ע"ח
וע"ב וע' רמז"ס פי"ד מה' נזקי מונון הט"ו. (ט) רמז"ס סס הט"ז. (ת) וניכילתא. (י) וניכילתא
ושבועות מ"ב ע"ב. (ז) דכל שני כלים ככסף ואפילו ז' מתעין טאין צהס טוס פטוטה וכונ"ס
הרמז"ס פ"ג מה' טוען ונטען ה"ה. (ג) וניכילתא. (ד) רמז"ס פ"ד מה' טאלה ופקדון ה"ב וע'
ז"נ ע"ב ע"ח. (ה) וניכילתא. (ו) ע' וניכילתא. (ז) ז"נ מ"ב ע"ב. (ח) ע' גיטין כ"ח ע"ח.
ולא מלאמי נוקר לדרסה דכאן, ועי' לעיל לז 144 טוס ל"י. (ט) ז"ק סינ ע"ח. (י) וניכילתא.



עול מלכות שמים וקיבלה עליה עול בשר ודם (אוון ששמעה כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה לו ארון אחר) לפיכך תבוא האוון ותירצע שלא שמרה את מה ששמעה ומה שנתנית דלת ומוווה מכל הבית אלא אמר הקביה אני פדיתי אתכם מבית עבדים בשכר אותו הדם שעשיתם על המשקפה ועל שתי המווות ואתה מבקש לחזור לעבדות לכך והגישו ארניו אל הדלת או אל המווה] (ג):

ונמכר בנניבתו [מלמד שהאיש נמכר בנניבתו יכול אף האשה תהא נמכרת בנניבתה ת"ל וכי ימכר איש את בתו האיש מוכר ואין בית דין מוכרין] (ד).

אלא ראייה: [דיא אם המצא תמצא בידו הגניבה הרי זה כלל משור עד חמור עד שה חיים הרי זה פרט שנים ישלם הרי זה כלל כלל ופרט וכלל ואי אתה דן אלא כעין הפרט מה פרט מפורש דבר שהוא מטלטל וגופו ממון אף כל דבר המטלטל וגופו ממון יצאו קרקעות שאין מטלטלין ויצאו עבדים שהוקשו לקרקעות ויצאו שטרות שאין גופן ממון לפיכך אין חייבין עליהן תשלומי כסף] (ה).

בשבועה: [חיים שנים ישלם שלא על פי עצמו שאין אדם משלם קנס על פי עצמו] (ו).

ת"ל שרה [ושלח. זה הרגל וכן הוא אומר משלחי רגל השור והחמור (ז) שדרך הבהמה לשבר ברגלה בדרך הלוכה (ח): ובער. זה השן למה כללן זה בזה לומר לך ששניהן מועדין דרך הרגל לשבר ודרך השן לאכול וכן הוא אומר הסר מסוכתו והיה לבער פריץ גדירו והיה למרמס (ט): בשדה אחר.

בשדה אחר הוא שחייב פרט לרשות הרבים שאם הויקה ברשות הרבים בשן ורגל פטור (י): דיא בשדה אחר בשדה אחר הוא שחייב פרט לרשות המזיק (כ) שאם הכנים זה פירותיו וכליו לרשות בעל הבית שלא ברשות ואכלתן בהמתו של בעל הבית או הויקה אותן פטור וכן אם נכנס שורו לרשות בעל הבית ונשכו שורו של בעל הבית או נגפו והמיתו שורו של בעל הבית פטור (ל) שני ושלח את בעירה עד שישלח הויקה וילך ויויק].

מן המטלטלין: [מיטב שדהו ומיטב כרמו. פרט למשועבדין (מ): ישלם. כל מקום שני ישלם משלם נוק שלם: מיטב שדהו. יכול אם הויקה סאה ישלם

לו דמי סאה סאתים ישלם לו דמי סאתים ת"ל ובער בשדה אחר מלמד ששמיין מה שאכלה על גב שדה אחרת מכאן אמרו אין שמיין בית קב מפני שהוא משיבא ולא בית כור מפני שהוא פוגם אלא אם אכלה סאה שמיין ששים סאה מאותה קרקע כמה היא שווה שלימה וכמה היא שווה אחר שחסרה אותה סאה ומשלם (נ). היו פירות גמורין משלם מה שאכלה (ס): מכאן אמרו אין מגדלין בהמה דקה וחיה דקה בארץ ישראל מפני שהפסירה מרובה (ע)].

(ג) קידושין כ"ב ע"ב, ירוש' סס פ"א ה"ג, תוספתא ז"ק פ"ז, ה' (ד) על טעות בעל ונסיב
זכאן העירתי לך 122 הערה י' (ה) ע"י ז"מ כ"ז ע"ב, (ו) ז"ק ע"ד ע"ב, (ז) ז"ק ז' ע"ב,
ירוש' ר"ס ז"ק, (ח) ז"ק י"ז ע"א, (ט) ירוש' ר"ס ז"ק, (י) ז"ק כ"ה ע"ב, (כ) סס כ"א ע"ב,
(ל) סס ו"ז ע"א וע"ב, (מ) ס"ל טענדולס לאו דלוקייחא, ע"י ז"ק י"ד ע"ב תוס' ד"ה טענע וניסא,
(נ) ע"י ז"ק י"ח ע"ב, ירוש' סס פ"ו ה"ב, ותוספתא פ"ו כ"א, (ס) ז"ק ל"ה ע"ב, (ע) ז"ק ע"ט ע"ב.

לקבל אותו ^ו [דיא ולקח בעליו ולא ישלם והו שאמרנו את שדרך בעלים לקבל אותו] ^ו .	146 ²¹
אינה מקודשת: ^ו [יכול לא תהא מקודשת לשניהם אבל תהא מקודשת לאחד מהם תיל לתתה לו איש אחד שקידש אשה אחת מקודשת שנים שקדשו אשה אחת אינה מקודשת:] ^ו .	149 ⁶
אסורין בהנאה ^ו [אין העובר עיו נכסיו אסורין בהנאה] ^ו .	149 ²⁹
^ו [לא תשימון עליו נשך] ^ו כל הענין מדבר.	151 ²⁴
שמע שוא ^ו [לא תשיא שמע שוא] ^ו .	154 ⁵
החזירה וברחה ^ו [החזירה וברחה] ^ו .	155 ¹²
שרה ושרה ^ו [מתבערת בפני עצמה תיל בארץ בארץ דברתי ולא דברתי בכל שרה ושרה] ^ו (והמוסגר לדיך לנמוק).	157 ¹⁰
אלא מצה ^ו [אף כאן אע"פ שאין לך אביב אלא מצה] ^ו .	158 ¹⁵
מעשך ^ו [כל אחד ואחד בשעת אסיפו. יכול תהא ראש השנה ראש לכל פירות האילן תיל באספך מעשך] ^ו .	159 ²
^ו [אשר תקראו אותם] ^ו מקראי קדש.	161 ¹⁹

מלואים.

מאמרי מה"ג שהשמטתי.

במקומות שנתחדש לי כ"י מעיקר מכדרשביי השמטתי כמה מאמרי מה"ג (שהדפסתי בהפלים) והוצאתי הישן מפני החדש הזה, שהוא באמת ישן נושן. אולם מצאתי טוב להדפיס כאן אותן השמטות לתועלת החוקרים, שיכירו בזה. באיזה אופן העתיק בעל מה"ג מהספרים הישנים שלפניו.	
אחיק העברי [במכרוהו בית דין הכתוב מדבר ועליו הוא אומר כי תקנה עבד עברי ואין לך מי שבית דין מוכרין אותו אלא נגב שאין לו לשלם שני אם אין לו ונמכר בנגבתו (א) דיא] כי תקנה.	118 ¹⁸
אדוניו ולא עבדו אדוניו ולא [שלוחיו: אוננו. מה אוננו האמור להלן ימנית בנובה של אוון אף אוננו האמור כאן ימנית בנובה שבאוון. היה כהן אינו נרצע מפני שהוא נעשה בעל מום ונאמר ושב אל משפחתו לחוקה שהיה בה: במרצע אין לי אלא מרצע מנין לרבות את המחט ואת המכתף תיל מרצע או יכול שאני מרבה סיל וסירה רבי אומר הרי כלל ופרט וכלל מה פרט מפורש שהוא מתכת אף אין לי אלא מן המתכת להוציא את הסיל ואת הסירה: ועבדו. יכול אף הכן תיל ועבדו ולא לבנו ולהלן הוא אומר והיה לך עבד עולם לך ולא לבן. יכול לא תהא רצועה יוצאה ביוכל תיל לעולם עולמו של יוכל ולהלן הוא אומר ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו לרבות את הנרצע שיעא ביוכל הוי אומר נרצע אין קונה עצמו אלא בשני דברים במיתת אדון או ביוכל (ב): שאלו תלמידים את רבן יוחנן בן זכאי אמרו לו מה ראה העבד להירצע באוננו מכל איבריו אמר להם אוון ששמעה על הר סיני אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים על פני ופירקה מעליה	121 ²⁶

יתר התקונים וההשמטות

גר' במקום	צד	גר' במקום	צד
גר' 121	11 143	10אין נתן	121 1 ואין
121 12	144 7	10יכול אף	121 12 יכול
121 27	145 27	10בתורה אלא	121 27 אלא
124 11	146 16	10זו משקדשה אביה	124 11 אמה עכריה משייעדה
124 15	147 15	10הלז	124 15 [אחרת]
125 9	148 24	10לשון	125 9 אשר
125 13	148 26	10אליסם ואת פפוס	125 13 אליגוס ואת פפנס
125 16	150 6	10כחייבי	125 16 כחייבי
125 28	151 1	10כישראל	125 28 בישראל
125 29	152 38	10כישראל	125 29 בישראל
127 8	153 1	10שיכול	127 8 יכול
129 6	153 16	10זה וזה אינו בדין	129 6 שניהם חייבין
129 7	154 28	10הראשון מפני שאינו תהתי וזה מפני שאינו עכרו	129 7 זה מפני שאינו שלו וזה מפני שאינו ברשותו
131 29	157 19	10ולדותיהן	131 29 ילדותיהן
133 15	158 8	10מצינו באיש	133 15 איש
134 1	159 24	10נתינתו	134 1 [נתינה]
134 23	160 30	10וכורה ואחר	134 23 ואחר
135 17	161 10	10באדם עשה	135 17 באדם נעשה
136 2	164 29	10מכספו	136 2 בכספו
137 27	165 8	10ככל	137 27 מכל
138 3	"	10שהוא שלום לו דמים לו	138 3 שהוא שלום לו

צד	גר' במקום
121 ¹⁵	אינו נרצע ⁹ [שני] כי אהבך ואת ביתך. לרבו אשה ובנים ולו אין אשה ובנים הרי זה אינו נרצע ⁹ .
123 ¹³	אדוניה ⁹ [אין לי אלא בעיני אדוניה] ⁹ .
125 ¹⁶	זכה ⁹ [לְעֵשׂוֹת נסין על ידו וחנניה מישאל ועזריה זכו שיעשו להם נסים נבוכדנצר וזה] ⁹ .
126 ⁴	בית עולמים ואין קוליש אלא ⁹ [כהן ועבורה בירו אבל זה מעם מובחי אפלו מגנו של מובח אפלו] ⁹ כהן (והנוסגר לדין לנמוק).
132 ¹³	לשמור ⁹ [יצאו חרש שומה וקמן שאין בהן דעת לשמור] ⁹ .
133 ³	ניזק ⁹ [ואו פדיון נפשו של מויק] ⁹ .
134 ¹⁸	מכל מקום ⁹ [חסר בתוך שלו הפקר רשותו ובורו פטור שבתחלה ברשות סתח וכת' בעל הבור ישלם] ⁹ יצא זה (והנוסגר לדין לנמוק).
136 ⁷	[בשבח נכלה קא מפלגי דר' יהודה סבר האי דאמר קרא] ⁹ וגם את המת יחצון.
136 ¹¹	עליו ⁹ [ואו להקל עליו הוי אומר להחמיר עליו ומה מועד שיצא להחמיר עליו] ⁹
	אין משלם יתר על מה שהויק ⁹ [תם שיצא להקל אינו דין שלא ישלם יתר על מה שהויק] ⁹ .
136 ³²	לפי ⁹ [שמצינו בחשלומי כפל שעשה בהן בהמה טמאה כטהורה יכול אף זה כן תיל וטבתו] ⁹ יצאת.

	צד
המדועי אומר ⁰ [שבעים יום אכלו ישראל את המן אחר מיתתו של משה מֵה משה בשבעה באדר אכלו ממנו] ⁰ .	80 ¹⁶
שעם בניו: לפי חרב ⁰ [ר' יהושע אומר לא נולדם אלא היו דנין אותן ברחמים] ⁰ .	83 ²⁰
לארץ [ואין משה מכניס את ישראל לארץ].	84 ⁶
מדורו ⁰ [של משה לדורו של שמואל, ר' אליעזר אומר מדורו] ⁰ .	85 ¹
אומר כבוד ⁰ [יכול לא ידעו על מה תיל ובהיכלו כלו אומר כבוד] ⁰ נתקבצו.	85 ⁷
מרחוק ⁰ [שני האלהי מקרוב אני נאם ה' ולא אלהי מרחוק] ⁰ .	87 ¹²
וביך המקום ⁰ [עד שבא יחרו וביך את המקום שני ויאמר יתרו ברוך ה'] ⁰ .	88 ⁷
יביאו אליך ⁰ [דברים גדולים יבואו אליך] ⁰ .	90 ²¹
לא חולי ⁰ [מעים ולא מיהוש] ⁰ עינים.	92 ²⁶
לשאול ⁰ [ויבא אלהים את אשר שאל נתן לו המקום מה ששאל] ⁰ .	92 ²⁷
ר' יוסי אומר [הרי הוא אומר].	93 ¹⁹
דברי העם ⁰ [ליתן שכר למשה על כל עלייה ועלייה ועל כל ירידה וירידה דיא וישב משה את דברי העם] ⁰ .	96 ¹¹
לעולם: [ויגד משה את דברי העם אל ה'. זה יום הרביעי] ⁰ .	96 ²¹
אני צריך ⁰ [אמרן] הרי שמים וארץ יערבנו אמר להן ⁰ [בטילין הן אמרו אבותינו יערבנו אמר להן] ⁰ .	100 ¹²
ציל: דברתי עמכם ⁰ [יכול לא ירד ודאי תיל] ⁰ וירד.	101 ¹⁷
יחול עליך ⁰ [כיוצא ברבר אתה אומר שלש פעמים בשנה יראה כל זמורך את פני הארון ה' ארון אני על כל באי העולם. יכול אף אתה כיוצא בהן תיל אלהי ישראל. יכול עליך בפני עצמך תיל את פני הארון הא כיצד ארון אני על כל באי העולם וחל שמי עליך] ⁰ .	103 ²³
אין מתקנא ⁰ [אלא באחרים שני וירעת היום והשבת אל לבכיך כי ה' הוא האלהים אמר לו אין מתקנא] ⁰ .	105 ²⁰
וכפר בו ⁰ [ובא בנו ולוה מן המלך מאה מנה וכפר בו] ⁰ .	106 ⁶
של שבת ⁰ [כמאכלו שלחול ועשיר לא יהא מאכלו שלשבת] ⁰ .	107 ²²
בעבר ואמה ⁰ [העברים הכת' מרבר כשהוא אומר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך יש עבד ואמה] ⁰ ואינו כמוך.	109 ¹
לוח זה ⁰ [שני ויכתבם על שני לוחת אבנים ואוי שני שריך כשני עפרים ואוי יריו גלילי זהב כיצד] ⁰ חמשה.	113 ⁷
מרחוק ⁰ [ומה תיל ויעמדו מרחק] ⁰ .	113 ²³
יכול אף ⁰ [את] ⁰ הירוש' [תיל ועבדך ולא את הירוש' מה ראית להביא את הבן ולהוציא את הירוש'] ⁰ אחר שריבה הכתוב.	119 ⁶
לקחו רבו ⁰ [רבו חייב במונותיהן שמתחלה לא לקחו אלא על מנת כן אבל אשה ובנים שהיו לו משלקחו רבו] ⁰ לא יהא רבו.	120 ⁴
מחמת המכה [ונסתרה המכה].	128 ²³

ר' לוי (?) 158	יהודה איש כפר עני 89
לוי הסדר 160	ר' יהודה בי ר' אלעאי 171, 72
ר' מאיר 35, 41, 47*, 50, 51, 52, 114, 115	ר' יהודה בן באבא 17
173, 161, 136	ר' יהודה בן בתירא 161, 107
מריטה 72	ר' יהודה (בן ר' חייא) 1°
ר' נהוראי (נוהראי) 37, 38	ר' יהודה בן לקיש 171
ר' נחמיה 4, 5, 26, 31, 52, 54, 55, 57, 81	ר' יהודה הנשיא 103, 92. עיי רבי
172, 171, 128	ר' יהודה בירי שמעון 52
ר' נתן 23, 39*, 48, 49, 50, 53, 84, 91, 92*	ר' יהושע 1*, 4, 28, 88, 40, 47, 71, 72*, 73*
166, 161, 160, 146, 96	81*, 80*, 79*, 78*, 77*, 76*, 75*, 74*
ר' נתן בר (בן) יוסף 73, 82, 156	89*, 88, 87*, 86*, 85*, 84*, 83*, 82*
ר' סימאי 90	91*, 90*
ר' עקיבה 5, 9, 10, 11, 12, 17*, 19, 20, 21	ר' יהושע בן קרחא 5, 35, 95, 102, 103, 167, 171
26, 32*, 40, 48, 54*, 55, 60, 83, 95, 96	(רבי) יודן 171, 121, 99
99*, 100, 101, 107, 117, 123, 124, 149*	(ר' יוחנן) 92* ?
157, 159, 160*, 161, 162, 169*, 170, 171	רבן יוחנן בן זכאי 118, 116
ר' פסיוס (פסוס) 54*, 88	ר' יוחנן בירי יאשיהו 147
פסוס (?) 125	ר' יונתן 58, 166
ר' צרוק 88*	ר' יונתן בן יוחאי 48°
רבי 8, 9, 15, 25, 26, 41, 47*, 56, 59, 82	ר' יוסי 2*, 8*, 33, 48, 53, 70, 79, 80, 93, 97
96*, 99, 102, 107, 122, 126, 154, 161	126, 119, 109, 99
165, 172. עיי ר"י חנשיא ורבינו הקדוש	ר' יוסי הגלילי 4, 10, 12, 16*, 17*, 19, 20*
רבינו הגדול 72	31, 32°, 35°, 40, 48, 55, 60, 96, 107
רבינו הקדוש 64	149*, 157, 159, 160
ר' ישילא 74	ר' יוסי בן דורמסקית 60
שמאי (הזקן) 35, 107*	ר' יוסי בן זימרה 81
ר' שמעון 4, 9, 17, 19, 23, 44, 75, 92, 103	ר' יוסי בן (בנו של ר') חלפתא 81, 98
107, 124, 128, 140, 142, 152, 164, 170	ר' יוסי (יוספה) ב"ר (בירי) יהודה 30, 36, 96
עיי ר"ש בן יוחאי	122, 98
ר' שמעון בן אלעזר (בירי) 40, 61, 164, 171	ר' יוסי המחוסרי 48
ר' שמעון בן גמליאל 19, 44*, 75	ר' יוסי בן שמעון (בירי שמעון) 76, 77
ר' שמעון בן יהודה איש כפר עיכוס 48, 97, 109	ר' יעקב 12, 23
ר' שמעון בן יוחאי 1, 22, 38, 41, 44*, 49	ר' יצחק 74, 161, 165, 173
73, 110, 168*. עיי ר' שמעון	ר' ירמיה 44
ר' שמעון בן מנסיא 160*	יש אומרין (יש אומר) 43*, 44*, 54, 73, 92
שמעון איש קטרון, תקונים לצד 48	161, 172*
שמעון התימני 17, 48, 128	ר' ישמעאל 4°, 12, 29, 47, 60, 99, 115
שמעיה 48	116, 117*, 118, 128°, 135, 142, 145
תלמיד אחד מתלמידי ר' ישמעאל 166	151, 158, 160*, 161, 164, 165, 166
	ר' ישמעאל בנו של ר' אלעזר בן עזריה 160
	ר' ישמעאל בירי יוחנן בן ברוקה 73, 188

מפתח לשמות התנאים וקצת שאר שמות.

הסי * מורה שהשם נזכר באותו דף ב' פעמים או יותר.
הסי ° מורה שהשם נמצא בהערותי לאותו דף.

ר' אלעזר בן ערך *2, 118*	ר' אבא 72
ר' אלעזר בן פרמא 161	אבה יודן איש צירן 151
אלעזר בן תראי 57	אבא שאול 147, 60, 17
אנטונינוס 64, 59, 44	ר' אבהו 92
בית הלל 33, 85, 108*, 142, 144*, 159*	ר' אבטולס הזקן 47
בית שמאי 33, 85, 78, 108*, 142, 144*, 159	אבטליון 48
בן בג בג *9	אגריפס סבא 105
בני חשמונאי 115	ר' אחא 48
ר' בניה 48	ר' אחי בר יאשיה 161
בן עזאי 10, 85, 132, 149, 152	אחרים 48, 79, 80, 82, 83, 100
רבן גמליאל *2, 88*, 89, 105, 151, 157	איסי בן יהודה 146, 153
דרושי רשומות 72, 73, 79, 82, 158	איסי בן עקיבה 77
הלל (הזקן) 12, 98, 107	איסי בן שמאי 59
זקנים הראשונים 88	אלינוס 125
ר' חייא °1	ר' אליעזר 4, 6, 11, 14, 17, 20, 26, 28,
חכמים 3, 14, 17, 20*, 60, 95, 113, 141*	29°, *32, 38, 41, 47, 55, 71, 72*, 75*,
ר' חלפתא איש כפר חנניה 115	*82, *85, *86, *87, *88, *94, *95, 101, 113,
ר' חנינא בן דוסא 48, 90	*123, *124, *129, *132, *148, 156
חנינא בן חכינאי 10	ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי 23, 94, 95,
ר' חנניה 82	170, 171
חנניה בן אחי ר' יהושע °113	ר' אליעזר בן יעקב 34, 120, 124, *152,
ר' חנניה (חנינה) בן גמליאל 92, 113	157, 158
ר' חנניה בן תרדיון 115	ר' אלעאי 11
טרוגונוס 125	ר' אלעזר 60, 99, 121, 138, 161
ר' טרפון 4, 12, 51, 77*, 100, 146	ר' אלעזר חסמא 78, 81
ר' יאשיה (יאשיהו) 12, 79, 80, 81, 147	ר' אלעזר המודעי 48, *72, *73, *74, *75,
ר' יהודה 4, 5, 8*, 9, 11*, 12, 15*, 17, 20,	*76, *77, *78, *79, *80, *81, *82, *83,
31, *33, 49, 50, 51, 52, 54, 81, *96, 102,	*84, *85, *86, *87, *89, *90, *91, 170
106, 110, 111, 127, 128, 136, *141, 142	ר' אלעזר (אליעזר) בן יהודה איש ברתותא 4, 48
164, 171, 172. עי' יודן ור"י בי ר' אלעאי	ר' אלעזר בירי יוסי 170
	ר' אלעזר בן עזריה 11, 13, 99, 107, 121,
	132, *160

ח'ל בסוסים בחמורים בנמלים בכקר ובצאן: היה הסוס נופל ורוכבו עמו: החמור ותקרו: הגמל ונמלו: הבקר ואכרו: הצאן ורועיהן: ראייה לדבר מן העתידות שני (זכריה י"ד ט"ו) וכן תהיה טגפת הסוס הפרד הגמל והחמור וכל הבהמה אשר יהיה במחנות ההם כמגפה הזאת: אין לי אלא הבהמות המפורשות בלבד ומניין אף החיות שאינן ברשותן שמתו בדבר שני (תהי עיה ג') וחיתם לדבר הסגור: דיא וחיתם לדבר הסגור אלו נפשותיהן כענין שני (איוב ל"ג כ"ב) ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממיתים: נמצאת אומר גרמזה להם מכת בכורות ממכת דבר שהיא גם היא דבר שני (ט' ג) הנה יד ה' הויה פעם שנייה (ש):

[ז]. כ"א. ויאמר ה' אל משה נמה ירך על השמים ויהי חשך בא וראה שאין הקביה נפרע מן הרשעים אלא בחשך שכן מצינו כשנתנקם ממרעה וממצרים לא נתנקם מהן אלא בחשך במצרים הוא אומר (י' כ"ג) לא ראו איש את אחיו: ועל הים הוא אומר (י"ד כ') ויהי הענן והחשך: וכן כשנתנקם מסנחריב לא נתנקם ממנו אלא בחשך שנאי (מ"ב י"ט ל"ה) ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור: וכן בלשצר נתנקם ממנו בחשך שני (דני' ה' ל') ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדראה: וכן המן הרשע לא הוסרה עצתו אלא בחשך שנאי (אסתר ו' א') בלילה ההוא [גדרה] שנת המלך: וכן לעתיד לא יפרע הקביה מן הגוים אלא בחשך שני (ישעי' ס' ב') כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים: ר' מאיר אומר משל את הצדיקים בדירתן (ת) ומשל את הרשעים בדירתן: משל את הצדיקים בדירתן במרעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיה נזיהם (יחז' ל"ד י"ד) ומשל את הרשעים בדירתן כה אמר ה' צבאות ביום ודחו שאולה האכלתי כסיתי עליו את תהום (א) (יחז' ל"א ט"ו) משל אין עושין כסוי לגניתי (ב) לא של כסף ולא של זהב ולא של נחשת ולא של ברזל ולא של בריל ולא של עופרת אלא של חרש מפני שהוא מין במינו כך אמר הקביה גיהנם חשך והתהום חשך יבא חשך ויכסה על חשך דכתי' (קהלת ו' ד') כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכסה:

כ"ג. לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו היה המצרי עומד ואינו יכול לישב: יושב ואינו יכול לעמוד (ג): כוסף קומתו ואינו יכול לששפה: שושפה ואינו יכול לכספה: שני ולא קמו איש מתחתיו: אמר ר' יצחק אוי להן לאומות העולם שהן נידונין לפי מעשיהן שני (ישעי' כ"ט ט"ו) הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם (ד) לפיכך לוקין בחשך שני (תהי ל"ה ו') יהי דרכם חשך וחלקלקות אבל ישראל מה כתי' בהן ולכל בני ישראל היה אור במושבתם שהן עסיקין בתורה ובמצוות שכת' בהן (משלי ו' כ"ג) כי נר מצוה ותורה אור:

(ט) ע' לעיל לד 67 סוף פסוק י"א: ד"א עושה פלא. (ת) צ"ר פליגי צ"ס ר' לוי. (ח) צנעה"ג כחוצ כאן עוד: ח"ר יהודה צ"ר סימון האצלתהי הוצלתהי כתיב ע"כ וכן צ"ר צ"ס צ"ס ר' יהודה צ"ר כ"י וצנעות כנה פי"ד. (ג) מוצא כ"ס צנודל כנה צ"ס חזקי' צ"ר ח"א וכן צנעות כנה פי"ד וצנעותה סוף ר"צ וצנודל תהלים ק"ס. וא"כ נאלמך שצנעינו הוא ונמכילתא דרצ"י ספידרס חזקיס ונמנה סאצו סצ"ר וסאלר מדכסיס. (ג) דוגמתו פי' צנעה י"ד כ' (ל' 49). (ד) ע' ילקוט תהלים כחז' תסכ"ג.

ת ו ש ל ב " ע

[ה]. ג. ויעשו כן החרטומים בלטיהם היו אומרין על המקומות שעדיין לא נתמלאו והן מתמלאין לא מדבריהן אלא מדבריו של משה:

י"ד. ויעשו כן החרטומים בלהטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו כיון שראה הקב"ה שהן מתנאין בראשונות אפלו מקומות שהיו אומרין למלאותן לא היו המכות שפות (ג) בהן שכן הוא אומר בכנים ויעשו כן החרטומים בלהטיהם להוציא לעשות לא נאמר אלא להוציא שכבר הן עשויון בא הכנים ולימר על הכל שכת' בהן ויעשו שלא נתמלאו מדבריהן אלא מדבריו של משה: רבי אומר הרי אומר (תהלי' קיה כיח) שלח חשך ויחשיך אפשר החשך מכה תשיעית הוא והוא פותח בה תחלה אלא זה בנין אב לכל המכות מה החשך לא עשו החרטומים בלטיהם כמותו אף כולן לא עשו החרטמים כמותן: ר' יהודה אומר כל המכות כולן נשנו בספר תלים (ס) הוי' משלשה שלא נשנו הכנים והשחין והחשך (ע) מפני ששלשתן מפורשין בתורה שלא עשו החרטמים בכנים הוא אומר ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו: בשחין הוא אומר (ט' י"א) ולא יכלו החרטמים לעמוד לפני משה מפני השחין: בחשך לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו (י' כ"ג): אבל השאר שהיו בני אדם חוששין שעשו החרטמים כמותן בא דויד וסמך כולן לגבורתו של הקב"ה ולא צרך לסמך אלו השלשה מפני שהן מפורשין בתורה ויש אומרין אף אלו כבר פירשן דויד שני' (תהלי' ע"ח מ"ט) 'שלח בס חרון אפו עברה וועם וצרה: עברה זה השחין שני' בו פ"ח ככשן ונקראת האש עברה שני' (ע"י יחו' כיא ל"ו) באש עברתי אפיח עליהם: ועם אלו הכנים שנקראו המאכולת ועם שני' (משלי כ"ב י"ד) ועום ה' יפול שם: צרה זה החשך שנא' (ישעי' ח' כ"ב) צרה וחשכה: וכל אחד מן המצרים היה נדון במכות לפי שעבודו ששעבד את ישראל שני' (תהי' ע"ח ג') יפול נתיב לאפו ואין פלס אלא משקל שני' (ישעיה מ' י"ב) ושקל בפלס הרים: ומפני מה בכלן נאמרה התראה (פ) ובכנים ובשחין ובחשך לא נאמרה בהן התראה אלא מהקב"ה מתרה באדם פעם ראשונה ושנייה אינו צריך להתרות בו שלישית שנא' (איוב ל"ג י"ד) כי באחת דבר אלהים ובשתים לא ישורנה: ויש אומרין אף אלו היתה בהן התראה וילמדו סתומות מן המפורשות:

[ט]. א. ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה אמר ר' נחמיה כל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים היתה מכת דבר בכל אחת מהן (צ) וכן הוא אומר (ט' י"ד) את כל מגפותי ואומר (ע' יהושע כ"ד ה') ואשלח את משה ואת אהרן ואגוף את מצרים בכל מגפותי קרא הכתי' המכות מגפות: הא כאזוה צר ברם מפני המים המלוחין: בצפרדעים מפני החיות המשכלות (ק): בכנים היו עולין בנוסן כמחשין ומעלין נומי (ר) ומתין: ערוב כמשמעו: דבר כמות שהוא: אין לי אלא בבקמה בלבד ומניין אף באדם

(ג) שפות ונזכר על פי מדרש תהלים ע"ח ח"ל: כל זמנה שהיתה צלח עליהם מכת דבר שפה עליהם (ועי' לקמן). ובשמות דבא פ"י כל זמנה וזמנה שהיתה צלח בזמנים היה הדבר מנושמש ובל ענה. ולפי' שפות היינו מנושמשות ונזכות. לא היו הנכות שכבר היו עשויון ע"י משה מנושמשות ונזכות עד שיהא נראה כאלו עשאון המדעונים. (ס) צמ' ע"ח וצמ' קיה. (ע) שלח זכרו צמ' ע"ח. (פ) ע' פסיקתא זוטרתא ח' ט"ו. ומנעס נראה דל' טוביה לא היה לו מדרש ד"לן. (ג) ע' לעיל הערה ל'. (ק) מנזכר עפ"י מ"ס צמיה' גבי פטרעיס ח"ל ואין לי אלא פטרעיס בלבד ומניין לרבות כל החיות הנושכלות שנים שני' (תהי' ע"ח י"א) ולפירע והשחיתים: ואין השחיתא אלא מיתה שני' (ש"ס כ"ו ט') ויאמר דוד אל אנשי אל תשחיתו. עכ"ל. (ר) ל"י *νομή* נגע האוכלת צמ'.

לצוותן לא היה מתנה עמהן אם בחקותי תלכו ואם בחקותי [תמאסו] [ויק' כ"ו ג' וט"ו] מפני מה מפני שהן יודעין כוח מתן שכרן של צדיקים ופורענותן של רשעים ואינן צריכין להחרות בהן: אבל שאר הנביאים הלויי יפרש להן מתן שכרן [של צדיקים] ופורענותן [של רשעים] כמה פעמים והלויי יכנעו בני דורן: האבות כשהיה הקביה מרבר עמהן לא היה קולו [מרעים] [מרעיש] את העולם אלא בחשאי שלא היה הצורך להשמיע בני דורן: אבל שאר הנביאים כשהיה הקביה מרבר עמהן היה מרעיש את העולם שני [תהלי' כ"ט ה'] קול ה' שובר ארוים: בדיא עד שלא הוקם המשכן אבל משהוקם המשכן נתייחד מקום לדבור ולא היה העולם מרעיש: האבות כשהיה הקביה מצווה אותן לפנות מארץ לארץ לא היה מבטיחן משהוא עושה להן מפני מה מפני שהיו בעלי אמנה: אבל שאר הנביאים כמה הנטחות הבטיחן והלואי יאמינו בני דורן כמה הבטיח את אבותינו במצרים אל ארץ זבת ורבש [ג' ח'] וכן במדבר אע"פ כן היו בספק: כמה הבטיחנו אף לנו רני עקרה [ישעי' נ"ד א'] קומי אורי [שם ס' א'] נחמו נחמו עמי [שם מ' א'] גילי מאד בת ציון [זכר' ט' ט'] הנה יום בא לה' [שם י"ד א'] הנני שולח מלאכי [מלא' ג' א'] ואע"פ כן מתפוגגין (ז): האבות לא היו צריכין לפרש להן שם המפורש אבל שאר הנביאים נתפרש להם השם: שהיו בני דורן [צריכין] לכך: ראייה לדבר ממש רבינו שנא' וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שרדי ושמי ה' לא נודעתי להם: לא נגליתי להם כמוך:

ו'. **לכן אמר לבני ישראל אני ה' ה' יודן** אומר כדאי היו ישראל ראויין לישטף במצרים שהפרו ברית מילה ועברו ע"ו אלמלא שהביא הקביה עצמו בשבועה שני לכן אמר לבני ישראל אני ה' ואין לכן אלא שבועה (ח) שני [שיא' ג' י"ד] ולכן נשבעתי לבית עלי: אני ה'. אני יודע שסופן למרוד בי ולהכעיס לפני ואע"פ כן הריני נואלן למען שמי וכן הוא אומר (ב' כ"ה) וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים: ר' יהודה בן לקיש אומר (ט) וירא אלהים ראה שעתידין להכעיס: וידע אלהים שעתידין למרות ולנאץ אע"פ כן נאלץ למען שמו שני [יחו' כ' ט'] ואע"פ למען שמי: ר' שמעון בירי אלעזר אומר הרי הוא אומר [ישעיה' ס"ג ח'] ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו ויהי להם למושיע: יכול לא היה גלוי לפנינו שעתידין לשקר ת"ל אך יכול נאלץ כבני אדם משקרין ת"ל בנים לא ישקרו: מלמד שעשו תשובה ודגן לפי שעתן (י):

י"ד. **אלה ראשי בית אבותם ר' עקיבה** אומר לא נאמרה פרשה זו ויצום אל בני ישראל אלא אמר לו הקביה שתף עמך ראשים (ב) לעולם אין הענף פוריה בלא כנפים (ל): ר' יהודה אומר לא נאמר לו ליחס אלא שבטו של לוי בלבד אמר לו ר' נחמיה (מ) אם כן היה לו ליחסו בלבד מפני מה שתף עמו ראובן ושמעון אמר לו שלא לפגום את שלפנו: אמר ר' יהושע בן קרחה לא נאמר לו אלא ליחס בניו של קרה שני (ו' כ"ד) ובני קרה אסיר ואלקנה ואביאסף: ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר לא נאמר לו אלא ליחס פנחס עם שבטו של לוי שנא' (ו' כ"ה) ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה ותלד לו את פנחס:

(ז) עג לבס ולא האמינו. (ח) ש"ר פ"ו ועי' לעיל לד' פ'. (ט) וזכילתא יתרו פסוק ויסעו מרפידים. (י) ע"י צ"ר ס"פ כ"ג. (כ) טמות רבס צסס ר' יעקב. (ל) לעיל לד' 169 הערה ע'. (מ) ר"י ודי נחוני' מנפס"ס צענין אחר צס"ר רבס פ"ד פסוק כולך יפס דעמי ומוס אין צ"ך.

בדברים הושיב (א) לו על הראשונה והניח השנייה ויאמר יתרו למשה לך לשלום :
 התחיל משה מצד מיר נגלה עליו הקביה בפימליא של מעלה והתיר לו את הנדר דכתי'
 (פ' י"ט) ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרים : כבר נתן (לך) [לון] יתרו רשות :
 הקביה למה הוצרך לכך מלמד שהתיר לו נדרו : והאיך התיר לו אמר משה אם היית
 יודע שישראל מתעכבין ואינן נגאלין אלא על ירך היית נודר : אמר לפניו רבוננו של
 עולם אפלו על אחד מהם לא הייתי נודר : אמר לו הקביה אם כן מותר לך מוסר לך :

[ה]. כ"ב. וישב משה אל ה' ויאמר אמר ר' אלעזר בירי יוסי (ב) פעם אחת
 הלכתי לאלכסנדריא של מצרים וראיתי שער ועצמות הרבה ממועקין בכנין ניטפל לי וקן
 אחד אמר לי בא וראה מה עשו אבתי לאבתיך מהם הרגו בחרב מהם טבעו בים מהן
 נתמעכו בכנין : ועל דבר זה נענש משה שאמר למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני
 ומאו באתי אל פרעה וגו' :

כ"ג. ומאו באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה אמר לפניו
 רבוננו של עולם אותו השם שאמרת לי (ג) שהוא רחום וחנון ארך אפים ורב חסד
 משהוכרתיו לפני פרעה הרע לעם הזה : והצל לא הצלת את עמיך. אמר ר' עקיבה כל
 כעס שכעס הקביה על משה על שאמר והצל לא הצלת את עמיך (ד) אמר לפניו רבוננו
 של עולם מי הוא שמציל מי הוא שנואל : אמר ר' אלעזר המודיע חלילה לאותו צדיק
 שיאמר כלשון הזה והצל לא הצלת (ה) : אלא אמר לפניו רבוננו של עולם יודיע אני בך
 שאתה עתיד לנאול את ישראל ממצרים שמא על ידי אדם אחר הן יוצאין ואני לא זכיתי
 שיצאו על ידי : אמר לו אתה זכיתו ועל ירך הן יוצאין ממצרים שמתשובת הדבר אתה
 למד ויאמר ה' אל משה עתה תראה וגו' :

[ו]. א'. כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו ביד חזקה
 מלמעלן וביד חזקה מלמטן : ביד חזקה ישלחם מלמעלן : דכתי' (י"א א') עוד נגע אחד
 אביא על פרעה ועל מצרים אחרי כן ישלח אתכם זו מכת בכורות : וביד חזקה יגרשם
 מארצו מלמטן : דכתי' (י"ב ל"ג) ותחוק מצרים על העם למחר לשלחם מן הארץ : ואומר
 (תה' ק"ה ל"ח) שמח מצרים בצאתם כי נפל סחרם עליהם :

ג'. וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ר' אליעזר בנו של
 ר' יוסי הגלילי אומר הפרש בין נבואת האבות לנבואת משה ושאר הנביאים : האבות
 כשהיה הקביה נגלה עליהן לדבר עמהן לא היה נגלה לא בחיות ולא במרכבה ולא בשאר
 מיני הכבוד אלא על גבן היחה שכינה שורה : אמר ר' שמעון האבות הן הן המרכבה (ו)
 שני (ברא' י"ז כ"ב) ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם והנה ה' נצב עליו (שם
 כ"ח י"ג) : מפני מה שהיו מקודשין לשרית השכינה : אבל שאר הנביאים היה נגלה עליהן
 בכבוד כל אחד ואחד כפי כוחו : האבות כשהיה הקביה נגלה עליהן לדבר עמהן לא היה
 נגלה לא בברקים ולא ברעמים ולא בקולות ולא בווועות מפני שהן יודעין את כוחו ואת
 גבורתו ואת גדלו ואת גאונן : אבל שאר הנביאים היה הקביה נגלה עליהן בקולות וברעמים
 ובברקים ולפידים לפי צורך בני דורן מפני מה מפני שאין בני דורן יודעין כוח נבחרתו
 של הקביה הלויי בקולות וברקים והלויי יכנעו : האבות כשהיה הקביה נגלה עליהן

(ח) דונמתו בעיני ויהי ע"א : אני אובין ואדון לפניך. (ז) סנהדרין קי"א ע"א.
 (ז) ע' שנוות רבה. (ד) דעת ר"ע דהכא הוא כדעת ר' ישועאלל צטונות רבה, וסס דעת
 ר"ע כר"א סודועי דהכא. (ה) ע' לעיל לד' 5. (ו) צ"ר ע' ו"ז צסס ר"ל.

אומר לא עשיתי כלום כך כל מלך ושלטון שלא קנה סלטראות וחלאות בארץ ישראל
אומר לא עשיתי כלום (ס):

מ"ז. לך ואספת את זקני ישראל אמר ר' עקיבה נמשלו ישראל בעוף מה
עוף אינו יכול לפרוץ בלא כנפים כך ישראל אין יכולין לעמוד בלא זקנים (ע): סקר
פקדתי אתכם. זו היא מסורת אנדה שבידן שמי שיבא ויאמר להן בלשון פקידה הוא גאלן:
י"ז. ואמר אעלה אתכם מארץ מצרים אל ארץ הכנעני מגיד שארץ
כנען משוכחת ממנה: ארץ מצרים אם אתה עמיל בה בפסל ובקורדום ונותן שנת עיניך
עליה ואם לאו אין בידך כלום אבל ארץ ישראל אינה כן אלא הן ישינין על ממותיהן
והמקום מוריד להן גשמים: משל למלך שהיה מהלך בדרך וראה בן טובים אחד ומסר
לו עבר אחד לשמשו שוב ראה בן טובים אחד מעורן ומפונק מסר לו שני עבדים
לשמשו: שוב ראה בן טובים מעורן ומפונק ועוסק בפעולה ומכירו ואת אבותיו אמר
גורה שאני עושה בירי ומאכילו: כך כל הארצות נוחנין להן שמשין לשמשן: מצרים
שוטה מן נילוס: בבל שוטה מן הנהרות: אבל ארץ ישראל אינה כן אלא הן ישינין על
ממותיהן והמקום מוריד להן גשמים: ללמדך שלא כמדת בשר ודם דרכי המקום: דרכי
בשר ודם קונה לו עבדים שהן זנין ומפרנסין אותו אבל מי שאמר והיה העולם קונה לו
עבדים שיהא הוא זנין ומפרנסן (פ):

כ"א-כ"ב. והיה כי תלכו לא תלכו ריקם זו מצות לא תעשה (צ):
ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה, זו מצות עשה: כלי כסף וכלי זהב ושמלות. האחרון
האחרון חביב (ק): הראוי לשאול כלי כסף שואל: כלי זהב שואל: כנדים שואל: אמר
ר' עקיבה שלוש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכשחטאו נישלו מהם וחזרו למקומן (ר):
תורה דכת' (שמות כ"ד י"ב) ואתנה לך את לחות האבן: ואומר (ב' כ"ב) כי מן השמים
דברתי עמכם: וכשארם למד סרק ושכחו לשמים הוא עולה שני (משלי כ"ג ה'): התעף
עיניך בו ואינו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים: ותחלת ישראל דכת' (יהושע
כ"ד ג'): ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר: וכשחטאו ויגלם מעבר לנהרי כוש
(ע' צפניה ג' י'): וכות מצרים וכשחטאו עלה שישק מלך מצרים ולקח את אוצרות בית
ה' (מ"א י"ד כ"ה):

[ד]. י"ה. וילך משה וישב אל יתר חותנו לא היה צריך לומר אלא וישב
מצרימה ולמה אל יתר חתנו להתיר לו נדרו (ש) לשול ממנו רשות שבתחלה הוא אומר
(ב' כ"א) ויואל משה לשבת את האיש: ואין הואלה אלא שבועה (ח): וכיון שאמר לו
הקב"ה לך והוציא את ישראל אמר אלך ואשאל על נדרי הדא היא אלקה נא ואשובה
אל אחי היה בדעתו של משה להערים כדי שימצא פתח לנדרו אמר אם אני אומר לו
אלך ואשוב אל אחי שמא אינו רוצה אלא אבליע הדבור אלקה נא ואשובה: יתרו הבין

(ס) מוצא צניזי פי פיה צנס תני רש"י. (ע) שמוות רצה פיה וס"י. (פ) ספרי
דברים פי ל"ח. (ג) מנאמר זה הוא ונוכילתא דרש"י כדמוכת לעיל לד' 25 הערה ל', וכן
דקן ספרי דברים וספרי זוטא למוות עשה ולא תעשה כו"ס צפרי "מוצא למדתי הלכה"
לד' 65. (ק) ע' לעיל לד' 24 הערה ט' וס"י פיג. (ר) כפמחיס פי"ז ע"ז ונוכילתא דל'
יסמעאל וס' דענולק ד"ה וילקס עס יסרלל צדפידיס. (ט) ע' שמוות רצה פ"ד: צנו של
ר' חייא הגדול אמר לא הלך אלל פדעה עד סהתיר לו יתרו חת נדרו. ע"כ. וצנו של ר"ס
הגדול הוא חזקיה הנסדר של מוכרש"י כו"ס צמנה ונקומוס. וע' תחומא. (ת) דברים
ס"ה ע"א ספרי דברים פי' כ"ז.

ז. ויאמר ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים מגיד הכתוב (ו) ששעבוד מצרים קשה לפני המקום מכל שעבודין שבעולם שני ראה ראיתי מה ת"ל ראה ראיתי שני פעמים שמאחר שמשבעין אותן בים חוורין וכושפין אותן בכנין: מושלו משל למה הדבר דומה לאחר שנטל את המקל והכה בו שני בני אדם שניהם קבלו את הרצועה מתוך המקל כך צערן ושעבודן של ישראל גלוי וידוע לפני המקום לכך נאמר כי ירעתי את מכאוביו:

ח. וארד להצילו מיד מצרים זו ירידה חמישית (ז) שכת' בשכינה: ר' שמעון בן יוחאי אומר כשנגלה הקב"ה על משה בסנה (ח) לשלחו למצרים אמר לפניו רבנו של עולם השבע לי שכל מה שאני מבקש ממך אתה נותן לי ונשבע לו על כך חוץ משני דברים מהכנסת הארץ ויום המיתה (ט) ונשבע ושמר מה שנשבע לו שנא' (ישעיה מ"ה כ"ג) בי נשבעתי יצא מפי צרקה דבר ולא ישוב כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון: ולהעלותו מן הארץ הריא. מגיד הכת' שארץ ישראל נבכהו של עולם (י): אל ארץ טובה ורחבה. שמרחת לבו של אדם וכן הוא אומר (ירמיה ג' י"ט) ואחן לך ארץ חמדה נחלת צבי: מה צבי זה קל ברגליו (כ) מכל בהמה וחיה כך פירות ארץ ישראל קלים לבוא מכל פירות הארצות: דיא מה צבי זה משאתה מפשימו אין עורו מחזיק את בשרו כך אין ארץ ישראל מחוקת פירותיה בשעה שישאל עושיין את התורה: דיא מה צבי קל לאכול מכל בהמה וחיה כך פירות ארץ ישראל קלין לאכול מכל פירות הארצות: או קלין יכול לא הן שמנים ת"ל (ג' ח') ארץ זבת חלב ודבש שמנים כחלב ומתוקים כדבש וכן הוא אומר (ישעי' ה' א') אשריה נא לירידי שירת דודי לכרמו כרם היה לירידי בקרן בן שמן: מה שור זה אין בו גבוה מקרנו כך ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: או מה שור זה אין בו פוסלת מקרנו (ל) כך ארץ ישראל פסולת מכל הארצות ת"ל בקרן בן שמן שמינה היא ארץ ישראל: ללמדך שכל מי שנבנה מחבירו משוכח מחבירו: ארץ ישראל לפי שהיא גבוהה מכל משוכחת מכל: בית המקדש לפי שהוא גבוה מכל משוכח מכל [ולפי (מ) שהיה חביב מכל נברא לפני כל שנאמר (ירמ' י"ז י"ב) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו: ארץ ישראל שהיחה חביבה מכל נבראת קודם לכל שנאמר] (משלי ח' כ"ו) [עד לא עשה ארץ וחוצות (נ) וראש עפרות תבל, ארץ אלו שאר ארצות וחוצות אלו מדברות ו]ראש עפרות] תבל זו היא ארץ ישראל ר' שמעון בן יוחאי אומר תבל זו (ארצו) [ארץ ישראל] שנאמר (שם ל"א) משחקת בתבל ארצו ואומר (שם ל') משחקת לפניו בכל עת ולמה נקרא שמו תבל על שם שהיא מתובלת בכל [שכל] הארצות יש בו שאין בו ויש בו שאין בו אבל ארץ ישראל אינה חסירה כלום שנאמר (דב' ח' ט') לא תחסר כל בה:] נחלת צבי צבאות גוים (ירמ' ג' י"ט) ארץ שהיא עושה חוילאות חוילאות למלכים ושלטונים שכל מלך ושלטון שלא קנה ברומי

(ו) כל נאלמד זה הוצא מר' טודרוס הלוי הגי' ל' 1 הערה ט' צנס ונכרסניי וצ"כ פ"ג הוצ' צנס ר' יוסי. (ז) צאדרי"ג פל"ד היא ירידה רביעית, אונס נוספת צ' סל אדרי"ג הוצ' טעכענר פל"ז ב"כ היא ירידה חמישית וכן צפקי דר"ס פ"מ, וע' ספרי צמדצד פ"י ל"ג. (ח) פקדי דרי"א פניה. (ט) פקדים י"ד ע"ג, וע' ונכילתא ויסע פיה. (י) זמרים י"ד ע"ג, ספרי דברים סוף פ' ל"ז. (כ) כל נאלמד זה צפקי ט"ס וקל"ת צמכות קי"צ ע"א וצמחות רנה פל"ג. (ל) אין צו פסולת יחד ונקטנו. (מ) הוספתי עפ"י ספרי ט"ס. (נ) כל נאלמד נוסקד זה הוצא מר' טודרוס הלוי הגי' ל' א' הערה ט' צנס ונכילתא דר"ש, ונזה לזיה שכל הנאלמד הנודע צמח א"י היה כתוב כאן צמכדעצ"ג.

הוספה.

איוה מאמרים שכנראה הם ממכילתא דרשב"י לפרשת שמוח, וארא, בא.

ליקטתים מתוך מדרש הגדול, לקיטו בתר לקוטו.

[ג]. ד'. ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה זה בנין אב כל מקום שני דבר נקדים בו קרייה לדבר (א): לא אם אמרת ברבור הסנה שהוא תחלה לדבר תאמר ברבור הר סיני שאינו תחלה לדבר ת"ל (י"ט ג') ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר אם אמרת בצד השווה שבהן שהן דבר ובאש ומפי קדש למשה הקדים בהן קרייה לדבר תאמר ברבור אהל מועד שאינו באש ת"ל (ויק' א' א') ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר: אלא הצד השווה שבהן שהן דבר ומפי קדש למשה הקדים בהן קרייה לדבר: מניין שכל קרייה וקרייה היו משה משה ת"ל (ג' ד') ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה שאין ת"ל ויאמר מלמד שכל הקריות היו משה משה: ומניין על כל קרייה היה אומר הנני ת"ל מתוך הסנה ויאמר הנני שאין ת"ל ויאמר מלמד שעל כל קרייה וקרייה היה אומר הנני: משה משה אברהם אברהם (ברא' כ"ב י"א) יעקב יעקב (שם מ"ז ב') שמואל שמואל (ש"א ג' י') לשון חכה ולשון וירוו: ד"א משה משה הוא משה עד שלא נידבר עמו הוא משה משנידבר עמו:

ה'. ויאמר אל תקרב הלם אמר ר' יהושע בן קרחה (ב) כשאמר משה הנני אין לשון הנני אלא הריני למלכות אמר לו הקב"ה במקום עמורו של עולם אתה עומד אברהם אומר (ברא' כ"ב א') הנני ואתה אומר הנני אל תקרב הלם אין הלם אלא מלכות שני (ש"ב ז' י"ח, דה"א י"ז ט"ז) מי אנכי ה' אלהים ומי ביתי כי הביאותני עד הלום וכן הוא אומר (ש"א י' כ"ב) הבא עוד הלום איש:

ו'. ויאמר אנכי אלהי אביך נגלה עליו הקב"ה תחלה בקולו של עמרם אביו כדי שלא יתירא לפי שמשמיעין את האוון מה שיכולה לשמוע (ג): באותה שעה שמח משה ואמר עמרם אבי חי אמר לו הקב"ה אנכי אלהי אביך אלהי אברהם וגו' כפחו באתי אליך שלא תתירא (ד) מיד ויסתר משה פניו מיכאן אמרו חכמים אשרי המכיר את מקומו והעומד במקומו ועליו אמר שלמה (קהלת י' ד') אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח (ה):

א) עיין כל מלאך זה צדיק ת"כ. (ג) ע' מלאך זה צדיק פניו, ונחמ"ג לנחשית
סס ליתא וכנראה הוא כחן מוכדעני. (ג) עיי' לעיל לד 100 ולד 101. (ד) וכן
בפנות רכס פ"ג. (ה) פי' אפי' שגחל לך מנשלה אל תנח נדח ענוותנותך, כמו סמפ"ק
צקלח רכס.

עד שיקבע היום: * אין לי אלא מלאכות ותולדות שהן אסורין מניין לאסור שבות ת"ל (כ"י) כל מלאכה יכול יהוא חייבין חטאת על איסור שבות ת"ל מלאכה מלאכה המיוחדת חייבין עליה ואין חייבין על אסור שבות: * מנין למקח וממכר והלוואה ופקדונות שנקראו מלאכה ת"ל (כ"ב ז') אם לא שלח ידו במלאכה רעהו: * מנין לדינין ולמענות ולערעורין ולכל מעשה בית דין שנקראו מלאכה ת"ל (דהיא כ"ו כ"ט) כנניהו ובניו למלאכה החיצונה על ישראל לשוטרים ולשופטים: * מנין לקדושין ולנשין שנקראו מלאכה ת"ל (עורי י' י"ג) אבל העם רב והעת עת גשמים והמלאכה לא ליום אחד ולא לשנים: * מנין לחשבונות שנקראו מלאכה שני' (כ"ר ל"ט י"א) ויבא הביתה לעשות מלאכתו:

ג. לא תבערו איש למה נאמר לפי שהוא אומר (ל"ד כ"א) בחריש ובקציר השבות שבות מן החריש בשעת הקציר ושבות מן הקציר בשעת החריש אין לי אלא ששבות מערב שביעית לשביעית מערב שבת לשבת מנין ודין הוא הואיל ושביעית לשם השם [ושבת לשם השם] אם למדתי ששבות מערב שביעית לשביעית אף הוא שוכת מערב שבת לשבת ועוד קל וחומר מה שביעית שאין חייבין עליה מיתת בית דין הרי הוא שוכת מערב שביעית לשביעית שבת שחייבין עליה מיתת בית דין דין הוא שישבות מערב שבת לשבת או לא יהא רשאי להדליק לו את הנר ולעשות לו מדורה ולהטמין לו את החמין מבעוד יום ת"ל לא תבערו איש בכל מושבותיכם ביום השבת ביום השבת אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר מערב שבת לשבת: ד"א לא תבערו איש למה נאמר לפי שהוא אומר (ויק' ו' ו') איש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה שומע אני בין בחול בין בשבת ומה אני מקיים מחלליה מות יומת (ל"א י"ד) בשאר כל המלאכות חוץ מן המערכה או אף במערכה מה אני מקיים לא תכבה בשאר כל הימים חוץ מן השבת או אף בשבת ת"ל לא תבערו איש בכל מושבותיכם ביום השבת אי אתה מבעיר מערב שבת לשבת אף במערכה או אף במערכה מה אני מקיים מחלליה מות יומת בשאר כל המלאכות חוץ ממיתת בית דין או אף במיתת בית דין מה אני מקיים והומת ותלית אותו בשאר כל הימים חוץ מן השבת או אף בשבת ת"ל לא תבערו איש בכל מושבותיכם זה מושב בית דין שרפה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה מה שרפה מיוחדת אחת מארבע מיתות בית דין אינה דוחה את השבת אף שאר מיתות בית דין לא ירחו את השבת מכאן שאין עונשין בשבת: ר' (נתן) [יונתן] אומר לא תבערו איש בכל מושבותיכם למה נאמר לפי שהוא אומר ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם אלה הדברים שומיע אני לא יהא חייב עד שיעבור על ארבעים חסר אחת מלאכות ת"ל (ל"ד כ"א) בחריש ובקציר חשבות או יכול עד שיעבור על שתים ואם לאו לא יהא חייב ת"ל לא תבערו איש הבערה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה מה הבערה מיוחדת אחת משלשים ותשע אבות מלאכות וחייבין עליה בפני עצמה אף שאר תשעה ושלשים אבות מלאכות יהא חייב על כל אחת ואחת בפני עצמה: ור' נתן אומר לא תבערו איש למה נאמר לפי שהוא אומר (י"ב ט"ז) אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם שומיע אני לא יהא רשאי להדליק לו את הנר ולעשות לו מדורה ולהטמין לו את החמין ת"ל לא תבערו איש בכל מושבותיכם ביום השבת ביום השבת אי אתה מבעיר אבל אתה

מבעיר ביום טוב:



תביא בית ה' אלהיך. מלמד שהוא חייב להטפל בהן עד שיביאם לבית הכחירה (ד): לא תבשל גדי בחלב אמו. הרי זה בא לאסור בשולו קל וחומר אכילתו אין לי אלא גדי וחלב אם שור בחלב מניין ת"ל לא תבשל בחלב: אמר ר' יצחק בשלשה מקומות כתיב לא תבשל גדי בחלב אמו אחד לענינו ואחד לענין תורה ואחד לענין המעשרות לענינו מה כתי' (כ"ג י"ט) ראשית בכורי אדמתך וכתב בתרי' (שם כ"ג) הנה אנכי שולח מלאך לפניך לענין תורה מה כתי' ראשית בכורי אדמתך מה כתב בתריה ויאמר ה' אל משה כתב לך וכו' אמר הקב"ה למשה עד דסנדלא כרגלך כבוש כובא מלא תבשל גדי בחלב אמו כתב לך וכו' לענין מעשרות (דב' י"ד כ"א) לא תבשל גדי בחלב אמו וסמך ליה (שם כ"ב) עשר תעשר אמר לו אל תגרמו לי לבשל גדיים במעי אמן שאם אין אתם עוסקים בתורה ומוציאין מעשרותיכם כראוי רוח אחת של קדים אני מוציא ושורפתן היך דכתיב (מ"ב י"ט כ"ז) ושדפה לפני קמה (ה):

פרשת ויקהל.

[לה]. א'. ויקהל משה (ו) למה נאמר לפי שהוא אומר (כ"ה ח') ועשו לי מקדש שומיע אני בין בחול בין בשבת מה אני מקיים בחלליה מות יומת (ל"א י"ד) בשאר כל המלאכות חוץ ממלאכת המשכן או אף במלאכת משכן ומה אני מקיים ועשו לי מקדש בשאר כל הימים חוץ מן השבת או אף בשבת והדין נוהג הואיל ועבודה קרויה עבודה ומכשירי עבודה קרויין עבודה אם למדתי לעבודה שהיא דוחה את השבת קל קל וחומר למכשירי עבודה שדוחין את השבת ועוד קל וחומר מה עבודה שאינה באה אלא מכוח מכשירין הרי היא דוחה את השבת מכשירי עבודה שאין עבודה באה אלא מכותן מנין שאם נפגמה קרנו של מזבח או שנפגמה [הסכין] שומיע אני יתקנם בשבת ת"ל ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם בחול ולא בשבת: ויאמר אליהם אלה הדברים. רבי אומר להביא את ארבעים מלאכות חסר אחת שנאמרו לו למשה על פה:

ב'. ששת ימים תעשה מלאכה זו היא שר' ישמעאל אומר כתוב אחד אומר ששת ימים תעשה מלאכה וכתוב אחד אומר (כ"ג ט') ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך כאיוה צד יתקיימו שני כתובין הללו כשישראל עושין רצון המקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים כך הוא אומר (ישעי ס"א ה') ועמדו ורים ורעו צאנכם ובזמן שאין ישראל עושין רצון המקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן ולא עוד אלא אפילו מלאכת אחרים נעשית על ידיהן כן הוא אומר (דב' כ"ח ט"ח) ועבד את איבי אשר ישלחנו ה' בו: וכיום השביעי יהיה לכם קדש. למה נאמר שלא יהו כהנים אומרין הואיל ומותרין אנו במקדש נהא מותרין בנבולין ת"ל וביום השביעי יהיה לכם קדש לכם קדש ולמקדש חול: שבת שבתן לה'. שהיא מסורה לשם לא לבית דין: כל העושה בו מלאכה יומת. לא בו ובחבירו *הרי שכתב שתי אותיות אחת בשבת ואחת כיום הכפורים וארג שני חוטין אחד כיום השבת ואחד כיום הכפורים שומיע אני יהא חייב (ו) (על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו) ת"ל כל העושה בו מלאכה יומת לא בו ובחבירו: *כיוצא בו שבת וכפור לפניו ועשה מלאכה בין השמשות יכול יהא חייב (ח) ת"ל כל העושה בו

(ד) ע"י לעי"ל כ"ג י"ט. (ה) ע"י כל זה צפסיקתא דר"כ וצפסיקתא דבתי פסקא עטר תעשר ותכחולנה ס' רל"ה. (ו) ונלכך עד סוף פ"ד 166 הרו"ב נאלץ (צקל"ח חילופי גייסאות) צנכילתא. והנעטו שטוסף כלן ונלויין צנכוכ כזה * (ז) ע"י כרימות ע"ז ע"ג. (ח) ע"י כרימות י"ט ע"פ.

עריפה מה להלן בקפים ומאחוריו ואסור בהנאה אף כאן בקפים ומאחוריו אסור בהנאה: כל בכור בניך תפדה. מגיד שאם היו לו חמשה בנים מחמש נשים וכולן בכורות שחייב לפדות את כלן: ד"א כל בכור בניך תפדה שאם עבר האב ולא פדהו כשיגדיל חייב לפדות את עצמו: כל בכור בניך תפדה ולא יראו פני ריקם. הרי שהיה לפניו פדיון בנו ועולת ראה ואין לו כרי לזה וכדי לזה פדיון בנו קודם שני כל בכור בניך תפדה ואחר כן ולא יראו פני ריקם (פ):

כ"א. ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבת בחריש ובקציר תשבת והלא חריש וקציר בכלל כל מלאכות היו ולמה יצאו לומר לך מה חריש וקציר מיוחדין שהן אבות מלאכות וחייבין עליהן בפני עצמן אף כל שאר אבות מלאכות חייבין עליהן בפני עצמן (צ): ד"א בחריש ובקציר תשבת ר' שמעון בן אלעזר אומר מכלל שני בחריש ובקציר תשבת יש לך קציר מצוה שהיא דוחה את השבת והיוה זה קציר העומר (ק) ר' ישמעאל אומר יכול תהא חרישת העומר דוחה את השבת ת"ל בחריש ובקציר קציר שומנו קבוע יצא חריש שאין לו זמן קבוע: ר' יהודה אומר בחריש ובקציר תשבת חריש שקצירו אסור זה חריש של ערב שביעית וקציר שחרישו אסור זה קציר של מוצאי שביעית ור' שמעון אומר שבות מן החריש בשעת קציר ושבות מן הקציר בשעת חריש (ר):

כ"ב. וחג שבועות תעשה לך זה חג העצרת: בכורי קציר חטים. מכאן שאין מביאין בכורים קודם עצרת: וחג האסיף תקטף השנה. ולהלן הוא אומר (כ"ג ט"ו) בצאת השנה איוה הוא חג שיש בו אסיף ותקופה ושנה יוצאה בו הוי אומר זה תשרי (ש):

כ"ג. שלש פעמים בשנה אין פעמים אלא זמנים: יראה כל זכורך. לרבות את הקטן מכאן אמרו כל קטן שיכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית אביו חייב להעלותו: את פני האדון ה'. אדון אני על כל באי העולם יכול אף אתה כיוצא בהן ת"ל אלהי ישראל יכול עליך בלבד ת"ל את פני האדון ה' הא כיצד אלוה אני על כל באי העולם ושמי יחול עליך (ח):

כ"ד. כי אורישי גוים מפניך ולא יחמד איש את ארצך דברה תורה כנגד היצר שלא יאמרו ישראל היאך אנו מניחין ארצינו ובתינו ושדותינו וכרמינו ועולין לרגל שמה יבואו אחרים וישבו במקומותינו לפיכך ערב להן הקביה ולא יחמד איש את ארצך בעלותך ליראות ולא עוד אלא שאין רשות לאחד מן המזיקין להזיק אתכם ומעשה באחד שהניח את כריו ובא ומצא אריות סובכין אותו ומעשה באחד שהניח בית חרנגוליו ובא ומצא חתלות מקורעין בפניהן לקיים ולא יחמד איש את ארצך (א):

כ"ה. לא תשחט על חמץ אחד השוחט ואחד המקבל ואחד הזורק ואחד המקטיר וכן אחד מבני חבורה אם היה ברשות אחד כותב חמץ בשעת שחיטת הפסח עוברין בלא תעשה (ב): ולא ילין לבקר זבח חג הפסח. מכאן שכל המליץ אימורין עובר בלא תעשה:

כ"ו. ראשית בכורי אדמתך נאמר כאן ראשית ונאמר להלן (דב' כ"ז ב') ראשית מה להלן שבעת מינים אף כאן שבעת מינים (ג): אדמתך. פרט לערים ולגולן:

(פ) קידושין כ"ט ע"ג. (ז) ע"י שנת ע' ע"א. (ק) ע' ר"ה ע' ע"א. (ר) מלאכה זה מוצא בשם ונילחא ונ"ל אצתהם בן הרמב"ם צ"י ונעשה כ"ס. ט"ל לאור צפארים שנת תרכ"ט ל' 89. (ט) ע"ל כ"ג ע"א. (ח) ע"י לעיל כ' ז' ונילחא ונעשה פ"כ. (ז) ירושלמי פ"א ס"ג ע"י לעיל כ"ג ע"א. (ג) ע"י ספרי ר"ט כי תנא.

[לד]. י"ב. השמר לך פן תכרת ברית ליושב הארץ (ח) וזו אזהרה שלא לכתוב ברית לעובדי ע"ז:

י"ג. כי את מזבחותם תתוצון וזו מצות עשה לאבד ע"ז וכל משמשיה וכל הנעשה בשבילה:

י"ד. כי לא תשתחוה לאל אחר לחייב על ההשתחוויה אפילו שלא דרך עבודתה בכך:

ט"ו. פן תכרת ברית ליושב הארץ וזונו אחרי אלהיהן וזבחו לאלהיהן מאחר שהוהיר שלא לאכול מזבחו אתה למד שזבחו אסור (ט) מכאן אמרו שחיטת הנכרי נבלה ומטמא במשא:

ט"ז. ולקחת מבנותיו לבניך מאחר שהוהיר שלא ליקח מהן אתה למד שהן אסורין ולהלן הוא אומר (דב' ז' ג') (לא) [ולא] תחתן בס:

י"ז. אלהי מסכה לא תעשה לך הא אם אכל מזבחתם הוא נושא מבנותם והן מטעין אותו והוא עובר ע"ז: לא תעשה לך. ואפילו לנואי: אלהי מסכה לא תעשה לך את חג המצות תשמר. מכאן אמרו כל המכזה את המועדות כאלו נטפל לע"ז:

י"ח. את חג המצות תשמר לימד על חולו של מועד שהוא אסור בעשיית מלאכה ולא בכל מלאכה הוא אסור אלא כדאי שלא יהא כיום חול לכל דבר: למועד חדש האביב. יכול בזמן שיש אביב אתה עושה פסח ואם לאו אין אתה עושה פסח ת"ל אז חג המצות תשמר בין שיש לך אביב בין שאין לך אביב אם כן מה ת"ל למועד חדש האביב (י) עשאו הכת' סימן לו ומכאן שמעברין את השנה מפני האביב (כ):

י"ט. כל פטר רחם לי יכול אף נקבה ת"ל וכל מקנך תזכר מה כבוד בהמה זכר ולא נקבה אף כבוד אדם זכר ולא נקבה: וכל מקנך. יכול אפילו גמל וסוס ת"ל פטר שור ושה הרי זה כלל ופטר אין בכלל אלא מה שבפרט (ל): ד"א ר' יהושע בן קרחה אומר כל פטר רחם לי הרי זה כלל יכול אף של אחרים ת"ל מקנך יכול אף של נקבה ת"ל תזכר יכול אף של חיה ת"ל פטר שור ושה זה הוא כלל שצריך לפרט (ס):

כ. ופטר חמור תפדה בשה ופטר חמור שני פעמים עד שיהיה היוולד חמור והיוולד חמור (ג): תפדה בשה. שה מכל מקום בין זכרים בין נקיבות בין תמימים בין בעלי מוטין בין קטנים בין גדולים: ד"א בשה לא בעגל ולא בחיה ולא בטרפה ולא בכלאים ולא בכזי ולא בפסולי המוקדשין שהרי נאמר בהן (דב' י"ב ט"ז) כצבי וכאיל מה צבי ואיל אין פורין בהן אף פסולי המוקדשין אין פורין בהן (ס): ד"א תפדה בשה מניין אם אין לו שה לפדותו שיהא פודיהו בשווינו ונותן דמיו לכהן ת"ל תפדה בשה מכל מקום לא אמרה תורה שה להחמיר עליו אלא להקל עליו שאם היה לו פטר חמור ששוה עשר סלעים פודיהו בשה אפילו שוה דינר (ע): תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו. מצות פדיה קודמת למצות עריסה: וערפתו. נאמר כאן עריסה ונאמר להלן (דב' כ"א ד')

(ח) לפדשה זו אין כלן ומכילתא דר"י"ט. אך נאמר שאחד ונחמאמי מדרש הגדול שנכאן מוצא נכס ומכילתא סגמתי שנעל מתיג העתיק גם כלן ונחמאמי דרש"י וע"כ ספחתי ונחמאמי מה"ג חלו למכילתא דרש"י"ט. (ט) נחמאמי פ"ד מהי שקיטה הי"א. (י) ע"י לעיל כ"ב ט"ז. (כ) סנהדרין י"ח ע"ג. (ל) זכורות ו' ע"א. (מ) ע"י ומכילתא זא ריש פט"ז. (נ) זכורות ח' ע"ג. וע' על כל פסוק זה לעיל י"ב י"ג ומכילתא ס"ס. (ס) זכורות י"ג ע"א. (ע) רנ"ג"ס פ"ג מה' זכורות הי"א.

כרת ולא מלקות צריכין מגרש חוצה להן אלמים אמה לכל רוח קל וחומר לשבתות וימים טובים שצריכין מגרש לפנייהן ולאחריהן:

י"ז. ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם ולא ביני לבין אומות העולם: אות היא לעולם. מגיד שאין השבת במילה מישראל לעולם מפני שמסרו עצמן עליה: שכל דבר שמסרו ישראל נפשם עליו נתקיים בידם כגון שבת ומילה ותלמוד תורה ומבילה לפי שמסרו ישראל נפשם עליהן נתקיימו בידם ודבר שלא מסרו ישראל נפשם עליו לא נתקיים בידם כגון בית המקדש והדינין שמיטות וויכילות לפי שלא מסרו ישראל נפשם עליהם לא נתקיימו בידן: כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ. וגו' ממה שבת מיעבודה או אף מן הדין ת"ל וינפש מגיד שאין הדין ביטל מלפניו לעולם כן הוא אומר (תה' פ"ט ט"ז) צדק ומשפט מכון כסאך ואומר (שם צ"ב ב') ענין וערפל סביביו: *דיא שבת וינפש שבת מן המאמרות של מעשה בראשית ונשלם כל חפצו שהוא כנפשו וכלבבו לכך נאמר שבת וינפש: *גדולה שבת שהיא אחר מעשרה דברים שנאמר בהן ברית: הקשת שני (בר' ט' י"ג) את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית: המילה שני (שם י"ז י"ג) והיתה בריתי כבשרכם: השבת שני לעשות את השבת לדורותם ברית עולם: ע"ז שני (י"ט ה') ושמרתם את בריתי אמר ר' עקיבה זו ברית ע"ז (ה): ותלמוד תורה שני (ל"ד כ"ז) כי על פי הרברים האלה כרתי אתך ברית: שחרור עבדים שני (ירמ' ל"ד י"ג) אנכי כרתי ברית את אבותיכם מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי: הכהונה שני (במ' י"ח י"ט) ברית מלח עולם היא: הלוייה שני (מלא' ב' ד') להיות בריתי את לוי: מלכות בית דוד שני (תה' פ"ט ד') כרתי ברית לבחירי נשבעתי לדוד עבדי: ארץ ישראל שני (בר' ט"ז י"ח) ביום הוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך [וגו'] גדולה שבת שאין התינוק נימול עד שתעבור עליו שבת שני (בר' י"ז י"ב) וכן שמונת ימים ימול לכם: גדולה שבת שאין קרבן קרב עד שתעבור עליו שבת שני (כ"ב כ"ט) וביום (ו) השמיני תתנו לי וגו': גדולה שבת שאין הכהנים כשרין לעבודה עד שתעבור עליהן שבת שני (כ"ט ל') שבעת ימים ילבי הכהן: גדולה שבת שאין המזבח עצמו כשר לעבודה עד שתעבור עליו שבת שני (שם ל"ז) שבעת ימים תכפר על המזבח: גדולה שבת שאין המצורע הוהב והזכה הגדה והיולדת ושטא מת וזכין להטהר אלא אם כן עברה עליהן שבת שכך הוא אומר בכלן שבעת ימים: גדולה שבת שאין האבל מתנחם עד שתעבור עליו שבת שני (בר' נ' י') ויעש לאביו אבל שבעת ימים: גדולה שבת שכיון שנירדלו ישראל מן המצות לא עמדה להן אלא זכותה כשנירדלו בימי אחאב היא עמדה להן שני (מ"א כ' כ"ט) ויהנו אלה נכה אלה שבעת ימים וכשנירדלו בימי אליהו היא עמדה להן שני (שם י"ח מ"ד) ויהי בשביעית וכשנירדלו בימי יהורם היא עמדה להן שני (מ"ב ג' ט') ויצא מלך ישראל ומלך יהודה ומלך אדום ויסבו דרך שבעת ימים: גדולה שבת שנחנה הקביה הבחנה לבחון בין גירי הצדק שהרי לא פירש משש מאות ושלש עשר מצוות אלא השבת בלבד שני (ישע' נ"ו י') ובני הנגר הנלוים אל ה' לשרתו ולאהבה את שם ה' להיות לו לעבדים כל שומר שבת מיחללו ומחויקים בבריתי מכאן אמרו ישראל משומד המשמר שבתו בשוק הרי הוא כישראל לכל דבר ושאינו משמר שבתו בשוק הרי הוא כגוי לכל דבר (ז):

(ח) ע' לעיל י"ט ה' ומכילתא סס. (ו) ע' לעיל לד' 153 הערה ע'. (ז) ע' עכו"ם

תֵּל מַחְלִילָה מוֹת יוֹמֵת עוֹנֵשׁ שְׁמַעְנֵנו אֹהֲרָה לֹא שְׁמַעְנֵנו תֵּל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבֶת לֵה' שְׁאִין תֵּל שֶׁבֶת אֵלֶּא לֵהֲבִיא אֵת הַלַּיְלָה לְאוֹהֲרָה דְּבָרֵי ר' אֲחִי בְר' יֵאֵשִׁיהוּ ר' יְהוּדָה בֶּן בְּתוּרָה אוֹמֵר הָרִי גוֹיִם שֶׁבָאוּ לְעִיר וְחָלְלוּ יִשְׂרָאֵל אֵת הַשֶּׁבֶת יִכּוֹל יְהוָה יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִין הוֹאִיל וְחָלְלֵנוּ מִקְצָתָהּ תֵּהֵא שֶׁבֶת כּוֹלָה מִחֻלְלֵת תֵּל מַחְלִילָה מוֹת יוֹמֵת אִפִּילוּ כְּהַרְף עֵין מַחְלִילָה מוֹת יוֹמֵת: כִּי כָל הָעוֹשֶׂה בָּהּ מִלֵּאכָה. עַד שִׁיעֶשֶׂה מִלֵּאכָה גְּמוּרָה הָרִי שֶׁכָּתַב אוֹת אַחַת בְּשַׁחֲרִית וְאוֹת אַחַת בֵּין הָעֶרְבִים וְאָרֶג חוֹט אַחַד בְּשַׁחֲרִית וְחוֹט אַחַד בֵּין הָעֶרְבִים שׁוֹמֵעַ אֲנִי יְהִי חַיִּיב תֵּל כִּי כָל הָעוֹשֶׂה בָּהּ מִלֵּאכָה עַד שִׁיעֶשֶׂה מִלֵּאכָה גְּמוּרָה: וְנִכְרַת. לְמָה נֹאמֵר לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (לֹא תַעֲשֶׂה כָל מִלֵּאכָה) [מַחְלִילָה מוֹת יוֹמֵת] אִין לִי אֵלֶּא מוֹיֵד וְהִתְרַאֲתָ עֵדִים מוֹיֵד וּבִינוּ וּבִינוּ וּבִין עֲצָמוּ מְנִיין תֵּל וְנִכְרַת לֵהֲבִיא אֵת הַמּוֹיֵד בִּינוּ לְבִין עֲצָמוּ: וְנִכְרַת. אִין הִכְרַתָּה אֵלֶּא הַפְּסַקְתָּ הַנֶּפֶשׁ: הֵיִא. מוֹיֵדָה דְּבָרֵי ר' עֲקִיבָה: מְקַרְבַּ עֵמָה. וְעֵמָה שְׁלוֹם (ב):

מ"ו. שֶׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מִלֵּאכָה ר' יִשְׁמַעֵאל אוֹמֵר כְּתוּב אַחַד אוֹמֵר שֶׁשֶׁת יָמִים (יַעֲשֶׂה) [תַּעֲשֶׂה] מִלֵּאכָה וְכְתוּב אַחַד (כ' ט') אוֹמֵר שֶׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעֵשִׂיתָ כְּאוֹתָהּ צַד נִתְקִימוּ שְׁנֵי כְּתוּבִים כְּשִׁישְׂרָאֵל עוֹשֵׂין רְצוֹן הַמְּקוֹם מִלֵּאכְתָּן נַעֲשִׂיתָ עַל יְדֵי אַחֲרִים כֵּן הוּא אוֹמֵר (יִשְׁעִי סִיֵּא ה') וְעַמְדוֹ זָרִים וְרַעְוָה צִאנְכֵם וְכַשְׁאִין יִשְׂרָאֵל עוֹשֵׂין רְצוֹן מְקוֹם מִלֵּאכְתָּן נַעֲשִׂיתָ עַל יְדֵי עֲצָמוּ וְלֹא עוֹד אֵלֶּא שְׁאֵף מִלֵּאכְתָּ אַחֲרִים נַעֲשִׂיתָ עַל יְדֵם כֵּן הוּא אוֹמֵר (דְּבִי כִּיחַ מִיחַ) וְעַכְשָׁי אֵת אִיבֵינוּ אֲשֶׁר יִשְׁלַחְנוּ ה' אֵלֵינוּ (ב) בְּרַעֲב וְכַצְּמָא וְגו': וּבְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבֶת שֶׁכָּתוּב קִדְשָׁהּ לֵה'. לְמָה נֹאמֵר לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (וַיִּקְי' כִּיג ד') אֵלֶּה מוֹעֵדֵי ה' מְקַרְאֵי קִדְשָׁהּ [יִכּוֹל] כֶּשֶׁם שֶׁמוֹעֲדוֹת מְסוּרִין לְבֵית דִּין כֵּךְ תֵּהֵא שֶׁבֶת מְסוּרָה לְבֵית דִּין תֵּל וּבְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבֶת שֶׁכָּתוּב קִדְשָׁהּ לֵה' לְשֵׁם שֶׁבֶת מְסוּרָה וְאִין שֶׁבֶת מְסוּרָה לְבֵית דִּין כֵּן הוּא אוֹמֵר (וַיִּקְי' כִּיג ג') שֶׁבֶת הִיא לֵה' בְּכָל מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם: * כָּל הָעוֹשֶׂה מִלֵּאכָה בְּיוֹם הַשֶּׁבֶת. אִפִּילוּ מִלֵּאכְתָּ מִשְׁכָּן: * מוֹת יוֹמֵת. שׁוֹמֵעַ אֲנִי בְּכָל מִיחָה תֵּל (במ') מ"ו לִיָּהּ) וַיֹּאמֶר ה' אֵל מֹשֶׁה מוֹת יוֹמֵת הָאִישׁ רְגוּם אוֹתוֹ בֵּא' הוּוּ אוֹמֵר בְּסִקְלָהּ:

מ"ז. וְשִׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת הַיְשָׁבֶת וְגו' זוּ הִיא שְׂרִי נִתָּן אוֹמֵר פָּקִיחַ עֲלֵינוּ שֶׁבֶת אַחַת כְּרִי שִׁישְׁמוֹר שֶׁבֶתוֹת הִרְבָּה וְר' אֲלֵעָזָר אוֹמֵר לַעֲשׂוֹת אֵת הַשֶּׁבֶת [וְגו'] דְּבַר שֶׁהִבְרִית כְּרוּתָה בּוּ וְהָיוּ זוּ וְזוּ בְרִית (מִלַּח) [מִלַּח] וְר' אֲלֵעָזָר בֶּן פְּרָטָא אוֹמֵר מְנִיין שְׁכַל הַמְּשַׁמֵּר שֶׁבֶת אַחַת כְּתַקְנָה מַעֲלָה עֲלֵינוּ הִכְתִּי כֹאֲלוֹ הוּא עוֹשֶׂה אֵת הַשֶּׁבֶת תֵּל לַעֲשׂוֹת אֵת הַשֶּׁבֶת לְדַרְתָּם בְּרִית עוֹלָם וְר' אוֹמֵר מְנִיין שְׁכַל הַמְּשַׁמֵּר שֶׁבֶת אַחַת כְּתַקְנָה מַעֲלִין עֲלֵינוּ כֹאֲלוֹ הוּא עוֹשֶׂה אֵת הַשֶּׁבֶת מִיּוֹם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם וְעַד שִׁיחִיו מֵתִים תֵּל לַעֲשׂוֹת אֵת הַשֶּׁבֶת לְדוֹרוֹתָם בְּרִית עוֹלָם: * דִּיא וְשִׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת הַשֶּׁבֶת שֶׁצִּירֵךְ לְהוֹסִיף מְחוּל עַל הַקִּדְשׁ מוֹשְׁלִין אוֹתוֹ מִשְׁל לְאָרִי שֶׁהוּא עוֹרֵר מִלְּפָנָיו וְלִמְאֲחֲרָיו (ד) וְזֶה אִם אָרִי שְׁאִינוּ מִמֵּית אֵלֶּא כְּעוֹלָם הוּא הָרִי בְּנֵי אָרֶם נוֹהֲרִין מִלְּפָנָיו וּמִאֲחֲרָיו כִּמְה מִלִּין קַל וְחוֹמֵר לְשֶׁבֶת שֶׁהִיא הוֹרֵגַת מַחְלִילָה כְּעוֹלָם הוּא וְלְעוֹלָם הַבֵּא: ר' מֵאִיר מוֹשֵׁל מִשְׁל לְמָה הִדְבַר דּוּמָה לְמִי שֶׁהוּא שׁוֹמֵר אֵת הַפְּרָדָם אִם מְשַׁמְרוּ מִבְּפָנִים אִינוּ מִשְׁתַּמֵּר אִם מְשַׁמְרוּ מִכּוּחֵין הָרִי הוּא מִשְׁתַּמֵּר כֵּךְ הַמְּצוּוֹת צִרִיכִין אֲנִי לַעֲשׂוֹת לָהֶן שְׁמִירָה מִכּוּחֵין: וַיֵּשׁ אוֹמֵר מִשְׁל אַחַר הַחֶרֶב אִין שְׁמִירָתָהּ אֵלֶּא תִּיקָה הַבְּנֵדִים הַלְלוּ אִין שְׁמִירָתָן אֵלֶּא קוֹפְסֵי אֵף שֶׁבֶתוֹת וְיָמִים טוֹבִים אִין שְׁמִירָתָן אֵלֶּא מִן הַחֹל: ר' יִצְחָק אוֹמֵר וְזֶה אִם עָרֵי הַלּוּיִם שְׁאִין חַיִּיבִין עֲלֵיהֶן

(3) וְנוֹנָה צִפְּרֵי הַזִּזִּים דְּכ' טוֹדְרוֹס הַלּוּי הַזִּכּוּר לְעֵינֵי לֵד 1 הַעֲשֶׂה ע' צִטָּט וְנִכְלֵתָא דְּכֶסֶף. (ג) כִּינֵה הַנְּדִבְשָׁה. (ד) ע' וְנִכְלֵתָא יִתְרוּ לְפִסְקוֹ זְכוּר אֵת יוֹם הַשֶּׁבֶת. מִכּוּלָּתָא דְּרִשְׁבִּי.

כ"ו) לא תבשל לא תבשל אחר לאיסור ואחר לאיסור הנאתו ואחד לאיסור
בישולו (ח):

פרשת כי תשא.

[לא]. י"ב. ויאמר ד' אל משה דבר אל בני ישראל (א) אתה לא על ידי
מליץ ולא על ידי שליח:

י"ג. את שבתותי תשמורו למה נאמר לפי שהוא אומר (כ' י') לא תעשה
כל מלאכה אין לי אלא דברים שהן אסורין משום מלאכה דברים שהן משום שבות
מניין ת"ל אך את שבתותי תשמורו להביא את הדברים שהן משום שבות: וכבר היו ר' י
ישמעאל ור' עקיבא ור' אלעזר בן עזריה מהלכין בדרך ולוי הסדר ור' ישמעאל בנו של
ר' אלעזר בן עזריה מהלכין אחריהן ונשאלה שאלה מניין לפקוח נפש שדוחה את השבת
היה ר' ישמעאל אומר הרי הוא אומר (כ"ב א') אם במחצתת ימצא הגנב והכה ומת אין
לו דמים ספק שבא לגנוב ספק שבא להרוג והלא דברים קל וחומר ומה שפ"כות דמים
שהיא מטמאה את הארץ ומסלקת את השכינה הרי הוא דוחה את השבת קל וחומר
לפקוח נפש שידחה את השבת: ר' אלעזר בן עזריה אומר מה מילה שאינה אלא אחר
מאיכריו של אדם תדחה את השבת קל וחומר לכל הגוף [אמרו לו] ממקום שבאתה אי
מה להלן ודאי אף כאן ודאי ולא ספק: ר' עקיבא אומר הרי הוא אומר (כ"א י"ד) מעם מוכחי
תקחנו למות אם דוחה רציחה את העבודה שהיא דוחה את השבת קל וחומר לפקוח נפש
שידחה את השבת: רבי יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר אך חלק יש שבתות שאתה
שוכת ויש שבתות שאין אתה שוכת ור' שמעון בן מנסיא אומר הרי הוא אומר (פ' י"ד)
ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם שבת מסורה ואי אתם מסורין לשבת: ר'
נתן אומר הרי הוא אומר (פ' ט"ז) ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת
פקח עליו שבת אחת כדו שיעשה שבתות הרבה: כי אות היא ביני וביניכם. ולא ביני
ובין אומות העולם: לדרווחיכם. שינהוג הדבר (לדברות) [לדרווח]: לדעת. למה נאמר
לפי שהוא אומר ושמרו בני ישראל את השבת שומיע אני אף חרש שומע ומתן במשמע
ת"ל לדעת לא אמרתי אלא במי שיש בו דעת: אני ה' מקדשכם. בעולם הזה מעין קדושת
העולם הבא מגיד שקדושת שבת מעין העולם הבא כן הוא אומר (תה' צ"ב א') מומור
שיר ליום השבת ליום שכלו שבת:

י"ד. ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם זו שר' שמעון בן מנסיא
אומר לכם שבת מסורה ואי אתה מסורין לשבת: כי קדש היא לכם. מגיד שהשבת מוספת
קדושה לישראל לעולם מה לפלוני חנותו נעולה משמר שבת מה לפלוני בטל ממלאכתו
משמר שבת ומיעיד לפני מי שאמר והיה העולם שברא את העולם מששת ימי בראשית
וגח ביום השביעי כן הוא אומר (ישעי' מ"ג י') אתם עדי נאם ה' ואני אל: מחלליה מות
יומת. למה נאמר לפי שהוא אומר (פ' ט"ז) כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת
עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל (כ' י') ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה
כל מלאכה אין לי אלא עונש ואזהרה למלאכת יום עונש ואזהרה למלאכת לילה מניין

(ח) מוליך קט"ו ע"ג. (ה) רובי נאמרי פרשה זו נאמריס (עס קת חילופי גימטאות)
במכילתא, ע"כ ליינתי כוכב כזו * לפני הנאמריס סתמחדסו כפן.

תקופת תשרי (ה): באספך את מעשיך. אין לך בהן אלא אסוף מניין לכל אחד ואחד שיהא לו אסוף בפני עצמו ת"ל באספך את מעשך כל אחד ואחד יש לו אסוף בפני עצמו מכאן אמרו באחד בשבט ראש השנה לאילן דברי בית שמאי ובית הלל אומרים בחמשה עשר בו כל אילן שחנמו פירותיו לפני חמשה עשר בשבט הרי הוא לשעבר לאחר חמשה עשר בשבט הרי הוא לעתיד לבוא (ו):

י"ז. שלש פעמים יכול בכל רגל ורגל ת"ל בשנה יכול בכל זמן שירצה ת"ל פעמים אין פעמים אלא זמנים שני (ישעי' כ"ו) תרמסנו רגל רגלי עני פעמי דלים (ו): יראה. פרט לסומא שאין יכול לראות (ח): וכוך. להוציא את הנשים: כל וכוך. לרבות את הקטנים וזו הוא שבית הלל אומרים כל קטן שיכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים לחר הבית חייב בראייה (ט): את פני הארון. אם עושה אתה את כל האמור בענין הריני פונה מכל עסקי ואיני עוסק אלא כך (י):

י"ח. לא תזכה על חמץ אין לי [אלא] וזביח וזרק ומנסך מניין ת"ל דם וזביח (ב). מכאן אמרו אחד השוחט ואחד הזורק ואחד המקטיר או אחד מבני חבורה אם היה ברשות אחד מהן בוית חמץ בשעת זביחה עוברין בלא תעשה (ל): וזביח. זה הפסח וכן הוא אומר (י"ב כ"ו) ואמרתם זבח פסח הוא לה': לא ילין חלב חגי עד בקר. מכאן אמרו הקטיר חלבים כל הלילה (מ): לא ילין חלב חגי עד בקר. לפי שמצינו בקדשי קדשים שבזמן אכילתן הקטרתן יכול אף קדשים קלים כן ת"ל לא ילין חלב חגי עד בקר אין לי אלא חלבי חגיגה חלבי פסח מניין ת"ל (ל"ד כ"ה) ולא ילין לבקר וזבח חג הפסח לרבות פסח כחגיגה והוא הדין לכל האמורין שאם הליגין עבר בלא תעשה (ג) זה הכלל כל שקירבו מתיריו ביום מעלין אותו כל הלילה (ס):

י"ט. ראשית נאמר כן ראשית ונאמר להלן (במי י"ח י"ב) ראשית יכול מה ראשית האמור להלן עד ששייר מקצת (ע) אף ראשית האמור כן עד ששייר מקצת מניין שאם רוצה אדם לעשות כל שדרה בכורים עושה (פ) ת"ל בכורי אדמתך. אם כן למה נאמר ראשית ליתן בהן ראשית שיהוא קודמין לתרומה (צ): אדמתך. פרט לערים: אדמתך פרט לגולן (ק): תביא בית ה' אלהיך. מלמד שהוא חייב בטיפול הבאתן עד שיביאם לבית הכחורה (ר): לא תבשל גדי. ר' עקיבה אומר חיה ועוף אינן מן התורה שני לא תבשל גדי בחלב אמו לא תבשל גדי בחלב אמו שלשה פעמים פרט לחיה ועוף ולבהמה טמאה: ר' יוסי הגלילי אומר נאמר (דב' י"ד כ"א) לא תאכלו כל נבלה ונאמר לא תבשל גדי בחלב את שאסור משום נבלה אסור לבשל בחלב עוף שאסור משום נבלה יכול [הוא] אסור לבשלו בחלב ת"ל בחלב אמו יצא עוף שאין לו חלב אם (ש): לא תבשל גדי בחלב אמו. אין לי אלא גדי בחלב אמו פרה בחלב אמה מניין ת"ל גדי בחלב בשר בחלב מכל מקום אסור: נאמר כן לא תבשל גדי ונאמר להלן (ל"ד

(ה) דצ"ח נחשתי ר"ה לנעטרות כדאיתא נר"ה י"ב ע"א. (ו) ריש ר"ה ועי"ש דף ע"ו ע"ב. (ז) ספרי דברים פי' קומי, וע' חגיגה ג' ע"א. (ח) ריש חגיגה. (ט) ספרי ע"ס. חגיגה ד' ע"א. (י) ספרי ע"ס. (כ) עי' וזכיר. (ל) רננ"ס פ"א וזה"ק"פ ס"ה, ספרי ע"ס. (מ) ע"א. (נ) ריש זכרות. (ס) ע' רננ"ס פ"א וזה"ק"פ ס"ה וז"ל ע"ס. (פ) רננ"ס פ"ד וזה"ק"פ קצ"ו ע"ב. (ע) חולין קל"ז ע"ב. (פ) זכורים פ"ב וז"ל. (ז) ע"ל כ"ב כ"ח ונלחך ודונעך. (ק) זכורים פ"א וז"ב. (ר) ע"ס פ"א וז"ט. (ט) וזכיר וספרי דברים פי' ק"ד.

שמענו אוהרה מניין ת"ל ושם אלהים אחרים לא תזכירו (מ): ד"א לא תזכירו לא יאמר אדם לחבירו שמור לי אצל ע"ז פלונית ואני אשמור לך אצל ע"ז פלונית וכל ע"ז שבמקרא מותר להזכירה כגון פעור וכל ונבו וכמוש (נ): לא ישמע על סך. זו אוהרה למדיח ולמסית (ס):

י"ד. שלש רגלים ולא בעלי קבין (ע) שלש רגלים הכל לפי רגליו של אדם אינו דומה הבא מבית פוגי (פ) להבא מבית פרסי: תחג לי. שיקריב שלמי חגיגה (צ): תחג לי בחגיגה הבאה לשמה אדם יוצא ירי חובתו ואין אדם יוצא ירי חובתו בחגיגה שאין באה לשמה (ק) אם כן למה נאמר תחג לי כל זמן שאתה חונג למצותו מעלה אני עליך כאלו נרבה הבאתו ובזמן שאי אתה חונג כראוי מעלה אני עליך כאלו אתה מועל בהר הבית ובעורות כן הוא אומר (ישעי' א' י"ב) כי תבואו לראות פני מי בקש זאת מירכם רמס חצרי:

ט"ו. את חג המצות תשמור מכלל שני (דב' ט"ו א') שמור את חרש האביב ועשית פסח יכול אין אתה עושה פסח אלא בשעה שיש לך אביב בשעה שאין לך אביב (ו) מניין ת"ל את חג המצות תשמר: ד"א מה יציאת מצרים אע"פ שאין לך אביב אלא מצה מניין ליתן את האמור בפסח מצרים בפסח דורות ואת האמור בפסח דורות בפסח מצרים ת"ל שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך. מלמד שהשנה שיצאו בה ישראל ממצרים היתה כתקנה (ש): ולא יראו פני ריקס אף מן הצדקה ולא יראו פני ריקס אפילו כל שהוא וחכמים אומרים אין פחות לעולת ראייה ממעה כסף ולחגיגה שתי (ת) כסף:

ט"ז. וחג הקציר ר' ישמעאל אומר כל זמן שעצרת בשבת יום טוב (א) אחר שבת חונג וקוצר (ב): בכורי מעשיך מכלל שני (ל"ד כ"ב) בכורי קציר חטים אין לי אלא של חטים של שעורין מניין ת"ל אשר תורע בשדה. אין לי אלא שורע שעלה מאליו מניין ת"ל אשר בשדה. אין לי אלא שבשדה שבנג ושבחצר ושבחרבה מניין ת"ל (במ' י"ח י"ג) בכורי כל אשר בארצם (ג): ד"א וחג הקציר בכורי מעשיך מלמד שאין מביאין בכורים קודם עצרת ואם הביא אין מקבלין ממנו (ד): וחג האסיף בצאת השנה. מכלל שני (דב' י"ד כ"ב) עשר תעשר את כל תבואת ורעך היצא השרה שנה שנה איני יודיע אימתי הוא שנה ת"ל וחג האסיף בצאת השנה ולהלן הוא אומר (ל"ד כ"ב) תקופת השנה אימתי שנה יצאה הוי אומר בתקופה יכול תקופת שבת ת"ל חג יצאת תקופת שבת שאין בה חג יכול תקופת ניסן שהרי יש בו חג ת"ל וחג האסיף שיש בה אסיף יצאת תקופת ניסן שאין בה אסיף יכול תקופת תמוז שהרי יש בה אסיף ת"ל חג האסיף בצאת השנה ולהלן הוא אומר תקופת השנה תקופה שיש בה חג ואסיף ושנה יוצאה בה והיוו זו וזו

(ג) רנצ"ס ה' ע"ז פ"ה ה"ו וס"מ ל"ח כ"ו. (כ) סנהדרין ס"ג ע"ב. (ס) ע' סנהדרין ט"ו, וס"מ ל"ח ט"ו (הולאת גלחך) מובא זה בשם מכילתא דר' ישמעאל, וע' מגדל עוז לה' ע"ז פ"ד ה"א וחינוך פ"ו. (ע) חגיגה ג' ע"א. (פ) כ"ל סהולא צית פלגי והוא מקום קרוב. ולעונות זה צית פרסי היה מקום חמוק. ולפוס לעלל אגרא. (ז) רנצ"ס ריש ה' חגיגה. וע' ספרא אמור ריש פרק י"ז וחגיגה י' ע"ב. (ק) ע' ריש זבחים. (ר) כגון צבדיעית וע' מכילתא ד"ה וחג הקליב. (ט) כ"ל דרש מן למועד מדש האצ"ב כי צו ילאת מונגרים. (ת) ספרי דברים פ"י קמ"ג. וע' ירוש' חגיגה פ"א ה"ב. (ח) ל"ל: יום טוב וע' חגיגה י"ז ע"א. (צ) ע' חגיגה י"ח ע"א. (ג) מנחות פ"ד ע"ב. (ד) זכורים פ"א ע"ג.

י"א. ובשביעית תשמינה מלקשש: ונטשתה. מלסקל (ע) יכול יהא משיב עליה שומרין עד שתגיע שעת הביעור ויתנה להן ת"ל ונטשתה (צ): ואכלו אביוני עמך. אין לי אלא עני עשיר מניין ת"ל (ויק' כ"ה ו') והיתה שבת הארץ לכם לאכלה אם כן למה נאמר אביוני עמך דומה לעניים (ק): ויתרם תאכל חית השרה. ובי שלא בטובתך אין חיה אוכלת מה ת"ל ויתרם תאכל חית השרה כל זמן שהיה אוכלת מן השרה אתה אוכל מן הבית כלה מן השרה כלה מן הבית (ר) מכאן אמרו הכובש חמשת מיני כבשין בהבית אחת רבן גמליאל אומר מי (שבל) [שכלה] מינו מן השרה מבקר אותו את דמיו מן הבית (ש): יכול יהא כולן מתבערין כאחת ת"ל כרמך. יכול יהא כל הארצות מתבערין כאחת ת"ל ויתך. מה מצינו בשני מינין שבאילן לזה ביעור בפני עצמו ולזה ביעור בפני עצמו כך כל אחד ואחד יש לו ביעור בפני עצמו: יכול תהא כל שרה ושרה [צריכה ביעור בפני עצמו ת"ל...]. מכאן אתה אומר שלש ארצות לביעור יהודה ועבר הירדן והגליל (ת): כן תעשה לכרמך ליתיתך. והלא הכרם והזית בכלל היה ולמה יצא להקיש אליו מה כרם מיוחד שהוא בעשה [ועוברין עליו בלא תעשה] דכתי' (ויק' כ"ה ה'): ואת ענבי גזירך לא תבצור כך כל שהוא בעשה עוברין עליו בלא תעשה (א): מניין אין מובלין ואין מפרקין אין מעפקין (ב) אין מעשנין אין מגומזין (ג) ואין מצדרין (ד) בעלין ת"ל כרמך. ומניין אין מקרסמין ואין מורדין ואין מפסלין ואין מצדרין ואין מגומזין בעלין ת"ל ויתך:

י"ב. ששת ימים תעשה מעשיך מכלל שני (כ"ט) ששת ימים (תעשה) [תעברך] ועשית כל מלאכתך ויום השביעי (תשבת) [שבת] אין אחה שובת אלא בשעה שאחיה עושה כל מלאכה בשעה שאין אחיה עושה כל מלאכה (ח) מניין ת"ל וביום השביעי תשבת מכל מקום מקיש שבת לשביעית ומה שביעית שאין בה עון מיתה שובת הוא מערב שביעית לשביעית בשלושים יום שבת שיש בה עון מיתה אינו דין שצריך להוסיף מחול על קודש (ו): למען ינוח שורך וחמורך. מלמד שאתה מצווה על שביחת בהמה ואי אחיה מצווה על שביחת הכלים (ז): וינפש בן אמתך. ר' יוסי הגלילי אומר הגח לו ור' עקיבא אומר הרויח לו (ח): והגר. זה גר תושב שהוא שכירו ולקטו של ישראל שלא יניחנו לעשות לו מלאכה אבל לעצמו עושה (ט):

י"ג. ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו שלא ישכור אדם בהמתו לגוי ולחשוד על השביעית (י) ר' אלעזר בן [יעקב] אומר ליתן לא תעשה על כל עשה האמור בפרשה (כ): ושם אלהים אחרים לא תזכירו. שלא ידור אדם בשם ע"ז ולא יקיים בשמה ולא יעשה את הגוי שידור בשם ע"ז שלו (ל): דיא ושם אלהים אחרים לא תזכירו זו אזהרה לנביא המתנבא בשם ע"ז לפי שהוא אומר (דב' י"ח כ') ומת הנביא ההוא עונש

פ סוכה ו"ד ע"ג. ושם גרסינן ונלקשש. (ל) ע' ונכילתא. (ק) ע' ספרא דהר פק ח' ה"ו וננסה שביעית פ"ט ו"ח. וע' ונכילתא. (ר) ספרא דהר פק ח' ה"ח פסקים ל"ג ע"ג. (ט) ע' שביעית פ"ט ו"ח. (ח) שביעית פ"ט ו"ג. (ז) מובא בסינינו לרמב"ם וי"ע קל"ד ד"ס ונכילתא. וע' חינוך פ"ד. (ז) כ"ג: פ"י כנוו ונלקשש. וע' שביעית פ"ג ו"ג ומ"ג. (ג) ע"ז ל' ע"ג. (ד) ע' תוספתא שביעית פ"א ה"י. (ה) דהיינו שביעית. וע' ונכילתא ורמ"ז. (ו) ר"ה ט' ע"א. וע' ירושלמי ר"ש שביעית. (ז) ע' שבת י"ח ע"א. (ח) ע' שיעת ר"ע דפסוק זה צינמות ו"ח ע"ג ונכילתא ד"א פ' ט"ו. (ט) ע"י לנעיל פי יתרו כ"י. (י) ע' ע"ז ט"ו ע"א וע"ג. (כ) ע' ונכילתא וספרי דברים פ"י פ"ג. (ל) ע' פסוקין פ"ג ע"ג.

מכאן אמרו ישראל וגוי שבאו לדין אם יש זכות לישראל בדינינו דנין לו בדינינו ואומר:
לו כך דינינו ואם יש זכות לישראל בדיני גוים דנין לו בדיניהם ואומרין כך דינכם (ש):

ז'. מדבר שקר תרחק . . . (ת) מניין לדיין שלא ישמע דברי בעל דין
קודם שיבא חברו ת"ל מדבר שקר תר': מניין לבעל דין שלא ישמע דבריו לדיין קודם
שיבוא בעל דין חברו ת"ל מדבר שקר תר' (א): ונקי וצדיק אל תהרג. אם לאו מה
עלחה על לבי להרוג נפשות נקיים אביונים אלא זה שיש לו צד לזכותו מכאן שאין
עונשין באומדן הרעת (ב): מניין אתה אומר יש לו עדים ואין לו התראה יש לו התראה
ואין לו עדים פטור (ג) שנים מעידין בו שחילל את השבת אחד מעיד שלקט תיגין ואחד
מעיד שלקט ענבים אחד מעיד שלקט שחורות ואחד מעיד שלקט לבנות (ד) יכול הואיל
וחלל זה שבת מכל מקום יבוא ויהרג ח"ל ונקי וצדיק אל תהרג: ונקי וצדיק אל תהרג.
מלמד שמהורין אותו לזכות יכול יהוא מהורין אותו לחובה ת"ל ונקי וצדיק אל תהרג
ואין לי אלא למיתה לגלות מניין נאמר כאן דבר ונאמר להלן (ה) דבר מה דבר האמור
להלן גלות אף דבר האמור כאן גלות ואין לי אלא גלות למכות מנין נאמר כאן רשע
ונאמר להלן (דב' כ"ה ב') רשע מה רשע האמור להלן מכות אף רשע האמור כאן
מכות (ו) יכול אף בדיני ממונות לא יהיו מהורין אותו לחובה ת"ל נקי וצדיק אל תהרג
למיתה אי אתה מהורו מהורו אתה לממון (ז): יכול כשם שיצאו ירך כך יצאו ידי ת"ל
כי לא אצדיק רשע (ח): כי לא אצדיק רשע. מצדיקו אני בתשובה (ט):

ח'. ושחד לא תקח . . . (י) כי השחד יעור . . . (כ) דיא
כי השחד יעור עיני חכמים אומר על טמא טהור ועל טהור טמא: ויסלף דברי צדיקים.
על אסור מותר ועל מותר אסור (ל):

ט'. וגר לא תלחין אמר ר' (לו) [אליעזר] מפני מה הוהירה תורה על הגר
בשלשים וששה מקומות מפני שסורו רע שלא יחזור לסורו (מ): כי גרים הייתם. מכאן
אמר ר' אליעזר מום שבך אל האמרו בחבירך (נ):

י'. ושש שנים תזרע את ארצך מניין לאורו ולרוחן ולפרגין ולשומשמן
שהשרישו לפני ראש השנה שכונסה אתה בשביעית ת"ל ואספת את תבואתה בשביעית.
יכול אע"פ שלא השרישו ת"ל שש תזרע ואספת ששה זרעים וששה אספים לא ששה
זרעים ושבעה אספים (ס): ר' נתן בן יוסף אומר כת' אחד אומר (ויק' כ"ה ג') שש שנים
תזרע שדיך וכת' אחד אומר שש שנים תזרע את ארצך באיזה צד יתקיימו שני כתובים
אחד כשנכנסו ישראל לארץ ואחד כשעלו מן הגולה (ע):

(ט) ע' ז"ק קי"ג ע"א וספרי דברים פ"י ט"ז. (ת) הונדש הגדול מציא כאן צרייתא
דשנועות ל"י ע"ז וע' ילקוט כאן. (א) שנועות ל"א ע"א. (ב) רמז"ס פ"כ מנ"ה סנהדרין
ה"א וע' מכילתא וסנהדרין ל"ז ע"ב. (ג) ע"י סנהדרין מ' ע"ב. (ד) צמילתא: "אחד
מנינו טעונו לחמה ואחד עובד ללזנה", וכן צמז"ס סס. וע"י פ"ב מנ"ה עדות ה"ב.
(ה) דברים י"ט ד': זה דבר הלכה. (ו) ע' סנהדרין ל"ב ע"ב. (ז) מלכותי אל תהרג
משמע דוקא למיתה אין נהורין. (ח) מכילתא. (ט) דכיון שחזר בתשובה אינו נקלף רשע.
(י) המה"ב מציא כאלו ש"ס דכחונות קיה ע"א. (כ) גם כאלו מציא צרייתא דכחונות סס. (ל) כל
זה בספרי דברים פ"י קנ"ד. (מ) ע"י מכילתא לעיל פ"י י"ח וצ"ו כ"ט ע"ב. (נ) צ"ו סס.
(ס) ספרא דהר פרעה א' ה"ו וח". (ע) כשנכנסו לארץ היתה כל הארץ שלהם ע"כ אמר את
אלהך. וכשעלו מן הגולה היו נשועזדים לזלתי פרס ולא היתה כל הארץ שלהם ועל זה
כתבי תזרע שדך. ולעפ"כ היתה שביעית נוהגת. וע' ספרא סס ה"ט ורי"ה י"ג ע"א צ"ס
ר' יונתן בן יוסף נאמר אמר.

שלא תאמר עני הוא זה בן טובים הוא זה אוכנו כדון ונמצא מתפרנס בנקיות ת"ל ודל לא תהדר בריבו ולהלן הוא אומר (ויק' י"ט ט"ו) לא תשא פני דל (א):

ד'. כי תפגע אין לי אלא מצות עשה מצות לא תעשה מניין ת"ל (רבי כיב א') לא תראה (ב) את שור אחיך: אין לי אלא אחיך אויבך מניין ת"ל שור אויבך מכל מקום (ג) [יכול] אף של אחרים בן ת"ל (שם) אחיך (ד). מה אחיך שהוא עמות (ה) עמך כך כל אדם שהוא עמות עמך: אם כפפת את יצרך (ו) לעשות שונאך אוהבך מבטיחך אני שאני עושה שונאך אוהבך: כי תפגע. יכול פגיעה ממש ת"ל כי תראה יכול משיראנו מרחוק ת"ל כי תפגע הא כאיזה צד ראייה שהיא כפגיעה אחד משבעה ומחצה במיל שיעור רוס (י): תועה. כל שדרך תעיתו מכאן אתה אומר היה חמור רועה כדרכו וכלים מונחין כדרכן אין נוקק להן חמור מפסיג בין הכרמים בלים מונחין באמצע דרך הרי זה יוקק להן (ח): השב תשיבנו. מכלל שני (כי י"ב) ככר את אביך ואת אמך יכול אפילו אמרו לו אביו ואמו אל תחזיר ישמע להם ת"ל השב תשיבנו (ט): החזירה וברחה מניין שהי"ב להחזיר ת"ל השב תשיבנו אפילו מאה פעמים (י'): לו. החזירם לאחך או לרשות שהיא שלו (כ):

ה'. כי תראה אין לי אלא מצות עשה מצות לא תעשה מניין ת"ל (רבי כיב ד') לא תראה (ל): כת' כי תראה וכת' כי תפגע ראייה שהיא כפגיעה (ם): חמור שונאך. שונא ואויב זה מישראל הוא וכי אפשר והכת' אומר (ויק' י"ט י"ז) לא תשנא את אחיך אלא זה שראוהו שעבר עבירה והתרה בו ולא פירש ואין שם עד אחר כדי ללקותו ולפטרם שמצוה לשנאתו עד שיהוו למוטב אע"פ כן מצוה להחזיר אבידתו ומצוה לפרוק עמו ולטעון דכת' (יח' ל"ג י"א) חי אני נאם ה' אלהים אם אחמוץ במות הרשע (ג): רובץ. ולא עומד: תחת משאו. ולא פרוק (ם): וחדלת מעוונ לו. מניין אתה אומר היה אדם גדול או שהיה בהן והוא בבית הקברות או שחשכה לילי שבת שאין רשאי ליוקק לה ת"ל וחדלת מעוונ לו פעמים שאתה חודל פעמים שאי אתה חודל (ע): עוב תעוב עמו. זו מצות פריקה ולהלן הוא אומר (רבי כיב ד') הקם תקים עמו זו מצות טעינה פריקה בהנם וטעינה בשכר (פ) מצות פריקה קודמת למצות טעינה (צ): עוב תעוב עמו. הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לפרוק פרוק או לא תפרוק פטור שני עמו יכול אפילו זקן וחולה ת"ל עוב תעוב (ק): עמו. לרבות משוי שעל כתיפו:

ו'. לא תטה משפט אביונך מה אני צריך והלא כבר נאמר (רבי ט"ו י"ט) לא תטה משפט אחד עני ואחד עשיר מה ת"ל לא תטה משפט אביונך זה אביון במצוות שלא תאמר רשע הוא הזקתו שהוא משקר וחזקת זה שאינו משקר אעבר עליו את הדין ת"ל לא תטה משפט אביונך (ר): ד"א משפט אביונך אי אתה מטה מטה אתה דינו של אחר

(ח) ספרא קדושים פרק ד' ה"ג, ספרי דברים פי' י"ז. (ז) ומכילתא וספרי דברים פי' רכ"ג. (ג) ספרי ט"ט. (ד) כז"מ ל"ב ע"ג. (ה) נמוכר דמה, עי' שנועות ל' ע"א. (ו) עי' ז"מ ל"ב ע"ג. (ז) ומכילתא. ספרי ט"ט. ז"מ ל"ב ע"א. (ח) ז"מ ל' ע"ג. (ט) ז"מ ל"ב ע"א. (י) ז"מ ל"א ע"א. (כ) עי' רננ"ס ס"יא ונהי חזדה הי"ד. (ל) ומכילתא וספרי דברים פי' רכ"ה. (מ) ל"ג ע"א. (נ) רננ"ס ס"יא ונהי רולת הי"ד, ועי' ספרי ק"ג ע"ג. (ס) ז"מ ל"ב ע"א. (ע) עי' ומכילתא וז"מ ל' ע"א. (פ) ז"מ ל"ב ע"א. (צ) רננ"ס ס"יא ונהי רולת הי"ב. (ק) ז"מ ל"ב ע"א. (ר) רננ"ס ס"כ ונהי סנהדרין הי"ס ועי' ומכילתא.

מכות: לכלב תשליכון מלמד שהיא מותרת בהנאה (ד): אותו. אותו אחה משליך לכלב ואין אחה משליך בהמת קדשים שמחה לכלב (ה):

[בג]. א'. לא תשא שמע שוא שלא ידבר סניגורין לפניו (ו) מניין לדיין שלא ישמע טענת אחד מבעלי דינין עד שלא יבוא חבירו [ת"ל] לא תשא שמע שוא (ו): ומניין שלא יטעון אדם טענת שקר ת"ל לא תשא שמע שוא (ח) מניין שלא יטעים אדם דבריו לדיין תחלה ת"ל לא תשא שמע שוא לא תשא שמע שוא (ט): ומניין אוהרה למספר לשון הרע ולמקבל לשון הרע ת"ל לא תשא שמע שוא לא תשא (י): אל תשת ירך עם רשע. וזו אוהרה שלא ישיא רשע עד (כ): ומניין לעד אחד שוודיע בחברו שהוא רשע אל יעיד עמו ת"ל אל תשת ירך עם רשע אל תצטרף עמו לעדות (ל): להיות עד חסם. אל תשת חסמן עד מכאן אמרו הרועים והגולנים והחמסנים וכל החשודים על הממון פסולין מן העדות (מ):

ב'. לא תהיה אחרי רבים לרעות מניין שדיני נפשות בעשרים ושלושה ת"ל (במי ליה כיד—כ"ה) ושפטו העדה והצילו העדה עדה שופטת ועדה מצלת עשרה מוכין ועשרה מחייבין שלשה מניין ממשמע שני' לא תהיה אחרי רבים לרעות מכלל שאי אתה הווה עמהן לרעה [אבל] אתה הווה עמהן לטובה יכול שאי אתה הווה עמהן לרעה כל עיקר ת"ל אחרי רבים להטות אמור מעתה הואיל ואמרה תורה הרונג על פי עדים הרונג על פי מטין מה עדים אין פחות משנים אף מטין אין פחות משנים אין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי שלשה ועשרים (ג): רבי אומר ממשמע שני' לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני היה עמהן לטובה אם כן למה נאמר אחרי רבים להטות שלא תהא הטותך לטובה כהטותך לרעה הטותך לטובה על פי אחד ולרעה על פי שנים (ס): ולא תענה על רב לנשות. שלא תאמר בשעת מניין דיי שאהיה כפלוני אלא אמור מה שבפניך (ע) [יכול אף דיני ממונות כן ת"ל אחרי רבים להטות] (פ) דיא לא חענה על רב לנשות שלא ילמד חובה מי שלימד זכות בדיני נפשות (צ): דיא לא תענה על רב לנשות מכאן שמחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה (ק): דיא לא תענה על רב לנשות מכאן שאין פותחין בדיני נפשות תחלה לחובה אלא לזכות (ר): דיא לא תענה על רב לנשות מכאן אין מתחילין בדיני נפשות תחלה אלא מן הצד לא מן הגדול על רב כתי' (ש): דיא לא תענה על רב מכאן שאין מושיבין מלך בסנהדרין (ת):

ג'. ודל לא תהדר יכול לא יהדרנו בממון ת"ל בדינו. שלא יהדרנו בדין

(ד) ע' פסקים כ"א ע"ב. (ה) תנורה ל' ע"ג וע"ש ל"ב ע"א. (ו) ע' רנ"ז פכ"א ונה' סנהדרין ה"י וע' סנועות ל' ע"ג וג"י כ"י וניכנען סס: ונין שלא יעשה דבריו סניגורין, וע"י פי' לרשונים שהוצאו צ"י ערוך העלם ערך סניגור. (ז) ומכילתא וע' סנועות ל"א ע"א. (ח) ע' סנועות סס ונה' שדרט ונפ' מודבר שקר תחוק. (ט) סס. (י) ומכילתא וע' פסקים ק"ח ע"א. (כ) רנ"ז פ"י ונה' עדות ה"א. (ל) סס וע' סנועות ל' ע"ב. (מ) ע' ומכילתא ומנהדרין כ"ה ע"ב. (נ) ע' ונשנה ריש סנהדרין, תוספתא סס פ"ג ה"ז וירושלמי פ"א ה"א צ"ס חני חזקיה. (ס) תוספתא סס וע' רנ"ז סס"ג קה"י ל"ח רפ"ב שמשס נראה שה"י לפניו ונאמר זה גם במכילתא דר' ישמעאל. (ע) רנ"ז סס"ג קה"י ל"ח רפ"ב צ"ס ומכילתא, וע' חינוך ס"י ע"ז וע' תוספתא סנהדרין פ"ג ה"ח. (פ) תוספתא ע"י רנ"ז סס קה"י סס וע' רנ"ז סס ה' סנהדרין פ"י ה"א. (ז) סנהדרין ל"ב ע"א, וע' רנ"ז סס"ג קה"י סס וה"י סנהדרין פ"י ה"ב. (ק) סנהדרין סס. (ר) סס. (ש) סנהדרין ל"ו ע"א. (ת) סנהדרין י"ח ע"ב.

שאָהָה נותנו כמצותו מעלה אני עליך כאלו נתנו לי ואם לאו מעלה אני עליך כאלו
אותי קפחתה:

כ"ט. בכור בניך תתן לי בן תעשה לשורך לצאנך מה בכור אדם
בנבולין כך בכור בהמה בנבולין (ל) אלא שאין (מ) עולין לירושלים אבל נאכלין
במומן בכל מקום: דורשי רשומות אומי אלהים לא תקלל מלאתך ורמעך לא תאחר
שאם קללת דיין תבואתך את מקלל וכן את מוצא כשקלקלו הרין נתמעטה התבואה
דכתי' (רות א' א') ויהי בימי שפוט השופטים שהיה הנשפט שופט את שופטיו (ג) ויהי
רעב בארץ מפני שעותו את הרין אבל אם זכיתם הרין תהיה תבואתך שלמה מלאתך
ורמעך לא תאחר ואם עשיתם כן הוין לך בנים זכרים בכור בניך תתן לי עשיתם כן
הרי שורך וצאנך והכרכה מצויה בכל מקום: לפי שהוא אמר ביום השמיני תתנו לי
יכול יהוא ישראל נותנין בכור בהמה לכהן כשהוא בן שמונה תיל בכור בניך תתן לי
כן תעשה לשורך לצאנך מה בכור אדם אינו נפרה אלא לשלשים יום אף בכור בהמה
שלשים יום מכאן אתה אומר עד כמה ישראל חייבין לטפל בבכור בהמה דקה שלשים
יום יכול אף בנסה שלשים יום תיל בן תעשה לשורך ריבה לו הכתי עשייה אחרת
עד כמה ישראל חייבין ליטפל בבכור דקה שלשים יום ובנסה חמשים יום (ס): שבעת
ימים יהיה עם עמו וביום (ע) השמיני. יכול בכור כשר ביום השמיני ופסול מיום השמיני
ולהלן תיל במקדשין (ויק' כ"ב כ"ז) מיום השמיני והלאה ירצה יכול יהוא כשרין משמיני
ואילך ופסולין ביום השמיני תיל ביום השמיני תתנו לי מניין ליתן את האמור של זה
בוה ואת האמור של זה בוה תיל אמו אמו לגורה שוה (פ) מה אמו האמור להלן קדש
יונק מן החול אף אמו האמור כן קדש יונק מן החול מכאן אמרו לא יניקו קדשים זה
את זה (צ): תתנו לי. מלמד שכל הקרבנות כשרין מיום השמיני ואע"פ כן משלשים
יום ולמעלה חביב יותר (ק):

ל'. ואנשי קדש תהיון לי. איסי בן יהודה אומר כל זמן שהקביה מוסיף
מצוה לישראל הוא מוסיף להן קדושה (ד): ואנשי. אין לי אלא אנשים נשים מניין
תיל תהיון לי: ובשר בשדה. אין לי אלא שנטרפה בשדה בנג ובחצר ובחברה מניין תיל
טרפה לא תאכלו (ש) יכול נטרפה באונה וברגלה תהא אסורה תיל לכלב תשליכון אותו
שנטרפה בכשר הראוי לכלב (ת): רבי אליעזר בן יעקב אומר טרפה לא תאכלו ליתן
אזהרה על הטרפה אין לי אלא שנטרפה מניין לבשר שפירש מן הבהמה שהוא באזהרה
תיל ובשר בשדה לא תאכלו (א): מניין לאבר עובר שיצא ואחר כך נשחטה אמו שהוא
בלא תעשה תיל ובשר בשדה טרפה כיון שיצא למקום שהוא לו כשרה טרפה אקרא
בו (ב) מניין לבשר קדשים שיצא לחוץ לקלעים ובשר קדשים קלים שיצא חוץ לחומת
ירושלים ובשר פסח שיצא חוץ לחבורה שהן בלא תעשה תיל ובשר בשדה טרפה כל
שיצא חוץ ממחצתו בשר בשדה טרפה אקרא בו (ג) לא תאכלו. אין אכילה פחותה

(ל) דשאי ליתנו לכהן צכל נוקוס, וע' ונכילתא. (מ) ז"ל: טהן. (נ) עיי' גיש דות
דבה. (ס) צטורות כ"ו ע"ג. (ע) צנוקלה כמו: ציום חצל צנוכילתא וצתיי גכס וציוס.
וכן לק' ז"א י"ז. (פ) ת"כ חנוך פרשה ח' ה"ה. (ז) ונכילתא וע' ונעילה י"ג ע"א.
(ק) רנוצ"ס פ"ח ונהי ונעשה קרבנות ה"ג, ונעשה סוף פ"ק דפרה. (ר) ונכילתא. (ש) ע'
ונכילתא. (ת) ונאכן לנדל רנוצ"ס דרשחו פ"ד ונהי ונאכלות חבורות ה"ז. (ח) חולין ע"ג.
ע"ג. (צ) חולין ס"ח ע"א, וע' רנוצ"ס פ"ה ונ"ה ונ"א ה"ט. (ג) זמקיס פ"ג ע"ג.

השמש. אי אפשר לומר עד בוא שכבר נאמר (שם י"ג) כבוא השמש ואי אפשר לומר כבוא שכבר נאמר עד בוא מה ת"ל עד בוא ומה ת"ל כבוא מלמד שמחזיר בלי יום ביום וכלי לילה כלילה מחזיר לו את (הסניג) [הסנוס] כלילה ואת המחרישה ביום אבל אין מחזיר לו את (הסניג) [הסנוס] ביום ולא את המחרישה כלילה (ז): תשיבנו לו. לו אתה מחזיר ואי אתה מחזיר לירושיו (ק):

כ"ז. כסותה זו חלקו: שמלתו. זו טליתו: לערו. זה עור קטובליה (ר) שלו: כמה ישכב. לרבות את הכר ואת הכסת ואת הסדין אין לי אלא אלו בלבד מניין לרבות שאר הכלים ת"ל כסותה שמלתו לערו כמה ישכב: יכול אפילו היו לו שני כלים ואין צריך לאחד מהן (ש) ת"ל היא כסותו והיא שמלתו והיא לערו כמה ישכב בן עזאי אומר לערו את שעורו משמש בה פרט למקופלת ומנוחת בתיבה: והיה. אין והיה אלא מיד (ח): כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני. אע"פ שאני נפרע על ידי כך אני הוא שנותן שכר על ידי כך: היה ר' שמעון אומר אהבי ממון אוהבין זה את זה והגולגלין אוהבין זה את זה והחמסנין אוהבין זה את זה ומלוי רבית אוהבין זה את זה למי נאה ליפרע מכל אלו אני הוא שאין בו אחת מכל המדות הללו:

כ"ז. אלהים לא תקלל יכול אם אמר לו ארור אתה היא חייב ת"ל אלהים לא תקלל מגיד שאינו חייב עד שיפרש בשם או בכנוי (א): ר' אליעזר בן יעקב אומר אלהים לא תקלל ליתן אוהרה על ברכת השם (ב): יכול אם קללן לאחר מיתה היא חייב ודין הוא ומה עונש מועט חייבין עליו לאחר מיתה אוהרה מרובה אינו דין שיהוא חייבין עליו לאחר מיתה ת"ל (ויקי י"ט י"ד) לא תקלל חרש מה חרש מיוחד שהוא חיים אף כל שהוא בחיים והמקלל את המת פטור (ג): אלהים לא תקלל. מלמד שהמקלל את הדיין עובר משום שתיים משום דיין ומשום חבירו (ד): ונשיא בעמך לא תאור. מלמד שהמקלל את הנשיא עובר משום שלש משום דיין ומשום חבירו ומשום נשיא (ה): נשיא בעמך לא תאור. בנוהג מנהג עמך פרט לשפירשו מררכי צבור כירבעם בן נבט (ו):

כ"ח. מלאתך ודמעך מלאתך אלו בכורים שהן נישלין מן המליאה ודמעך זו תרומה (ז) שהיא נקראת דמע (ח): לא תאחר. לא תאחר דבר שראוי להקדימו מלמד שכל המקדים תרומה לבכורים מעשר ראשון לתרומה מעשר שני לראשון עובר בלא תעשה אלא מפרישן על הסדר בכורים ואחריהם תרומה ואחריהן מעשר ראשון ואחריו מעשר שני (ט): ר' אליעזר בן יעקב אומר לא תאחר שלא תאחרם בשעת הגורן מליתנם לבעלים: בכור בנך תתן לי. יכול יתנם לי ודאי (י) ת"ל (במ' ג' גיא) ויתן משה את כסף הפדיון לאהרן ולבניו אין לי אלא בומן ההוא לזרות מניין ת"ל (שם) על פי ה' כאשר צוה ה' את משה (כ) אם בן למה נאמר בכור בנך תתן לי כל זמן

(ג) ספרי דברים פ"י רע"ז. (ק) צ"מ קי"ג ע"א. (ר) כמו צנליון פ"י נטע והוא צל"ע ונלע כלחיתא צנכילתא. ועי' ערוך. (ט) צ"מ קי"ג ע"א. תוספתא ס"פ פ"י ה"ט. (ח) ספרי דברים פ"י ג"ה. (ז) שזעונו ל"ו ע"א. רמז"ס פכ"ו מה' סנהדרין ה"ג. (ז) רמז"ס סה"י ל"ח ס' צ"ס ונכילתא. ועי' חינוך ונלוס ס"ט. (ג) ח"כ קדשים פרשה ג' ה"ג. (ד) רמז"ס פכ"ו מה' סנהדרין ה"ג. (ה) רמז"ס ס"ס. (ו) ונכילתא. ועי' סני' צילקוט. (ז) ונכילתא. (ח) ונלח דמע צלסון טונונוי הוא חלצו. ולכך נקרא תרומת דמע שהתרומה הוא חלצו (צנדצר י"ח, י"ג) ועי' טהרות פ"צ וי"ג. (ט) ונכילתא. (י) כלומר לי ונעט. דהיינו שיתן הסדין להקדש. (כ) ונקרא צנדצר י"ח ט"ו אינו מוכח שיתנו דמי הסדין לכהן ד"ל דהס להקדש.

בבתי אחרים: אבה יודן איש צידון (ה) אומר משום רבן גמליאל מניין שלא יאמר אדם אינו כדאי שיתפלל על בית המקדש ועל ארץ ישראל ת"ל שמוע אשמע צעקתו וכי איזו מדה מרובה מדת הטוב או מדת הפורענות הוי אומר מדת הטוב ומה מדת הפורענות המועטת היחיד מתפלל והמקום שומע תפלתו מדת הטוב המרובה דין הוא שהיחיד מתפלל והמקום שומע תפלתו:

כ"ד. אם כסף תלוה יכול רשות ת"ל (דב' ט"ו ח') והעבט תעביטנו חובה לא רשות: משום ר' ישמעאל אמרו כל אם ואם שבתורה רשות הוי משלשה שהן חובה זו אחת מהן (י): כסף. אין לי אלא כסף מניין לרבות בהמה פירות וכלים ת"ל תלוה אין לי אלא הלואה מניין לרבות נוק וחצי נוק ותשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה ת"ל אם כסף אם כן למה נאמר תלוה מכאן אתה אומר מרבין על השכר ואין מרבין על המכר הא כאיזה צד השכיר לו ביתו והשכיר לו שדהו אמר לו אם מעכשיו אתה נותן לי במנה ולאחר זמן במאה וחמשים מותר משום רבית: מכר לו ביתו ומכר לו שדהו אמר לו אם מעכשיו אתה נותן לי במנה ולאחר זמן במאה וחמשים מותר משום רבית (י) שני אם כסף תלוה את עמי את העני עמך מה הלואה מיוחדת לא ממה שאתה נותן לו אתה נוטל ממנו יצא זה (שמי) [שמה] שאתה נותן לו אתה נוטל ממנו (ח): עני עמך. אין לי אלא עני עשיר מניין ת"ל עמך: אשה מניין ת"ל את עמי אם כן למה נאמר (עמי) [עני] ממהרני ליפרע על ידי עני יתר מן העשיר (ט): לא תהיה לו כנושה. אם הלוייה אותו לא תדחקנו לא תעקיין (י) על שדהו או על חמורו: לא תהיה לו כנושה שלא ידחקנו ולא יתבענו כשירדע שאין לו (כ): לא תהיה לו כנושה לא היה למד לשאול בשלומי לא ישאל בשלומי לשלח לו דורון לא ישלח לו דורון (ל): לא תשימון עליו נשך. איזה הוא נשך זה הנושך סאה מפור וסלע מקנה (מ): ונשך זה רבית (נ) קשה היא הרבית שכל המלוה ברבית אין לו חלק בעולם הבא דכתי' (עי' יחוקי י"ח י"ג) בנשך נתן ורבית לקח וחי לא יחיה וחי חיה בעולם הזה לא יחיה לחי העולם הבא (ס): כל הענין מדבר בלשון יחידים אם כסף תלוה לא תהיה לו כנושה כאן בלשון מרובה לא תשימון עליו נשך מלמד שהרבה נוקקין למלוה אחת מכאן אתה אומר אחד המלוה ואחד הלווה ואחד הערב ואחד העדים כולן חייבין (ע):

כ"ה. אם חבול תחבול יכול שהרשות בידו לחבול ת"ל (דב' כ"ד י') לא תבוא אל ביתו לעבט עבטו אם כן למה נאמר אם חבול תחבול מי שיש לו רשות לחבול בשלוח בית דין הכתי' מדבר (פ): חבול תחבול. לחייב על כל חבול וחבול: עד בוא

(ה) ונפתיחתא דסתת רבתי איתא אבא אוריין איש לידן משום ר' גמליאל ונילקוט סס סג' אבא גוריון (ועי' נשנה סוף קידושין) ועי' צמירא אבא גוריון על אסתת סה"ל סה"ס רש"י, וניל דהוא אבא יודן דכאן כמו איסי בן יהוד' סנקא גיב איסי בן גודיא גיב גור ארי יהוד' וע' חוספתא אהלות פי"ה ה"ז ויבנות פי"ד ה"ז. (ו) ונילחתא. (ז) צינן סיה עי"א. (ח) חוספתא צינן רפי"ד וכמו סהגיה סס צעל ונחת צכוכים וכן סג"י צכ"י ערפוט סה"ל רנ"ש נוקקענאנדל, וע' פי' ונחת צכוכים ולפי"ז ל"ל סהדרס צככאל לא קאי על דינא דנחתי' אלא על פי' אחר ספי' צעל הסוספתא צכוכין על הסכר. (ט) ע"ל פי' כ"א. (י) ל"ל לא תעקוף וכדאיתא צידוש' גיטין פי"ה ה"א סלא יהא אדם רואה את צדה מצדו יפה ונלוה אותו ונעות ועוקף ונוטלס ונונו. (כ) רנצ"ס פ"א ונ' נלוה ס"ב וצ"ה ויושב קוסי' הלחמי סס. (ל) צינן עיה ונדרכנן וקרא אסונחתא. (מ) נשנה רפ"ה דצינן. (נ) גו"ל סס נשך וסרנית ח"א ונילחתא. (ס) פד"א פ"ג. וע' חוס' צינן ע' ע"ב דיה חסיך וסועה ס' ע"א. (ע) צינן עיה ע"ב. (פ) צינן קייב ע"ב.

ותעב תתעבנו כי חרם הוא ע"ז עצמה אסורה בהנאה אין העובר ע"ז נכסיו אסורין בהנאה: בלתי לדי לבדו. להביא את המשחק מכאן אמרו כל המשחק שם אחר עם הקב"ה נעקר מן העולם (*):

ב'. וגר לא תונה שתי אונאות בדבר אחת אונאת ממון ואחת אונאת דברים (כ): ולא תלחצנו. שתי לחיצות בדבר אחת לחיצת ממון ואחת לחיצת דברים (ל): כי גרים הייתם. אמר להם אם תושפין אתם אותי לשום גר אף גר תושש אתכם על שום כי גרים הייתם בארץ מצרים כן הוא אומר (הוש' ב' ה') פן אפשיטנה ערומה והצנתיה וגי':

כ"א. אלמנה ויתום אין לי אלא אלמנה ויתום מנין לרבות כל אדם ת"ל לא תענון (מ) אם כן למה נאמר אלמנה ויתום מטהרני ליפרע על ידי אלמנה ויתום יחד מכל אדם (נ) שהאשה קובלת על בעלה בן קובל לאביו אבל אלו אין להן למי שיקבלו אלא לי בלבד: ד"א כל אלמנה אפילו אלמנתו של מלך (ס) ויתום אחד ויתום מאב ואחד ויתום מאם ועד אימתי נקראין יתומין עד שיעמדו לעצמן (ע): לא תענון. מכלל שני אם ענה תענה יכול לא יהא חייב עד שיענה ויענה ת"ל לא תענון אפילו ענוי אחד אם כן למה נאמר אם ענה תענה לחייב על כל ענוי וענוי (פ):

כ"ב. ענה תענה אחר המענה גופן במלאכה או לכן בדברים או יכול אפילו ללמדן תורה וללמדן אומנות ת"ל תענה (צ): אם צעק יצעק אלי. יכול לא יהא חייב עד שיצעק ויצעק ת"ל צעקתו אפילו צעיקה אחת אם כן למה נאמר אם צעק יצעק לחייב על כל צעקה וצעקה: שמוע אשמע צעקתו. לא כשם שאני שומע מזה אני שומע מזה (ק):

כ"ג. וחרה אפי נאמר כאן וחרה אף ונאמר להלן (ר) חרי אף מה חרי אף האמור קן חרב אף חרי אף האמור להלן חרב מה חרי אף האמור להלן עצירת גשמים ונלות אף חרי אף האמור קן עצירת גשמים ונלות (ש): ד"א נאמר כן אף ונאמר להלן אף (ת) מה אף האמור להלן דבר וחיה רעה אף [אף] האמור כן דבר וחיה רעה נמצינו למדים שבכל מקום שני חרי אף חמשה מיני פורענות דבר וחרב חיה רעה ועצירת גשמים ונלות (א): והרגתי אתכם בחרב. וכי המקום הורג אותם בחרב אלא מביא עליהם מי שהורג אותם בחרב (ב): והיו נשיהם אלמנות ובניהם (ג) יתומים. ממשמע שני והיו נשיהם אלמנות איני יודיע שבניהם יתומים אלא נשיהם אלמנות יושבות ומשמרות כשבויין אינן יכולות להנשא בניהם יושבין ומשמרין כשבויין אינן יכולין לירד לנחלה (ד): ד"א אם מענים אתם את הדין לסוף נשיהם מתענות בבתי דינין אחרים ובניהם מתענין

(י) סנהדרין ס"ג ע"א וע' נכילתא. (כ) נדכתיב צ' פעמים כחן וצויקלא י"ע ל"ב.
 (ל) נדכתיב עוד וגר לא תלחץ לקי כ"ב ט', וע' ז"ו כ"ט ע"ב. (נ) נכילתא. (ז) כלקמן פ' כ"ד. (ס) ע' ספרי דברים פ"י רפ"א ורננ"ס פ"י נח" דיעות ס"י. (ע) רננ"ס ס"ס ועי' זנועין הסכמה דף י"ח ע"א שמונה נאין הו"א הרננ"ס דין זה, ועתה תראה כי זנועין קדוש ונולאו. (פ) ע' נכילתא. (צ) רננ"ס ס"ס. (ק) יוחר אני שומע זנועין, וכמ"ס נכילתא. (ר) דברים י"א י"ז. (ס) נכילתא. (ת) היינו אף אני אעפ"י זאת (ויקי' כ"ו ט"ז), וע' ת"כ ס"ס, וס' נאמר ג"כ דבר וחיה רעה נפסקו כ"ב ויכ"ס. כן פ"י ר' דוד פתרו בפירושו לספרי. (ח) כל זה נפסקו דברים פ"י וי"ג. (צ) וכן ח"א ויקרא כ"ו כ"ה דקטלין נחצבא. (ג) כינה הוודעס. (ד) נכילתא. ז"נו ל"ח ע"ב.

וחלוצה לכהן הדייט ממורת ונתינה לכן ישראל בת ישראל למטור ולנתין (ש) יכול הואיל וראויה לו לאישות יהא חייב בקנסה ת"ל

מ"ז. אם מאן ימאן אביה (ת) מלמד שהרשות ביד האב למאן: כומן שאין לה אב מניין שהרשות בידה ת"ל מאן ימאן מניין אף הבעל ממאן ת"ל מאן ימאן מכל מקום (א): לתתה לו. איש אחד שקדש אשה (אחד) [אחת] [שקידש אשה] מקודשת שנים שקדשו אשה אחת אינה מקודשת: ד"א לתתה לו מלמד שאב זכאי בקדושי בתו קטנה (ב): כסף ישקול. אבל לא שמענו כמה הרי אתה דן נאמר כאן כסף ונאמר באונס (דב' כ"ב כ"ט) כסף מה כסף האמור באונס חמשים אף כסף האמור כן חמשים כטהר הבתולות וכי מה למדנו לטהר הבתולות מעתה הרי זה בא כמלמד ונמצא למד מה להלן חמשים אף כאן חמשים (ג):

י"ז. מכשף מכשפה משמע תופש את הוכר ותופש את הנקבה או מפני מה נקראו כשפים על שם נשים לפי שרוב כשפים בנשים (ד): לא תחיה. זו אזהרה לבית דין שלא להחיות את המכשף (ה): לא תחיה. ר' יוסי הגלילי אומר נאמר כאן לא תחיה ונאמר להלן (דב' כ"ב ט"ז) לא תחיה כל נשמה מה להלן בס"ף אף כאן בס"ף ור' עקיבא אומר נאמר כאן לא תחיה ונאמר להלן (י"ט י"ג) אם בהמה אם איש לא יחיה מה להלן סקלה אף כאן סקילה: אמר לו ר' יוסי הגלילי עקיבה אני דן לא תחיה מלא תחיה ואתה דן לא תחיה מלא יחיה אמר לו אתה דנו מן הגוים שאין להם מיתה אלא בס"ף ואני דנו מישראל שיש להם מיתות הרבה בן עזאי אומר כל שוכב עם בהמה מות יומת נתנו ענין לו מה זה בסקילה אף זה בסקילה (ו):

י"ח. כל שוכב עם בהמה מה אני צריך אם איש הבא על הבהמה כבר אמור ואם אשה מביאה את הבהמה כבר אמורה מה ת"ל כל שוכב עם בהמה זה הוכור המביא את הבהמה עליו (ו) אין לי אלא בהמה חיה מנין ת"ל כל שוכב עם בהמה: מות יומת. בסקילה (ח):

י"ט. זוביח לאלהים יחרם יכול בשוחט קדשים בחוץ הכתי מדבר ת"ל וזביח לאלהים יחרם זה הוזביח לע"ז עצמה אין לי אלא זובח מקטר ומנסך מנין ת"ל בלתי לדי לברו ריקם את כל העבודות שהן לשם המיוחד מה זו מעשה יחיד וחיובין עליה לע"ז בין שהוא עובדו בין שאינו עובדו אף כל שהוא מעשה יחיד חייבין עליה לע"ז בין עובדו בין שאינו עובדו (ט): זובח לאלהים יחרם. יכול העובד ע"ז יהיו נכסיו אסורין בהנאה יכול ע"ז עצמה לא תהא אסורה בהנאה ת"ל (דב' ז' כ"ו) שקץ תשקצנו

(ט) ונכילתא ועי' כתובות כ"ט ע"ב גבי אונס. (ת) זכ"י שהיה ציד החכם ונהר"י הלוי כתוב: ת"ל אם נחלן ינחלן אציה, עד שינחלן אציה" ונלמד שהרשות ציד האז למאן. והחכם הנ"ל שיער ש"ל: יכול הואיל ואינה ראויה לו לאישות לא יהא חייב בקנסה ת"ל אם נחלן ינחלן אציה עד שינחלן אציה, ע"כ. זה ונכסיו עם צרייתא דתני חזקיה שהובאה צדושת כתובות פ"ג ה"א ועם חיי. — ולפי הגי' שלפנינו כ"ל להגיה ש"ל ל"כונסה" תחת "צקנסה". (ח) כתובות ל"ט ע"ב. (ג) כתובות ו"ו ע"ב. (ג) כל זה צנכילתא. (ד) סנהדרין ק"ז ע"א. (ה) רנ"ב פ"ד מהי סנהדרין ה"ג, ועי' סה"מ ל"ח ט"י. (ו) סנהדרין ס"ז ע"א ועי' ונכילתא. (ז) סנהדרין מ"ד ע"ב, ועי' ונכילתא ותיכ קדשים פרק י'. (ח) ונכילתא ות"כ ס"ס. (ט) עי' סנהדרין כ"ג ע"ב ולעיל כ"ה ד"ה לא תשחחיה להם וירושלמי שבת פ"ז ה"ב צ"ס תני חזקיה ומדרש על י"ב מדות (שהולאחי לאור צ"כ צכמת אציה) ומה ז'.

שאל בעלה או שכרה ואחר כך שכר בעלה שאלה ואחר כך שכר בעלה שכרה ואחר כך שאל בעלה אע"פ שהבעלים עומדין וחורשין על גבה נפלה ומתה חייב שני בעליו אין עמו שלם ישלם (ח): אין לי אלא שואל שאם שאל בבעלים פטור שומר חנם ונושא שכר והשוכר מניין אמרת קל וחומר ומה שואל שמשלם את הכל פטר בו שאלה בבעלים שומר חנם שהוא פטור מן הכל נושא שכר ושוכר שהן פטורין מן האונסין אינו דין שיהוא פטורין בו בזמן שהיא שמירה בבעלים (ט): בעליו אין עמו שלם ישלם. מאן אמרו השואל משלם את הכל חוץ מן המתה בשעת מלאכה ובלבד שלא ישנה (י):

י"ד. אם בעליו עמו יכול אם אמר לאחר צא והשאל עם פרחי ויצא ונשאל (עמו) [עמה] יהא פטור ת"ל בעליו עמו בעליו ולא שלוחו (כ): הרי שלש פרשיות לשלשה דינין ראשונה לשומר חנם שנייה לשומר שכר שלישית לשואל שומר חנם נשבע ופטור מן הכל ונושא שכר נשבע על האונסין ומשלם את שאינן אונסין שואל משלם את הכל חוץ ממתה בשעת מלאכה וכלן אם היו בבעלים אפילו פשעו פטורין (ל): אם שכיר הוא בא בשכרו. בשוכר הכתי' מדבר אל תקרא שכיר הוא אלא שכור הוא: בא בשכרו. שומע אני ישבע ויהיה פטור על הכל הרי אהה דן הואיל ונושא שכר קנהה והשכיר קנהה אם למדתה על נושא שכר שנשבע על האונסין ומשלם את הגניבה ואת האבירה אף שוכר נשבע על האונסין ומשלם את הגניבה ואת האבירה: והרי שומר חנם שהוא מהנה ופטור מלשלם הוא יוכיח על השוכר אעפ"י שהוא מהנה יהא פטור מלשלם אמרת הפרש נושא שכר נהנה ומהנה והשוכר נהנה ומהנה לא הביא שומר חנם שמהנה ואינו נהנה אם למדת על נושא שכר שנשבע על האונסין ומשלם את האבירה ואת הגניבה [אף שוכר נשבע על האונסין ומשלם את האבירה ואת הגניבה] (מ):

ט"ו. ובי יפתה איש בתולה דרך אשה להתפתות מן האיש ואין דרך האיש להתפתות מן האשה כשהיה ר' אליעזר מגיע לפסוק הזה היה אומר חבל על דא דרך ארץ אשה מתפתה מן האיש קטן מתפתה מן הגדול וכן ירמיה אומר (ירמ' ב' ו') פתחתי ה' ואפת אבל אבותינו מה הוא אומר (תה' ע"ח ל"ו) ופתוהו בפי'ם (ג) וכי דרך ארץ גדול מתפתה מן הקטן ובלשונם יכזבו לו וכי דרך ארץ גדול מקבל דברי מוב אלא שפיתו בעצמן וכיזבו בעצמן (ס) ואע"פ כן ויושיעם למען שמו (תה' ק"ו ח'): בתולה. פרט לבעולה ולמוכת עין (ע) בתולה פרט לבוגרת ולאלילונית (פ): אשר לא ארשה. פרט לשנתארסה ונתגרשה מן האירוסין (צ): ושכב עמה. מדעתה וברצונה ושכב עמה עד שיבוא עליה כדרכה (ק) ובעדים יכול תהי נקנית לו בפיתויה ת"ל מהר ימהרנה לו לאשה. מלמד שצריכה הימנו קידושין (ר) יכול אע"פ שאינה ראויה לו לאשות [ת"ל] מהר ימהרנה לו לאשה את שראויה לו לאישות להוציא אלמנה לכהן גדול גרושה

(ח) ירושלמי רפ"ח ד"י"ג, וכנראה לדין להגיה ס"ס. (ט) ע"י ד"ג ע"פ ע"א. (י) ד"ג ע"פ ע"ב. (כ) רונ"ס פ"ב נ"ח ט"א ס"ה, וע"י ד"ג ע"א. (ל) ד"ג ע"פ ע"א. (מ) ונכילתא. (נ) ע"י פסיקתא דרבתי סוף פ' כי תשא. (ס) לישנא ונעליא, וע"י ונכילתא סוף פרשה י"ג. (ע) ע"י כחוצות ל"ה ע"א וספרי דברים פי' דנ"ד. (פ) כחוצות ל"ה ע"ב. (ג) ע"ב. (ז) ונכילתא. (ק) רונ"ס פ"א נ"ח ע"א ס"ח. דל"א כספרי דברים פי' דמ"ד ונמ"ס דר"ט וס"ב ע"ה וס"ב ע"ה. (ר) קדושין ע"ו ע"א.

י"ב. אִם טָרַף יִטְרַף זֶה עֵרֵר דְּכָרִי ר' יֹאשִׁיָּהוּ אֶעֱפִי שֶׁאֵין רֹאִיה לְדָבָר וְכִי לְדָבָר כִּה אָמַר ה' כֹּאשֶׁר יִצִּיל הַרְעוּעָה מִפִּי הָאָרִי שְׁנֵי כַרְעִים אוֹ בְדֹל אוֹזֵן (עֲמוּ ג' י"ב): יִבְיָאָהוּ עַד. ר' יוֹחָנָן בִּרְי' יֹאשִׁיָּהוּ אֹמֵר יִבְיָאָהוּ עַד יִבְיָא עֵדִים שְׁנִמְרָפָה בְּאוֹנָס (ק): [אָבָא שְׂאוּל אֹמֵר יִבְיָא עֵרִידָה לְבִיד וְכֵן הוּא אֹמֵר כֹּאשֶׁר יִצִּיל הַרְעוּעָה מִפִּי הָאָרִי וְגו' (ר) יִבְיָאָהוּ עַד (הַטְרָפָה). יוֹלִיךְ הַבְּעֵלִים אֶצֶל טְרָפָה וְיִהְיֶה פְטוּר מִלְּשֹׁלֵם אֵן (ש) אֶעֱפִי כֵן יִהְיֶה חַיִּיב לְשֹׁלֵם הַדִּין נֹתֵן הוֹאִיל וְאִבְרָהָה חֶסְרוֹן שְׁמִירָה וְטְרִיפָה חֶסְרוֹן שְׁמִירָה אִם לְמִדַּת עַל אִבְרָהָה שְׁחִיב לְשֹׁלֵם אֶף טְרִיפָה יִהְיֶה חַיִּיב לְשֹׁלֵם ת"ל טְרָפָה לֹא יִשְׁלֵם יִכּוֹל כֹּל טְרָפָה לֹא יִשְׁלֵם תִּיל וְאִם טָרַף יִטְרַף בְּשָׂחֵי טְרִיפּוֹת הַכְּתִי מְדַבֵּר: הַטְרָפָה לֹא יִשְׁלֵם. יֵשׁ טְרָפָה שֶׁהוּא מְשֹׁלֵם וְיֵשׁ טְרָפָה שֶׁאֵינֶה מְשֹׁלֵם אִיוו טְרָפָה שְׁחִיב לְשֹׁלֵם כִּנּוּן טְרִיפָת חֲחוּל וְשׁוּעַל וְאִיוו טְרִיפָה שֶׁפְטוּר מִלְּשֹׁלֵם כִּנּוּן טְרִיפָת אָרִי וְזָבֵב כֹּל שֶׁהוּא כְּדֶרֶךְ הָאוֹנָס פְטוּר וְכֹל שֶׁאֵינֶה כְּדֶרֶךְ הָאוֹנָס חַיִּיב כִּשֵׁם שֶׁחֲלָקָה תוֹרָה בֵּין טְרָפָה לְטְרָפָה וּבֵין אֹנָס לְאוֹנָס כִּךְ תַּחֲלֵק בֵּין מִיתָה לְמִיתָה וּבֵין שְׂבוּרָה לְשְׂבוּרָה וּבֵין שְׂבוּיָה לְשְׂבוּיָה בֵּין מִיתָה לְמִיתָה כִּיצַד הִיתָה רְעוּעָה לְפָנָיו וְנִפְלָה וּמִתָּה פְטוּר מִסִּגְפָה הַרְעִיבָה נֶעַל הַדֹּלֵת בְּפָנָיָה וְנִפְלָה וּמִתָּה חַיִּיב: בֵּין שְׂבֵר לְשְׂבֵר כִּיצַד הִיתָה [רְעוּעָה] לְפָנָיו עַל פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וְנִפְלָה וְנִשְׁבְּרָה (ת) פְטוּר הָעֵלָה לְרֹאשֵׁי צוֹקֵן הָעֵבִירִין כֹּאחַת וְדַחֲפָן אַחַת לְחִבְרָתָה וְנִפְלָה וְנִשְׁבְּרָה חַיִּיב: בֵּין שְׂבוּיָה לְשְׂבוּיָה הִיתָה רְעוּעָה לְפָנָיו עַל פֶּתַח הָעִיר כֹּא גִיִּים וְנִפְלָה פְטוּר הוֹלִיכָה לְמָקוֹם גְּדוּדֵי חַיָּה וְלִסְטִים כֹּא גִיִּים וְנִפְלָה חַיִּיב (א):

י"ג. וְכִי יִשְׂאֵל אִישׁ נִיתַק הַכְּתִי אֵת הַשׁוּאֵל מְכַלֵּל שׁוֹמֵר שְׂכָר וְאִמְרוּ עֵינֵין בְּפָנָיו עֲצָמוּ (ב): אִישׁ. אֵין לִי אֵלָא אִישׁ אִשָּׁה מְנִיין ת"ל יִשְׁלֵם בֵּין אִישׁ בֵּין אִשָּׁה אִם כֵּן לְמָה נֹאמֵר אִישׁ פֶּרֶט לְקָטָן: מַעַם רְעוּהוּ. פֶּרֶט לְאַחֲרִים: מַעַם רְעוּהוּ פֶּרֶט לְגֵר חוֹשֵׁב (ג): מַעַם רְעוּהוּ מְגִיד שֶׁאֵינֶה חַיִּיב עַד שְׁיוּצִיאָה מִרְשׁוֹתוֹ (ד): וְנִשְׁבֵּר אוֹ מֵת. אֵין לִי אֵלָא שְׂבוּרָה וּמִתָּה אִבְרָהָה וְגִנְיָבָה מְנִיין וְדִין הוּא חַיִּיב כֵּן וְחַיִּיב כְּנוֹשֵׂא שְׂכָר מִה מְצִינֵו כְּנוֹשֵׂא שְׂכָר מְשֹׁלֵם אִבְרָהָה וְגִנְיָבָה אֶף זֶה יִשְׁלֵם אִבְרָהָה וְגִנְיָבָה וְעוֹד קָל וְחוֹמֵר וְמָה נּוֹשֵׂא שְׂכָר שֶׁאֵין מְשֹׁלֵם אֵת הָאוֹנָסִין מְשֹׁלֵם אִבְרָהָה וְגִנְיָבָה זֶה שֶׁמְשֹׁלֵם אֵת הָאוֹנָסִין אֵינֶה דִין שִׁישְׁלֵם אִבְרָהָה וְגִנְיָבָה זֶה הוּא קָל וְחוֹמֵר שֶׁאֵין לָךְ עֲלֵיו חֲשׁוּבָה (ה): וְנִשְׁבֵּר אוֹ מֵת. אֵין לִי אֵלָא שְׂבוּרָה וּמִתָּה שְׂבוּיָה מְנִיין וְדִין הוּא נֹאמֵר כֵּן שְׂבוּרָה וּמִתָּה וְנֹאמֵר לְהֵלֵךְ (פס' ט') שְׂבוּרָה וּמִתָּה מִה שְׂבוּרָה וּמִתָּה הָאִמּוּרָה לְהֵלֵךְ שְׂבוּיָה עִמָּהן אֶף שְׂבוּרָה וּמִתָּה הָאִמּוּרָה כֵּן שְׂבוּיָה עִמָּהן (ו) מִה שְׂבוּרָה וּמִתָּה הָאִמּוּרָה לְהֵלֵךְ פֶּרֶט לְעִבְרִים וּלְשִׁמְרוֹת וּלְקַרְקָעוֹת אֶף שְׂבוּרָה וּמִתָּה (הָאִמּוּרָה) כֵּן פֶּרֶט לְעִבְרִים וּלְשִׁמְרוֹת וּלְקַרְקָעוֹת (ז): בְּעֲלֵיו אֵין עֲמוּ שֹׁלֵם יִשְׁלֵם אִם בְּעֲלֵיו עֲמוּ לֹא יִשְׁלֵם. וְכִי [אֵין] אֲנִי יוֹדְעֵין שְׂבֵעֲלֵיו אֵין עֲמוּ שֹׁלֵם יִשְׁלֵם וְאִם בְּעֲלֵיו עֲמוּ לֹא יִשְׁלֵם אֵלָא פְעָמִים שְׂבֵעֲלֵיו עֲמוּ חַיִּיב אֵין בְּעֲלֵיו עֲמוּ פְטוּר כֹּאִיוּה צַד הַשׁוּאֵל אֵת הַפְּרָה וְשֹׁאֵל בְּעֵלָה עִמָּה הַשׁוֹכֵר אֵת הַפְּרָה וְשֹׁכֵר בְּעֵלָה עִמָּה שֹׁאֵלָה וְשֹׁכֵר בְּעֵלָה אוֹ שֹׁכֵרָה וְשֹׁאֵל בְּעֵלָה אֶעֱפִי שֶׁהַבְּעֵלִים עוֹמְדִין וְחוֹרְשִׁין בְּמָקוֹם אַחֵר נִפְלָה וּמִתָּה פְטוּר שְׁנֵי אִם בְּעֲלֵיו עֲמוּ לֹא יִשְׁלֵם אֲבָל שֹׁאֵלָה וְאַחֵר כֵּךְ

(ק) מְכִילְתָּא. (ר) מְאֹנָר מוֹסְגֵר זֶה הוֹסְפֵתִי עִפְיִי תְּשׁוּבוֹת הַגְּלוּגִים הוֹלֵאת הַרְכָּבִי מִי רְכִיב (סְבוּבָה שֶׁסְּסִי עִם צִסֵּס סְסִי דְּבִי רַב וְהִרְשֵׁת שְׂבוּמִכִּילְתָּא לִדְיֵן הוֹנֵעַ צִסֵּס וְכִילְתָּא דְּלִרְכִיב יִשְׂרָאֵל) וְעִפְיִי מִה סְסִיבִיל דְּהוֹנֵנִין כֹּאן צִסֵּס וְכִילְתָּא דְּרַבְנִי וְעִי צ"ק י"א ע"א. (ט) הוֹסְפֵתִי הוֹנוֹסְגֵר עִפְיִי מְכִילְתָּא וְעִי"ס. (ת) וְכֹאן נִכְלַח טֵלָא פִי' נִכְסֵר שֶׁצְּבַחְתּוּ חִים כְּמוֹ לְעִיל פְּסוּק ע'. (י) ע' כֹּל זֶה צ"מ י"ג ע"ג. (כ) מְכִילְתָּא. (ג) כְּלֵעִיל פְּסוּק ט'. (ד) מְכִילְתָּא. (ס) צ"מ גִּים ע"א וְעִי מְכִילְתָּא. (ו) ע' מְכִילְתָּא. (ז) ע"ג ז' 145 אֹחַט פ'. (ח) מְכִילְתָּא.

מה מיתה שאינו יכול להצילה] אף שבר ושבוו שאינו יכול להציל (ש): אין רואה בעדים הכתוב מדבר (ת) נאמר כאן רואה ונאמר להלן (ויק' ה' א') והוא עד או ראה מה ראה האמור להלן שני עדים אף רואה האמור כאן שני עדים: אין רואה שבועת ה' תהיה בין שניהם. הא יש עדים בעל הבית פטור מכל דבר איסי בן יהודה אומר אין ראה שבועת ה' תהיה בין שניהם הא יש רואה יביא ראייה ופטור ואם לאו חייב לשלם (א): שבועת ה' תהיה בין שניהם. בנקיטת חפין (ב): בין שניהם. להוציא את היורש: שניהם. להוציא את שכנגדו חשוד על השבועה: בין שניהם. שלא ישביענו הדיין על כרחו: ר' נתן אומר בין שניהם מגיד שהשבועה חלה על שניהם (ג):

י. שבועת ה' תהיה בין שניהם אינה וזה מכין שניהם אם הנשבע נשבע על שקר סופה לחזור עליו אם המשביע משביע על שקר סופה לחזור עליו (ד) הדא דאמרי בין זכאי בין חייב לידי שבועה לא תקרב: אם לא שלח ירו. לצרכו אתה אומר לצרכו או שלא לצרכו הרי אתה דן נאמר כאן שליחות יד ונאמר להלן שליחות יד מה להלן לצרכו אף כאן לצרכו (ה): ולקח בעליו. מקבל ממנו השבועה (ו): ולא ישלם. מכאן אמרו בעל הנבלה מטפל בבילתו (ז): דיא ולקח בעליו ולא ישלם. כל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין (ח): דיא ולקח בעליו ולא ישלם כשהוא אומר שבועת ה' תהיה בין שניהם אין אנו יודעין איוה ישבע ויתן (ט) ת"ל ולקח בעליו ולא ישלם כיון שקיבלו בעלים שבועה הלא (י) פטור מלשלם יכול אף השכיר והנגול והנחבל כן ת"ל בין שניהם פעמים שוה נשבע ופעמים שוה נשבע (ב): דיא ולקח בעליו ולא ישלם השאילו שור ורבע את האדם ושור ונגה את האדם אם עד שלא נגמר דינו מסרו לבעליו פטור ואם משנגמר דינו מסרו לבעליו חייב (ל) שני ולקח בעליו ולא ישלם את שדרך בעלים לקבל אותו יצא זה שאין דרך בעלים לקבל אותו אמור מעתה אלו המטלטלין (מ):

י"א. ואם גנב יגנב אין לי אלא גנבה אבדה מניין הרי אתה דן הואיל וגניבה חסרון שמירה ואבירה חסרון שמירה אם למדת על הגניבה שחייב לשלם עליה אף אבדה חייב לשלם עליה (ג): מעמו. כל שהוא עמו אמר לו השאיליני פרחך ושלחה לו ביד בנו ביד עבדו או ביד שלוחו וגנבה בדרך יכול יהא חייב (ס) ת"ל מעמו מרשותו של שומר: ישלם לבעליו. בין איש בין אשה בין קטן בין גדול: דיא ישלם לבעליו אם לאו מה עלתה על לבי שלא לבעליו הוא משלם אם תאמר תקון מקרא הוא (ע) הרי כבר נאמר (פס' ד') מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם אין כן בעלים (פ) מה ת"ל ישלם לבעליו לבעליו ולא לבעל חוב לבעליו ולא לבעל הנוק ולא לבעל הפקדון מכאן אתה אומר היו לו פקדון או מלוה ביד אחרים למי יתנו ר' טרפון אומר יתנו לכושל שבהן ור' עקיבה אומר יתנו ליורשין שהיורשין פטורין מלשבע (צ):

(ס) מכלתא. (ח) מכלתא. (ז) ע' מכלתא וצ"י פיג ע"א. (ז) ע' מכלתא וצ"י שצונות ל"ח ע"ב. (ג) כל זה צמילתא. (ד) זה פירוש על שהצונות חלה על שניהם, וע"י שצונות מ"ז ע"ב חס' ד"ה חלה וחוספתא סס פ"ו ה"ג. (ה) מכלתא. (ו) ע' צ"ק ק"ו ע"א. (ז) מכלתא. (ח) שצונות מ"ד ע"ב. (ט) כלומר יצנע או יתן דאס לא נצנע משלם, וע' ירושלמי רפ"ז שצונות. (י) כונו חלה. (כ) משנה רפ"ז שצונות ונודצנן וקרא אסנוכחא צעלנח, וע' חוספתא סס פ"ו ה"ג. (ל) צ"ק ל"ח ע"ב. (מ) כנחא הוא דרש אחר שדקס ונן ולקח דנייבי צמלטלין ונפסס דולקח קאי אפקדון. (נ) מכלתא. (ס) צ"י ל"ח ע"ב. (ע) דרך קרא לומר כן. (פ) אין כמינ כאן ישלם לצעלים, הרי דאין דרך העקבא לומר כן. (צ) כחונות ס"ד ע"א.

[ל] בדרך מנה וכסות ומנה ובהמה פטור נח מהן חמשים דינר חייב מה ראית להביא את זה ולהוציא את זה אביא . . . אני את זה שהורה ממין הטענה ומוציא אני את זה שלא הורה ממין הטענה^ו (ב): אשר יאמר כי הוא זה. יכול כשם שהכפירה בשתי כסף כך ההודייה בשתי כסף ת"ל כי הוא זה אפילו שווה פרוטה (ג): עד האלהים יבא. טענו בחוץ והורה לו ובא לבית דין וכפר אם יש לו עדים שהורה בפניהם חייב (ד) ואם לאו פטור שני עד האלהים יבא דבר שניהם מה שדיברו שניהם בחוץ: עד האלהים יבא דבר שניהם. זו שבועה נאמר להלן שניהם (ה) ונאמר כאן שניהם מה להלן שבועה אף כאן שבועה מכאן אמרו שלשה נשבעין מן התורה השומר ומורה במקצת ומי שחייבו עד אחד (ו): מניין שאין מטין על פי אחד לחובה ת"ל אשר ירשיעון אלהים (ז): [אשר ירשיעון אלהים]. פרט למרשיע עצמו מכאן אמרו אין אדם משלם קנס על פי עצמו (ח): ישלם שנים לרעהו. ר' ישמעאל אומר קורא אני עליו כאן ישלם שנים וקורא אני עליו להלן ישלם אותו בראשו וחמישיתו יוסף עליו כיצד יתקיימו שני הכתובים כל המשלם את הקרן חייב בחומש וכל שאינו משלם את הקרן פטור מן החומש (ט): ישלם שנים לרעהו. לרעהו ולא להקדש לרעהו ולא לאחרים (י):

ט. בי יתן איש אל רעהו יכול שתי הפרשיות כולן בענין אחד וכי כתוב וכי (כ) אינו אלא כי מלמד שהוא ענין אחר הוי פרשה ראשונה בשומר חנם פרשה שנייה בנושא שכר ושוכר (ל) שומר חנם נשבע על הכל ופטור שומר שכר פעמים נשבע [ופעמים] משלם (מ): כי יתן איש. אין לי אלא איש אשה מניין ת"ל ישלם בין איש בין אשה אם כן למה נאמר איש פרט לקטן (נ): רעהו. פרט לאחרים רעהו פרט לגר תושב רעהו פרט להקדש שאין חייבין עליהן שבועה (ס): חמור או שור או שה. אין לי אלא אלו המיוחדין מניין לרבות שאר בהמה ת"ל וכל בהמה (ע). מניין לרבות שאר המטלטלין ת"ל וכל לשמור. יכול שאני מרבה שמרות ועבדים וקרקות ת"ל חמור או שור או שה מה אלו מטלטלין אף אין לי אלא מטלטלין (פ): ומת או נשבר או נשבה. יאמר מיתה מה אני צריך לומר שבוייה ושבורה אלו כן הייתי אומר מה מיתה מיוחדת שאין בו רוח חיים יצאת שבורה ושבויה שיש בהן רוח חיים צריך הכת' לומר מיתה שבורה ושבויה: יאמר שבורה מה אני צריך לומר שבוייה ומתה אלו כן הייתי אומר מה שבורה מיוחדת שהיא בפניך (צ) יצאת שבוייה ומתה שאין בפניך צריך כת' לומר שבורה ושבויה: יאמר שבוייה מה אני צריך לומר שבורה ומתה אלו כן הייתי אומר מה שבוייה מיוחדת שיש בה רוח חיים יצאת שבורה ומתה שאין בהן רוח חיים (ק) צריך הכת' לומר מיתה שבורה ושבויה מניין לרבות שאר כל האונסין ת"ל מת או נשבר או נשבה (ר): ומת. שתהא מיתתו בידי שמים: או נשבר. ששברתו חיה: או נשבה. ששבוהו לסטין עדיין אני אומר השבר והשבי בין שיכול להצילה [בין שאינו יכול להצילה ת"ל ומת

(3) ע"כ נדפס עפ"י כ"י. (ג) עי' ל' 144 אות ק'. (ד) וסוף ס'אמר חסם עדי. סנהדרין כ"ט ע"א. (ה) סנועות ה' תהיה צין שניהם. (ו) רמזים פ"א מה' טוען ונטען ה"ב. (ז) עי' לקטן כ"ג ז' ל' חסיה אחרי רניס לרעות. (ח) ז"ק ע"ס ע"א. (ט) ונכילתא. (י) סס וע"ל פסוק ו' ורמז"ס פ"ב מה' סנועות ה"ס. (כ) דיהי' ונטעו ו' ומוסיף על ענין לאשון. (ל) צ"מ ל"ד ע"ב. (מ) סנועות מ"ט ע"א. (נ) ע' סנועות מ"ב ע"א זיק קיו ע"ב. (ס) ע"ל פסוק ו'. (ז) עי' ונכילתא. (פ) סנועות מ"ב ע"א, צ"מ כ"ז ע"ב. (צ) כלומר טע"כ הסתמה עדיין חיה לפניך. (ק) ד"ל כיון סנסננס והיא עריפס הוי כלן צס רוח חיים. (ר) ג"ל דדקיס או לרנות כדלעיל ל' 140 אות ס'.

מתוך קלצטר^(י) והוציא בהמה ורכב עליה חייב שני אם לא שלח ידו במלי רעהו שלח זה מכל מקום^ו (כ).

ה. הישב לשלח יד [בפקדונו של חבירו]^ו בית שמאי מחייבין ובית הלל פוטריין בית שמאי אומריין על כל דבר פשע לעשות את המחשבה כמעשה ובית הלל (פוטריין) [אומי]^ו אם לא שלח ידו [במי רעי מגיד שאינו חייב] עד שישלח יד אם כן למה נאמר על כל דבר פשע שיכול אין לי אלא הוא מניין לרבות את עבדו ואת שלוהו ת"ל על כל דבר פשע (ל): (מניין)^ו היטה (מ) את החבית ונטל הימנה ונשברה אין משלם אלא רביעית (ת"ל) [שני]^ו על פשע על מה שפשע: עקרה (ג) משלם דמי כולה שני על כל דבר פשע על כל מה שפשע (ס) העבירה ממקום למקום ונשברה בחוך ידו לצורכו חייב לצורכה פטור (ע) שני (אם לא שלח ידו לצורך עצמו)^ו [פשע יצא זה שלא פשע]^ו [פ"ד]^ו: על כל דבר פשע על שור על חמור [על שה]^ו. ייאמר (פ) שור ופשע והכל בכלל אלו כן הייתי אומר מה זה מיוחד שיש בו בכורה למוכח^ו [אף כשני מרבה איני מרבה אלא דבר שיש בו בכור למוכח ואיוו זה שה ת"ל לומי שה כבר שה אמור מה ת"ל לומי פשע לרבות דבר אחר. ייאמר שור ושה ופשע והכל בכלל אילו כן הייתי אומר מה אילו מיוחדין שיש [בהן] בכור לכהנים אף (בשני) [כשני] מרבה אינו מרבה אלא דבר שיש בו בכור לכהנים ואיוו זה חמור ת"ל לומי חמור כבר [חמור] אמור מה ת"ל לומי פשע לרבות דבר אחר ייאמר (ושור) [שור] ושה וחמור ופשע והכל בכלל אילו כן הייתי אומי מה אילו מיוחדין שיש בהן רוח חיים אף (בשני) [כשני] מרבה איני מרבה אלא]^ו דבר שיש בו רוח חיים ת"ל שלמה יכול אף הקרקעות ת"ל על שור^ו [על חמור על שה מה אילו מיוחדין שיש בהן שבר ושבויה ומיתה יצאו קרקעות שאין בהן שבר ושבויה ומיתה. ועד אן לא אוציא את העבדים שיש בהן שבר ומיתה ת"ל לומי על שור על חמור על שה. מה אילו מיוחדין ששמירתן עליך יצאו עבדים שאין שמירתן עליך [מוציא אני את העבדים שאין שמירתן עליך] ולא אוציא את השמורות ששמירתן עליך ת"ל לומי על שור על חמור על שה מה אילו מיוחדין שמתנתן גמורה לך יצאו שמורות]^ו שאין [לך]^ו בהן אלא ראייה (צ): [פ"ט]^ו יכול יהא חייב על פחות משוה פרוטה ת"ל שלמה מה שלמה מיוחדת שיש בה [שוה]^ו פרוטה (כך אינו חייב עד שיודה בפרוטה וכפפור בשתי מעין (ק) ותהיה ההודיה ממין הטענה) (ר) [חייב להכריז כך כל דבר שיש בו שוה פרוטה חייב להכריז]^ו (ש) טענו שור וחמור (ושה)^ו והודה באחד מהן הרי זה חייב שני על שור ועל כל אברה אשר יאמר כי הוא זה על חמור ועל כל אברה אשר יאמר כי הוא זה על שה ועל כל (שלמה) [אברה]^ו אשר יאמר כי הוא זה: טענו בשור והודה בשה והודה בשור פטור מה ראית להביא את זה ולהוציא את זה מביא אני את זה שהודה מקצת טענה (ת) ומוציא אני את זה שלא הודה מקצת טענה: ^ו [מנה לי בירך אין לך בירי והיה . . . לך בירי ונתתיו לך (א). יש (לך)

(י) הוא קלצטר. והיינו סל. ע' כלים פ"ב ג"א. (כ) ע' ז"מ ג"א ע"א. (ל) ז"מ ג"מ ג"ד ע"א. ועיי' מנכילתא. (נ) בכ"י ג': חיעא. (ז) בכ"י ג': עקרה. (ס) ז"מ ג"מ ג"ב ע"ב. (ע) ע' ז"מ ג' ע"ב. (פ) כן הנידסא בכ"י. (ז) ע"ל פסוק ג'. (ק) טעויות ל"ט ע"ב. רמז"ס פ"ג נה' טוען ונטען ה"א. (ר) טעויות ל"ח ע"ב. (ס) דקלא גס נטוונר אבידה מיידי דכתיב על כל אבדה. עיין ז"ק כ"ז ע"א וז"מ כ"ז ע"א. (ת) דטענו חטין וטעוין וטורס צ"ל וטן חייב. טעויות ו' ע"א. (א) כנלסא סכ"י וכלן עד וס דלית וכי נחמק ונטוונט. וע' טעויות ל"ח ע"ב וס ו' ע"ב.

מה אני צריך והלא כבר נאמר אם המצא תמצא בירו הגניבה מה ת"ל אם ימצא הגנב אם ימצאו לו עדים לבעל הבית שטענו טענת נגב הרי זה משלם תשלומי כפל (ב) יכול ישלם על פי עצמו^ו [ורד"ן הוא חייב כן וחייב בגנב מה מצינו בגנב אין משלם על פי עצמו אף זה לא ישלם על פי עצמו. לא אם אמרת בגנב שמשלם תשלומי כפול (ג) תומר בזה שאין משלם תשלומי כפול הואיל ואין משלם תשלומי כפול ישלם על פי עצמו]^ו ת"ל ימצא אין ימצא בכל מקום אלא בעדים (ד): יכול ישלם לפני שבועה ולאחר שבועה אף [ורד"ן הוא חייב כן וחייב בגנב מה מצינו בגנב משלם לפני שבועה ולאחר שבועה אף זה ישלם לפני שבועה ולאחר שבועה. ועוד קול וחומר ומה נגב שאין משלם חומש ואשם משלם לפני שבועה ולאחר שבועה זה שמשלם חומש ואשם אינו דין שישלם לפני שבועה ולאחר שבועה]^ו ת"ל [המצא תמצא בירו הגנ' אימתי . . . מיתחרת לאחר שבועה דבר אחר]^ו אשר ירשיעון אלהים אימתי נקרא רשע לאחר שבועה (ה): [פ"ז]^ו יכול יהא חייב על טענת אבוד ודין הוא חייב כו' וחייב בנושא שכר. מה מצינו בנושא שכר אינו חיב על טענת אבוד. אף זה לא יהא חיב על טענת אבוד. ועוד קול וחומר ומה נושא שכר שמשלם אבירה וגניבה אינו חייב על טענת אבוד זה שאין משלם אבירה וגניבה אינו דין שלא יהא חיב על טענת אבוד ולא אם אמרת בנושא שכר שאין משלם תשלומי כפול תאמר בזה שמשלם תשלומי כפול ת"ל אם ימצא הגנב על הגניבה הוא חיב. ואינו חיב על טענת אבוד (ו) יכול אם אברו או שנגנבו אצלו יהא חיב ודין הוא חיב כו' וחייב בנושא שכר מה מצינו בנושא שכר משלם אברה וגניבה אף זה ישלם אבירה וגניבה. ועוד קול וחומר מה נושא שכר שאין משלם תשלומי כפול משלם אבירה וגניבה זה שמשלם תשלומי כפול אינו דין שישלם אבירה [וגניבה] ת"ל אם לא שלח ירו במלאכת רעהו (ז) יכול ישלם תשלומי כפול על שליחות יד ודין הוא חייב כו' וחייב בנושא שכר מה מצינו בנושא שכר שאין משלם תשלומי כפול על שליחות יד אף זה לא ישלם תשלומי כפול על שליחות יד. ועוד קול וחומר ומה נושא שכר שמשלם אבירה וגניבה אין משלם תשלומי כפול על שליחות יד זה שאין משלם אבירה וגניבה אינו דין שלא ישלם תשלומי כפול על שליחות יד. ולא אם אמרת בנושא שכר שאין משלם תשלומי כפול תימר בזה שמשלם תשלומי כפול ת"ל (פס' ג') אם המצא תמצא בירו הגנ' על הגניבה משלם תשלומי כפול ואין משלם תשלומי כפול על שליחות יד: [פ"ז]^ו

ז. אם לא ימצא הגנב אם לא ימצאו לו עדים לבעל הבית שטענו טענת גנב (ח): ונקרב בעל הבית אל האלהים. לשבועה^ו [או יכול לתשלומין ת"ל אם לא שלח ירו במלאכת רעהו. ד"א נאמרה כן קריבה ונאמ' להלן קריבה. מה קריבה האמ' להלן שבועה, אף קריבה האמ' כן שבועה]^ו [ט]: אם לא שלח ירו [במלאכת רעהו. מה אני צריך והלא בירו היית מה תלי' לומ' אם לא שלח ירו במלי' רעה' הוציא כלים

(3) עיי' ז"ק ס"ג ע"ג. (ג) שלח בשבועה. (ד) עיי' פסוק גי. (ה) עיי' ז"ק ס"ג ע"ג וירושלמי שבועות פ"ח ה"ג ולעיל פס' גי. (ו) עיי' ז"ק ס"ג ע"ג. (ז) דוקא על שליחות יד חייב ולא על אבירה וגניבה. (ח) זכ"י גל': גונבו. (ט) צמח"ג כחזן כחן כנמכילתא דר' יסועאל: ונקרב בעל הבית וגו' שזנע אתי לשלוח צאודים ותוויים וכו' ונקרב בעל הבית וגו' לשבועה אחת אזור לשבועה וכו' וכו' עד מה כחן צ"ד אף להלן צ"ד עכ"ל. וכאן הדפסתי עפ"י כ"י שזנעטר והלסון ז"ע קלת וכו' דקרינא האמורה להלן היינו עד הא' יבוא דבר שניסס דזו היא קרינא וזו היא קרינא.

העושה בתוך שלו ומויק בשאינו שלו יהא חיב.° אין לי אלא אלו בלבד מניין אחד הביא את העצים ואחד הביא את האור ואחד הביא את העצים מניין שאחרון אחרון חיב ת"ל כי יבער ישלם המבעיר חיב לשלם אין לי אלא אלו בלבד מניין אחד הביא את העצים ואחד הביא את האור ובא אחר (וניבה המנכה הוא שחיב)° וניבכה יש בו כדי לנבכה הרי הו חיב° ת"ל כי יבער ישלם המבעיר חיב לשלם (ט)° הרי ארבעה אבות נויקין השור והבור המבעה וההבער לא [הרי]° השור כהרי המבעה ולא [הרי]° המבעה כהרי השור לא זה וזה שיש בהן רוח חיים כהרי האש שאין בה רוח חיים ולא זה וזה שורכן לילך ולהויק כהרי הבור שאין דרכו לילך ולהויק לכך נאמרו ארבעתן (י) : [פ"ד]°

ו' בי יתן איש (אל רעהו)° אין מתנת קטן כלום° [אין לי אלא בומן שנתן קטן ותבע קטן. נתן קטן ותבע גדול מנין שני עד האלי יבא דבר שניהם עד שתהא שעת תביעה ושעת נתינה שוין]° (ב) : איש. פרט לגבוה (ל) אין לי אלא בומן שנתן להקדש נתן לו הקדש מניין ת"ל אם לא שלח ידו במלאכת רעהו רעהו ולא של הקדש (מ)° [אין לי אלא בומן שנתן להקדיש ונתן לו הקדיש נתן לגיבור ופדאו: חולין והקדישו מנין ת"ל עד האלי יבא דבר שניהם עד שתהא שעת תביעה ושעת נתינה שוין]° (ג) : רעהו. פרט לאחרים: רעהו פרט לגר תושב (ס) אין לי אלא בומן שנתן לגוי נתן לו הגוי מניין ת"ל אם לא שלח ידו במלאכת רעהו: [ואין לי אלא בומן שנתן לגוי ונתן לו הגוי. נתן לגוי וניתגור או שנתן לו הגוי ואחר כך ניתגור מנין ת"ל עד האלי יבי דבי שני עד שתהא שעת תביעה ושעת נתינה שוין]° (ע) כסף. מה כסף מן הגדל בארץ יכול שאני מוציא את כלי הים (פ) [שאינן] מן הגדל בארץ ת"ל או כלים° [דבי רי יהודה]° : לפי שמצינו שחיב בטענה וחייב בהוראה מה הוראה בשווה פרוטה אף הטענה בשווה פרוטה ת"ל כסף מעה כסף דברי בית שמאי ובית הלל אומרין [הטענה]° שתי כסף (צ) : [פ"ה]° [מכלל שני רעהו פרט לגבוה יכול שני מוציא את כסף מעשר תלמוד לומר כסף:]° (ק) [לשמו. ולא לאבד:]° לשומר. ולא לחלק לעניים לשומר ולא להשליך לשומר ולא ליתן במתנה (ר) : וגנב מבית האיש. ולא מראש (הג) [גנו]° (ש) מגיד שאם לא שמר כדרך השומרין חיב: וגנב מבית האיש. ולא מבית (הגונב) [הגנב]° (ת) אין הגונב אחר הגנב משלם תשלומי כסף ולא הטובח וטובר אחר הגנב משלם תשלומי ארבעה וחמשה: אם ימצא הגנב ישלם שנים. מה אני צריך (והרי) [והלא]° כבר נאמר אם המצא תמצא בירו הגניבה (שנים ישלם)° מה ת"ל אם ימצא הגנב מגיד שאם שלם לבעל הפקדון ואחר כך נמצא הגנב משלם תשלומי כסף או תשלומי ארבעה וחמשה (לשומר) [לשני]° (א) : רי ישמעאל אומר אם ימצא הגנב

(ט) כל זה נמשנה סס. (י) עי' מכלילתא ונשנה ריש צ"ק. (כ) כל זה צ"ק ק"ו ע"ב. (ל) עי' תוס' צ"ק ס"ב ע"א ד"ס רעהו. (מ) ע' צ"מ כ"ו ע"א כ"ז ע"ב. (נ) עי' רמב"ם פ"ב נוה' סכירות ה"ס. (ס) עי' לעיל כ"א ל"ה, ולקמן ל"ד 145 א' דות י'. (ע) רמב"ם פ"ב נוה' סכירות ה"ס. (פ) ובירושלמי שנועות פ"ו ה"א חני ר"נ או כלים להציא כלי חרס. ועיי' כלים פ"ז מ"ג. (ז) נשנה ריש קידושין ועיי' ירושלמי סס. (ק) חולס ס"ל כ"ז צקידושין כ"ד ע"ב דמעשר מנוון הדיוט הוא וחולי יש לחלק בין מעשר לכסף ונעשר כדאשכחן צירושלמי מ"ט פ"א ה"א, ע' רמב"ם פ"ו נוה' מ"ט ה"כ. (ר) צ"ק ז"ב ע"א וירושלמי שנועות פ"ח ה"א. (ט) ירושלמי שנועות פ"ח ה"א. (ת) ומכלילתא, צ"ק ס"ט ע"ב. (א) נשנה צ"מ ל"ג ע"ב ועיי' צירושלמי.

ישראלם] שאין שמין לן° אלא מן המטלטלין ת"ל מיטב שדהו ומיטב כרמו זה בנין אב לכל המשלם קנס (שלא ישלם) [שאיין שמין לן]° אלא מן המטלטלין: ° [מיטב שדהו וגו' מלמד שאין שמין בראוי כבמוחזק (ג): כרמו. פרט לגבוה (ס): ישלם. מכל מקום שני ישלם משלם נוק שלם: פ"א]°

ד. **כי תצא איש לעשות את שאין מתכוין כמתכוין (ע) המדליק בתוך שלו יצתה אש ואכלה בתוך של חבירו הרי זה חייב (פ) יכול עברה נחל או שלולית דרך היחיד (צ) ודרך הרבים שש עשרה אמה וגרר שהוא גבוה ארבע אמות יהא חייב (ק) ת"ל ומצאה עד שיהא מצוי לה יכול עד שיהא מכביש למטה והולך (ר) ת"ל קוצים או מה קוצים שגדלו מחמת עצמן יכול אין לי אלא דבר שגדל מחמת עצמו ת"ל גדיש או מה גדיש מיוחד שהוא תלוש מן הקרקע יכול אין לי אלא דבר שהוא תלוש מן הקרקע ת"ל קמה או מה אלו מיוחדין שהן ראוין לדלוק יכול אין לי אלא דבר שראוי לדלוק מניין ספספה נירות ספספה מציבות של שיש (ש) ומצבות של פשתן ואבנים שמתוקנות לו לכבשנו ת"ל שרה (ת) אין לי אלא דבר שלא הובער דבר שהובער מנין (כבשנו) [אכלה כבשנות]° של סיד כבשנות של יוצרין ת"ל המבעיר את הבערה (א) ° [אין לי אלא המבעיר המכבה מנין כיבת כבשנות של סיד כבשנות של יוצרים תלמוד לומר הבעירה (ב) או יכול אף המגדיש בתוך שדה חבירו שלא ברשות ת"ל גדיש וקמה מה קמה בתוך שלו אף גדיש בתוך שלו (ג): פ"ב המדליק בתוך שלו ויצתה אש ואכלה גדישו של חבירו הרי זה חייב. היו בו כילים ודלקו חייב על הגדיש וחייב על הכלים דברי ר' יהודה. והכמים אומרים רואין את מקום הכלים כאילו מלא תבואה אין משלמין אלא דמי גדיש בלבד. מורה ר' יהודה לחכמים במשאל מקום לחבירו להגדיש והשמין בו כילים ודלקו. אין משלמין אלא דמי גדיש בלבד. היה גדיש חישין ומחופה שעורין. או שעורין ומחופה חישין אין משלמין לו אלא דמי גדיש בלבד (ד)]° היה שור קשור בגדיש ודלק עמו או המור קשור בגדיש ודלק עמו חייב ואם היו מותרין פטור שני גדיש וקמה מה אלו מיוחדין שאין יכולין לברוח יצאו אלו שיכולין לברוח (ה): לפי שמצינו בשור שאם מסרו להרש שוטה וקמן שהוא חייב יכול אף השולח את הבערה ביד חרש שוטה וקמן יהא חייב (ו) ת"ל כי יבער ישלם המבעיר חייב לשלם: ° [המדליק בתוך שלו ויצתה אש ואכלה בחצירו של חבירו הרי זה חייב שכן דרך חצר להיות מכנים את הכל לתוכה (ו)]. ואין לי אלא אלו בלבד מנין המכה בפטיש ויצא והוסיק בין ברשות היחיד ובין ברשות הרבים (ח) ונפח שהניח גיץ על גבי ברזל ויצא והוסיק בין ברשות היחיד ובין ברשות הרבים מה זה מיוחד שעושה בתוך שלו ומויק בשאינו שלו הרי הוא חייב. כך כל**

(ג) ע' לעיל ל' 138 הערה פ'. (ס) ע' ז"ק ו' ע"ג חוסי' דיה סור רעהו. (ע) וניכחא. (פ) ע' ז"ק ס"א ע"ג. ככיי איתא כאן: מה זה מיוחד עשה את שאין מיתכוין כוונתוין כך כל דבר נעשה את שאין מיתכוין כוונתוין. עכ"ל. ולריך להיות לעיל אחרי: שאין מיתכוין כוונתוין. (ז) ככיי גר': דרך נשות הימיד. (ק) ע"ס. (ר) שמתא הולכת ונקרכת צעזעים ונקמנים שעל גבי קרקע וכפירסיי זיק ס"א ע"א על נכפפת. וככיי גר' ונכנס לפניה והולך. (ט) ככיי גר': ונענות של שיט, ונ"ל דחמת "ונצות של פשתן" ל"ל ונענות של פשתן" והוא ונענה האדומה שהפשתן זרוע ע"ס. (ת) ירושלמי זיק פ"ו ה"ט. ובבלי ס' ע"א. (י) אף הנוצער ונח שנוער חייב. ועיי כלים פ"ח ו"ע. (ז) כלומר אף הנוזיק את הנעירה שהיינו שנוכח חייב. (ג) ע' ז"ק יטו ע"ג. (ד) ז"ק ס"א ע"ג וב"ב ע"א. (ה) זיק פ"ו ע"ס. (ו) ז"ק ס"א ע"ג. (ז) ז"ק ס"א ע"ג. (ח) ז"ק ס"א ע"ג.

בהם דעת^ו ויצתה^ו [בהמה]^ו והויקה חייב שני כי יבער ישלם המבעיר חייב לשלם (ע): שדה או כרם. אין לי אלא שדה וכרם המיוחדין מניין לרבות כל דבר תיל או כרם (ע) יכול שאני (צ) מביא את שקרעה כסוח ושואכלה את הכלים (ק) תיל כרם מה כרם מיוחד שהוא (ר) פירות אף כל דבר שהוא פירות או מה כרם פירות גמורין אף אין לי אלא פירות גמורין מניין אפילו אכלה זרעין ושחלין (ש)^ו [הרי אלו שמין לן]^ו תיל שדה:^ו [רי שמעון אומר כרם והלא הכרם בכלל שדה היה מה תלמוד לומר שדה או כרם מלמד שאם אכלה פגין או בושר רואין אותן כאילו הן פירות גמורין (ת): ושלה את בעירה. בהמה שהיתה מהלכת כדרכה ברשות רבים ונספלה לגינה וניהנתה אם שלא מאיליה משלמת מה שניהנתה. ואם מאיליה משלמת מה שהויקה (א). אין שמין בית קב מפני שהוא משבית. ולא בית כור מפני שהוא (. . . גים) [פוגם] אלא שמין בית סאה באותה שדה כמה היתה יפה וכמה היא יפה (ב): ושלה את בעירה. אין לי אלא שן לאכול את הראוי לה מנין לרגל לשבר בדרך הלוכה (ג) תלמוד לומר ושלה את בעירה לא השן בכלל הרגל היית שני (ישעי' ה' ה') הסר מסוכתו והיה לבער פריץ גדרו והיה למרמס (ד) ואין לי אלא אלו בלבד מנין הויקה בדרך הלוכה בנוסח בדרך הלוכה חמור במשוי שעליו בדרך הלוכה (ה) מה אילו מיוחדין שהויקו כדרכן ובראוי להן משלמין נוק שלם כך כל המויק כדרכו ובראוי לו משלם נוק שלם. ע"מ]^ו ושלה את בעירה. אין לי אלא שן לאכול את הראוי לה ורגל לשבר בדרך הלוכה מניין לשן לאכול את שאין ראוי לה ולרגל לשבר שלא בדרך הלוכה תיל ובער בשדה אחר לרבות דברים אחרים יכול על הכל משלם נוק שלם ודין הוא והלא שור שהויק את חברו בכלל היה ולמה יצא להקיש אליו מה שור מיוחד שהויק כדרכו בשאין ראוי לו בחם משלם חצי נוק ובמועד נוק שלם כך כל דבר שהויק כדרכו בשאין ראוי לו בחם משלם חצי נוק ובמועד נוק שלם (ו):^ו [ובער בשדה אחר. ולא בשדה בעל הבית (ז). יכול אף על פי שנתן לו רשות בעל הבית לגרוש תלמוד לומר ובער בשדה מכל מקום (ח): פ]^ו מיטב שדהו ומיטב כרמו [ישלם]. מלמד שאין שמין לו אלא מן הערית (ט)^ו [יכול אם הויקה בויבורית יהו שמין לו מן הערית (י) תיל שדה שדה אמורה למעלה ואין לי אלא (כ) בלבד]^ו מניין לכל המשלם קנס (ל) (שאניו משלם) [שאין שמין לן]^ו אלא מן הערית תיל מיטב שדהו ומיטב כרמו זה בנין אב לכל המשלם קנס שאין שמין לו אלא מן הערית: מיטב שדהו ומיטב כרמו. מלמד שאין שמין לו אלא מן המטלטלין (מ) [אין לי אלא זה בלבד]^ו מניין לכל המשלם קנס (שלא

(ע) ציק כיה ע"ג וחוספתא סס פיו י"ט. (פ) דריש או כלעניל כ"א ל"ז ועיי"ש הערה כ'. (ג) ככ"י כתוב: שני. (ק) ציק י"ט ע"ג ועיי' ומכילתא. (ר) ככ"י כ' סהו. (ס) ככ"י ג"י: לחתה זרעים וחכלה זרעים. (ח) ע' ציק כיה ע"ג וגיט ע"ג. (א) צ"ק כיה ע"ג. (ז) מוספתא צ"ק פ"ו כ"א וירושלמי סס פ"ו ה"ג. (ג) צ"ק ע"ו ע"ג. (ד) ירושלמי ריש צ"ק. (ה) צ"ק ר"ז ע"ג. (ו) ע' ציק י"ז ע"א וי"ט ע"ג. (ז) צ"ק כ"א ע"ג. (ח) צ"ק כ"ט ע"ג. (ט) גיטין ג"ט ע"ג. (י) כ"ל לפ"ט: יכול שישלם מן הערית קרקע גדולה כמו הויבורית שהזיקה תיל שדהו שלא ישלם מן הערית רק קרקע שהיא שדה כמו השדה האמורה לעולה כי יבער איש שדה דהיינו השדה שהזיקה. (כ) ז"ל: אלא זה בלבד. (ל) לכאורה היה נראה להגיה ד"ל נוק צנוקס קנס, אך קשה להגיה ד' פעונים דלפטר דתנא דצרייתא דילן קרי לתשלומי חזקי ונוונו קנס, ועיין כתובות י' ע"א דתנא קנס חכונים צנוקס תקנת חכונים. (מ) דועטלטיין כל ונילי ויטב הוא כו"ש צ"ק ז' ע"ג, ועיי' ריב"ז פ"ח מהי כ"ט ה"י. וככ"י גרס שאין שוין לו וינ הוטלטיין אך לקמן גס ככ"י גרי' צ' פעונים: אלא מן הוטלטיין.

לרבות דבר אחר: יאמר שור ושה וחמור ונגיבה (והלא) [והכל]° ככלל אלו כן הייתי אומר מה אלו מיוחדין (ו) שיש (בה) [בהן]° רוח חיים אף כשאני מרבה איני מרבה אלא דבר שיש בו רוח חיים ת"ל חיים כבר חיים אמורין מה ת"ל [הנגיבה לרבות דבר אחר: יכול הגוגב את בנו ומכרו יהא (חייב) [משלם]° תשלומי (כפל) [כפול]° ודין הוא מה אם אלו שאין חייב על מכירתן מיתה משלם תשלומי (כפל) [כפול]° בנו שחייב על מכירתו מיתה (ו) אינו דין שישלם תשלומי כפל ת"ל משור עד חמור עד שה מה אלו מיוחדין שוכאי במכירתן יצא בנו שאין וכאי במכירתו: מוציא אני את בנו שאין וכאי במכירתו ועד אן לא אוציא את בתו שוכאי במכירתה ת"ל משור עד חמור עד שה מה אלו מיוחדין שוכאי במכירתן לעולם יצאת בתו שאין וכאי במכירתה לעולם: מוציא אני את בתו שאין וכאי במכירתה לעולם ועד אן לא אוציא את הקרקעות שוכאי במכירתן לעולם ת"ל משור עד חמור עד שה מה אלו מיוחדין [שיש בהן]° שבר ושביה ומתה יצאו קרעות שאין בהן שבר ושביה ומיתה (ח): מוציא אני את הקרקעות שאין בהן שבר ושביה ומיתה ועד אן לא אוציא את העבדים שיש בהן שבר ושביה ומיתה ת"ל משור עד חמור עד שה מה אלו [מיוחדין]° ששמירתן עליך יצאו עבדים שאין שמירתן עליך: מוציא אני את העבדים שאין שמירתן עליך ועד אן לא אוציא את השטרות ששמירתן [עליך]° ת"ל משור עד חמור עד שה מה אלו מיוחדין שמתנתן גמורה (ט) לך יצאו שטרות שאין לך בהן אלא דאיה (י): חיים שנים ישלם. אע"פ [שלא]° בשבועה (כ) [והלא] דין הוא חייב כן וחייב בכעל הבית מה מצינו בכעל . . . הבית (ל) שאין משלם אלא לאחר שבועה אף זה לא ישלם אלא לאחר שבועה ועוד קל וחומר מה בעל הבית שמשלם חומש ואשם (מ) אין משלם אלא לאחר שבועה זה שאין משלם חומש ואשם אינו דין שלא ישלם [אלא] לאחר שבועה ת"ל חיים שנים ישלם אע"פ שלא בשבועה. יכול בשבועה [על פי] עצמו ודין הוא חייב כן וחייב בכעל הבית מה מצינו בכעל הבית אין משלם על פי עצמו (נ) אף זה לא ישלם על פי עצמו. ועוד קל וחומר ומה בעל הבית שמשלם חומש ואשם אין משלם על פי עצמו זה שאין משלם חומש ואשם אינו דין שלא ישלם על פי עצמו. לא אם אמרת בכעל הבית שאין משלם [אלא] לאחר שבועה תאמר בזה שמשלם לפני שבועה ולאחר שבועה. הואיל ומשלם לפני שבועה ולאחר שבועה ישלם על פי עצמו ת"ל (כי ימצא) [אם המצא] אין ימצא בכל מקום אלא עדים:°

ד'. כי יבער המבער חייב [לשלם]° מכאן אתה אומר הגנבים שפחתו את הדיר ופחתו את המוקצה ויצתה (ס) בהמה והויקה הגנבים פטורין ובעל הבית פטור שני ושלח את בעירה יצא זה שלא שלח הוציאוהו הגנבים חייבין חייבין ובעל הבית פטור שני כי יבער ישלם המבער חייב לשלם: נעל כראוי וקשר כראוי [ועשה לה מחיצה גבוהה עשרה טפחים ומסרה לוקן ולחולה שיש בו דעת]° ויצתה [בהמה]° והויקה פטור שני ושלח את בעירה יצא זה שלא שלח: נעל שלא כראוי וקשר שלא כראוי [ועשה מחיצה שאינה גבוהה עשרה טפחים]° (או שמסרה) [ומסרה]° לחרש שוטה וקטן [שאיין

(ו) עי' כל זס צדיק סיב ע"פ צסס תנא דבי חזקיה. (ז) אם אחר גנב את צנו ונוכרו חייב עליו ויטתה. (ח) עי' ירושלמי טוועות פ"ו ה"ו. (ט) צכ"י גל': טוונחן עליך גמודה לך. והוא ט"ס עי' לקוון פס' ח'. (י) עי' לקוון פ' ח' על כל דבר פשע. (כ) צרייתח דביק סיד ע"פ. (ל) הוא הסומר כדכתיב ונקרב בעל הבית. (מ) אם כפר ונטענ וחל"כ הודה. (נ) כדכתיב אשר ירשעון אל' פרט למרשע את עלונו. (ס) צכ"י כ': וילחא.

והכה. בכל אדם: ומת. בכל דבר: אין לו דם. אין לו דמים. בין כחול בין בשבת (ט):
 °[ולהלן הוא אומר דם לו דמים לו בין כחול בין בשבת]:

ב'. אם זרחה השמש עליו וכי עליו בלבד (היא) [חמה]° וזרחת והלא על
 כל העולם כולו היא וזרחת אלא מה זרחת שמש שהיא בכלי כך כל (דבר)° שהוא
 [בגלוי]° מה זרחת שמש שלום לו כך כל דבר שהוא שלום לו (י): דם לו דמים לו.
 בין כחול בין בשבת (כ) °[להלן הוא אומר (דבי' כיב' כ"ז) כי כאשר יקום איש על רעהו
 ורצחו נפש כן הדבר הוה. הרי הלו כוה מה זה ספק נפשות (ל) אף זה ספק
 נפשות. מה זה אם מוחא (מ) בידו להורגו קדם להורגו (ג): אף זה אם מוחא
 להורגו קדם להורגו הוי]° דמים לו שלם ישלם. הא אם אין לו דמים אינו משלם (ס)
 °[מה זה מיוחד עשה את שאין מיתכון כמתכוין. נידון בנפשו פטור מן המטון כך כל
 דבר נעשה את שאין מיתכון כמיתכוין נידון בנפשו פטור מן הממון]° (ע): אם אין
 לו. מלמד שאין שמין לו בראוי ככמוחוק (פ) °[אם אין לו מלמד שאין שמין מן
 המטלטלין]° (צ) אם אין לו. מלמד שאין מסתינין לו עד שימות אביו או עד שתבוא
 ספינתו ממדינת הים: ונמכר בגניבתו. אין נמכר (בסמומו) [בוממו] (ק) ונמכר בגניבו אין
 נמכר (באפילו) [בכסלו] ונמכר בגניבו אין נמכר וגישה (על ידי אחד)° [בגנבו. אין לך
 עליו מעתה (ר) ר' אלעזר אומר אומר עד שיהא שקול כנגד גניבו]° ונמכר בגניבו (ש)
 האי ש נמכר בגניבו ואין האשה נמכרת בגניבתה (ת): [ע"ד פ']°

ג'. אם המצא תמצא בידו הגניבה ראו אותו שנכנס ולא מצאו בידו גניבה
 מצאו בידו גניבה ולא ראו אותו שנכנס פטור עד שיראו אותו שנכנס וימצאו בידו
 גניבה (א): מכלל שני [להלן]° (פס' ו') ונגב מבית האיש מגיד [הכתוב]° שאינו
 חייב עד שיוציאו מרשות בעל הבית (ב) יכול אף זה כן מניין אתה אומר הגביו
 ברשות בעל הבית הרי זה חייב (ג) ת"ל אם המצא תמצא בידו הגניבה: משור. °[לפי
 שמצינו בתשלומי ארבעה והמשה . . . שהגונב בשתפות ושותף שנגב מחברו שהוא
 פטור יכול אף זה כן ת"ל משור]° אפילו מקצת שור (לרבות שותפין שגנבו)° (ד): עד שה.
 לפי שמצינו בתשלומי ארבעה והמשה שאם מכרו חוץ מידו וחויץ מרגלו שהוא פטור (ה)
 יכול אף זה כן ת"ל עד שה אפילו מקצת שה: משור עד חמור עד שה חיים. (יאמר)
 [יאמר]° שור וגניבה והכל ככלל אלו כן הייתי אומר מה זה מיוחד שיש בו בכורה למובח
 אף כשאני מרבה איני מרבה אלא דבר שיש בו בכורה למובח והיוה זה שה ת"ל שה
 כבר שה אמור מה ת"ל (גניבה) [הגניבה]° לרבות דבר אחר: (יאמר) [יאמר]° שור
 ושה [וגניבה] [והגניבה]° (והלא) [והכל]° בכלל אלו כן הייתי אומר מה זה מיוחד שיש
 בו [בכורה] [בכור]° לכהנים אף כשאני מרבה איני מרבה אלא דבר שיש בו [בכורה]
 [בכור]° לכהנים והיוה זה זה החמור ת"ל חמור כבר חמור אמור מה ת"ל [ה]גניבה

(ט) סנהדרין ע"ב ע"ב. (י) שם ע"ב ע"ב ועי' ויכילתא. (כ) לפקח עליו את הגל
 כדנפטרם צנהדרין ע"ב ע"ב. (ל) עי' ויכילתא. (מ) נוחס כנו ונכה. (נ) הצל להסוגך
 הסכם להורגו. (ס) שם ע"ב ע"ב. (ע) עי' לעיל לך 126 הערה ה'. (פ) שאם יש לנגב
 חוב לנזות אחר זמן אין שנין החוב לנגב. (ז) אולי ס"ל כ"ה או כסף או ויעט, צ"ק
 ע' ע"א. (ח) נכות צי ע"ב. (ט) כנראה ס"ל אפילו הנגבה זוהי יוחר ונכסף ונמכרו אינו
 חייב לשלם אח"כ. והרמב"ם פ"ג נוה' גניבה הי"ד לא ספק כן. (ט) קידושין י"ח ע"א.
 (ת) ע"ל ס' כ"א פ' ז'. (א) ע' שזעיות וי"ו ע"א. (ב) היינו חס לא הנניחו אלא ונשכו
 וילא. (ג) ע' צ"ק ע"ב ע"א. (ד) צ"ו ח' ע"א. (ה) לעיל לך 137 אות ז'.

לה טביחה ת"ל שור ולא חיה שהיה בדין ומה בהמה שאינה במצות כסוי הרי היא בתשלומי ארבעה וחמשה חיה שהיא במצות כסוי אינו דין שתהא בתשלומי ארבעה וחמשה ת"ל שור ולא חיה (מ): שה. ולא עופות שהיה בדין מה בהמה שאינה [באם] על הכן הרי היא בתשלומי ארבעה וחמשה עוף שהוא באם על הכן אינו דין שיהא בתשלומי ארבעה וחמשה ת"ל שה ולא עופות (נ): ושבתו או מכרו. אין לי אלא הוא שלוחו מניין ת"ל ושבתו או מכרו (ס): אין לי אלא גונב ומוכר גנב ונתן בבתנה גנב והקף גנב והחליף גנב ופרע בחובו מניין ת"ל או מכרו (ע) יכול גנב וירש ואחר כך טבח גנב והקדיש ואחר כך טבח יהא משלם תשלומי ארבעה וחמשה ת"ל כי יגנב איש שור או שה ושבתו או מכרו מה גניבה שאינה שלו אף טביחה ומכירה שאינה שלו יצא זה שהוא שלו (פ): יכול מכרו חוץ מידו וחויץ מרגלו יהא משלם תשלומי ארבעה וחמשה ת"ל ושבתו או מכרו מה טביחה כולה אף מכירה כולה (צ): ושבתו או מכרו. מכאן לשותפין שגנבו שאין חייבין עד שימכרו שניהם או יטבחו [שניהם] שני ושבתו או מכרו (ק): ושבתו או מכרו. [ולא] מי שאין חייב על טבחו אלא משום מכרו יצא הגונב את הקדשים ושבתו שהוא חייב כרת משום שוחט קדשים בחוץ שיהא פטור מתשלומי ארבעה וחמשה (ר) יכול יהא חייב תשלומי כפל ת"ל (כ"ב ו') וגנב מבית האיש אם ימצא הגנב ישלם שנים מבית האיש ולא מבית הקדש (ש): ושבתו. פרט לשוחט ונתנבלה בידו ולנוחר ולמעקר (ת) או יכול שאני מוציא את הטרפה ת"ל ושבתו שחיטה שאינה ראויה לאכילה שמה שחיטה (א): חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השנה. גזירת מלך: יכול יהא אומר תן לי מאה מנה תחת שורי והלא אומר טול חמשה (ב) שוורים בני חמש [חמש]^ו סלעים תחת שורך נאמר כן תחת ונאמר להלן תחת מה תחת האמור להלן אין משלם אלא דמים אף תחת האמור כן אינו משלם אלא דמים (ג): [ע"ב]^ו (ד):

[כ"ב]. א. אם במחתרת אין לי אלא במחתרת מניין לרבות חצרו וגנתו וקרקפו ת"ל ימצא הגנב מכל מקום אם כן למה נאמר במחתרת אלא במחתרת הכה ומת אין לו דמים יצא חוץ למחתרת דמים לו (ה): יכול יהא צריך עדים ת"ל במחתרת מחתרת היא עידותו (ו) אם כן למה נאמר ימצא לענין שלמעלה חמשה בקר ישלם יכול ישלם על פי עצמו ת"ל ימצא אין ימצא מכל מקום אלא בעדים (ו) [ט]^ו (ח):

(ג) ע' ספרא אזור פרעה ח' הי"ח וע' וע' ונכילתא. (ג) ע' ספרא סס ולקוטי צמר לקוטי שלי לז 24 הערה ח"ג. (ס) ע' כחוצה ל"ג ע"ג, ויפס שיער הסכס ונהר"י הלוי שנתחלפו סס ונאונני תנא דני חזקיה ותנא דני ר' ישועאל. (ע) ז"ק ע"ה ע"ג. (פ) ז"ק ע"ד ע"ג. (ז) ז"ק ע"ה ע"ג. (ק) ע' ז"ק סס דהיינו מודעת שניהם. (ר) כתי נחוי' דן הקנה דכח פוער ונתשלומין, וז"ע דהא זלל"ה פטור ונוגנב נזית האים ופאשר דליטריין לז"ש דל"ל צקדשים שחייב צחמיתון וננב נזית האים קריין צהן. (ט) ז"ק ע"ו ע"א. (ח) ז"ק ע"ה ע"ג. (ח) סס ע' ע"א. (צ) ונחלן עד כיצ ח' סיו לפני שוננה עלים ונכ"י (אקספארד ?) ונכילתא דרעצ"י אשר צעוצו שלח לי הרב מו"ה שניאור זלונן שעכטער, ראש ציה"ו לרצנים אשר צנעוויארק, ונה סהוספתי והנהתי עפ"י כ"י זה רענתי צסיונן ענול כזה ^ו. וגם ונחקתי עפ"י אותו כ"י כונה ונאונניס שהרפסתי צהפלם צאשר ראימי שלח לוקחו וננכרעצ"י. (ג) ע"ל ז' 136 לוח ח'. (ד) כן כחוצ צכ"י ונ"ל דהוא פרק או פסקא ע"ג. (ה) פליג צכ"ייתא דרעצ"י צירושלוני סנהדרין פ"ה הא. והוא כתני ר"ח סס, אציו של חזקיה וז"ה צרונצ"ס פ"ט ונה' גנינה הי"א. (ו) כלוונר העדלתו והיינו התלחתו כדאיחא צקנהדרין ע"ג ע"ג. (ז) ע' ספרי דצ"ס פ"ה קנ"ח. (ח) כ"י צכ"י ונ"ל עג ב והיינו פרק או פסקא ע"ג. עיין לקטן סוף פסוק צ"י.

בעלי חיים: ומכרו את השור הווי. מלמד שאינו משלם חצי נוק אלא מגופו לפיכך אם אינו שווה אומר הרי שהוויק לפניך (ק): וחצו את כספו. שיתן לו בכספו חצי נוק: ר' יהודה אומר שור שיפסח מאתיים שנגנה לשור יפה מאתיים והנבלה יפה חמשים וזו נוסל חצי החי וחצי המת וזה נוסל חצי החי וחצי המת שני ומכרו את השור החי וחצו את כספו וגם את המת יחצון אמר לו ר' מאיר לא בזה דיברה תורה אלא בשאין הנבלה יפה כלום הא מה ת"ל וגם את המת יחצון אף את הפחת יחצון משלם לו חצי הפחת (ר): וגם את המת יחצון. לרבות שבה הנבלה שאם השביחה בין שעת נגיחה לשעת עמדה בדין חולקין השבה בין המויק והניזוק (ש): ומכרו את השור החי וחצו את כספו וגם את המת יחצון. יכול שור יפה מנה שנגנה שור יפה חמש [סלעים] ואין הנבלה יפה כלום יהא זה נוסל חצי החי וחצי המת ויהא זה נוסל חצי החי וחצי המת נמצא מפסיד חמשה ונוטל החמשים וכי למה יצא מועד להחמיר עליו אין משלם יתר על מה שהוויק הוי לא דברה תורה אלא בומן ששניהן שווין: כיוצא בו שור יפה חמש [סלעים] שנגנה לשור יפה מנה והנבלה יפה חמשים יהא זה נוסל חצי החי וחצי המת ויהא זה נוסל חצי החי וחצי המת ונמצא משלם שני [סלעים] [דינרים] ומחצה ונוטל חמש ועשרים היכן מציינו שהמויק נשכר בכל מקום שיהא נשכר כאן ת"ל בעליו שלם ישלם הבעלים משלמין ואין הבעלים נוטלין (ת) הא לא דברה תורה אלא בומן ששניהן שווין:

ל"ו. או נודע בבית דין בבעלים מניין ת"ל (פס' ביט) והועד בבעליו. הא אין העדה אלא בפני בית דין ובפני בעלים (א): נגה. הרי יום: תמול. הרי שנים: שלשום. הרי שלשה הוי אין מועד עד שיועד שלשה ימים ולא שלשה פעמים (ב): ולא ישמרנו בעליו. הא אם שמרו כראוי ויצא והוויק פטור (ג): ולא ישמרנו. לרבות שואל ושומר חנם ונושא שכר ושוכר כעליון (ד): ר"א ולא ישמרנו מי שיש בו דעת יצאו חרש שוטה וקטן שאין [בהן] דעת לשמור (ה): שלם ישלם. לרבות של חרש שוטה וקטן הא כיצד מעמידין להן אפטרופין ומעידים בפני אפטרופין ואם הוויק יהוא חייבין לשלם (ו): שור תחת השור. מלמד שמשלם נוק שלם: והמת יהיה לו. לניזוק (ז): יכול יהא אומר לו תן לי מאה [מנה] תחת שורי (והלא) [והלה] אומר טול שור יפה חמש סלעים תחת שורך ת"ל שור תחת השור מה תחת האמור להלן דמים (ח) אף כאן דמים: והמת יהיה לו. מיטפל בנבלה עד שימציאה לו (ט):

ל"ז. כי יגנב איש אין לי אלא איש אשה מניין ת"ל ישלם בין איש בין אשה איכ' למה נאמר איש לענין שלמטה האיש נמכר בגניבו ואין האשה נמכרת בגניבה (י): שור או שה. אין לי אלא שור ושה המיוחדין מניין לרבות הכלאים ת"ל או שה (כ) יכול שאני מרבה את הכוי ת"ל חמשה בקר ישלם תחת השור [וגוין] את שכולו שה יצא זה שאין כולו שה (ל): וטבחו. לפי [ש] יצאת בהמה טמאה שאין לה טביחה משמע מוציא את בהמה טמאה שאין לה טביחה ומביא את חיה טהורה שיש

(ק) ז"ק ע"ו ע"א וע' רמב"ם פ"א נהי' כ"ג ה"ג. (ר) ז"ק ל"ד ע"א. חוספתא ז"ק פ"ג ה"ב. (ט) ז"ק ל"ד ע"ב. רמב"ם פ"ז נהי' כ"ג ה"ח. (ח) ז"ק ל"ד ע"ב. ועי' מנכ"ל. (ח) ז"ק ל"ד ע"א וע"ב פ' כ"ב. (ז) טס כ"ג ע"ב. (ג) ז"ק מ"ה ע"ב. (ד) פ' כ"ט. (ה) כלענין פ' כ"ב אות ו'. (ו) ז"ק ל"ט ע"א. (ז) ע' מנכ"ל סוף פ"א וז"ק י' ע"ב. ז"ק ח"א דבי חזקיה. (ח) ע' לענין פ' כ"ד אות פ'. (ט) ע"ל פ' ל"ד אות ט'. (י) ע' לקטן סי' כ"ב פ' ז'. (כ) ז"ק ע"ז ע"ב. (ל) חוספתא ז"ק פ"ז ה"ט.

ר' ישמעאל [אמרן] נאמר כאן שור וחמור ונאמר להלן לענין שבת (כ"ג י"ב) שורך וחמורך מה שורך וחמורך האמורים לענין שבת עשה שאר בהמה חיה ועוף כיוצא בשור אף שור וחמור האמור כאן לענין נזקין נעשה שאר בהמה חיה ועוף כיוצא בשור (ד): מה ת"ל שור או חמור שור ולא בן ולא בת חמור ולא עבד ולא אמה שהיה בדין מה שור שאין מועד לעולם הרי הוא חייב על הבן ועל הבת ועל העבד ועל האמה בור שמוגדר לעולם אינו דין שיהא חייב על הבן ועל הבת על העבד ועל האמה לא אם אמרת בשור שדרכנו ולהלך תאמר בכור שאין דרכו להלך ולהויק [ת"ל] ונפל שמה שור או חמור שור ולא בן ולא בת חמור ולא עבד ולא אמה (ה):

ל"ד. בעל הבור ישלם זה הוא שאמרנו בין איש בין אישה: ד"א בעל הכור ישלם לרבות כל תקלה שהיא תולדות בור ואם הווק בה אדם חייב וכלים סמור (ו): כסף ישיב לבעליו. זו היא שאמרנו לרבות את הנזקים: והמת יהיה לו. לניוק מכאן אמרו שמין לנזקים שרואין במה פחת ומשלם לו הפחת (ו): והמת יהיה לו. מלמד שהוא חייב להטריח עליו בנבלה עד שימציאה לו (ח): והמת יהיה לו. פרט לשור ססולי המוקדשין שאין לו בעלים (ט):

ל"ה. וכי יגוף שור איש אין [לי] אלא נגיפה מניין לעשות (נגיפה) נגיחה נשיכה רביצה ובעיטה כיוצא בנגיפה ודין הוא חייב שור באדם ושור בשור מה מצינו שור באדם נעשה בו נגיפה נשיכה רביצה ובעיטה כיוצא בנגיחה (י) אף בזה נעשה בו נגיחה נשיכה רביצה ובעיטה כנגיפה מה שור באדם שלא עשה בו את שאין מתכוין כמתכוין (כ) עשה בו נגיפה נשיכה רביצה ובעיטה (בנגיפה) [בנגיחה] זה שעשה בו את שאין מתכוין כמתכוין (ל) אינו דין שנעשה בו נגיחה נשיכה רביצה ובעיטה כיוצא בנגיפה לא אם אמרת בשור ואדם שנדרון כנפשו תאמר בזה שאין נידון כנפשו ת"ל ומת לעשות נגיחה נשיכה רביצה ובעיטה כיוצא בנגיפה (מ) אין לי אלא שור מניין לעשות שאר בהמה חיה ועוף כיוצא בשור הוא [הדין] והיא החשובה (נ) ת"ל ומכרו את השור החי לרבות כל בעלי חיים: כי יגף. בקרן הכתוב מדבר (ס): איש. פרט לקטן איש פרט לנכוה (ע): רעהו. פרט לאחרים: את רעהו. פרט לגר תושב יכול לא ישלם על ידי הגוי ולא יהא הגוי משלם על ידיו שכן מצינו בענין הקדש שאין משלם על ידי הקדש ולא יהא הקדש משלם על ידו ת"ל שלם ישלם לרבות של גוים ושל גר תושב יכול יהוא משלמין בתם חצי נוק ובמועד נוק שלם ת"ל שור רעהו שור רעהו יוצא כסדר הוה ולא של אחרים יוצאין כסדר הוה (פ) ועליהן הוא אומר הופיע מחר פארן הופיע פנים כנגד כל באי העולם (צ): ומת. זה הוא שאמרנו לעשות נגיחה נשיכה רביצה בעיטה כיוצא בנגיפה: ומכרו את השור החי. זה הוא שאמרנו לרבות כל

(ד) צ"ק כ"ד ע"ג. תוספתא פ"ו ה"י"ה. (ה) כצ"ח ז"ו ככ"ה פליגא אדלעיל ד' 134
 אות ז' שהיא כמכילתא דר' ישמעאל. (ו) תוספתא צ"ק פ"ו ה"י"ד. וכנ"ס פ"ג ע"ג מ"ג כ"ג ע"ב.
 (ז) ע' ומכילתא וצ"ק י' ע"ג צ"ס תנא דצי חזקיה. (ח) צ"ק צ"ס. (ט) צ"ק כ"ג ע"ב.
 (י) ז"ל דלעיל צ"פ כ"ח י"ס ללמוד דנגיפה וכו' כיוצא בנגיחה ומכ"כ גבי ונועד והנזית איש
 או אשה וצנז"ש דחס ונוועד כדאיתא בנגיחתא ע"ג"ס והא דליקף לעיל נגז"ש מכאן היינו
 לפי הנוסקנא דהכל דליקף מוקדש דנגיחה וכו' כיוצא בנגיפה. (כ) ע"ל פ' כ"ח אות כ'.
 (ל) ע' תוספתא צ"ק פ"ג ה"ד הולא לוקקענואנדעל וע' צ"ק מ"ד ע"ג. (מ) ע' ומכילתא.
 (נ) ע"ל פ' כ"ח אות ל'. (ס) צ"ק צ' ע"ג. (ע) ע' ומכילתא וצ"ק ל"ז ע"ג. (פ) צ"ס.
 (צ) ירושלמי צ"ק פ"ד ה"ג צ"ס חזקיה.

סקילתו בבית דין אף (מיתתו) [נתינה] בבית דין (ו): והשור יסקל. מה אני צריך והלא כבר נאמר (פס' כ"ח) סקל יסקל השור מה ת"ל השור יסקל מכלל שנא' (להלן ואם שור נגח הוא) [ואם עכר יגח השור] יכול כיון שנגח אעפ"י שלא המית יהא חייב ת"ל השור יסקל השור יסקל לגורה שווה מה השור יסקל האמור להלן המית אף השור יסקל האמור כאן המית ומה להלן במועד ולא בתם אף כאן במועד ולא בתם (ח) [דבר אחר] מפני שהיה בכלל ויצא לידון בחדש החורף הכתוב לכללו (ט): (נאמר כאן שור שבע פעמים חד לגופיה והשאר לרבות שור האשה שור היתומים שור אפטרופין שור המדבר ושור הקודש ושור גר שמת שאין לו יורשין שכולן חייבין מיתה) (י):

ל"ג. ובי יפתח איש בור וגו' אין לי אלא איש אשה מניין ת"ל בעל הבור ישלם בין איש בין אשה אם כן למה נאמר איש פרט לקמן (ב) איש פרט לגבוה (ל): כי יפתח אין לי אלא הפותח הכורה מנין ת"ל או כי יכרה יאמר פותח שאין צריך כורה ומה אם פותח חייב כורה לא כל שכן אלו נאמר כן הייתי אומר פותח דיו כסוי אבל כורה עד שיטמטם יאמר כורה שאין ת"ל פותח אלו כן הייתי אומר כורה הוא שצריך כסוי אבל פותח אינו צריך לכסות לכך נאמר פותח ונאמר כורה (ט) יכול כורה ופתח ברשותו יהא חייב ת"ל (כ"ב ד') ובער בשדה אחר מה זה מיוחד שהוא חוץ מרשותו אף כל דבר שחוץ מרשותו הא אינו חייב עד שיחפור ברשות הרבים או יחפור ברשותו ויפתח לרשות הרבים (ג): אין לי אלא הפותח והכורה מניין לרבות שלקח ושניתן לו במתנה ת"ל בעל הבור ישלם מכל מקום (ס) [יכול חפר ופתח ומסר לרבים יהא חייב ת"ל בעל הבור ישלם] יצא זה שאין בעלים (ע): בור. אין לי אלא בור חריצין ונעיצין ושיחין ומערות מניין ת"ל ונפל שמה כל שיש בו נפילה אם כן למה נאמר בור מה בור שיש בו כדי להמית אף כל שיש בו כדי להמית וכמה כדי להמית עשרה טפחים (ס): כי יפתח איש בור או כי יכרה איש בור. איש איש לרבות בור של שותפין (צ) ולרבות פותח אחר כורה ואחר פותח שהן חייבין (ק): אין לי אלא הפותח והכורה שואל ושומר חנם ונושא שכר והשוכר מניין ת"ל ולא יכסנו את שדרך שכסוין עליו (ר): ולא יכסנו. הא אם כסו פטור (ש): ונפל שמה. עד שיפול דרך נפילה פרט לשור שהרתיע מקול הכרייה וחזר לאחוריו ונפל (ת): שור או חמור. מה אני צריך אם ללמד על אדם שפטור הרי כבר נאמר והמת יהיה לו את שהמת שלו יצא אדם שאסור בהנאה (א) אם כן מה ת"ל שור או חמור שור ולא כליו חמור ולא כליו מכאן אתה אומר נפל לחינו שור וכליו ונשחברו חמור וכליו ונתקרעו חייב על נוקי בהמה ופטור על נוקי כלים (ב) או יכול אפילו הווק בה אדם יהא פטור ח"ל כסף ישיב לבעליו לרבות את הנוקם (ג): אין לי אלא שור וחמור המיוחדין מניין לעשות שאר בהמה חייה ועוף כיוצא בהן משום

(ז) כלומר דאין גוזין אותן אלא צ"ל מונחין. ועי' צ"ק פ"ד ע"ג. (ח) עי' לעיל פ' כ"ט. (ט) ונכילתא ועי' צדורק על י"ג מדות שהצאתי לעיל בפסוק ח' אות ד'. (י) צ"ק פ"ד ע"ג. (כ) עי' לעיל פסוק כ'. (ל) וכן מונעט הקדש לקמן פסוק ל"ז מויבגז ונזית האיש ועי' צ"ק ע"ו ע"א ורנצ"ס פ"ג ונהי כ"ג ע"ג. (מ) צ"ק כ' ע"א. ועי' ונכילתא. (נ) עי' צ"ק נ"ט ע"ג. (ס) רנצ"ס פ"ג ונהי כ"ג ע"ג. (פ) צ"ק כ"ג ע"ג. (ק) כונו כורה אחר כורה צ"ק כ"א ע"א. (ר) עי' ל"ד 132 אות ד' ורנצ"ס פ"ג ונהי כ"ג ע"א. (ש) צ"ק כ"ג ע"א. (ת) ע"ס ורנצ"ס פ"ג ונהי כ"ג ע"א. (א) עי' צ"ק כ"ג ע"ג. ועי' תוס' צ"ק י' ע"א ד"ה שהסור. (צ) ונכילתא וצ"ק כ"ג ע"א. (ג) עי' צ"ק כ"א ע"ג ורנצ"ס פ"ג ונהי כ"ג ע"א.

כאן יושבת עליו ונאמר להלך (פס' כ"ב) ישבת עליו מה ישבת עליו האומר להלך בבית דין אף יושבת עליו האומר כאן בבית דין (ז): ונתן פדיון נפשו. יכול פדיון נפשו של ניוק ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא אומר הואיל וחפסת בעלים במיתה ופטרחתם בכופר אמור מעתה פדיון נפשו של מויק(ק) מכאן אמרו שור של שותפין שהרג כל אחד מהן משלם כופר שלם שהרי כל אחד מהן צריך כפרה שלימה(ר): אשר יושבת עליו. לרבות את הבן ואת הבת(ש): ככל אשר יושבת עליו. לרבות [שומר] חנם ושואל שכיר ונושא שכר(ח):

ל"א. או בן יגח או בת יגח מה אני צריך והלא כבר נאמר (פס' כ"ח) כי יגח שור את איש או את אשה ומת ת"ל או בן יגח או בת יגח לעשות קטנים כגדולים ודין הוא חייב אדם באדם ושור באדם מה מצינו אדם באדם לא חלק בו בין קטנים לגדולים במיתה אף בזה לא חלקו בו בין קטנים לגדולים במיתה [ועוד] קל וחומר ומה אם במקום שלא חייב את הקטנים כגדולים חייב על הקטנים כגדולים כאן שחייב את הקטנים כגדולים אינו דין שנחייב על הקטנים כגדולים לא אם אמרת אדם באדם שמשלם את הבשת תאמר (בה) [בוה] שאינו משלם את הבשת ת"ל או בן יגח או בת יגח: אין לי אלא מועד חם מניין ודין הוא חייב בכך ובבת חייב באיש ואשה מה איש ואשה לא חלק בהן בין חם למועד במיתה אף בכך ובבת לא חלק בהן בין חם למועד במיתה ועוד קל וחומר מה איש ואשה שהורע כוחו בנוקים לא חלק בהן בין חם למועד במיתה הבן והבת שיפה כוחו בנוקים אינו דין שלא לחלק בהן בין חם למועד במיתה אמרת כך רגין: רגין מן החמור לקל להחמיר עליו ואם החמיר במועד נחמיר בתם ת"ל או בן יגח או בת יגח שתי נגיחות כאן נגיחה למועד ונגיחה לתם: אין לי אלא על כולו מנין לרבות את איבריו ת"ל או בן יגח או בת יגח שתי נגיחות כאן נגיחה למיתה ונגיחה לנוקים(א): כמשפט הזה יעשה לו. כמשפט המועד במועד כך משפט התם בתם(ב) וחמשה מיני בהמה מועדין הן מתחלת ברייתן ואינן צריכין העדה הואב והארי והרוב והגמור והבורדלוס(ג):

ל"ב. אם עבד יגח השור או אמה יכול בעבד ואמה העבדים הכתוב מדבר ת"ל עבד ואמה עבד ואמה שתורחן שווה זה לזה יצאו עבד ואמה העבדים שאין תורתן שווה זו לזו היא בכנענים הכתוב מדבר(ד): כסף. יכול דינר (ה) ת"ל שלשים. יכול שלשים דינר ת"ל שקלים: כסף. יכול בכליות ועלמיות וקפסקיות נאמר כן שקלים ונאמר להלך [ויק' כ"ז] שקלים מה שקלים האומר להלך בשקל הקודש אף שקלים האומר כאן בשקל הקודש(ו): יתן לאדונו. בין איש בין אשה יתן לאדונו בין קטן בין גדול: יתן לאדונו. יכול בבית דין ושלא בבית דין ת"ל יתן לאדונו והשור יסקל מה

(ג) ע' לעיל פ' כ"ג. (ק) צ"ק וי' ע"א. (ר) עס רמז"ס עס ה"ס, וכמוז בגליון: וזה הוא הכופר כוונת שירדו הדיינים שיהיו דוני הנהרג הכל לפי סיוויי של כהנהג שני' ככל אשר יושבת עליו וכופר העצדים צין קטנים צין גדולים זכרים או נקבות הוא תקנס תקצוץ בחורה שלשים שקל כסף יפה צין שהיה העבד שווה ונחת ונה צין שאינו שווה חלף דינר לניו ונתין הכופר ליוצאי הנהג ואם הניח אשה הכופר ליוצאים ונאציה ואינו לנצל ע"כ הגליון והוא לשון הרמז"ס פ"א ונח' כ"ג הלכה א' וי'. (ט) דגם צקנינים יסלם עפ"י צ"ד. (ח) דגם הם ישלנו עפ"י צ"ד, וע' ג' 132 אות ד'. (ז) כל זה בצרייחא צ"ק ויג ע"ב וני"ד ע"א ועיי"ש וצונליתא. (ז) כנראה ויירי כאן צטור צטור וי"ע, וע' צ"ק ל"ג ע"א. (ב) צ"ק ט"ו ע"ב וע' רמז"ס פ"א ונח' כ"ג ה"ו. (ד) ע' לעיל פ' כ' וכו', וע' ונכילתא. (ה) חס אינו שום חלף דינר לא יסלם חלף דינר, וע' ונכילתא. (ו) צבורות וי"ע ע"ב.

לא יאכל בשרו. אין לי אלא בשר מניין ליתן גידים ועצמות קרנים וטלפים כיוצא בכשר ת"ל את בשרו לרבווח (ר): לא יאכל בשרו אפילו לכלבים הרי זה בא לאסרו בהנאה (ש): ובעל השור נקי. בן עזאי אומר נקי מדמי כולו כאדם שאומר יצא איש פלוני נקי מנכמו ואין לו בהם הנאה של כלום (ת) ר' אלעזר בן עזריה אומר נקי מדמי ולדות ר' אליעזר אומר נקי מחצי נוק(א):

כ"ט. ואם שור נגח אין לי אלא שור שנגח והוא חם מניין עד שיעירו בו ת"ל אם שור נגח. הוא. וראי ולא ספק: תמול. הרי שנים: שלשום. הרי שלשה: מלמד שאין נעשה מועד עד שיעירו בו שלשה ימים זה אחר זה (ב): והועד בבעליו. אין הערה אלא בפני בעלים מנין אף בכית דין ת"ל (פס' ל"ו) או נודע כי שור נגח או נודע בבית דין (ג): ולא ישמרנו בעליו. אין לי אלא בעלים מניין לרבות שואל ושומר חנם שכיר ונושא שכר (ד) ת"ל ולא ישמרנו את שדרך שמירתו עליו אם כן מה ת"ל ולא ישמרנו בעליו פרט לשואל ששאלו בחוקת שהוא חם ונמצא מועד (ה): ולא ישמרנו. הא שמרו פטור מן הכופר: ולא ישמרנו את שיש בו דעת לשמור שיהו פטורין מן הכופר (ו): והמית איש או אשה. מה אני צריך והלא כבר נאמר וכי יגח שור את איש או את אשה ומת אלא לפי שהוא אומר ואם שור נגח הוא מתמול שלשום יכול אעפ"י שלא המית יהא הייב ת"ל והמית איש או אשה (ז): איש או אשה. מה האיש נוקו לבניו אף אשה נוקה לבניה אין הבעל יורש כופרה (ח) שאין הבעל יורש את אשתו כשהוא בקבר (ט): השור יסקל. מה אני צריך והלא כבר נאמר סקול יסקל השור אלא לפי שהוא אומר וגם בעליו יכול כשם שהשור נסקל כך בעליו נסקלין ת"ל השור יסקל השור נסקל ואין בעליו נסקלין (י) אם כן מה ת"ל השור יסקל וגם בעליו יומת. כמיתת הבעלים כך מיתת השור מה מיתת בעליו ברחייה ובסקילה (כ) ובעשרים ושלשה אף מיתת השור ברחייה ובסקילה ובעשרים ושלשה (ל): ד"א השור יסקל וגם בעליו יומת כמיתת השור כך מיתת הבעלים מכאן אמרו שור שהוא טרפה או של אדם טרפה שהרג את הנפש אינו נסקל (מ): ד"א השור יסקל וגם בעליו יומת אין גומרין דינו של שור אלא בפני בעליו (נ) או יכול אם אין לו בעלים אינו נסקל ת"ל השור יסקל מכל מקום (ס): ד"א וגם בעליו יומת יכול מיחה ממש הרי זה למוד מעניינו אם כפר יושט עליו אם מיתה ממש מה אני מקיים (במ' ל"ה ל"א) ולא תקחו כופר לנפש רוצח אלא מיתה בירי שמים ואם נתן כפר נתכפר לו (ע):

ל'. אם כופר יכול רשות ת"ל ונתן פדין נפשו חובה ולא רשות (ע): כפר יושט עליו. יכול אם אמר מנה יהא נותן מנה אם אמר מנה מנה יהא נותן מאה מנה נאמר

(ג) ע' פסחים כ"ג ע"ג. ט) ע' לעיל לד' 32 הערה צ'. ת) ע' פסחים סס נסס כן זומא. א) ע' מכלתא וביק מ"א ע"ג ונ"ג ע"א. ז) מכלתא וצ"ק כ"ג ע"ג. ג) צ"ק כ"ד ע"א. ד) ע' צ"ק וי"ד ע"ג. ה) ע' צ"ק ו' ע"א. ו) לפוקי חסיו ע' צ"ק ע' ע"ג. ז) ע' מכלתא דנפיק ליה לגז"ט. ח) צ"ק ו"ג ע"ג. ודע דצ"ק ט"ו ע"א דריס חנא דני חזק' ונחאי קרא דהטוה הסחוב אסא לאיס. ואפשר דהאי דרש חסר כאן. ט) צ"ל כשהיא צקצד דהיינו נכסים הנלווין ולא צלו לה עד לאחר ניהת. ולישנא כשהוא צקצד לא טיך אלא צנוטא דניצ קניט ע"ג. וע' ירושלמי צ"ק פ"ד ס"ז. י) וגם צעליו יומת היינו צידי שונים כדלקטן. כ) כלומר וני שמיין סקילה יסנו צדחיה. ל) ע' ירושלמי סנהדרין פ"א סוף ס"ג. מ) ע' רמז"ס פ"י ונח' כ"נו ה"ז וסנהדרין ע"ח ע"א. נ) צ"ק מ"ה ע"א. ס) עס וי"ד ע"ג רמז"ס עס ה"ו. ע) ע' מכלתא ורמז"ס עס ה"ד וע' סנהדרין ט"ו ע"ג דעס דריס חנא דני חזקיס דרשא אחרינא, ואולי כשנע כאן. פ) ועונשכין אוחו רמז"ס עס ה"ד.

כ"ו. וכי יבה איש את עין עבדו יכול בעבד ואמה העברים הכתוב מדבר ת"ל עבד ואמה עבד ואמה שתורתן שווה זה לזה יצאו עבד ואמה העברים שאין תורתן שווה זו לזו וכי יבה איש אין לי אלא איש מניין ת"ל לחששי ישלחנו בין איש בין אשה מה ת"ל איש פרט לקטן (ג): את עבדו. עד שיהא מתכוין לו (ד): את עין. יכול כיון שהכהו על עינו יהא יוצא בן חורין ת"ל ושחתה יצא זה שלא שחת יכול אפילו הכהו כנגד עינו ואינו רואה כנגד אונזו ואינו שומיע ת"ל את עין עד שיכהו על עינו (ה):

כ"ז. ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל [יכול] כיון שהכהו על שנו יהא יוצא בן חורין ת"ל יפיל עד שעה שיפילנה לארץ מניין אחא אומר הכהו על שנו ונדנדה ואינו יכול להשתמש בה יהא יוצא בן חורין ת"ל שן ועין מה עין ששחת אף שן ששחת (ו) יכול אפילו הפיל שנו של חלב ת"ל עין ושן מה עין שאינה חוורת אף שן שאינה חוורת (ז): יפיל. עד שיתכוין לו היה רבו רופא אמר לו כחול לי עיני וסימאה חתור לי שני והפילה שיחק בארון ויצא לחירות שאעיפ שלא נתכוין להוסיף הרי נתכוין ליגע באיברי העבד (ח): אין לי אלא שן ועין בלבד מניין קטע ראש אונזו ראש חטמו ראש אצבעו וראש דרין שבאשה ת"ל לחששי ישלחנו ריבה יכול אפילו חתך הימנו לטריין של בשר ת"ל עין ושן מה עין ושן מיוחדין שהן ראשי איברים והן מומין שבגלוי ואינן חוורין אף אין לי אלא ראשי איברים שהן בגלוי ואינן חוורין מכאן אמרו על ארבעה ועשרים ראשי איברים העבד יוצא בן חורין ואלו הן ראשי אצבעות ידים ורגלים וראש האוננים וראש החוטם וראש הגויה וראשי דרין שבאשה (ט) מכאן אמרו עבד כנעני נקנה בחמשה דברים בכסף ובשטר ובחוקה ומשיכה והגבהה (י) וקונה את עצמו בשלשה דברים בכסף או בשטר או בראשי איברים:

כ"ח. וכי יגח פרט לשהניחוהו מכאן אמרו שור האצטרין פטור לפי שאינו אלא מעושה (כ): שור. אין לי אלא שור שאר בהמה חיה ועוף מניין ת"ל כי יגח מכל מקום (ל): כי יגח. אין לי אלא גניחה נניפה נשיכה רביצה בעיטה מניין נאמר כן כי יגח שור ונאמר למטן (פס' ל"ה) וכי יגוף שור מה למטן עשה נניפה כגניחה אף כאן נעשה גניחה כגניפה (מ): את איש. עד שיהא מתכוין לו (נ): או את אשה. עד שיהא מתכוין לה: איש ואשה. אין לי אלא איש ואשה מניין לרבות קטן וקטנה טומטום ואנדרגים ת"ל את איש או את אשה (ס): ומת סקול יסקל השור. לעשות שאר בהמות בשור (ע) אין לי אלא אלו שנגמר דינן מניין לרבות ילדותיהן וערוביתיהן ת"ל סקל יסקל (פ): ולא יאכל את בשרו. מה אני צריך וכי אין אנו יודעין שהיא נבלה ונבלה אסורה באכילה מה ת"ל ולא יאכל את בשרו מגיד שאם שחטו משנגמר דינו בשרו אסור באכילה (צ) יכול אם שחטו עד שלא נגמר דינו יהא אסור באכילה ת"ל סקל יסקל ולא יאכל את שהוא בכלל סקילה בשרו אסור באכילה ואת שאינו בכלל סקילה בשרו מותר באכילה (ק):

(ג) ע' לעיל פ' כ'. (ד) רננ"ס פ"ה ונ"ה ענדים ה"ח. (ה) קידושין כ"ד ע"ג.
 (ו) רננ"ס פ"ה ונ"ה ענדים ה"ח. (ז) ונכילתא. (ח) קידושין כ"ד ע"ג. (ט) קידושין כ"ד ע"ג ונ"ה ע"ח. (י) ע' רננ"ס רפ"ה ונ"ה ענדים ופ"ג ונ"ה ונכ"ה ה"ג. (כ) צ"ק ל"ט ע"א. (ל) ע' ונכילתא וצ"ק כ"ד ע"ג. (מ) ע' לקמן לפסוק ל"ה. (נ) ע' צ"ק וי"ד ע"א וע"ג. (ס) ע' ונכילתא וצ"ק מ"ג ע"ג. (ע) ע' לעיל אות ל". (פ) ע' סנהדרין ע"ט ע"ג ופ' ע"א. (צ) ונכילתא ופסקים כ"ג ע"ג. (ק) ע' צ"ק וי"ד ע"ג.

יהיה אסון באשה ולא בולדות (י): ולא יהיה אסון עגש. הא אם יש שם אסון אין נעגש (ב): עגוש יעגש. בין איש בין אשה עגוש יעגש בכסף ובשווה כסף (ל): כאשר ישית עליו בעל האשה. יכול אם אמר מנה הוא נותן מנה ואם אמר מאה מנה יהא נותן מאה מנה ת"ל ונתן בפלילים בריינים (מ) אם כן למה נאמר כאשר ישית עליו בעל האשה לימד שרמי ולדות לבעל ואם אין לה בעל הרי הוא שלה (נ):

כ"ג. ואם אסון יהיה ונתת נפש יכול הרג אדם ובהמה כאחד וקטע ראשו של זה ואצבעו של זה כאחד יכול יהא חייב מיתה ותשלומין ת"ל נפש תחת נפש ולא נפש תחת נפש ובהמה ולא נפש תחת נפש ועין (ס) אבל הרג אדם ואחיב הרג בהמה קטע ראשו של זה ואחר כך קטע אצבעו של זה חייב שני נפש תחת נפש [עין] (ובהמה) נפש תחת נפש ועין (ע) זה הכלל כל שיש בו עון מיתה ותשלומין כאחד נידון במיתה ופטור מן התשלומין:

כ"ד. עין תחת עין משלם נוק דמי עינו: (ע) בן עזאי אומר הרי הוא אומר חבורה תחת חבורה ולהלן הוא אומר (פס' י"ח) והכה איש את רעהו באבן או באגרוף הא חבורה (חבורה) [אמורה] מה חבורה האמור להלן שבתו יחן ורפא ירפא אף כאן שבתו יחן ורפא ירפא חבורה בכלל היתה ויצאת ללמד ולא ללמד על עצמה אלא ללמד על הכלל מה חבורה שני בה תחת הרי היא תשלומין אף (כאן) [כל] שני בו תחת הרי הוא תשלומין (פ) או יכול אף נפש תחת נפש ת"ל (כמ' ל"ה ל"א) ולא תקחו כפר לנפש רוצח [לנפש רוצח] אי אתה לוקח כופר אבל אתה לוקח כופר לאיבריך (צ):

כ"ה. כויה תחת כויה אם חבורה כבר נאמר אלא אעפ"י שאין בה חבורה כגון שהכהו בספור (ק) או במסמר על צפרנו במקום שאין עושה חבורה (ר) (מכאן אתה אומר המחסר חבירו אבר משלם המשה דברים נוק וצער ושבת ורפוי ובשת(ש): נוק וצער אמור כאן: שבת ורפוי למעלה ובשת במקום אחר שני (דב' כ"ה י"א) ושלחה ירו והחויקה במבושיו (ת): נוק שמיין אותו כמה הוא שוה שלם וכמה הוא שוה אחר שחיסרו אבר: צער אומדין כמה אדם רוצה שיתן שיחטבו ירו בסם ולא יחטבו אותה בסכין: שבת רואין אותו כאלו הוא שומר: רפוי אומדין בכמה ימים יתרפא וכמה צריך: ובשת הכל לפי המבייש והמבטייש (א) ואם לא חסרו אבר פטור מן הנוק ואם אין בה צער פטור מן הצער ואם אין בה שבת פטור מן השבת ואם אין בה רפוי פטור מן הרפוי ואם אין בה בושת פטור מן הבושת(ב):

(י) דלמינו חייב על העוציין עי סנהדין כ"ז ע"ג, וע' מכילתא. (כ) כחובות ל"ו ע"ג. (ל) דסוה כסף כסף עי ז' ע"א. (מ) מכילתא. (נ) כמו ספקס רמז"ס פ"ד נהי חובל ה"ב, וע' הסנות הרצ"ד. (ס) לכאורה נראה דל"ל: נפש תחת נפש ולא נפש ובהמה תחת נפש ולא נפש ועין תחת נפש. ע' תנא דבי חזקי' כחובות ל"ח ע"א ותוס' סס ד"ה ה' נמי; אך אפשר ליישב גי' שלפנינו עפ"י מה שפ"י בפי' הכתב והקבלה על פסוק עין תחת עין דתחת היינו תשלומין עי"ש וכמיש לק' פ' כ"ד תחת הכי הוה תשלומין. (ע) כניל לגרום ופי' ומכתיב עין כנוך לנפש תחת נפש דרשינן נפש תחת נפש ועין כנוך לפעמים נותנין צהריגת נפש תשלומין נפש ועין, והיינו צעון נתיח ותשלומין זה חסר זה. וע' תוספתא צ"ק פיט ע"ה"ז. (ע) צעל נה"ג השנינו כאן קלח מונכדכש"י וע' תנא דבי חזקי' צ"ק כ"ו ע"ג. (פ) רמז"ס פ"א נהי' חובל ה"ה, ועי' רמז"ס פ' כ"ד. (ז) צ"ק פיג ע"ג. (ק) צפוד. (ר) ע' צ"ק פ"ד ע"ג. (ס) צ"ק פיג ע"ג. (ת) צ"ק כ"ז ע"א. (א) מנחה ר"פ החובל. (צ) רמז"ס פ"ג נהי' חובל, וכנראה נהי' שהסגריה אינו מונכדכש"י.

אין לי אלא בשבט מניין לרבות כל דבר ת"ל נקם נקם בכל דבר (מה ת"ל בשבט אלא לומר לך בשבט הוא שיש בו דין יום או יומים אבל אם הכהו בסכין וסיף וכיוצא בהן ואמרוהו למיתה אינו בדין יום או יומים אלא אפלו מת לאחר שנה הוא נהרג עליו) (ק): ומת תחת ידו. מה אני צריך והלא אפלו מת לעשר שעות הרי זה חייב מה ת"ל ומת תחת ידו אלא אם אינו ענין למיתה תניהו ענין לשעבוד מכאן אתה אומר האומר לחבירו עבד זה מכור לך לאחר שלשים יום ר"י אליעזר אומר שניהם חייבין בדין יום או יומים זה מפני שאינו שלו וזה מפני שאינו ברשותו (ר): נקם נקם. נאמרה כאן נקימה ונאמר להלן (ויק' כ"ו כ"ה) והבאתי עליכם חרב נקמת מה להלן סייף אף כאן בסיף (ש) יכול עשה בו מכה שאין בה כדי להמית כמכה שיש בה כדי להמית ודין הוא חייב בעבד וחייב בכן חורין מה בן חורין עד שיהא במכה כדי להמית אף בעבד עד שיהא במכה כדי להמית (ת):

כ"א. יום יכול יום אחד ת"ל יומים. או יומים יכול שני ימים ת"ל יום אמור מעתה יום שיש בו שני ימים הוי אמר מעת לעת (א): יעמד לא יקם. לא יהרג בסיף: כי כספו הוא. יצאו עבד ואמה העברים שאין לו בהם כסף (ב): כספו. פרט לשותפין: הוא. פרט למי שחציו עבד וחציו בן חורין (ג):

כ"ב. וכי ינצו אנשים לעשות את שאין מתכוין כמתכוין (ד): כי ינצו אנשים ונגפו אשה. אנשים מתנצין ונגפו אשה הרה אין לי אלא בכי ינצו שעשה את שאין מתכוין כמתכוין מניין אף בכי יריבון נעשה את שאין מתכוין כמתכוין ת"ל כי ינצו וכי יריבון מצות היא מריבה ומריבה היא מצות מה בכי ינצו נעשה את שאין מתכוין כמתכוין אף בכי יריבון נעשה את שאין מתכוין כמתכוין כן הוא נותן נוק וצער ולהלן הוא נותן שבת ורפוי מנין ליתן את האמור של זה בזה ואת האמור של זה בזה ת"ל כי ינצו אנשים וכי יריבון אנשים והלא מצות היא מריבה ומריבה היא מצות אלא ליתן את האמור כאן להלן ואת האמור להלן כאן (ה): כי ינצו אנשים. אין לי אלא אנשים מניין לרבות שתי נשים אשה ואיש ת"ל ענש יענש בין איש בין אשה מה ת"ל אנשים אנשים ולא שוורים מכאן אמרו שורו שנגף את האשה פטור מדמי ולדות (ו): אלו נאמר נגפו אשה ויצאו ילדיה הייתי אומר עד שיהיו לה שני ולדות ובעל מניין יש לה בעל ואין לה ולדות (ז) יש לה ולדות ואין לה בעל ת"ל ונגפו אשה הרה מכל מקום (ח): יכול אין כל הענין מדבר אלא כבת חורין מנין לרבות את הגיורת ואת השפחה משוחררת ת"ל ונגפו אשה הרה מכל מקום (ט): ולא יהיה אסון. שומע אני אסון באשה או אסון בולדות ת"ל (פס' י"ב) מכה איש פרט לולדות הא מה ת"ל ולא

(ק) ע' רמב"ם פ"ב נוט' רולח סי"ד סכתז דדין זה: יראה לי וכו' איכ נלאה טדין זה אינו ונוכילתא דרשב"י אלל צעל ונהיג הוליאו ונהרנז"ס, ועיכ הסגכתי ונאמר זה. (ר) ע' ז"ק ל' ע"א, וכלא ונכאן דריש דריש ונתת ידו ופי' דידו היינו רשותו. כדליתא דירושלמי קידושין פ"ג ה"א. (ט) ונכילתא. (ח) ע' ונכילתא ונ"ל דצעל ונח"ג הסניט דרסה ונ דנכילתא ונח"ג דרשט צענט כהרנז"ס וכנז"ס לעיל אות ק' וס"ל דנכילתא לענין עונש ונן הדין להקל צעונסין, ע' צנפטי הנוכילתא. (א) ונכילתא. (ב) לעיל לך 128 אות פ'. (ג) ע' ז"ק ל' ע"א. (ד) לענין תשלונין, ועי' ונכילתא דדריש ל"י לנתכוין להרוג את זה והרג אחר. (ה) ע' ירושלמי מזיר פ"ט ט"ז וסנהדרין פ"ט ה"ג. (ו) ז"ק וניצ ע"א. (ז) אין לה ז' ולדות אלל ולד א' וע' ונכילתא. (ח) ע' ז"ק וניט ע"א ורנז"ס פ"ד נוט' חובל ונזיק ה"ב. (ט) ע' ז"ק טס ורנז"ס טס ה"ד.

גם להן ללקות הוי אומר זו מריבה (ג): כי יריבון אנשים בתחלה הן באין לירי טמון ואח"כ הן באין לירי מכות ואחר כך הן באין לירי עונשין: כי יריבון אנשים. אין לי אלא אנשים מניין לרבות שתי נשים איש ואשה ת"ל (פס' י"ט) ונקה המכה בין איש בין אישה (ד) מה ת"ל אנשים אנשים ולא שוורים (ה) שהיה ברין ומה אם במקום שפטר על נזקי עצמו חייב על נזקי שורו וחמורו כן שהי"ב על נזקי עצמו אינו דין שהיא חייב על נזקי שורו וחמורו ת"ל אנשים ולא שוורים: והכה איש. פרט לקטן: רעהו. פרט לאחרים: את רעהו. פרט לגר תושב (ו): באבן או באגרוף. אין לי אלא אבן ואגרוף המיוחדין מניין לרבות כל דבר ת"ל ונקה המכה בכל דבר מה ת"ל באבן או באגרף שמעון התימני אומר מה אגרוף מיוחד שמשורר לעדים ולעדה כך כל דבר שמשורר לעדים ולעדה (ז): ולא ימות רק שבתו יחן. הא אם מת פטור (ח):

י"ט. אם יקום והתהלך יכול מטה זה למטה זה ת"ל בחוץ. אין לי אלא חוצה מניין לרבות חצירו וגנתו ת"ל אם יקום והתהלך קטע ירו וקטע רגלו שומע אני אין בזה על משענתו ת"ל אם יקום והתהלך בחוץ מה ת"ל על משענתו. על בריו הכהוב קורא גופו משענת (ט): ונקה המכה. אמר ר' נחמיה אם לאו מה עלתה על לבי שיהא זה מטייל בשוק וזה בא ונהרג אלא אפלו ניתק ומת מחמת מכה ראשונה הרי זה פטור (י): ונקה המכה. יכול מכלום ת"ל רק שבתו יחן. אין שבתו אלא בטליתו שני (ל"א י"ז) וביום השביעי שבת וינפש אין לי אלא שבת ונוק צער בושט רפוי מניין ת"ל יחן (כ): רק שבתו. יכול יהא רואין אותו כאלו עושה סלע ביום וכאלו עושה שהים סלעים ת"ל ונקה המכה רק שבתו יחן שבתו אחרונה יחן לא שבתו ראשונה אלא רואין אותו כאלו חגר שומר מקשאות ומדלעות ואם תאמר לקחה מדת הדין לא לקחה שכבר נתן לו דמי ירו ודמי רגלו (ל) אבל אם הכהו וצמתה ידו הכהו וצמתה רגלו ואפלו עושה עשר סלעים ביום נוחן לו כפועל בטל של אותה מלאכה (מ): רק שבתו יחן ורפא ירפא. עלו בו צמחין מחמת המכה חייב לרפאתו וליתן לו שבתו שלא מחמת המכה חייב לרפאתו ופטור ליתן לו שבתו דכתיב רק שבתו יחן שבתו ולא שבת שבתו (נ): ורפא ירפא. ירפא וחזור ומרפא או יכול אפלו עבר על דברי הרופא ואכל דבש ומיני מחיקה שהרבש ומיני מחיקה קשין למכה והעלחה מכתו גרנותו יהא חייב ת"ל רק שבתו יחן ורפא ירפא (ס): דיא ורפא ירפא החורה נתנה רשות לרופא לרפא (ע):

כ'. וכי יכה איש את עבדו או את אמתו יכול בעבד ואמה העכרים הכתוב מדבר ת"ל עבד ואמה עבד ואמה שתורתן שווה זו לזו יצאו עבד ואמה העכרים שאין תורתן שווה זו לזו דברי ר' יהודה: ר' שמעון אומר הרי הוא אומר (פס' כ"א) כי כספו הוא יצאו עבד ואמה העכרים שאין לו בהן כסף (פ): וכי יכה איש. אין לי אלא איש אשה מניין ת"ל נקם ינקם בין איש בין אשה מה ת"ל איש פרט לקטן (צ): בשבט.

(ג) ספרי דברים פי' רפ"ו ורל"ג. (ד) ע"י ונכילתא וספרי סס. (ה) ע"י לקטן פ' כ"ג וז"ק וי"ג ע"א. (ו) ע"י לעיל פסוק י"ד ולקטן פ' ל"ה. (ז) ז"ק ל' ע"ג. חוספתא סנהדרין פ"ג. (ח) מן הסלעונים ע"י לעיל לד' 126 א"ח ס'. (ט) ע"י ונכילתא. (י) ע"י סנהדרין ע"י ע"א וע"ג. (כ) ע"י ונכילתא. (ל) ז"ק פ"ס ע"ג. (נ) ז"ק פ"ו ע"א. (ס) ז"ק פ"ה ע"א. (ס) ע"י ונכילתא. (ע) ע"י וזכרות ס' ע"א. (פ) ע"י ונכילתא. (צ) ע"י ונכילתא. (ס) ע"י ונכילתא. (ז) ע"י ונכילתא.

ט"ז. וגונב איש אין לי אלא הגונב את האיש הגונב את האשה ואת הקטן מניין ת"ל (דב' כ"ד ו') כי ימצא איש גונב נפש בין אשה בין קטן אין לי אלא איש הגונב אשה הגונבת מניין ת"ל גונב בין איש בין אשה אם כן למה נאמר איש יכול אפלו גנב את הנפלים וכן שמונה יהא חייב ת"ל איש מה איש מיוחד שהוא בן קיימה יצאו נפלים וכן שמונה שאינן בני קיימה (ח): מניין שאינו חייב עד שיגונב בעדים ת"ל כי ימצא איש גונב ומניין שאינו חייב עד שימכור בעדים ת"ל ומכרו (ט): ונמצא בידו. ונמצא סרפ למי שמצויין בידו יצא האב שגנב את בנו ומלמד תינוקות שגנב אחד מן התינוקות ואפמורסוס של יתומים שגנב אחד מן היתומים שהן מצויין בידן תמיד (י) יכול מכרו לאחד מקרוביו יהא חייב ת"ל (שם) גנב נפש מאחיו עד שיפרישונו מאחיו (כ) או יכול לפי שמצינו בעבד כנעני שכיון שנתן בו דמים קנה יכול אף זה כן ת"ל ומכרו ונמצא בידו מניד שאינו חייב עד שיכניסנו לרשותו ר' יהודה אומר משיכניסנו לרשותו וישתמש בו שני' (שם) והתעמר בו ומכרו (ל): מות יומת. בסתם מיתה האמורה בהורה בחנק (מ) והרשעים קרויין מתים לפני מקום מניין שכיון שעבר אדם עבירה הרי הוא מת לפני מקום ת"ל (דב' י"ז ו') [יומת המת (ג) ר"א מניין לא יכולת להמיתו בחנק המיתו באחת מכל מיתות בין קלות בין חמורות ת"ל (ס)] מות יומת מכל מקום (ע):

י"ז. ומקלל אביו ולא אבי אביו: אמו. ולא אם אמו: אביו ולא הספק אמו ולא הספק (ס): מקלל אביו ואמו מות יומת. יכול לא יהא חייב עד שיקלל שניהם כאחת ת"ל (ויק' כ' ט') אשר יקלל את אביו ואת אמו אחד מהם (צ) ומה ת"ל ומקלל אביו ואמו יכול הגירות שהיתה הורחה שלא בקדושה ולירחה בקדושה יהא חייב על קללת אמו ת"ל מקלל אביו ואמו את שהוא חייב על קללת אביו חייב על קללת אמו ואת שאינו חייב על קללת אביו אינו חייב על קללת אמו (ק): יכול אם קללן לאחר מיתה לא יהא חייב ודין הוא ומה מכה שהיא נוהגת בכל אין חייבין עליה לאחר מיתה קללה שאין נוהגת בכל אינו דין שלא יהוא חייבין עליה לאחר מיתה ת"ל (שם) אביו ואמו קלל דמיו בו אפלו לאחר מיתה (ר): יכול אפלו קללם בכנוי יהא חייב נאמר ומקלל אביו ואמו ונאמר (ויק' כ"ד ט"ז) איש כי יקלל אלהיו מה להלן בשם אף כאן בשם (ש): מות יומת אין אנו יודעין כמה תהא מיתתו של זה ת"ל (ויק' כ' ט') דמיו בו ולהלן הוא אומר (שם כ"ז) כאבן ירגמו אותם דמיהם בם מה דמיהם האמור להלן בסקילה אף דמיו האמור כאן סקילה (ת) נמצא חומר בדיבור יתר מן המעשה שהרי המכה בחנק והמקלל בסקילה מניין לא יכולתה להמיתו בסקילה המיתו באחת מכל מיתות בין קלות בין חמורות ת"ל מות יומת מכל מקום (א):

י"ח. וכי יריבון אנשים אין דבר טוב יוצא מתוך מריבה כן הוא אומר (ברא' י"ג ו') ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לוט מה גרם ללוט לפרוש מן הצדיק ההוא הוי אומר זו מריבת ואומר (דב' כ"ה א') וכי (ב) יהיה ריב בין אנשים מי

(ח) ונכילתא. (ט) ספרי כי תלל ס' דע"ג. (י) רמב"ם פ"ט נוה' גניבת ה"ה, סנהדרין פ"ו ע"א, ספרי ט"ס. (כ) סנהדרין פ"ה ע"ג, ספרי ט"ס. (ל) ונכילתא. (מ) זככות י"ח ע"ג. (ס) הווסקנד הוספתי עפ"י סנהל. ויכל דהווענתיק דלג ון "ת"ל" עד "ת"ל". (ע) כלעיל ל"ד 126 הערה ז'. (פ) לעיל ל"ד 126 אות ח'. (צ) ונכילתא, ת"כ קדשים ס"ק ט' ה"ע. (ק) ע' ח"כ ט"ס ולעיל ל"ד 126 אות ח'. (ר) ונכילתא, ת"כ ט"ס ה"י. (ט) סנהדרין פ"ו ע"א, ועי' ונכילתא. (ת) ונכילתא. (י) לעיל 126 הערה ז'. (צ) ל"ל כ"י.

רעהו פרט לנר תושב(כ): להרגו בערמה. פרט למתכוין להרוג את זה והרג את זה(ל): להרגו בערמה. זה שבא עליו בתסקופין(מ) כיוצא שהרג את אבנו דכתיב (ש"ב ג' כ"ג) ויטהו יואב אל חך השער לדבר אתו בשלי: מעם מזבחי. הא אלו היה שונג היה המזבח קולטו ואין קולט אלא גנו של מזבח בית עולמים ואין קולט אלא [שינג אבל מויד אפלו] כהן ועבודה בירו דוחין אותו ממנה וממיתין אותו(נ) אמר ר' יוסי קל וחומר דברים מה עבודה שהיא דוחה שבת דוחין אותה להמית נפש מפני נפש שבת שעבודה דוחה אותה דין הוא שידחה אותה בשביל להחיות ספק נפש(ס): תקחנו. אין לי אלא רוצח בלבד מניין לרבות שאר המומתיין תיל תקח תקחנו(ע): למות. ולא לגלות ולא ללקות(פ): למות ולא לעונשין: ד"א מעם מזבחי מניין שתהא סנהדרין סמוכה למזבח תיל מעם מזבחי תקחנו למות(צ): ומניין שאין ממיתין אלא בפני הכית תיל מעם מזבחי תקחנו למות הא אם יש מזבח אתה ממית ואם לאו אין אתה ממית(ק) מבאן אמרו ארבעים שנה קודם הרבן בית שני בטלו דיני נפשות מ'שראל מפני שגלו סנהדרין ולא היו במקומן במקדש(ר):

ט"ז. ומכה אביו ולא אבי אביו(ש): אמו. ולא אם אמו: אביו ולא הספק: אמו ולא הספק(ת): מכה אביו ואמו מות יומת. יכול לא יהא חייב עד שיכם שניהם כאחד תיל (ויקי' ביד כ"א) ומכה אדם יומת ואפלו אחד מהם(א) מה תיל מכה אביו ואמו יכול הגירות שהיתה הורחה שלא בקדושה ולירדה בקדושה יכול יהא חייב על מכת אמו תיל ומכה אביו ואמו את שחייב על מכת אביו חייב על מכת אמו את שאינו חייב על מכת אביו אינו חייב על מכת אמו(ב) יכול אם הכן לאחר מיתה יהא חייב ודין הוא ומה קללה שאין נוהגת בכל חייבין עליה לאחר מיתה מכה שהיא נוהגת בכל אינו דין שיהוא חייבין עליה לאחר מיתה תיל (שם) מכה בהמה ומכה אדם מה מכה בהמה אינו חייב לאחר מיתה אף מכה אביו ואמו לא יהא חייב לאחר מיתה(ג): יכול אם הכן ולא עשה בהן חבורה יהא חייב תיל מכה בהמה ומכה אדם מה מכה בהמה אינו חייב עד שיעשה בה חבורה אף מכה אביו ואמו לא יהא חייב עד שיעשה בהן חבורה(ד) מבאן אמרו אינו חייב עד שיוצא טיפת דם או עד שיצרר הדם יכול אם הכה אותן שונג יהא חייב בתשלומין תיל מכה בהמה ומכה אדם מה מכה בהמה לא חלק בה בין שונג למזיד לחייבו בתשלומין אף מכה אביו ואמו לא חלק בתן בין שונג למזיד לסטרו מן התשלומין והוא הדין לכל עבירה שיש בה מיתה שאין בה תשלומין(ה): מות יומת. אין אנו יורעין במה תהא מיתתו של זה תיל (ויקי' י"ט י"ח) ואהבת לרעך [במנך] ברור לו מיתה יפה והיזה ויהו חנק רבי אומר לא מפני שהיא יפה אלא מפני שהיא מיתה סתם וכל מיתה האמורה בתורה סתם הוא חנק(ו) מניין לא יכולת להמיתו בחנק המיתו באחת מכל מיתות בין קלות בין חמורות תיל מות יומת מכל מקום(י):

(כ) רננ"ס פ"ב ונ"ח רולח ה"א. (ל) סנהדרין ע"ט ע"א. (מ) זעלילות. (נ) ע' ונכות י"ב ע"א. ירושלמי פ"ב ה"ז. נדרש שנואל פכ"ה. (ס) ע' ונכילתא ויונא פ"ה ע"א. (ע) שגליה דוחה עבודה ע' סנהדרין ל"ה ע"ב. (פ) ונכילתא. (ק) מוכח ברננ"ן לזמנדר ל"ה כ"ט נסס ונכילתא. (ר) ע"ז ח' ע"ב. (ס) ולא חנונין לענין זה בני ננים הם כננים. (ת) ח"כ קדשים פרק ע' ה"ח. (י) ע' ח"כ קדשים פרק ע' ה"י וח"כ חנונין פרק כ' ה"ח. (ז) רננ"ס פ"ה ונ"ח וננ"ס ה"ט וי'. (ג) ע' ח"כ קדשים פרק ע' ה"י וחנונין פרק כ' ה"ח. (ד) ח"כ חנונין פרק ע' ה"ח. (ה) כחונות ל"ה ע"א נסס חנ"א דני חוקים וע' ירושלמי ס"ב פ"ג ה"ג. וכנר חנונין סחוקי הוא חנונין ונכרש"י. (ו) ונכילתא. (ז) ע' סנהדרין מ"ט ע"ב.

המכה אשה המכה מניין ת"ל מכה בין איש בין אשה: אם כן למה נאמר איש שיכול אפלו הכה את הנפלים ובן שמונה יהא חייב ת"ל איש מה איש מיוחד שהוא בן קיימה יצאו הנפלים ובן שמונה שאינן בני קיימה (ר): ומת. מגיד שאינו חייב עד שימות מכאן אתה אומר הכהו ובא אחר ובלבלו האחרון חייב (ש): מות יומת. אין אנו יודעין במה תהא מיתתו של זה הרי הוא אומר (פס' כ') נקם ינקם ונאמר להלן (ויק' כ"ו כ"ה) והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית מה נקימה האמורה להלן בסייף אף נקימה האמורה כאן בסייף (ח):

י"ג. ואשר לא צדה היה בכלל ויצא לשעון טעון אחר שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר (א): ואשר לא צדה. אין אשר לא צדה אלא שלא נתכווין לו כן הוא אומר (בט' ל"ה כ"ב) או השליך עליו כל כלי בלא צדייה (ב): והאלהים אנה. אין אנה אלא שמורקף (ג) לו כן הוא אומר (מ"ב ה' ו') כי אך דעו נא וראו כי מתאנה הוא לי ובן הוא אומר בשמשון (שופט' י"ד ד') כי תואנה הוא מבקש מפלשתים: והאלהים אנה לידו. מגלגלין וכות על ידי וכאי וחובה על ידי חייב זו היא ששאל טרונינו את אלינו ואת פנסם אחיו כשנזר עליהם מיתה אמר להן אני בנו של נבוכדנצר ואתם בניו של חנניה מישאל ועוריה יבוא מי שהציל את חנניה מישאל ועוריה מיד נבוכדנצר ויציל אתכם מירי אמרו לו נבוכדנצר וכה שלא לשפך דם נקי וחנניה מישאל ועוריה וכו' שלא יהרגו בחייבי מיתה אתה אי אתה כדאי ליעשות נסין על ידיך ואנו אין אנו כדאי שיעשו לנו נסים אתה נתחייבת לשפך דם נקי ואנו נתחייבנו מיתה וכי אם אין אתה הורגינו אין אנו מתים אין חמה באה עלינו ואנו מתים אין נחשים ועקרבים נושכין אותנו ואנו מתים כתוב בתורתנו ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו מגלגלין וכות על ידי וכאי וחובה על ידי חייב וכשנמות חרע שאנו בניו של חנניה מישאל ועוריה לא מתו עד שבאת עליו דיופלי מרומי ונתחו את ראשו והיו מחטטין את עיניו (ד): ושמתו לך. כחייך מלמד שמגלגלין למדבר (ה): מקום. נאמר כן מקום ונאמר להלן מקום מה מקום האמור להלן ערי לויים קולטין אף מקום האמור כאן מחנה לוייה קולט (ו): שמה. שם תהא דירתו שם תהא קבורתו (ז):

י"ד. וכי יזוד איש על רעהו להרגו בערמה אין הודה אלא בשאט בנפש כענין שני (רבי י"ח כ"ב) בודון דברו הנביא (ח): איש. פרט לקטן: על רעהו. פרט לאחרים (ט): רעהו. פרט לגר תושב מוציא אני את אחרים שאין להם מצוות בישראל עדאן לא אוציא את גר תושב שיש לו מצוות בישראל (י): ת"ל רעהו פרט לאחרים

(ד) עי' ונילחא ותיכ אמור' ריש פסק כ'. (ט) ע' תיכ טס וסנהדרין ע"ח ע"א. (ח) עי' ונילחא לקמן פ"ז. (ז) מפורט במדרש י"ג נודות שהדפסתי בספר צרכת אנדהס לד' 67 וז"ל: כל ענה נפש לפי עדים ילח את הכלה הכי הסורג בכלל שופכי דמים היה כשהוא אמור ואשר לא גזס והאלהים אנה לידו ושמתו לך נקום הכי ילא לטעון טעון אחר שהוא כענינו ילא להקל ולא להחמיר להקל עליו לידונו צגלות ולא להחמיר עליו שאם חכנו גואל הדם צגזול עיר ונקלטו חכב עליו אע"פ שלא נונינו לו ונקלח מלא נונינו למידין לדינו מן הנקלח הזה ואם ילא ילא הכלה את בצול עיר ונקלטו וכלה גאל הדם את הכלה אין לו דם מוחץ הוא דאין לו דם הא לפניס יש לו דם עכיל, וע' ונה שהערותי טס. (ז) עי' ספרי וספני פי' קיס וזיק כ"ו ע"ב. (ג) כמו שנסתפקין עי' ת"י צלשית ו"ח. ח. (ד) תענית י"ח ע"ב, ספרא אמור פסק ע', שנמות פ"ח. (ה) נכות י"ב ע"ב. (ו) ע' ונילחא. (ז) נכות י"א ע"ב. (ח) ע' סנהדרין ו"א ע"א וספני ע"א. (ט) ונילחא. (י) שנלווין להסיות.

ואם מכר לא עשה כלום ואינו לוקה(ו): בכנרו בה. כיון שפרש טליחו עליה אין יכול למכרה(ז): ד"א לא ימשול למכרה בכנרו בה ר' שמעון אומר הראשון שבכר בה וגירשה (עליה) אין אתה רשאי לשעבדה מכאן אמרו אין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר אשות(ח):

מ. לבנו ייעדנה יכול גזירה ת"ל ואם אינו אלא רשות: לבנו. ולא לאחיו שהיה ברין מה אם הבן שלא קנתה לו תורה יבמה קנתה לו יעידה אח שקנתה לו תורה יבמה אינו דין שתקנה לו יעידה ת"ל לבנו ולא לאחיו(ט): לבנו ייעדנה. בחיי אביו מיעדה ואין מיעדה לאחר מיתת אביו(י): כמשפט הבנות יעשה לה. וכי מה למדנו למשפט הבנות מעתה אלא הרי זה כמלמד נמצא למד מה אמה עבריה היעודה אין מונעין ממנה שאר כסות ועונה כך כל הבנות(כ): ד"א כמשפט הבנות מה בת משקדשה אביה חייבין עליה מיתת בית דין ואין יוצאה אלא בנט [אף אמה עבריה משייעדה חייבין עליה מיתת בית דין ואין יוצאה אלא בנט](ל):

י. אחרת יקה לו יכול גזירה ת"ל אם. אינו אלא רשות: אחרת יקה. ולא של הפקר(מ): אחרת יקה לו. מלמד שמוחר לקנות לו אשה אחרת לשם אישות: אחרת יקה לו. הרי [אחרת] לו כוו מה זו נקנית בשטר אף זו נקנית בשטר(נ): שארה. זו פרנסה כענין שני (מיכי ג' ב) אשר אכלו שאר עמי: כסותה. זו כסותה: עונתה. זו דרך ארץ. כענין שני (ברא' ל"א נ"י) אם תענה את בנותי ר' אליעזר בן יעקב אומר שארה כסותה לפי השאר תן כסות שלא ילבישה כסות ילדה בזקנה וכסות זקנה בילדה: כסותה ועונתה לפי עונתה תן כסותה שלא יתן לה כלים של חמה בימות הגשמים וכלים של גשמים בימות החמה(ס): לא יגרע. מלמד שהוא עובר בלא תעשה איוה היא עונתה כל אחד ואחד לפי מלאכתו כיצד הטיילים בכל לילה בעלי אומנות פעמים בשבת החמרים פעם אחת בשבת הגמלים פעם בחרש הסננין פעם לששה חדשים תלמידי חכמים מלילי שבת ללילי שבת(ע): לא יגרע מלמד שהאשה עולה עם בעלה ואינה יורדת(פ):

י"א. ואם שלש אלה לא יעשה לה ר' אליעזר אומר זה שאר כסות ועונה אמר לו ר' עקיבה מה אני צריך והלא כבר נאמר שארה כסותה ועונתה לא יגרע מה ת"ל שלש אלה אמור מעתה לא יעדה לא הוא ולא בנו ולא פדאה(צ): ויצאה חנם. מה אני צריך אם ללמד שחאה יוצאה בסוף שש הרי כבר נאמר (דב' ט"ז י"ב) כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועברך שש שנים מה ת"ל ויצאה חנם ריבה לה הכתוב יציאה אחרת ויצאה חנם אלו ימי הבגר אין כסף אלו ימי הנעורים מכאן אמרו יתירה אמה עבריה על עבר עברי שהיא יוצאה בסימנין(ק):

י"ב. מכה איש אין לי אלא מכה את האיש מכה את האשה ואת הקטן מניין ת"ל (ויק' כ"ד י"ז) כי יכה כל נפש בין איש ובין אשה ובין קטן אין לי אלא האיש

(ו) וכן רמב"ם פ"ט נו"ה סנהדרין לא ונס לאו זה בלחוף שלוקין עליהו. (ז) ונכילתא, קידושין י"ח ע"ב. (ח) קידושין י"ח ע"א. וע' ירושלמי פ"א ס"ב. (ט) ונכילתא ועיי"ש. (י) רמב"ם פ"ד נו"ע ה"ח. (כ) ונכילתא. (ל) קידושין י"ח ע"א. (מ) שמופקת לזנות. ע' ציר סוף פ' פ': בני אלם של הפקר וע' ח"כ קדושים ר"ס פ"ק ז'. (נ) ע' קידושין ט"ז ע"א ול"ע. (ס) ונכילתא, כחזות מ"ז ע"ב. (ע) כחזות ס"א ע"ב וס"ב ע"ב. (פ) טס (י"ח ע"א). (צ) כל הנואמר הזה מוצא ונ"י לזן בגלח צ"ס' הקונה טער ל"ד ל"ד 214 צ"ס ברוחניו ז"ל. (ק) ע' ונכילתא רמב"ם פ"ד נו"ע ה"ח.

שיהא אביו מוכרו ת"ל וכי ימכר איש את בתו ואת בתו ולא בנו(ל): ד"א בתו בתי וזו קטנה יכול אף נערה ת"ל בתו בת ולא אם יצאת נערה שראויה להיות אם(מ) מכאן אמרו האב רשאי למכור את בתו עד שתביא סימנין אבל משתביא סימנין אינו רשאי למכרה: לאמה. לשפחות: ד"א לאמה אמה (לפסולה) [לפסולה] כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט הואיל וקידושין הושפין בה(ג) שאין אדם רשאי למכור את בתו אלא אם כן העני ולא מצא מה יאכל(ס) וכשהוא מוכרה אינו מוכרה אלא למי שיש לו בה קידושין(ע): לא תצא כצאת העבדים. שלא תהא נוטלת אחריו דלאים ובלדיות(ס) למרחץ דברי ר' אליעזר אמר לו ר' עקיבה מה אני צריך והלא כבר נאמר (ויק' ב"ה ל"ט) לא תעבד בו עבודת עבד(צ) מה ת"ל לא תצא כצאת העבדים שלא תהא יוצאה על השן ועל העין כעבדים שהיה בדין ומה עבד כנעני שאין יוצא בשנים וביוכל ובגרעון כסף הרי הוא יוצא על השן ועל העין זו שיוצאה בשנים וביוכל ובגרעון כסף אינו דין שיוצאה על השן ועל העין ת"ל לא תצא כצאת העבדים(ק):

ח. אם רעה אין לי אלא כעורה נאה מניין ת"ל בעיני אדוניה. בעיני בנו מניין ת"ל רעה ר' אליעזר אומר אם רעה בעיני אדוניה לרבות את הפסולין(ר): אשר לא יעדה. מכלל לאו ה"ן שאם רצה ליעד הרי הוא מיעד: יעדה. מדעתה(ש) מלמד שאינו מקדשה אלא מדעתה והוא הדין לכל הנשים שאין מתקדשות אלא מדעתם וברצונם והלא דברים קל וחומר ומה אמה עבריה שהיא כבושה תחת ידו אמרה תורה יעדה מדעתה שאר [נשים] לא כל שכן וכיצד מיעדה אומר לה בפני שנים הרי את מקודשת לי ואינו צריך ליתן לה קידושין: ד"א יעדה מלמד שאין מיעד שתיים כאחת(ת): יעדה והפדה. מלמד שמצות יעידה קודמת למצות פדייה(א): והפדה. מלמד שיוצאה בגרעון כסף(ב): ד"א והפדה מלמד שכית דין מפרין אותה בעל כרחו(ג) ד"א יעדה והפדה אין ייעוד אלא בזמן פדייה שאם ייעדה בתוך שש אפלו בסוף פרוטה אחרונה הרי זה ייעוד(ד) אבל אם יעדה אחר שש אין כאן ייעוד: לנכרי לא ימכור. יכול לא ימכרנה אבל יתנה במתנה ת"ל לא ימשול. יכול לא ימכרנה לאחרים אבל ימכרנה לקרובים ת"ל לעם לא ימכור. יכול לא ימכרנה אבל יתנה במתנה ת"ל לעם לא ימשול. יאמר לאחרים מה אני צריך לומר לקרובים שאלו נאמר לאחרים ולא נאמר לקרובים הייתי אומר לא ימכרנה לאחרים אבל ימכרנה לקרובים יאמר לקרובים [מה אני צריך לומר לאחרים שאלו נאמר לקרובים ולא נאמר לקרובים הייתי אומר לא ימכרנה לקרובים ולא נאמר לקרובים הייתי אומר לקרובים] האסורין לה לא ימכרנה אבל ימכרנה לאחרים המותרין לה צריך לומר לאחרים צריך לומר לקרובים: אין לי אלא אמה עבריה עבד עברי מניין אמרת קל וחומר ומה אמה עבריה שהיא רשאי ליעדה לו ולבנו אינו רשאי למכרה עבד עברי שאין לו בו רשות כלל על אחת כמה וכמה(ה)

(ג) ע' ונכילתא. (ז) ע' ונכילתא ונדדים ע"ז ע"א. וע' סנהדרין ס"ט ע"א דלריש ג"כ דן ולא א"ל. (כ) קידושין י"ט ע"ג. ירושלמי ס"ס פ"א ה"ב. (ס) קידושין כ' ע"א. וע' רמב"ם פ"ד מה"ע ה"ב. (ע) ע' קידושין כ' ע"א. (פ) ע' צ"ר פ"ה: דל"ס ופ"ד דל"ס חוליקה לה לנרחץ. וע' במוסף הערוך ס"ל ל"ס ובלג"מ וס"א ונלשון רומי balneariae בגדי נרחץ. (ג) ת"כ דהר פ"ק ז' ה"ב. (ק) ע' ונכילתא. (כ) קידושין י"ט ע"ב. (ט) קידושין י"ט ע"א. פ"ד מה"ע ה"ב. (ח) רמב"ם ס"ס ה"ז. (ח) ונכילתא. (צ) קידושין ט"ז ע"א ד"ס חזקיה. (ג) קידושין י"ט ע"א. (ד) קידושין י"ט ע"א. (ה) כל ז"ח דרמב"ם פ"ד מה"ע ה"י וע"ש בל"מ. וע' ס' נענין הסכמה סתמה דרמב"ם פ' דל"א דהר מה"י תנאי דקידושין י"ט ע"ג. וה"כ רואה דל"ט ונענין קדוש דנכילתא י"א.

במולת סה רוצעו (שמה) [שמא הוא] כהן ונמצא סוסלו מן העבודה ואני אומר כל עצמו כהן אינו נרצע (ק): מרצע. אין לי אלא מרצע מניין לרבות את (המווה) (המחש) ואת המכתף (ר) ואת הסיל ואת הסירה (ש) ת"ל (דב' ט"ז י"ז) ולקחת דברי ר' יוסה בר רבי יהודה רבי אומר מרצע מה מרצע מיוחד מן המתכת אף אין לי אלא מן המתכות (ת): ועברו לעולם. יכול אף הבן ת"ל [ועברו ולא בנו ולהלן (דב' ט"ז י"ז) הוא אומר] והיה לך ולא לבן (א) שהיה בדין מה כסף שאין קונה יתיר על שש [קונה לבן רצועה שקונה יתיר על שש] אינו דין שתהא קונה לבן ת"ל והיה לך ולא לבן. קל וחומר לרצועה שלא תהא קונה יתיר על שש מה כסף שהוא קונה לבן אין קונה יתיר על שש [רצועה שאין קונה לבן אינו דין שלא תהא קונה יתיר על שש] ת"ל ועברו לעולם. יכול לא תהא רצועה יוצאה כיוכל ודין הוא ומה אם כסף שהוא קונה לבן [יוצא כיוכל] רצועה שאינה קונה לבן אינו דין שיצא כיוכל לא אם אמרת בכסף שאינו קונה יתיר על שש תאמר ברצועה שהיא קונה יתיר על שש ת"ל [ויק' כ"ה י'] ושבתם איש אל אחותו ואיש אל משפחתו חשובו זה הנרצע לפני הויכל שהויכל מוציא (ב) [ומה ת"ל] ועברו לעולם כל ימי עולמו של רוצע (ג) אפילו נמכר שלושים וארבעים שנה לפני הויכל מנין ליתן את האמור כן (ד) להלן (ה) ואת האמור להלן [כן] ת"ל (לעולם) [עולם עולם] לגזירה שוה: פרק (ו).

ז'. ובי ימכור איש את בתו לאמה (ו) מכלל שני (כ"ב ב') ואם (ה) אין לו ונמכר בגניבתו יכול תהא אשה נמכרת בגניבתה ת"ל (פס' ל"ז) כי (ימכר) [יגנב] (ש) איש האיש נמכר בגניבו ואין האשה נמכרת בגניבתה יכול לא תמכר בגניבת עצמה תמכר בגניבת אביה (אומרת) [אמרת] הין אם בגניבת עצמה אינה נמכרת תמכר בגניבת אביה. מפני מה אינה נמכרת בגניבת עצמה מפני שהיא [אינה] מוכרת את עצמה תמכר בגניבת אביה שכן אביה [מוכרה ת"ל כי ימכר איש האיש מוכר ואין בית דין מוכרין] ('): (ב) את בתו. האיש מוכר את בתו ואינו מוכר את בנו שהייתי אומר ומה אם אמה עברייא שאינה מוכרת עצמה מדעתה אביה מוכרה עבר עברי שהוא מוכר עצמו מדעתו אינו דין

(ק) קידושין כ"א ע"ג וע' ומכילתא. (ר) כ"ג פיר' המכתב. (ט) כ"ג פיר' מניין קוליס. (ת) קידושין כ"א ע"ג, ספרי דברים פי' קכ"ג. (ח) ומכילתא, קידושין י"ז ע"ג. (ז) ומכילתא. (ז) שאינו עובד את בנו. (ד) נמוכר עלונו. (ה) צפ' ראה דמיידי נמוכרוס צ"ד כלעיל פסוק צ'. (ו) ע' לעיל ד' 118 הערה ט'. (ז) נמדרש הגדול כחוב כחן וז"ל: וכי ימוכר איש את בתו לאמה. הרי זה בכלל היה וילא מן הכלל לטעון טעון אחר שלא כענינו ילא להקל ולהחמיר: להקל עליה שהיא יולאה צמיננין ולהחמיר עליה שחס ראה הארון ליעד מיעד עכ"ל ונאמר זה הוא נמדרש י"ג מלות. ע' פסר צרכת אצרכס ד' 67. ונכ"י שלפנינו נראה שהאומר אינו ומכילתא דרשב"י, ללא כמו ששערת לפנינו. (ח) לפנינו כתוב: חס, אונס צכונה כ"י איחא: ואס. (ט) כן יש להגיה. ע לקמן פ' ל"ז. (י) הנאמר הנמוכר הוספתי עפ"י נדרש הגדול להסלים צוה חסרון של כ"י. (וע' סוטה כ"ג ע"ג ומכילתא פ"ג) והנה הנהיג לא הציא אלא סוף הדרש כי ינוכר איש וכו' ואין צ"ד מוכרין, (וכונו שהדפסתי צ"חפס"ג ע"ג ד' 321) מפני שסבר דלפי הנוסקתא אין לנו לריבין לדרש כי יגנב איש, דנכ"י ינוכר איש איכא למילף דאין צ"ד מוכרין בין צגניצת אביה בין צגניצת עלמה. אך זה טעות, דכי ינוכר איש מיידי צקטנה דאביה מוכרה וקומ"ל דאין צ"ד מוכרין הקטנה צגניצת אביה, ונ"ל לרין קרא דכי יגנב איש דגס צגדלות דוקא איש נוכר צגניצתו ולא אשה, דשפיעא דכי יגנב איש מיידי צגדול. ולקמן פס' ל"ז חזין דאף לפוס וסקנא קאי הדרש דכי יגנב איש. (כ) כחן נשלים הכ"י ומחילתא הסתמק ונמדרש הגדול.

לו אשה אשה אחת נותן לו ואין אשה אחת לשנים (א) יכול לא יתן לעבדיו הכנענים שפחה אחת לשנים תיל אדניו יתן לו אשה לו אין נותן שפחה אחת לשנים נותן הוא לעבדיו הכנעניים שפחה אחת לשנים (ב): וילדה לו בנים או בנות. מקיש בן לבת מה הבת אין לה קידושין על בן חורין ואין יוצאה הימנו בנט (ג) אף הבן אין לו קידושין על בת חורין ואין יוצאה הימנו בנט (ד): האשה וילדיה. כל בנים שיוולדת בין ממנו בין ממקום (אחת) [אחר] הרי אלו עבדים (ה): תהיה לאדוניה. מלמד שיוצאה בלא נט: ד"א האשה וילדיה תהיה לאדוניה יכול אם רצה רבו למכור אשחו ובניו כשהוא תחתיו יכול הוא לעכב על ידיו תיל האשה וילדיה תהיה לאדוניה: והוא יצא בגפו. לרבות לו יציאות הרבה בשנים וכיובל ובגרעון כסף ובשטר ובמיתת האדון בלא בן (ו):

ה'. ואם אמר יאמר עד שיאמר וישנה וישלש (ז): העבד. ולא אמה מכלל שני (רבי ט"ז י"ז) ואף לאמתך תעשה כן להעניק יכול לרציעה תיל העבד ולא אמה (ח): ד א העבד עד שיאמר כשהוא עבד ויכול אם אמר בתוך שש יהא נרצע תיל לא אצא הפשי עד שיאמר בשעת יציאתו הא אינו אומר אלא בסוף שש (ט): אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני. אמר ר' שמעון (י) אם לאו מה עלתה על לבי שאם אינו אוהב היאך הוא נרצע מכאן אתה אומר היה אוהב את רבו ורבו אין אוהבו הוא היה אוהב על רבו והוא אינו אוהב את רבו הרי זה [אינו] נרצע שני (רבי ט"ז י"ז) כי אהבך: לו אשה ובנים ולרבו אין אשה ובנים הרי זה אינו נרצע שני אהבתי את אדני את אשתי ואת בני: ר' אלעזר בן עזריה אומר חלה אצל רבו או שחלה רבו אצלו הרי זה אין נרצע שני (שם) כי טוב לו עמך:

ו'. והגישו אדוניו אל האלהים מוליכו אצל שלשה ואומר דבריו בפניהם (ב): והגישו אל הדלת או אל המזוזה. יכול יהא רוצעו במזוזה ודין הוא ומה דלת שאין בה מצות מזוזה יש בה מצות רציעה מזוזה שיש בה מצות מזוזה אינו דין שיהא בה מצות רציעה תיל (שם י"ז) ונתח באזנו ובדלת בדלת ולא במזוזה יכול בדלת העומד או בדלת העקור תיל או אל המזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד (ל) אין לי אלא דלת שיש בה מזוזה דלת שאין בה מזוזה מניין תיל והגישו אל הדלת או אל המזוזה ראשונה מה היתה דלת שאין בה מזוזה (מ): ורצע אדוניו. ריבה אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט: אדוניו ולא בנו אדניו ולא עבדו (נ) אדוניו ולא שלוחי אדוניו (ס): [אזנו]. נאמר כאן אזנו ונאמר להלן (י"ד י"ד) אזנו מה אזנו האמורה להלן ימנית בגבוה שבאזון אף אזנו האמורה כאן ימנית (ע) בגבוה שבאזון (פ). ר' אלעזר א' ר' יודן היה אומר (צ)

(ח) ע' ונכילתא. (ז) רננ"ס סיג ונהי"ע ס"ה. (ג) כדליף לקמן ונחיה לאדוניה. (ד) דאין קידושין לעבד, וע' ונכילתא ל"ט והוא יל"א דנפו ות"כ דהר פדסה ו' ס"ג. (ה) ע' ונכילתא. (ו) ע"ל דל 119 הערה כ'. (ז) ע' ונכילתא, וחולי דרס כאן ס"טל"ש נודחתי עוד דנחנה הורה וסיה כי יאמר. (ח) קידושין י"ז ע"ג, ספרי דברים ס"ט קכ"ב. (ט) קידושין כ"ג ע"א ספרי דברים ר"פ קכ"א. (י) ונכ"ל על סוף הפסוק דספרי ס"ט ונ"ט ס"ט, ולפטר דנניחו כאן דס"ר שמועך ונח"ס דספרי ר"ט, חנוס ונדונייתי ה' דחלה ח"ל דנו דס"ר ח"ט ע"י דשמות התנאים היו ונקובלין ח"ל דעל ונכרש"ב. (כ) רננ"ס פ"ב נהי"ע ה"ט. (ל) ונכילתא. (מ) רננ"ס פ"ב נהי"ע ה"ט. (נ) ונכ"ל על ח"ת דתי ה"ט נוכר" דפ"ז הדפסתי הכל עפ"י כ"י ט"ל הרב ונהרש"ז דעכטער הג"ל דל 118 הערה ו'. (ס) ונכילתא רננ"ס ס"ט. (ע) ונכילתא. (פ) ספרי דברים פ"י קכ"ב. (ז) ע"י לעיל י"ט, י"ז.

ג. **בגפּו יבא בגפּו יצא** יכול אף גיורה ת"ל אם אינו אלא רשות(ל): ר' אליעזר בן יעקב אומר בגפּו יבא בגפּו יצא אין לך עליו אלא עבודה(מ): אם בעל אשה הוא. מה הוא רבו חייב במונותיו אף אשתו ובניו רבו חייב במונותיהן עדאן אני אומר אשה ובנים שהיו לו עד שלא לקחו רבו לא יהא רבו חייב במונותיהן או אינו אומר כן אלא אשה ובנים שהיו לו משלקחו רבו רבו חייב במונותיהן שכבר נתחייב במונותיו: אבל אשה ובנים שהיו לו עד שלא לקחו רבו לא יהא רבו חייב במונותיהן ת"ל אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו שתי נשים כאן אחת עד שלא לקחו רבו ואחת משלקחו רבו יכול אף אלו היו לו ארוסה ושומרת יבם ת"ל ויצאה אשתו עמו שהיא עמו יצאה וזו שאינה עמו יכול אפלו היתה אשתו פסולה כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הריטו ת"ל ויצאה אשתו עמו אשה שהיא ראויה להתקיים עמו יצתה וזו שאינה ראויה להתקיים עמו יכול אפילו נשא אשה שלא מדעת רבו ת"ל הוא מה הוא מדעת רבו אף אשתו [מדעת] רבו יכול יהא מעשה אשתו ובניו ובנותיו של רבו ודין הוא מה עבר כנעני שאין רבו חייב במונותיו מעשה בניו ובנותיו של רבו זה שרבו חייב במונותיו אינו דין שיהא מעשה בניו ובנותיו של רבו ת"ל הוא [הוא] מעשה ידיו של רבו ואין מעשה בניו ובנותיו של רבו יכול שתהא מציאתו וירושתו של רבו ת"ל (דב. ט"ו י"ב) ועברך אין לך עליו אלא עבודה יכול מפני שיצא לרון בחדש לא יהא זכאי במציאתה וירושתה של אשתו ת"ל אם בעל אשה הוא החירו הכתוב לכללו בפירוש הרי הוא כבעל מה הבעל זכאי במציאתה ובירושתה של אשתו אף זה זכאי במציאתה וירושתה של אשתו: ד"א ויצאה אשתו עמו אל תפרישנו מאשתו ולהלן הוא אומר (ויק כ"ה מ"א) ויצא מעמך הוא ובניו עמו אל תפרישנו מבניו(ג):

ד. **אדניו יתן לו אשה** יכול גיורה ת"ל אם אינו אלא רשות(ס): אדניו יתן לו אשה. לרבות את הבן(ע): יתן לו אשה. בשפחה כנענית הכתוב מדבר אתה אומר בשפחה כנענית הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בבת חירין ת"ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה אם בת חורין היאך ולרות לבעל(פ): ד"א יתן לו כופה אותו ויבא עליה(צ) ואפלו היה כהן שהוא אסור בוונה(ק) נותן לו שפחה כנענית ויבוא עליה והבנים עבדים או יכול אפילו אין לו אשה ובנים מישראל הרי הוא מותר בשפחה כנענית ת"ל ויצאה אשתו עמו בזמן שעמו אשה ובנים הוא נותן לו שפחה ואם לאו אינו יכול(ר): ד"א יתן לו אשה אחת נותן ואינו נותן לו שתי נשים(ש) יכול לא יתן לבן חירין שתי נשים ת"ל אדניו יתן לו אשה לו אין נותן שתי נשים נותן הוא לבן חורין שתי נשים(ת) יכול יתן אשה אחת לשנים כדרך שנותן לעבדיו הכנענים שפחה אחת לשנים ת"ל אדניו יתן

(ל) ע' ונכילתא. (ו) ע' קידושין כ' ע"א. (ז) רוב דברי חכמי נגידה אם צעל אשה הוא עד כאן הוצאו צדקת' על התורה כאן צדס ונכילתא אחריתי דל' סוננון, ועיי"ש, ועיי"ב צת"כ בהר פרק ז' ה"ג, ורמזים פ"ג וזה' עבדים ה"א וה"ב ונלינו סס. ופי' אל תפרישנו מלשחטו וננניו ע' צדקת' ס"ג וזה' עבדים ה"א. (ס) ונכילתא. (ע) אם נח האדון ועובד את הדין גם הדין יכול ליתן לו שפחה כנענית. וי"ל דונרנה ואלס. כנזכרים ע' ע"א. (פ) ונכילתא. (ז) קידושין ט"ו ע"א. (ק) קידושין כ"א ע"ב. (ר) סס כ"י ע"א. (ס) שתי שפחות כתיב' הרמזים פ"ג וזה"ש ה"א. (ת) לדעת הפוסקים דשפחה נותרת וכן התורה (ע' ונלינו פ"ג וזה"ש ה"ג) ויירי כאן צד' שפחות ולדעת הפוסקים דשפחה אסירה וזה"ש ל"ל דנייני צד' נשים צנות חורין, וי"ל דליטריך לאשנעין צדקת' את בני סמוך לפרקו, ע' ינמות ס"ב ע"ב.

אחריכם לרשת אחוזה בלוקח עבר מן הגוי אבל בלוקח עבר מישראל יכול יצא בשש ת"ל כי תקנה עבר עברי שש שנים ולהלן הוא אומר (דב' ט"ו י"ב) כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה הוא שנאמר כן והוא שנאמר להלן אחיך אף כן אחיך⁹ (ע): עברי נאמרו מצוות הללו בעבר עברי בזכותו של עבר: דיא בזכותו של אברהם שהיה מעבר הנהר: דיא בזכות ישראל שהיו מדברים בלשון עברי (פ) שני (ע' ג' י"ח) ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו (צ): שש שנים יעבר. אף את הבן יכול אף היוורש [ת"ל (דב' ט"ו י"ב) ועברך שש שנים] אחר שריבה הכתוב מיעט מביא אני את הבן שקם תחת האב ליעידה ולשרה אחוזה ומוציא אני את היוורש שלא קם תחת האב ליעידה ולשרה אחוזה (ק): דיא שש שנים יעבר אפילו בוריה שאם ברה [חייב] להשלים שני עבורה (ר): דיא שש שנים יעבר לרבות את המטייל בשוק ולרבות את החולה (ש) ומוטל על המטה שהוא עולה לו מן המנין: דיא יעבר שלא ימכר אומנתו לאחר לא יעשנו בלן לרבים ספר לרבים נחתום לרבים שלהני לרבים יכול אפילו היתה אומנתו כך ת"ל יעבר ר' יוסי אומר ובלבד שלא יחדש לו אומנות של כלום (ת): ובשביעית יצא. יכול בתחלת השנה או בסופה הרי אתה דן שנת שבע מוציאה עבדים ויובל מוציא עבדים מה מצינו ביובל בתחלתו ולא בסופו (א) אף זו בתחלתה ולא בסופה או כלך לדרך הווי שנת שבע מוציאה עבדים ושביעית משמטת מלוה מה מצינו בהשמטת מלוה ולא בתחלתה (ב) אף זו בסופה ולא בתחלתה נראה למי דומה דנין דבר שתלוי ביובל מדבר שתלוי ביובל ואל יוכיח השמטת מלוה שאין תלוי ביובל או כלך לדרך הווי דנין דבר שאין צריך קדוש בית דין מדבר שאין צריך קדוש בית דין ואל יוכיח יובל שצריך קדוש בית דין ת"ל שש שנים יעבר כו' אמור מעתה מתחלתה ולא בסופה (ג): דיא ובשביעית יצא פעמים שהוא עובר בשביעית שאם פגעה שנת השמטה בתוך השש עובר בה שאין השמטה משמטת עבדים (ד) אבל פגע בו שנת יובל אפילו בשנה שניה למכירתו יצא שני (ויק' כ"ה י"ג) בשנת היובל הואת תשובו איש אל אחוותו (ה): יצא לחפשי חנם. מכלל שני (דב' ט"ו י"ג) וכי תשלחנו חפשי מעמך מלמד שמצוה לומר (לא) [לו] צא יכול אם אמר לו צא הרי הוא יוצא ואם לאו אינו יוצא ת"ל יצא לחפשי חנם (ו): חנם. לפי שני כאן חפשי ונאמר להלן (פס' כ"ו) חפשי יכול מה חפשי שני להלן שטר (ו) אף חפשי האמור כאן שטר ת"ל חנם אינו צריך גט שחרור (ח): דיא חנם יכול אם היה חולה ומוטל במטה והוציא עליו רבו יציאות יהא צריך ליחן לו ת"ל יצא לחפשי חנם (ט): דיא חנם יכול שלא בהענקה ת"ל (דב' ט"ו י"ג) וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם הענק תענק לו: דיא לרבות גרעון כסף (י): דיא יצא לרבות שטר מכאן אמרו עבד עברי נקנה בכסף ובשטר וקונה את עצמו בחמשה דברים בשנים וביובל ובגרעון כסף ובשטר שחרור ובמיתת הארון בלא בן (כ):

(ע) מנילחא דילן, והוצא כאן גמס ר' יסמעאל. וזה נראה שנילחא דילן הווי מנילחא ד' יסמעאל. (ס) ע' ז"ר פ' וי"ג וי"ג לזכרהם העברי. (ז) עד כאן עפ"י כ"י הניל גמס א'. (ק) ספרי דברים פ' ק"ה, קידושין י"ז ע"ג. (ר) קידושין ט"ז ע"ג. (ס) ע' קידושין י"ז ע"א וזכרים ה' עבדים פ"ג היה ונל"ו סס. (ת) ע' מנילחא ותי"כ זכר פסק ז' ס"ג. (א) ערכין כ"ח ע"ג. (ב) סס וספרי דברים פ' ק"ה. (ג) ירושלמי פ"ק דקידושין ס"ג. (ד) ערכין י"ח ע"ג, וע"י מנילחא. (ה) קידושין ט"ו ע"א, וע' דברים ס"ג וס' עבדים ס"ג. (ו) ונכחן הו"ל דרמזים דינו פ"ג וס' עבדים ס"ג. (ז) כ"ל אליעזר לקמן דמנילחא וכ"ש דקידושין כ"ד ע"ג. (ח) מנילחא. (ט) ע' מנילחא. (י) קידושין י"ד ע"ג. (כ) סס וט"ז ע"א.

הדינין ונתן להן עשרת הדברות אמר משה רבונו של עולם שמא יתעה יצר הרע את בניך ויעברו על המצוות ותגלה אותן מלפניך ותמכרם לעבדים לכך פתח כי תקנה עבד עברי כשחקניאם למלכויות אל ישתעברו בהן יותר משש מלכויות שש שנים יעבד בכל ומדי ופרס ויון ואשור ורומי: ובשביעיה יצא לחפשי חנם. אמר לפניו רבונו של עולם אל ישתקעו ביד רומי אלא זכות עשה עמהם חנם ובשביעיה יצא לחפשי חנם: אם בנפו יבא היה למקרא לומר אם לבדו יבא לבדו יצא מהוא בנפו אמר חס ושלום אם גרמו עונות אויבים באין אליהם באנפים כנשרים שטמים בשמים דכתיב (איכה ד' י"ט) קלים היו הודסינו כנשרי שמים רבונו של עולם כנפים של בשחונות תן להם מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארובותיהם (ישעי' ס' ח')

... (ו) ⁰ [אם לאו (ו) תן לי רשות שאומר לפניך, היה ר' אלעזר בן ערך דורש עד שהייתה אש מלהטת מכל סביבו כיון שראה רבן יוחנן בן זכאי שהייתה האש מלהטת מכל סביבו ירד מעל החמור ונשקו ואמר לו ר' אלעזר בן ערך אשרי יולדךך אשריך אברהם אבינו שזה יצא מחליצך הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור' אלעזר בן ערך בכף שנייה מכריע הוא את כולם (ח): פ"ק (ט) ⁰ כי תקנה עבד עברי. (מניין) [שמניין] ⁰ (שחאה) [כשחאה] ⁰ קונה לא תהא קונה אלא עבד עברי ת"ל כי תקנה עבד עברי (י) (מנין) [ומניין] ⁰ כשיהא נמכר לא יהא נמכר אלא לך ת"ל (ויק' כ"ה י"ט) ונמכר לך (מניין) [ומניין] ⁰ בשבית דין מוכרין אותו לא יהא מוכרין אותו אלא לך ת"ל (דב' ט"ו י"ב) כי ימכר לך (ב) אחיך העברי: ⁰ [כי תקנה עבד עברי זה שהוא מוכר את עצמו ולהלן הוא אומר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה זה שבית דין מוכרים אותו לך בא הכתוב ללמדך לשון קצרה כי תקנה עבד עברי בין שמוכר את עצמו ובין שבית דין מוכרין אותו לך] ⁰ (ל): כי תקנה עבד עברי. אתה קונה מעצמו ואי אתה קונה אמה עבריה מעצמה שהיה בדין ומה עבד עברי שאין אביו מוכרו הרי הוא מוכר את עצמו אמה עבריה שאביה מוכרת אינו דין שתהא מוכרת עצמה ת"ל כי תקנה עבד עברי עבד עברי אתה קונה מעצמו ואי אתה קונה אמה עבריה מעצמה (מ): [קל וחומר לעברי שיהא אביו מוכרו (ג) ת"ל (פס' ז') כי ימכור איש את בתו לאמה איש מוכר את בתו ואין איש מוכר את בנו (ס) ר' ישמעאל אומר בעבד עברי הכתוב מדבר את אומר בעבד עברי או אינו אלא בעבד כנעני ומה אני מקיים (ויק' כ"ה מ"ו) והתנחלתם אותם לבניכם

(ו) הכוונה שיהא זלגון שעכטער כי ראש ציה"מ לצנים אשר זנעו ואלק הדפים
 ז' עלים ונוכילתא דרשב"י אשר נולד בקאמנדיגע, צי"ע The Jewish quarterly review שנת 1904 ל' 413 עד 415, ונהא הסוספטי והגסתי כלן עפ"י הדינס סס
 ארסוס צנעול כזה ⁰. (ז) ספר ראש הנחומר ויש למלכות הסקרון עפ"י צנלי חגיגה י"ד ע"ג,
 ירוש' סס פ"ג ה"א, תוספתא פ"ג, וי"ל דצנוכילתא דרשב"י היה כלן דרש כזה: די"א ואלת
 הושפטים אשר תשים לפניהם חלה תשים לפניהם ואי אתה סס לפניהם ונעשה ונרכזה
 ונעשה צ' יוחנן בן זכאי וכו'. ולפיז האי ונאמר אגדה על כי תקנה עבד עברי שכתוב לעיל
 העתיק צעל ונ"ג ונמקור אחר ולא ונוכילתא דרשב"י. (ח) אבות פ"ג וי"א. (ט) כלן נרסס
 צכ"י "סרן". ונראה וזה שהנוכילתא דרשב"י היתה נחלקת לפדקים, ועיין הסוספות נכ"י
 שאוסוף לקמן כ"א ל"ז בסוף הפסוק. (י) ספרי דברים פ"י ק"י"א, ילקוט דהר רנז חס"ז
 נסס ח"כ, ובח"כ שלנו ליתא. (כ) ספרי סס, ח"כ דהר פק ז'. (ל) סליג על נוכילתא
 שלנו וע' קידושין י"ד ע"ג דזה דעת ר' אליעזר. (נ) וכן הוא צנוכילתא לקמן פ' וכי ימכור
 איש את בתו וכ"פ הרמב"ם ה' עברים פ"א ה"ג, ועי' נל"גו סס דהרמב"ן מולק ע"ז.
 (ס) ונהא הנח שתינה מוכרת את עצמה אביה מוכרת הבן שנוכר את עצמו אינו דין שיהא
 לבני נוכרו. (ס) נוכילתא פדסה ג' לפס' ז'.

במעלות אלא במעילות(צ): שלא יאמר אדם איוה מעילה שקרבנה חמור שאלך ואעשנה ואעלה עולה גדולה וכן הוא אומר (ישעי' ס"א ח') כי אני ה' אהב משפט שונא גול בעולה:

פרשת ואלה המשפטים.

[כ"א]. א'. ואלה המשפטים ר' יהודה אומר המשפטים ניתנו לישראל במרה קודם מתן תורה שני' (ט"ו כ"ה) שם שם לו חק ומשפט(ק) יכול לא נשנו בסיני ת"ל ואלה המשפטים: ר' ישמעאל אומר כל מקום שני' אלה חוץ מן הראשונים וכל מקום שני' ואלה מוסף על הראשונים כאן שני' ואלה מוסף על הדברות העליונים מה הדברות העליונים מסיני אף המשפטים מסיני(ר) וכן הוא אומר (מלא' ג' כ"ב) זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב וגו' חקים ומשפטים ואומר (נחמי' ט' י"ג) ועל הר סיני ירדת ודברת עמה משמים ותתן להם משפטים ישירים ותורות אמת חקים ומצוות טובים: ר' עקיבא אומר אשר תשים לפניהם למה נאמר לפי שהוא אומר דבר אל בני ישראל ואמרת שנה ושלוש ורבע(ש) מניין שחייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדנו ת"ל (דבי' ל"א י"ט) ולמדה את בני ישראל ומניין עד שתהא סדרה בפיו ת"ל (שם) שימה בפיהם ומניין שחייב להראות לו פנים בה(ת) ת"ל ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ערכם לפניהם כשלחן ערוך(א): ד"א אשר תשים לפניהם לפני בני ישראל לא נאמר כן אלא לפניהם לפני שבהן(ב) מלמד שאין שונין בדיני ממונות לעם הארץ: ד"א ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ר' ישמעאל [אומר] אלו שלש עשרה מדות(ג) שהתורה נדרשת בהן שנמסרו לו למשה בסיני ואלו הן מקל וחומר: מגזירה שוה: מבנין אב מכתב אחד מבנין אב משני כתובים: מכלל ופרט מפרט ומכלל: מכלל ופרט ומכלל ואי אחא דן אלא בעין הפרט: מכלל שהוא צריך לפרט ומפרט שהוא צריך לכלל: מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד ולא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא: מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לטעון טעון אחר שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר: מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לטעון טעון אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר: מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לידון בדבר חדש ואין אחא יכול להחזירו לכללו עד שיחזירונו הכתוב לכללו בפירוש: דבר למוד מענינו: דבר למוד מסופו: שני כתובין המכחישין זה את זה עד שיבא הכתוב [השלישי] ויכריע ביניהן(ד): ד"א אשר תשים לפניהם ולא לפני גוים לפניהם ולא לפני הדיוטות(ה):

ב'. כי תקנה עבד עברי והלא לא היה לו לסמוך לאלה המשפטים אלא כי יריבון כי יצו וכי יכה איש שהן דינין: דורשי רשומות אומרים לפי שנצטוו במרה על

(ג) כלומר צענידות. (ק) עי' מנכילתא הולאת רמ"ס. (ר) עי' מנכילתא ושמות רבה ורס"י. (ט) עי' עירובין כ"ד ע"ג. (ת) לנצינו טעם הדבר ע' רס"י סס. (ח) מנכילתא. (צ) לנדולים ומסונים שבהן ע' צ"ר פ' ל"א. (ג) דונשפטים היינו דינים, ודינים היינו מדות, כמו שאנוני והלא דין הוא, היינו דבר זה אפשר ללמוד צנדה אחת ניי"ב מדות. (ד) צעל מדעם הגדול רונג כלן על נדעם י"ג מדות שהניח ר"ם ויקדא, ונדעם זה הולאתי לאור צפפר נכח אצרהם שנדעם לכבוד ידידי נו"ה אצרהם צעלניכער עה מלאת לו טעעים טנה צענת חקס"ג. (ה) גיטין פ"ח ע"ב.

כ"ה. ואם מזבחה אבנים תעשה לי חובה(ח): אתה אומר חובה או אינו אלא רשות ת"ל (דב' כ"ו ו') אבנים שלמות חבנה את מזבחה ה' אלהיך חובה ולא רשות: משום ר' ישמעאל אמרו כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה(ח*) ואם מזבחה אבנים: ואם תקריב מנחת בכורים (ויק' ב' י"ד) אם כסף תלוה את עמי (כ"ב כ"ד): תעשה לי. שתהא חציבתן והבאתן ובנייתן לשמי(ט): לא חבנה אתהן גזית. שלא יהוא מגוררות במגירה ולא עשויות במסר ומאיכן מביאין אותן מכתולת הקרקע חופרין עד שמגיעין למקום הניכר שאינו מקום עבודה ובניין ומוציאין ממנו האבנים או מביאין אותן מן הים הגדול(י): מכלל שני כי חרבת הנפת עליה ותחלליה. יכול לא יהיו פסולות אלא אם כן נתנוזו בחרב ת"ל לא תניף עליהם ברזל הרי ברזל כחרב: אם סופנו לעשות ברזל כחרב מה ת"ל כי חרבת הנפת עליה זו היא שרבן יוחנן בן זכאי אומר מה ראה ברזל ליפסל מכל מיני מחכות כולן מפני שחרב נעשית ממנו חרב סימן פורעניות ומזבח סימן כפרה מעבירין דבר שהוא סימן פורענות מפני דבר שהוא סימן כפרה: והלא דברים קל וחומר ומה אבנים שאינן לא רואות ולא שומעות ולא מדברות על שמטילות כפרה בין ישראל לאביהם שבשמים אמר הקב"ה לא תניף עליהם ברזל: בני תורה שהן כפרה לעולם על אחת כמה וכמה שלא יגע בהם אחד מכל מויקין שבעולם(כ): לא חבנה אתהן גזית. [אתהן] אין אתה בונה גזית: בונה אחת גזית היכל ועורות: יכול אם נפגמה אבן אחת מלמעלה יהא מזבחה כולו מחולל ת"ל ותחלליה היא מחוללת ואין המזבחה מחולל(ל): מיבאן אמרו כל אבן שנגע בה ברזל או שנפגמה עד שתחנור בה הצפורן כסכין של שחיטה פסולה למזבחה ולכבש(מ): דיא ותחלליה מגיין לכל עבודות שעבד והמזבחה פסול שיהיו פסולות ת"ל ותחלליה:

כ"ו. ולא תעלה במעלות על מזבחי יכול לא יעלה אבל יהא מותר לירד ת"ל אשר לא תגלה ערותך עליו(ג): יאמר זה שאילו כן הייתי אומר יכול יהא מזבחה קטן ויעמוד בארץ ויקטיר ת"ל (ויק' י"ד כ') והעלה הכהן את העולה ואת המנחה המזבחה: אם כן למה נאמר ולא תעלה במעלות שלא יעשה לו מעלות אלא בונין כבש כמו תל בדורמו של מזבחה מתמעט ויורד מראש המזבחה עד הארץ והעולה במעלות על המזבחה לוקה ואפלו במעלה אחת דכתיב ולא תעלה במעלות במעלה כתיב(ס): אשר לא תגלה ערותך עליו. מה אני צריך והלא כבר נאמר (כ"ה מ"ב) ועשית להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה מה ת"ל אשר לא תגלה ערותך עליו שבשעולה למזבחה לא יהא פוסיע פסיעה גסה אלא מהלך עקב בצד גודל(ע): אין לי אלא למזבחה לעורות מגיין ת"ל ולא תעלה במעלות על מזבחי ונאמר עליו אין עליו אלא בסמוך לו וכן הוא אומר (תהי ג"ה ט"ו) בבית אלהים נהלך ברגש(פ): יכול לא יעשה מעלות להיכל ולעורות ת"ל ולא תעלה במעלות על מזבחה אי אתה עושה מעלות עושה אתה מעלות להיכל ולעורות: דיא ולא תעלה במעלות על מזבחי כשהוא אומר וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך יכול יהיון אדם לחטא כדי שיקריב קרבן ת"ל ולא תעלה במעלות אל תקרא

(ח) ע"י ס' השקצים לר' יונה בן גנאח ג' 35 הערה 25. (ח*) ומכילתא. (ט) ע"י ירושלמי יונת ס"ג ה"ו. (י) נודות ס"ג מ"ד. וע"י רמב"ם פ"א מ"ב ז"כ ס"ד סנכ"א ש"א ומכילתא דילן. (כ) תוספתא ז"ק פ"ו ר'. ונאמר זה מוצא מ"ל טודרוס סכ"ל (ג' 1 הערה ט') בשם מנכרסני. (ל) ע' כ"ז ומכילתא ופ"ג דנודות מ"ד. (מ) חולין י"ח. וע"י רמב"ם פ"א מ"ב ז"כ ס"ד וט"ו. (נ) ומכילתא. (ס) רמב"ם ס"ס ה"י. (ע) מוצא בשם"ל לרמב"ם ג"ח פ' ז"כ ומכילתא. (פ) ע"י ומכילתא דפליגא.

אני צריך והלא כבר נאמר (פ' ד') לא תעשה לך פסל וכל תמונה מה תיל' אלהי כסף ואלהי זהב שיכול הואיל והותר מכללו במקדש יהא מותר בכללו בנבולין תיל' לא תעשו לכם (ק) : ר' ישמעאל אומר אחרה שמענו עונש לא שמענו מכלל שני' (כ"ה י"ח) ועשית שנים כרובים זהב יכול הואיל והותר במינו במקדש אם עברו בנבולין לא יהא חייב תיל' אלהי כסף ואלהי זהב מקיש אלהי כסף לאלהי זהב מה אלהי זהב הרי הוא בכלל אחרה והרי הוא בכלל עונש אף אלהי כסף הרי הן בכלל אחרה והרי הן בכלל עונש (ר) : ד"א לא תעשון אתי אלהי כסף לא תעשון כדמות שמישים שמשמין לפני במוס (ש) :

כ"ד. מזבח אדמה תעשה לי יכול אדמה ודאי תיל' (דב' כ"ו ו') אבנים שלמות חבנה את מזבח ה' אלהיך כשתבנס לארץ עשה לי מזבח המחוכר באדמה (ת) דברי ר' יהודה : ר' מאיר אומר תחת עורות היה חלול (א) והמזבח היה מחוכר באדמה : תעשה לי. ולא שנתגולו ולא שנשתקצו בעבורת אחרים מכאן נגזו בני חשמנאי את אבני מזבח ששיקצום מלכי יון (ב) : תעשה לי. כל מקום שני' לי הרי הוא קיים לעולם (ג) : גדולה עבודה שהרי לא פתח הכתוב אלא בה מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו : וכן את מוצא באהל מועד שלא פתח לו אלא בעבודה תחלה שני' (ויק' א' א') ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר אדם כי יקריב מכס קרבן לה' : וכן את מוצא בכניסתן לארץ שלא פתחו אלא בעבודה תחלה שני' (יהוש' ח' ל"א) או יבנה יהושע מזבח : אף לעתיד לבוא אין פיתחין אלא בעבודה תחלה שני' (תה' ס"ו י"ג) אבוא ביהך בעולות : וכן את מוצא בעלייתן מן הגולה שלא פתחו אלא בעבודה תחלה שני' (עזר' ג' ג') ויבינו את המזבח על מכונותיו : וזבחת עליו. יכול שחאה וזיחה בראשו של מזבח תיל' (דב' י"ב כ"ו) ועשית עולותיך הכשר והרם על מזבח ה' אלהיך בשר ודם על מזבח ה' אלהיך ואין זיחה על מזבח ה' אלהיך : אם כן למה נאמר עליו בסמוך לו כענין שני' (במ' ב' כ') ועליו מטה מנשה (ד) : את עולותיך ואת שלמיך. אין לי אלא עולה ושלמים מניין לרבות כבורות ומעשרות חטאות ואשמות תיל' את ואת : מניין לקומץ וללבונה ומנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים תיל' את ואת (ה) : מניין לאימורי חטאת ואימורי אשם ואימורי קדשי קדשים ואימורי קדשים קלים תיל' את ואת : בכל מקום אשר אזכיר את שמי מכלל שני' (דב' י"ב ה') לשום את שמו שם ואומר (במ' ו' כ"ז) ושמו את שמי על בני ישראל יכול לא תהא ברכת כהנים נוהגת אלא במקדש : בנבולין מניין תיל' בכל מקום אשר אזכיר את שמי : או יכול מזכיר את השם בנבולין תיל' אבוא אליך וברכתך סרס את המקרא זה והפסיווה בכל המקום אשר אבוא אליך שם תזכיר את שמי בברכתך מכאן אמרו במקדש מזכיר ככתבו ובמדינה בכניו (ו) : ד"א בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו' ר' חנניה בן חרדיון אומר מניין לשלשה שיושבין ועוסקין בתורה שהשכינה ביניהן שני' (תה' פ"ב א') אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט : ר' חלפתא איש כפר חנניה אומר משמו שניים מניין שני' (מלא' ג' ס"ו) או נדברו יראי [ה'] איש אל אל רעהו ויקשב ה' וישמע : אחד מניין שני' בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך (ז) :

(ק) ונכילתא ועי' רס"י. (ר) ונאמר קשה לפרשו. ועי' רס"י ל"ב כ"ז. (ס) ר"ח כ"ד ע"ג.
 (ח) ונכילתא, זכמים נ"ח ע"ח. (ח) ופני קצר החסום, חזל תחת הנמצא לא היה חלול.
 ועי' מל"ג פ"ח מ"ח בית הצמירה ה"ג. (ז) נודות פ"ח מ"ח ע"ז ל"ב ע"ג. (ג) ע' תמונתא
 לפ' ויקחו לי תמונה. (ד) ע' ונכילתא ועי' בלקוטי צמר לקוטי סלי ל"ד ו' ומה שסעירותי
 סס. (ה) עי' ונכילתא. (ו) ונכילתא וספרי צמדכר פ"י ל"ט. (ז) עי' אבות פ"ג.

י"ט. ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה בוז זכו שיעמדו להם נביאים וכן הוא אומר (דבי י"ח ט"ו) נביא מקרבך מאחריך כמוני יקים לך ה' אלהיך (ח): אבל משהו מלעיבים במלאכי אלהים ססקה מהם רוח הקדש כן הוא אומר (דהיב ל"ו ט"ו) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים: ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות. אם נתוסף להם דבר אחד מתים היו: וכי מה ראו לומר למשה אחר דברות והלא כבר נאמרו אלא מלמד שהיו סוברין שדבר אחר עתיד לומר:

כ'. ויאמר משה אל העם אל תיראו אמר להם לא נתן לכם את התורה ולא עשה לכם נסים וגבורות אלא לבעבור נסות אתכם לגדלכם (ט) על כל באי העולם כענין שני (מ"ב כ"ה כ"ו) נשא אויל מרודך: ד"א כי לבעבור נסות אתכם לגדלכם במצוות כענין שני (זכרי' ט' ט"ו) כי אבני גור מתנוססות על אדמתו ואומר (תה"ס ו') נתת ליריאתך נס להתנוסס: ד"א כי לבעבור נסות אתכם בודאי (י) לשעבר הייתם שונגין עכשיו מוירין לשעבר לא הייתם יודעין מתן שכרן של צדיקים ומחת פורענותן (כ) של רשעים לעתיד לבא: עכשו אתם יודעין מתן שכרן של צדיקים ומחת פורענותן של רשעים לעתיד לבא: ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. כל שיש לו בושח פנים לא במהרה הוא חוטא (ל):

כ"א. ויעמוד העם מרחוק. מה אני צריך והלא כבר נאמר (פס' י"ח) ויעמדו מרחוק אלא מלמד שהיו ישראל הולכין שנים עשר מיל וחזוין שנים עשר מיל על כל דיבר ודיבר: ומשה ניגש אל הערפל. יכול לערפל הפנימי או לערפל החיצון ת"ל אשר שם האלהים אמור מעתה שתי חומות של ערפל היו והיה משה מהלך ביניהן עד שמגיע לערפל הפנימי (ט) וכן שלמה אומר (מ"א ח' י"ב) ה' אמר לשכן בערפל: מיכאן אמרו כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא מאחורי ספקלריאות שאינן מאירות ומשה רבינו מאחורי (ספקלריאות) אחת המאירה (ג):

כ"ב. ויאמר ה' אל משה כה תאמר אל בני ישראל כה בלשון הקודש כה כענין הוה כה כסדר הוה כה בפסיקות הללו כה בפרשיות הללו ככל אשר צוה ה' לא לפחות ולא להוסיף (ס): אתם ראייתם. לא מפי עדים ולא מפי כתב: כי מן השמים דברתי עמכם. הרי שני כתובים מכריעין (ע) זה את זה כתוב אחד אומר (י"ט כ') וירד ה' על הר סיני וכתוב אחד אומר אתם ראייתם כי מן השמים דברתי עמכם: ואי אפשר לומר וירד שכבר נאמר כי מן השמים דברתי עמכם: ואי אפשר לומר מן השמים שכבר נאמר וירד הבריע (דבי ד' ל"ו) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה מלמד שהרכין המקום ב"ה שמים העליונים על ראש ההר ודבר עמהם מן השמים על ראש ההר וכן הוא אומר (שיב כ"ב י') ויש שמים וירד וערפל תחת רגליו (ס):

כ"ג. לא תעשון אתי שלא יעשה אדם מובח כנגד מובח ושלחן כתבנית שלחן ומנורה כתבנית מנורה דברי ר' מאיר (צ): אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. למה

(ח) ונכילתא וספדי דכריס פי' קע"ו. (ט) ע' ונכילתא, ויש כחן צ' סירוסיס ונאי לגדלכם. (י) כלומר כנסנונו. (כ) נוכח פורענותן, ע' תרגום לסנוות ט' ט"ו. (ל) ונכילתא, (מ) ע' ונכילתא ולעיל י"ט ט' והוצא נאמר זה צ"ס ונכילתא צ"י ונ' טודרוס סלוי סכ"ל ל' 1 הערה ט'. (כ) ויקח רבם פ"ח, וע' סוכס מ"ס ע"ג. (ס) לעיל י"ט ג' וע' ונכילתא, (ע) ל"ל ונכילתא. (פ) ונכילתא. (ז) ע' ד"ס כ"ד ע"א.

יִדְיָךְ וְחִבְרִיךָ הַסִּירִין: דִּיא לֹא תַחֲמַד אֶשֶׁת רֵעִיךָ עִבְרוּ וְאִמְתוּ וְשׁוּרוּ וְחִמּוּרוּ וְכָל אִשָּׁה לְרֵיעִיךָ יֵשׁ לָךְ מִי שֶׁהוּא חוֹמֵד אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ אִלֵּא מִתּוֹךְ שֶׁהוּא כָּא עַל אִשָּׁת חִבְרוּ וְיוֹלְדָת בֶּן זָכָר כְּעֵלָה סָבּוּר שֶׁהוּא בָּנוּ נִמְצָא מוֹרִישׁ לוֹ בֵּיתוֹ וְשָׂדֵהוּ וְעִבְרוּ וְאִמְתוּ וְשׁוּרוּ וְחִמּוּרוּ וְכָל אִשָּׁה לְרֵעִיךָ: אֵלּוּ הֵן עֲשֵׂר הַרְבָּרוֹת אֲנִכִּי וְלֹא יִהְיֶה לָּא תִּשָּׂא וּזְכוּר כְּבֹד וְלֹא תִרְצָח וְלֹא תִנָּאֵף וְלֹא תִגְנֹב וְלֹא תַעֲנֶה וְלֹא תַחֲמַד חֲמִשָּׁה עַל לֹוֹחַ זֶה וְחֲמִשָּׁה עַל לֹוֹחַ זֶה דְּבָרֵי רִי חֲנִינָה בֶּן גַּמְלִיאֵל (ש) וְחֲכָמִים אוֹמְרִין עֲשֵׂרָה עַל לֹוֹחַ זֶה וְעֲשֵׂרָה עַל לֹוֹחַ זֶה (ה) חֲמִשָּׁה כְּנֹגֵד חֲמִשָּׁה: לֹא תִרְצָח כְּנֹגֵד אֲנִכִּי מִלְּמַד שְׂכָל הַרוֹצֵחַ כְּאֵלּוּ מִמַּעַט בְּדַמּוֹת (א): לֹא תִנָּאֵף כְּנֹגֵד לֹא יִהְיֶה מִלְּמַד שְׁעִיזוֹ שְׂקוּלָה כְּנֹגֵד נִיאֹאֵף וְכֵן הוּא אוֹמֵר (יִרְמִי' ג' ט') וְהִיָּה מִקּוֹל זְנוּתָהּ וְהַחֲנָף אֶת הָאָרֶץ וְתִנָּאֵף אֶת הָאֲבָן וְזֹאת הֵעִיף (ב): לֹא תִגְנֹב כְּנֹגֵד לֹא הַשָּׂא שְׂכָל הַגּוֹנֵב סוֹפּוֹ לִישְׁבַע: לֹא תַעֲנֶה כְּנֹגֵד זְכוּר כּוֹיָכוֹל אִמֵּר הַקְּבִיָּה אִם הִעֲדַת עַל חֲבֵרְךָ עֲדוֹת שְׂקָר מַעֲלָה אֲנִי עֲלֶיךָ כְּאֵלּוּ הִעֲדַת שְׂלֵא בְּרֵאֲתִי עוֹלָמִי בִּשְׁשַׁת יָמִים וְלֹא נִחַתִּי בְּשִׁבְעֵי: לֹא תַחֲמַד כְּנֹגֵד כְּבֹד שְׂכָל הַחוֹמֵד אִשָּׁת חִבְרוּ עוֹלָה מִמֶּנָּה בֶּן מִכְּבֹד אֶת מִי שְׂאִינוּ אֲבִיו וּמְקַלֵּל אֶת אֲבִיו (ג): יָכוֹל לֹא יִהְיֶה חַיִּיב עַד שְׁעִיכּוֹר עַל כּוֹלֵן תִּיל לֹא תִרְצָח לֹא תִנָּאֵף לֹא תִגְנֹב לֹא תַעֲנֶה לֹא תַחֲמַד לַחַיִּיב עַל כָּל אֶחָד וְאַחֵר בְּסַנִּי עֲצַמּוֹ אִם כֵּן לָמָּה נִאֲמַר לְהִלֵּךְ (ד' ה' י"ז) לֹא תִרְצָח וְלֹא תִנָּאֵף וְלֹא תִגְנֹב וְלֹא תַעֲנֶה וְלֹא תַחֲמַד מִגִּיד שְׂכָלֵן חַפְסִין זֶה כּוֹה פְּרִין אֲדָם בְּאַחֵר מֵהֵן סוֹפּוֹ לְפָרְוִין כְּכּוֹלֵן: מִנִּיין רִצָּח אֲדָם סוֹפּוֹ לְנִיאֹאֵף דְּכַתִּיב (מְשָׁלִי א' י) בְּנִי אִם יִפְתּוֹךְ חַטָּאִים אֵל תִּאֲכָה אִם יֹאמְרוּ לָכֶּה אֲחִינוּ נִאֲרַכֶּה לְדָם נִצַּפְנָה לְנִכְי חֲנָם גּוֹרֵלֵךְ תִּפִּיל בְּחֻכּוֹיֵנוּ כִּיִּם אֶחָד יִהְיֶה לְכּוֹלְנוּ: וּמִנִּיין נִיאֵף סוֹפּוֹ לְגֹנֵב דְּכַתִּיב (תה' ג' י"ח) אִם רֵאִיתָ גֹבַב וְתָרַץ עִמּוֹ וְעַם מִנְּאִפִּים חֲלַקְךָ: מִנִּיין גֹּבַב סוֹפּוֹ לְבוֹא לִירֵדִי שְׁבוּעַת שׁוֹא דְּכַתִּיב (מְשָׁלִי כ"ט כ"ד) חוֹלֵק עִם גֹּבַב שׁוֹנֵא נִפְשׁוֹ אֵלֶּה יִשְׁמַע וְלֹא יִגִּיד:

י"ח. וְכָל הָעַם רוֹאִים מִלְּמַד שְׂלֵא הִיוּ בְּהֵם סוֹמִים: מִיכְלָל שְׁנֵי (ד' ר' ל"ה) אֲחָה הִרְאָת לְדַעַת מִלְּמַד שְׂלֵא הִיָּה בְּהֵן טַפְשִׁין: מִכְלָל שְׁנֵי (י"ט ח') וְיַעֲנוּ כָּל הָעַם יִחַדוּ מִלְּמַד שְׂלֵא הִיָּה בְּהֵן אֲלִמִּים: מִיכְלָל שְׁנֵי (ד' ר' ל"ז) מִן הַשָּׁמַיִם הַשְּׁמִיעֶיךָ אֶת קוֹלוֹ מִלְּמַד שְׂלֵא הִיוּ בְּהֵן חֲרָשִׁין: מִיכְלָל שְׁנֵי (ד' ר' כ"ט) אֲתָם נִצְבִּים מִלְּמַד שְׂלֵא הִיוּ בְּהֵן חֲנָרִים (ד): וּמִנִּיין שְׂלֵא הִיָּה בְּהֵן אֶחָד חוֹשֵׁשׁ בְּרֵאשׁוֹ וְחֹשׁ בְּשִׁינּוֹ תִיל (תה' ק"ה ל"ז) וְאִין בְּשִׁכְטוֹי מוֹשֵׁל: אֶת הַקּוֹלוֹת. כְּנוֹהֵג שְׁבַעוֹלָם מֵה שְׂאִי אִפְשֵׁר לְרֵאוֹת אֶת הַקּוֹל אֲבָל כֹּאן רֵאוּ אֶת הַקּוֹלוֹת וְזֹאת הַלְּפִירִים כֶּשֶׁם שְׂרֵאוּ אֶת הַלְּפִירִים כֶּךָ רֵאוּ אֶת הַקּוֹלוֹת (ה): וִירָא הָעַם. מֵה רֵאוּ כְּבוֹד גְּדוֹל רֵאוּ: ר' אֲלִיעֶזֶר אוֹמֵר מִנִּיין שְׂרֵאֲתָה שְׂפַחָה בִּישְׂרָאֵל מֵה שְׂלֵא רֵאָה גְּדוֹל שְׁבַנְבְּיָאִים (ו) שְׁנֵי וִירָא הָעַם מֵה רֵאוּ כְּבוֹד גְּדוֹל רֵאוּ: וִינוּעוּ. אִין לְשׁוֹן נִיעָה אֵלֵּא מִירוֹף כֵּן הוּא אוֹמֵר (ישׁע' כ"ד י"ט) נוּעַ תְּנוּעַ הָאָרֶץ כְּשִׁכּוֹר וְאוֹמֵר (ישׁע' ז' ב') וִינַע לְכָבוֹ וְלִכְבוֹ עִמּוֹ כְּנוּעַ עֲצִי יַעַר מִסַּנִּי רוּחַ: וְיַעֲמְדוּ מִרְחוֹק. לָמָּה אֲנִי צָרִיךְ וְהֵלֵא כְּבֹד נִאֲמַר (פס' ב"א) וְיַעֲמַד הָעַם מִרְחוֹק שֶׁהִיוּ הוֹלְכִין שְׁנֵים עֶשֶׂר מִיל וְחוֹרִין שְׁנֵים עֶשֶׂר מִיל עַל כָּל דְּבַר וְדָבָר (ז):

(ט) כֵּן הוּא זְנוּכְלִתָּא נְחָס' סִיר פ' ה' פְּסוּק יִיד יִדּוֹ גְּלִילִי זֶהָ, אֲצֵל זִירוּסְלַנִּי טְקִלִּים פִּיו הִיא וְסוּעָה פִּיָּה הִיָּב צַסֵּס חֲנִי' בֶּן אֲחִי ר' יִסְרוּעַ. (ת) ע' וְנִכְלִתָּא מִס' סִיר סֵס וִירוּסְלַנִּי סֵס וְסוּעָה רִצָּח פּוּנִיז, וְע' סוּיָת דְּרִצָּח חִיב ס' הַקְּמוּט. (ח) וְנִכְלִתָּא. (ג) מוֹנָח צַפְסִי רִצָּחִי סִכִּיָּה צַסֵּס חֲנִי חֲזָקִי, וְכִכֵּר כְּחִבְנוּ סַתְנָא דְּרִצָּח חֲזָקִי חוֹל וְנִכְדֵּסְצִי. (ד) כָּל זֶה זְנוּכְלִתָּא. (ד) ע' וְנִכְלִתָּא. (ה) ע' וְנִכְלִתָּא רִיס פִּיָּט. (ו) ע' וְנִכְלִתָּא לְעִילִי סִירָתָא פ' זֵס אֲלִי סְאֲמַר ר"ח כְּעִין זֵס. (ז) וְנִכְלִתָּא.

ק"ב ג') מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים (ל) ומלכות הרשעה דכתיב (ישעי' מז' י"ג) נלאת ברכ עצתיך יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים הגה היו כקש אש שרפתם :

ט"ז. לא תגנב מיכלל שני (כ"א ט"ז) וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת עונש שמענו אוהרה מניין ת"ל לא תגנב הרי זה אוהרה לגונב נפש(מ) : אחד הגונב את האיש או את האשה את הגדול או את הקטן אפלו קטן בן יומו הרי זה חייב(ג) : ולענין ממון הוא אומר (ויק' י"ט י"ז) לא תגנובו הרי זו אוהרה לגניבת ממון(ס) :

ט"ז. לא תענה ברעך עד שקר אין שקר אלא מברה כאיוה צד הפקיד לו זהב לא יאמר לו מרגלית מרגלית לא יאמר לו זהב : מכלל שני (דב' י"ט י"ט) ועשיחם לו כאשר זמם לעשות לאחיו אם ממון ממון אם מכות מכות אם עונשין עונשין עונשין עונש שמענו אוהרה מניין ת"ל לא תענה ברעך עד שקר(ע) :

י"ז. לא תחמד ולהלן הוא אומר (דב' ה' י"ח) לא תתאוה לחייב על תאוה בפני עצמה ותמדה בפני עצמה מניין התאוה אדם סופו לחמוד שני לא תתאוה ולא תחמוד : מניין חמד אדם סופו לגזול שני (מיכ' ב' ב') וחמוד שרות וגלול(פ) : תאוה בלב וכן הוא אומר (דב' י"ב כ') כי תאוה נפשך : וחמוד במעשה וכן הוא אומר (שם ו' כ"ה) לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך(צ) : יכול לא יתאוה על בחו ליטלה ת"ל אשת רעך מה אשת רעך שהיא אסורה לך אף כל דבר שאסור לך : אי מה אשת רעך שחייבין עליה מיתת בית דין אף אין לי אלא דבר שחייבין עליו מיתת בית דין ת"ל ביתו ושדהו (ע' דב' ה' י"ח) או מה אלו מיוחדין שנקנין בכסף ובשטר ובחוקה אף אין לי אלא דבר שנקנה בכסף ובשטר ובחוקה ת"ל עבדו ואמתו : או מה אלו מיוחדין דברים שהן בקרקע אף אין לי אלא דבר שהוא בקרקע ת"ל שורו וחמורו(*) או מה אלו מיוחדין ששמירתן עליך(ק) אף אין לי אלא דבר ששמירתו עליך מניין לא יתאוה למקלו ולא יתאוה למנעלו ולא יתאוה לפגמחו ת"ל וכל אשר לרעך : יכול לא יאמר לאוי(ר) עיני כעיני לאוי שערי כשערו ת"ל שורו וחמורו עבדו ואמתו ביתו ושדהו מה אלו מיוחדין דברים שאפשר להן לבא תחת ירך וחכירך חסרין אף אין לי אלא דבר שאפשר לו לבא תחת

(ג) ערכין ט"ו ע"ב (ו) נכילתא. (ז) סנהדרין פ"ה ע"ב. (ח) נכילתא. (ט) נכילתא. (ע) נכילתא. (פ) מוצא צבי הנוטף לרמזים ל"ח רס"ו נטס נכילתא. (ו"ט) פ"ח מ"ה' נזילה ה"י ומ"י ומ"ע טס. ומינוך ונלוס טע"ז. (ז) ע' נכילתא סוף פ"ח. (ק) טלחה ונלוס נטמס טלא ילכו וזיקה ע"י נטסה ריס צנא קנא. (כ) כמו הלואי.

(*) כתב ע"ז הרב מו"ה ארי" מרובי אבדק"ק ראדנין וז"ל : ותמוה לכאורה דמאי קאמר מתחלה אין לי אלא דבר שנקנה בכסף שו"ח ת"ל עבדו ואמתו דשמעו אף דברים שאין נקנין בכשו"ח והרי קו"ל קידושין כ"ב ע"ב דעבד כנעני הוי בקרקע לענין קנין כשו"ח. גם אי אין נקנין בכשו"ח אמאי אמר אח"ז דהן בקרקע, לכן נלע"ד להפוך הגי' וצ"ל אי מה אלו מיוחדים שהן בקרקע אף אין לי אלא דבר שהוא בקרקע ת"ל עבדו ואמתו אי מה אלו מיוחדין שנקנו בכשו"ח אף אין לי אלא דבר שנקנה בכשו"ח ת"ל שורו וחמורו. וכוה יבואו דברי המכילתא על מוכנם כהלכה. עכ"ל. והנה אף שדבר חכמה דבר הרב ג"י מ"מ קשה לי להגיה הגהה גדולה כזו דאינו מובן האיך נכשל הסופר בטעות כזה. וע"כ נראה ליישב הגי' שלפנינו דכוונת המכילתא דביתו ושדהו אינן נקנין רק בכשו"ח ולא במשיכה והגבהה משא"כ בעבד שנקנה גם במשיכה ולר"ש גם בהגבהה כממלטין כראיתא בקידושין שם ולקמן כ"א כ"ו.

תִּלְ לֹא תִנְאֵף: מִנִּיחַן הָאוֹכֵל בִּקְעָרוֹ וְרוֹאֵה אֶת עֲצָמוֹ כְּאֵלוֹ אוֹכֵל בִּקְעָרָה שֶׁל חֲבִירוֹ וְהִיא שׁוֹתָה בְּכּוֹסוֹ וְרוֹאֵה עֲצָמוֹ כְּאֵלוֹ שׁוֹתָה בְּכּוֹסוֹ שֶׁל חֲבִירוֹ הִיא זֹה מִתְרָה תִּלְ לֹא תִנְאֵף (ב): דִּיא לֹא תִנְאֵף לֹא תִינְאֵה בַאֲפֵ (ג) מִיכָאן [אִמְרוּ] אֲסוּר לְהִירִיחַ בְּשָׂמִים שְׁעַל עֵירוֹה מִן הָעִירִיּוֹת: דִּיא לֹא תִנְאֵף אֶל תִּנִּיחַ אֶת הָאֵף שִׁיבָא לְעוֹלָם (ד): דִּיא לֹא תִנְאֵף מְרוּבַע (ה) שְׁלֹא יִנְאֵף לֹא בִיד וְלֹא בְּרַגְלָא וְלֹא בְּעֵין וְלֹא בְּלִבָּא (ו): וּמִנִּיחַן שְׁהִיד מוֹנֵה דְכֹתִיב (יִשְׁעִי א' ט"ו) יִדְיִכֶם דְּמִיִּם מְלֹאוּ (ז): וּמִנִּיחַן שְׁהִרְגִלִים מוֹנֵה דְכֹתִיב (מְשָׁלִי י"ט ב') [וְאִין] בְּרַגְלִים חוּטָא (ח): וּמִנִּיחַן שְׁהִיעִינִים וְהִלֵּב מוֹנִיחַ דְכֹתִיב (בְּמִי ט"ו לִיט) וְלֹא תִתּוּרוֹ אַהֲרִי לְכַבְּכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אִתְּם זִנִּים אַחֲרֵיהֶם: קִשְׁהָ הִיא הוֹנֵת שְׁלֹא נִיטְלוֹ עֲשָׂרִים וְאַרְבַּעָה תְּכַשְׁיטִין אֲלֵא עַל יוֹדֵה דְכֹתִיב (יִשְׁעִי ג' ט"ו) וְיֹאמֵר ה' יַעַן כִּי גִבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן וְתִלְכַנְהוּ נְטוּיִת גְּרוֹן וּמִשְׁקֵרוֹת עֵינַיִם: נְטוּיִת גְּרוֹן שְׁהִיוּ מְהַלְבִּיחַן קִצְרָה בֵּין אֲרוֹכוֹת וְאַרְכוּכָה בֵּין שְׁתֵּי קִצְרוֹת: וּמִשְׁקֵרוֹת עֵינַיִם שְׁהִיוּ סוּקֵרוֹת עֵינַיִהֶם בְּסִקְרָה: הַלּוֹךְ וּשְׂפוּף תִּלְכַנְהוּ בְּכַתִּי יָד שְׁלָהֶם: וּבְרַגְלֵיהֶן תִּעַכְסְנָה שְׁלִפְיָהוֹת מְלֹאוֹת אִפְרָסְמִין מִנִּיחַת חַתָּה עֲקִבְהֶן כְּרִי שִׁיחֵיהָ רִיחָן גְּדוּף מְהוּא אֹמֵר שֵׁם (שֵׁם י"ח) בְּיוֹם הַהוּא יִסֵּר ה' אֶת תְּפֹאֶרֶת הָעֵכָסִים וְהַשְּׁבִיטִים וְהַסְּהֵרוֹנִים: הַנְּטִיפוֹת וְהַשְּׂרוֹת וְהָרַעְלוֹת: הַפֹּאֲרִים וְהַצְּעָרוֹת וְהַקְּשׁוּרִים וְכַתִּי הַנֶּפֶשׁ וְהַלְחָשִׁים: הַטְּבָעוֹת וְנוֹמֵי הָאֵף: הִרִי שְׁלֹשָׁה עֲשָׂר תְּכַשְׁיטִי זֶהֱב וְכֶסֶף: הַמַּחְלָצוֹת וְהַמְעַטְפוֹת וְהַמְטַפְּחוֹת וְהַחֲרִיטִים: וְהַגְּלִיזוֹנִים וְהַסְּדִינִים וְהַצְּנִיפוֹת וְהַרְדִּידִים: וְהִיא תַחַת בְּשֵׁם מִקֵּי הִיא וְתַחַת נִקְפָה וְתַחַת מַעֲשֵׂה מַקְשָׁה קִרְחָה וְתַחַת פְּרִיגִיל מִהַגְּרוֹת שֶׁקֵּ בִי תַחַת יוֹפֵי הִיא אַחַד עֲשָׂר תְּכַשְׁיטִי בְּגָדִים (ט): קִשְׁהָ הִיא הוֹנֵת שְׁהִירִיחַן הַקְּבִיבָה לְנִכְבִּיאֵי הַשְּׁקָר עַל הַכֵּל חוּץ מִמֶּנָּה וּמִי הֵן אֵלוֹ זֶה אַחֲבָב בֶּן קוּלִיָּה וְצַרְקִיָּה בֶן מַעֲשִׂיָּה שְׁנֵי (יִרְמִי כ"ט כ"ג) יַעַן אֲשֶׁר עָשׂוֹ נְבִלָּה בִּישְׂרָאֵל וַיִּנְאֲפוּ: אֶת נְשֵׁי רֵיעֵיהֶם מֵהָ הִיוּ עוֹשִׂין הִיא אַחֲבָב אֹמֵר לְאִשָּׁה הַשְּׁמַעִי לְצַרְקִיָּה וְאֵת יוֹלְדֹתָ נְבִיא: וְצַרְקִיָּה אֹמֵר לָהּ כֹּה אָמַר ה' הַשְּׁמַעִי לְאַחֲבָב וְאֵת יוֹלְדֹתָ נְבִיא: כְּמִלְאֵת שְׂפָתַי יִצַּר לוֹ (אִיּוֹ כ' כ"ב) כֹּד מִטַּת שְׁעַתְהוֹן עָשׂוֹ בֶן בְּכַתּוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר וְכִיּוֹן שְׁהִרְגִישׁ בְּהֵן אִמְרָ אֱלֹהִיחֶם שֶׁל אֵלוֹ שׁוֹנָא זְמָה הוּא: מִיד הַכִּיד בְּהֵן שְׁהֵן נְבִיאֵי שְׁקָר שֶׁלַּח וְהִבִּיא אוֹתָן אִמְרוֹ לוֹ אִמַּת דְּבַרְיֵנוּ וְנִבְיאֵי אִמַּת אֲנַחְנוּ אִמְרָ לָהֶם יֵשׁ לִי לְבָרוּק אֶת נְבִיאֵי הָאִמַּת שְׁהִרִי הַשְּׁלַכְתִּי מֵהֶם לְאוּרָ וְנִיַּצְלוּ חֲנִיָּה מִישָׁאֵל וְעוֹרִיָּה אֵף אֲנִי אֲבָרוּק אֲתֶכֶם אִמְרוֹ אֲתָן הִיוּ שְׁלֹשָׁה וְאַנְחָנוּ שְׁנַיִם אִמְרָ לָהֶם בַּחֲרוֹ לְכֶם מִי שְׁתַּרְצוּ: אִמְרוֹ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצֶדֶק הַכְּהֵן: עֲשֵׂה לָהֶן טִינָן גְּדוֹל וְנַתַּן בַּתּוֹכָן וְהַסִּיק תַּחְתֵּיהֶן הֵן נִשְׂרַפוּ שְׁנֵי (ע' יִרְמִי כ"ט כ"ב) וְלִקַּח מֵהֶם קִלְלָה לְכָל גְּלוֹת יְהוּדָה לְאִמְרָ יִשְׁיַמְךָ אֱלֹהִים כְּצַרְקִיָּה וְכַאֲחֲבָב אֲשֶׁר קָלַם מִלֶּךְ כְּבַל בְּאִשׁ: וְיְהוֹשֻׁעַ נִיַּצַּל דְּכֹתִיב (זְכַרִי ג' ב') הֲלֹא זֶה אֹדֵר מוֹצֵל מֵאִשׁ (י): קִשְׁהָ הִיא הוֹנֵת שְׁהִיא אַחַד מִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים שְׁפִירֵשׁ בְּהֵן הַכְּחוּב גִּיהֶם וְאֵלוֹ הֵן הַבָּא עַל אִשָּׁה אִישׁ וּבְעַל לְשׁוֹן הָרַע וּמִלְכוֹת הָרַשְׁעָה: הַבָּא עַל אִשָּׁה אִישׁ (כ) שְׁנֵי (מְשָׁלִי ו' כ"ו) הִיחַתָּה אִישׁ אִשׁ בַּחֲקִיךָ וּבְגַדְרֵיךָ לֹא תִשְׂרַפְנָה כֶּן הַבָּא אֶל אִשָּׁה רַעְהוֹ לֹא יִקְהָ כֵּל הַנוֹנֵעַ בָּהּ: וּבְעַל לְשׁוֹן הָרַע דְּכֹתִיב (תָּה)

(3) כְּדִרִים כ' ע"ג. (ג) נוֹצָא צִפִּי הַסְּטָנוֹת לְנוֹצָאִים סְנַסְדִּין פ"ז וּנ"ד, וְע' פִּכ"א נוֹס' אִסְכּוּרֵי צִיָּאָה ס"ג. (ד) פִּסִּי דְכֹתִי פ' כ"ד, צְנַדְצַר דְכַס פ"י צ'. (ה) אֲרַבְעָ אוֹמִיּוֹת. (ו) ע' דְכַס י"ג ע"ג, וְע' פִּיר סָס, וְיִקְרָא דְכַס פִּכ"ב י"ג. (ז) דְכַס סָס. (ח) ע' עִירוֹנִין ק' ע"ג. (ט) ע' שְׁבַת סִיב ע"ג, יוֹנוֹל ע' ע"ג, פִּס' דְר"כ פִּסְקָא י"ז, פִּסְקָא דְכֹתִי פִּלִּיא, וְיִיר פִּטְיִז, וְנִדְרָם פִּי סוּרוֹ טוּמָא, וְלַעֲנִין כִּיד תְּכַשְׁיטִין ע' טוּמָת דְכַס פִּמִּיא: כֵּלָּה זֶה מִקְּשָׁטָה כְּכִיד מִיִּנִי תְּכַשְׁיטִין. (י) ע' סְנַסְדִּין ל"ג ע"א, תַּחְמוּמָא וְיִקְרָא ו', הוֹלָאָת דְכַסִּי וְיִקְרָא אוֹתִי פִּס' דְר"כ כ"ה. (כ) ע' סוּטָה ד' ע"ג.

י"ב. כבוד את אביך ואת אמך כבוד זה אינו יודיע שהוא כשהוא אומר (משלי ג' ט') כבוד את ה' מהונך: אומר מעתה מאכיל ומשקה ומלביש ומכסה ומציא ומכניס(ט): ר' שמעון בן יוחאי אומר גדול כבוד אב ואם שהשוה הקביה כבודן לכבודו ומוראן למוראו: כתיב כבוד את ה' מהונך וכתיב כבוד את אביך ואת אמך: כתיב (דב' ו' י"ג) את ה' אלהיך תירא וכתיב (ויק' י"ט ג') איש אמו ואביו תיראו. כתיב (ויק' כ"ד ט"ו) ונקב שם ה' מות יומת וכתיב (כ"ט י"ז) ומקלל אביו ואמו מות יומת אבל הכאה אי אפשר בלפי מעלן וכן הדין מפני ששלשון שותפין בו אביו ואמו והקביה(ע): ד"א כבוד את אביך ואת אמך את אביך. לרבות אשת אביך: ואת אמך. לרבות בעל אמך וכשהוא אומר ואת אמך לרבות אחיך הגדול שחייב לנהוג בו כבוד ואינו חייב בכבוד אשת אביו אלא כל זמן שאביו קיים: וכן אינו חייב בכבוד בעל אמו אלא כל זמן שאמו קיימת אבל לאחר מיתתן אינו חייב בכבודן(ע): למען יאריכון ימך על הארמה. ולא בגולה ולא בחושבות(צ):

י"ג. לא תרצח מכלל שני (במי ל"ה ט"ז) מות יומת הרוצח למדנו עונש אוהרה מניין ת"ל לא תרצח(ק): מניין אמר הריני רוצח על מנת ליהרג הרי זה מותרה ת"ל לא תרצח: מניין ליוצא ליהרג ואמר הריני רוצח הרי זה מותרה ת"ל לא תרצח: ד"א לא תרצח לא תתיר דמו של רוצח(ר): לא תרצח לא תעשה הרם שיהיה צוות(ש) עליך: קשה היא שפיכות דמים שאין לה כפרה אלא רציחה שני (במי ל"ה ל"ג) ולאריץ לא יכפר להם אשר שפך בה כי אם ברם שושכו: וכן את מוצא כשהרג שאול נוב עיר הכהנים והשמיר את הגבעונים שהיו שם שהוא אומר (ע' ש"ב כ"א א') ויהי רעב בימי דוד שלוש שנים וישאל דוד בה' ולמה לא שאל אלא לאחר שלוש שנים אלא שבשנה ראשונה אמר להם צאו וראו שמה יש בכם עובדי ע"ז שהגשמים נעצרים בעון ע"ז שנאמר (דב' י"א ט"ז) השמרו לכם פן יפתה לבכם וסרתם ועברתם אלהים אחרים וגו' והרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר יצאו וברקו ולא מצאו: שנה שנייה אמר להם צאו וראו שמה יש בכם מגלי עריות שהגשמים נעצרים בעון גלוי עריות שני (ירמ' ג' ג') וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך יצאו וברקו ולא מצאו: שנה שלישית אמר להם צאו וראו שמה יש בכם פוסק צדקה ברבים ואינו משלם שהגשמים נעצרים בעון מי שפוסק צדקה ואינו משלם שני (משלי כ"ה י"ד) נשיאים רוח ונגשם אין איש מתהלל במתת שקר יצאו וברקו ולא מצאו: מיכאן ואילך אינו אלא שפיכות דמים מיד שאל באורים ותומים (ש"ב כ"א א') ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים (ח) אם כן להורג גר קל וחומר אחד מישראל:

י"ד. לא תנאף מכלל שני (ויק' כ"י י') מות יומת הנואף והנואפת למדנו עונש אוהרה מניין ת"ל לא תנאף(א): מניין אמר הריני נואף על מנת ליהרג הרי זה מותרה

(ט) ונכילתא קידושין ל"א ע"ב. (ע) ונכילתא צטס רבי וצפ"ר פ' כ"ג—כ"ד צטס חגי' ט"כ"י. ועי' קידושין ל' ע"ב צטס ח"ה. והוא ת"כ קדשים. (פ) כחצות ק"ג ע"א. (ג) חצותות הן נקוונות שהיהודים נתייסנו סס צט"ל כנו אלכסנדריא טל זנרים ורונני. (ק) ע' ונכילתא. (ר) דריש נטריקון לא חמיר (לסרוג) רולח עד עונדו למשפט. (ט) ל"ל זנרת, ודריש לא חגריה. סהרס חוסס כל זונן סהרונח מי כנסופר צפסיקתא רצתי ע' כ"ה. ועיי"ש. (ח) ע' נדרש טנואל פ' כ"ה. יצנוות עיי"ש ע"ב. (ח) ונכילתא.

ועברך ואמתך. יכול בעבר ואמה [העברים] ואינו כמוך (ה) ואיזה זה עבר ואמה החושבים (ו): ובהמתך. למה אני צריך אם לומר שלא יעשה בה מלאכה הרי כבר נאמר לא תעשה כל מלאכה מה ת"ל ובהמתך שלא ישביר אדם בהמתו לגוי ולא ישאלנו ושלא תצא במשווי בשבת (ז): וגרך אשר בשערך. אם בנר צדק הכתוב מדבר כבר אמר (במ' ט"ו ט"ז) הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר הא מה אני מקיים וגרך בנר תושב הכתוב מדבר שהוא שבירו ולקטמו של ישראל שלא יניחנו לעשות לו מלאכה בשבת אבל לעצמו ומדעת עצמו עושה (ח):

י"א. כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וכי לששה ימים נבראו והלא כבר נאמר (תה' ל"ג ו') בדבר ה' שמים נעשו אם כן למה נאמר כי ששת ימים עשה ה' את השמים אלא להפרע מן הרשעים שהן מאבדין את העולם שנברא לששה ימים וליתן שכר טוב לצדיקים שהן מקיימים את העולם שנברא לששה ימים (ט): ד"א כי ששת ימים עשה ה' וגו' על שום שלשה דברים ניתנה להן שבת לישראל על שום יציאת מצרים דכתיב (דב' ה' ט"ו) וזכרת כי עבר היית בארץ מצרים: ועל שום כי ששת ימים עשה ה' וגו' ועל שום וינה ביום השביעי (י): את הים ואת כל אשר בהם. ים בכלל מעשה בראשית היה אלא מגיד שיש שבח בים כנגד כל מעשי בראשית: כיוצא בו אתה אומר (תה' ק"ד כ"ו) ליתן זה יצרת לשחק בו והלא ליתן בכלל מעשים שבים היה אלא מגיד שיש שבח בליתן כנגד כל מעשים שבים (כ): וינה ביום השביעי. מלמד שלא נברא הנחה אלא עד יום השביעי: ד"א וינה ביום השביעי וכי יש לפניו עמל ויגע והלא כבר נאמר (ישעי' מ' כ"ח) לא ייעף ולא ייגע איב למה נאמר וינה אלא להפרע מן הרשעים שהן מאבדין את העולם שנברא בעמל ויגע ד"א וינה והלא דברים קל וחומר ומה אם מי שאמר והיה העולם כ"ה שאין לפניו עמל ויגע הכתיב על עצמו וינה: אדם שכתוב בו (איוב ה' ז') כי אדם לעמל יולד על אחת כמה וכמה יהא חייב להיות נח בשביעי (ל): על כן ברח ה' את יום השבת ויקדשהו. כמה בירכו וקדשו בירכו במן וקדשו במן: בירכו במן בכל יום הוא אומר (ט"ו ט"ז) עמר לגלגלת ובשבת הוא אומר (ט"ז כ"ב) שני העמר לאחד: בכל יום הוא אומר (ט"ז כ"ג) וירם תולעים ויבאש ובשבת הוא אומר (ט"ז כ"ד) ולא הכאיש ורמה לא היתה בו (מ): ר' שמעון בן יהודה איש כפר עיכוס אומר בירכו במאורות וקדשו במאורות: בירכו במאור פניו של אדם וקדשו במאור פניו של אדם ואע"פ שנתקלקלו מאורות מערב שבת לא לקו עד מוצאי שבת: ואע"פ שנתקלקל מאור פניו של אדם מערב שבת לא לקה עד מוצאי שבת כן הוא אומר (ישעי' ל" כ"ו) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים אמר לו ר' יוסי מה אני צריך והלא כבר נאמר (תה' מ"ט י"ג) ואדם ביקר כל ילין לא לן כבודו עמו אלא בטל כבודו ונמשל כבהמות נדמו אמר לו אין הגורה היתה מערב שבת ולא לן עד שנגורה עליו גורה ולא לקה עד מוצאי שבת (נ):

(ה) נתנייה ופטיטא סלריך לשבות צנח. (ו) עזדים כנענים ערלים וטלח טזלו סדינס כגר תוסב ונפני סקבלו ז' גולות בני נח (דנענדים טנינווליס וטזלו פטיטא דתיינין לשבות) ותייכי טעוטיין מללכס ליסרלל, דלעלמן טרי, ע' כתיחות ט' ע"ל ויננות מ"ח ע"ב. (ז) וננולר צע"ז ט"ו ע"ל ונצבת פרק צנה צהנה. (ח) יננות מ"ח ע"ב, וע"ס צל"א"ש. (ט) פס' דנתי פ"ג וע' צ"ר פ"י. (י) טינות הדס וניגעו דללקמן. (כ) פס' דנתי פ' כ"ג, (ל) מנללחא. (מ) פס' דנתי פ"ג, וע' מנללחא. (נ) ע' פס' דנתי פ"ג, ז"ר פ"א ונכיללחא.

מיתה (ג) ובשעת מלאכה טמאים ובעלי מומין מותרין להזנס (ס): ששת ימים ועבוד ועשית כל מלאכתך. זו היא שביט שמאי אומרין אין שורין דיו וסמנין וכרשינין אלא כדי שישרו מבעוד יום: ואין פורשין מצודות חיה ועופות אלא כדי שיצורו מבעוד יום: ואין פוענין בקורת בית הבר ובעיגולי הגת אלא כדי שיוכנו מבעוד יום: ואין פותקין מים לגנות אלא כדי שתתמלא מבעוד יום: ואין נותנין בשר בצל ובציה על גבי האש ולא תבשיל לתוך התנור אלא כדי שיצולו מבעוד יום ובית הלל מתירין בכולן אלא שביט שמאי אומרין ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך שיהא מלאכתך גמורה מערב שבת: ובית הלל אומרין ששת ימים תעבוד עושה אתה כל ששה ושאר מלאכתך היא נעשית מאליה בשבת (ע): ועשית כל מלאכתך שיהא בשבת כמי שאין לו מלאכה (ס):

י. ויום השביעי שבת אין לי אלא מצות עשה מצות לא תעשה מנין ת"ל לא תעשה כל מלאכה: אין לי אלא מצות עשה ומצות לא תעשה מיתה מנין ת"ל (ל"א ט"ו) כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת עונש שמענו ואזהרה לא שמענו ת"ל (שם ט"ו) ושמרו בני ישראל את השבת: אין לי אלא עונש ואזהרה למלאכת יום: עונש ואזהרה למלאכת לילה מנין ת"ל (ויק' כ"ג ל"ב) מערב עד ערב אם אינו ענין ללילי יום הכפורים תנהו ענין ללילי שבתות (ז): אין לי אלא מצות עשה ומצות לא תעשה מיתה מנין ת"ל (ל"א י"ד) מתלליה מות יומת: שבת לה אלהיך. [שבות מן המחשבה] (ק) מיכאן אמרו לא יטייל אדם בשדה בשבת לירע מהיא צריכה (ר) ולא במרחץ לרחוץ בה מחשיכה וכל חשבונות שצריך להן בין שעברו בין שעתידין לבוא אין מחשבין אותן בשבת (ש): לא תעשה כל מלאכה. יכול לא יקנב את הירק ולא ידיח את הכלים ולא יציע את המטות ת"ל מלאכה: נאמרה כאן מלאכה ונאמרה מלאכה במשכן מה מלאכה האמורה במשכן מלאכה שיש עמה מחשבה אף כאן מלאכה האמורה בשבת מלאכה שיש עמה מחשבה: וכולי כי היכי דכתיבא לעיל (ח): אתה ובנך ובתך. יכול בנו ובתו (מ) הגדולים כשהוא אומר אתה הרי בנו ובתו הגדולים אמרין מה ת"ל בנך ובתך אלו בנו ובתו קטנים (א) שלא יאמר לבנו קטן הכנס לי כלי זה מן השוק הכנס לי כלכלה זה מן השוק: קטנים הבאין לככות אין שומעין להן שאף הן נצטוו על השביתה (ב): יכול יחזר אחריהן שלא ישברו חרסים שלא ינתוו צרוות ת"ל אתה מה אתה מדעת עצמך מלאכת עצמך אף הן מדעת עצמן מלאכת עצמן (ג): יאמר בן מה ת"ל בת מפני שיש בכך מה שאין בבת ויש בבת מה שאין בכך: בן אביו חייב בו מצוות למולו לפדותו וללמדו תורה וללמדו אומנות ולהשיטו על פני המים ולהשיאו אשה מה שאין בבת: בת אביה (חייב) [וכאן] במציאתה ובמעשה ידיה ובחפר נדריה מה שאין כן בכך: הא מפני שיש בכך מה שאין בבת וכבת מה שאין בכך צריך לומר בכך ובצריך לומר בבת (ד):

(ג) כדדכשינן צ"כ ריש אחרי צכל עת זה יח"כ וע' ונחות כ"ז ע"ג. (ס) עי' עירובין ק"ה ע"א ורומי' צ"ג י"ד ע"א ד"ה שלא. (ע) עי' כל זה צנוטה ונתוספתא פ"ק דשבת וננוני' ס' י"ח ע"א ויש שם כוונה שנויים. (פ) ונכילתא. (ז) עי' ונכילתא דרשב"י ונקלח אחרינא. (ק) עי' ונכילתא. והכא דריש ונל', דנוקשה אינו ונכיר אלף ה', וכן צפסי דתני פ"ג. (ר) ויקרא רבה סוף פ"ד. (ט) שבת ק"ג ע"א וי"ג. (ת) פ' צ"א י"ב ט"ז (ל"ד 10). (א) ונכילתא. (ב) שבת ק"א ע"א. (ג) פ' כ"ז ע"א ונכילתא וננוני' הרי הוא עושה נדעת עלונו ואינו עושה לדעת אביו וננוני'. עי' שבת ק"א ע"א וננוני' ונכילתא דרשב"י ע"ג ונכילתא. (ד) ספרא אמור ספרא ח' ו'.

מעטה שחאה תשובה מכפרת על מצות עשה ועל מצות לא תעשה שיש בה קיום עשה: אמור מעטה כל שהוא מלא תשא ולמטה עבירות קלות ותשובה מכפרת וכל שהוא מלא תעשה ולמעלה עבירות חמורות ואין תשובה מכפרת (צ): יכול לא יהא יום כפורים מכפר תיל (ויק' ט"ז ל') כי ביום הזה יכפר עליכם:

ח'. זכור ושמור שניהם נאמרו לענין אחד מה שאי אפשר לפה לרבר ומה שאי אפשר לאוון לשמוע כן הוא אומר וידבר אלהים את כל הדברים האלה: ואומר (תה' ס"ב י"ב) אחת דבר אלהים שתיים זו שמעתי (ק): שמאי הוקן אומר זכרה עד שלא חבוא ושמרה משתכבוא: ואמרו עליו על שמאי הוקן שלא היה זכרון השבת זו מתוך פיו לקח חפץ טוב אמר זה לשבת: כלי חדש אמר זה לשבת (ר): ואמרו על שמאי הוקן כל ימיו היה אוכל בכבוד שבת מצא בהמה נאה אומר זו לכבוד שבת: מצא אחרת נאה ממנה מניח את השנייה ואוכל את הראשונה: אבל הלל הוקן מרה אחרת היתה בו שכל מעשיו לשם שמים דכתיב (תה' ס"ח כ') ברוך ה' יום יום (ש):

זכור וזכריהו על הכוס (ח) מיכאן שאין מקדשין אלא על הכוס של יין: דיא זכור ושמור זכרה עד שלא תיכנס ושמרה משתיכנס מיכאן שמוסיפים מחול על קודש בכניסתה וביציאתה (א): דיא זכור ר' יהודה בן בתירא אומר מנין שנשאתה מונה הוי מונה אחד בשבת ושני בשבת ושלישי בשבת רביעי בשבת חמישי בשבת וערב שבת ת"ל זכור (ב): את יום. אין לי אלא יום לילה מניין ת"ל לקדשו (ג): מה ת"ל יום כבוד יום קודם לכבוד לילה (ד): לקדשו. בלילה קדשו: מניין שאם לא קידש בלילה מקדש והולך כל יום ת"ל זכור את יום השבת לקדשו (ה): אם אין לו אלא כוס אחד קדושת היום קדמת לכבוד יום ולכבוד לילה (ו): דיא לקדשו במה אתה מקדשו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה (ז) שלא תהא סעודהך של שבת כסעודת החול ולא עשיפתך של שבת כעשיפתך בחול (ח): ומניין שאפלו עני לא יהא מאכלו של שבת כמאכל החול (ט) ת"ל זכור את יום השבת לקדשו:

ט'. ששת ימים תעבד רבי אומר הרי זו גורה אחרת שכשם שנצטוו ישראל על מצות עשה של שבת כך נצטוו על המלאכה (י): ר' אלעזר בן עזריה אומר גדולה מלאכה שלא שרת שכינה בישראל עד שעשו מלאכה שני (כ"ה ח') ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (כ): ר' יוסי הגלילי אומר גדולה מלאכה שלא קנס המקום מיתה על אדם אלא מהוך בטילה שני (ברא' כ"ה י"ז) ויגוע וימת ויאסף אל עמיו (ל): ר' עקיבה אומר גדולה מלאכה שהרי נהנה שוה פרוטה מן הקדש מביא מעילה והומשה ומביא אשם בשתי סלעים והפועלין שהיו עושין בהקדש נוטלין שכרן מתרומת הלשכה (מ): ר' שמעון אומר גדולה מלאכה שאפילו כהן גדול נכנס ביום הכפורים שלא בשעת עבודה חייב

(ג) ע"י ונכילתא ויוונא פ"ו ע"א ותוספתא ט"ז פ"ד. (ק) ע"י ג' 108 הערה ט'.
 (כ) ונובא דרזנזין לטעות כ"ח ד'סס ונכילתא אחרת. (ט) ונכילתא וזילא ע"י ע"א.
 (ח) פסחים ק"ו ע"א. (ז) ע"י ספרא אמור פרק י"ד ור"ס ט"ו ע"א. (ג) ע"י ונכילתא ורזנזין ופסי דבתי פ' כ"ג. (ג) ע"י פסחים ק"ו ע"א. (ד) תוספתא זכרות ג' ח', פסחים ק"ה ע"א. (ה) פסחים ט"ז. (ו) ט"ז. (ז) ע"י ונכילתא ז' פ"ט ושנת ק"י ע"א. (ח) שנת ק"י ע"א, ופסי דבתי פ' כ"ג. (ט) ע"י פסחים ק"י ע"א. (י) אבות דר"ב פ' י"א, וע"י הולאת רש"ז סעכטער נוסחא ז' פ' כ"א. (כ) זאלר"י פ"י"א ד'סס ר' טרפון. (ל) זאלר"י ד'סס ד'סס ר' יוסי. (מ) ע"י זאלר"י ט"ז, ונכוסחא ז' ט"ז ונאמר זה ד'סס ר' אליעזר.

שרה ואומר (ג' ט"ז) פקד פקדתי אתכם: ר' יהודה אומר כונס אני עונותיהם לירי ותולה עד ארבע דורות כיהוא בן נמשי וכן הוא אומר (מ"ב ט"ז י"ב) בני רביעים ישובו לך על כסא ישראל והיה לו בן (י). כתוב אחד אומר פוקד עון אבות על בנים וכתוב אחד אומר (ע' יחז' י"ח י"ט) אב לא ישא בעון הבן ובן לא ישא בעון האב אם היו אבות וכאין תולה להן ואם לאו אין תולה להן: מושלו משל לה"ד דומה לאחד שלוח מן המלך מאה מנה וכפר בו: ובא בן בנו ולזה מן המלך מאה מנה וכפר בו: לרביעי אין מליץ אותו מפני אבותיו שהיו כפרנין וכן הוא אומר (אי"ב ה' ז') אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו אל תהי קורא עונותיהם סבלנו אלא עונותינו סבלנו מי גרם לנו לסבול עונות נפשנו אבותינו שהיו כפרנין: פקד עון אבות על בנים. יכול על יוצא ירך בלבד ת"ל ועל בני בנים. יאמר זה שאלו בן הייתי אומר הא אין תולה אלא לבן בלבד מניין לשלשה וארבעה דורות ת"ל על שלשים ועל רבעים לשנאי: לשנאי. בזמן שתופסין מעשה אבותיהם (ג):

ו. ועושה חסד לאלפים יכול ליוצאי ירך בלבד ת"ל (דב"ו ז' ט') לאלף דור: יאמר זה שאלו בן הייתי אומר הא אינו עושה אלא לאלף דור ומניין לאלפים ולא לפי אלפים ת"ל ועושה חסד לאלפים: לאהבי. למי שעושה לפני מאהבה: ולשמרי מצותי. למי שעושה לפני מיראה: להודיעך כמה מעלות יש בין העושה מאהבה לעושה מיראה (ס) וללמדך שמדת הטוב מרובה יתר ממדת פורעניות על אחת חמש מאות: ד"א נאמר בספוק זה ארבעה לאוין למה כנגד ארבע מלכיות אמר הקב"ה לישראל ראו שלא ישעו אתכם לא תעשה כך לא תעשה כך: למה שאני עתיד ליפרע מהן בסוף דכתיב כי אנכי ה' אלהיך אל קנא פוקד עון אבות עונו של נבוכדנצר שהוא אב שלמלכיות על בנים זה בנו בלשאר: על שלשים זו מלכות מדי שכן הוא אומר (דנ"י ז' ה') ותלת עלעין בפומה: על רבעים זו מלכות יון שכתוב בה (שם ו') וארבעה רישין לחיותא: לשנאי זו מלכות אדום הרשעה שכתוב בה (מלא' א' ג') ואת עשו שנאתי: ואחר כך ועושה חסד לאלפים לאהבי מיכאן אתה למד שאין הקב"ה משרה שכינתו בציון עד שהוא נפרע מן האומות וכן הוא אומר (יוא' ד' כ"א) ונקיתי דמם לא נקיתי וה' שוכן בציון:

ז. לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא אין שוא אלא דבר שלא היה ולא נהיה ולא עתיד להיות: כי לא ינקה ה' (אלהיך). לתוך שנאמר בחורב (ע) תשובה ונקה: יכול תהא תשובה מכפרת ת"ל כי לא ינקה ה' (פ): אין זה קל וחומר מעתה שלא תהא תשובה מכפרת (אלא) על דבר שהיבין עליו מיתה לשמים: או על כל לא תעשה שבתורה לא תהא תשובה מכפרת ת"ל כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא: על זה אין תשובה מכפרת מכפרת היא על כל לא תעשה שבתורה: הרי זה קל וחומר

(ג) זככות ז' ע"א. (ס) ע"י ספרי דברים פי' ל"ב. (ע) שניות ל"ד ז' דכתיב ונקס לך ינקס ודכתיב ונקס הוא לנסים (יונא פ"ו ע"א). (פ) על לאו דלא תשא.

(* כאן העיר הרב הג"ל וז"ל: הנני מעיר דר' יהודה לשטתו בר"ה דל"ב ב' דר' יוסי אמר פקדונות ה"ה כזכרונות כגון וה' פקד את שרה וכגון פקד פקדתי אתכם וכדברי המכילתא אין פוקד אלא מזכיר כו' והיינו כו' יוסי אבל ר' יהודה אומר שם בר"ה פקדונות אינן כזכרונות ולכן חולק ג"כ כאן במכילתא עמ"ש אין פוקד אלא מזכיר אלא אומר כונס אני עונותיהם לירי כו' דמפרש פוקד מענין גניזה והטמנה כגון ופקד בבית (מ"ב ה' כ"ד) עכ"ל הרב הג"ל.

ד. לא תעשה לך מלמד שכל העושה ע"ז לעצמו עובר משום שתיים משום לא תעשה ומשום לך (ת): פסל. אין לי אלא פסל כשהוא אומר כל תמונה. לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות: אשר בשמים. לרבות שמים עצמה: ממעל. לרבות מלאכי השרת: ואשר בארץ. לרבות הרים וגבעות נחשים ועקרבים: מתחת. לרבות את התהומות: ואשר במים. לרבות את חיות הים ואת הדולפינין (א): מתחת. לרבות את השלשולין (ב): לארץ. לרבות ארץ עצמה: כשהוא אומר כל תמונה לא בדמותן ולא בדמות בכואה שלהן ולא חיות רעות ולא בדמות חיות שלמעלה: אם סופינו לרבות כולן מה ת"ל פסל אלא אם אחה עושה כן נמצאת פוסל עולם ממני והריני פוסל עולם ממך (ג):

ה. לא תשתחווה להם משתחווה אחה (להם) [לאדם] יכול אפלו נעבר כהמן ת"ל לא תשתחווה להם ולא תעבדם לא תשתחווה דרך עבודה (ד): לא תשתחווה להם השתחווה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה מה השתחווה מיוחדת מעשה יחודי וחיבוב עליה בפני עצמה בין שהוא עובדו בין שאינו עובדו: כך כל עבודה המיוחדת לשם אם עשה לע"ז חיבוב עליה בין שהוא עובדו בין שאינו עובדו (ה): ומה הן העבודות המיוחדות לשם וביחה וקטרו השתחווה ונסוך אם עבר בהן לע"ז אע"פ שאין דרך עבודתה בכך חיבוב (ו): ולא תעבדם. שלא יעבוד ע"ז כדרך עבודתה כגון שזורק אבן למרקלים או יפעור עצמו לפעור או יקריב שערו לכמוש (ז) או יעביר בנו למוֹלך וכיוצא בהן וכן הוא אומר (דב' י"ב ל') איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני הא אינו חיבב עד שיעבור כדרך עבודתה: נמצאו שלש כרתות בע"ז (ח) העובד אותה כדרך עבודתה: והעובד אותה באחת מארבע עבודות המיוחדות לשם אע"פ שאינו כדרך עבודתה: והמקבל עליו באלוה אע"פ שלא עבד (ט): ד"א ולא תעבדם שלא ירחיץ שלא יסוך שלא ינעיל שלא יכבד שלא ירביץ שלא ינשק שלא ינפף לאחד ממני ע"ז (י): כי אנכי ה' אלהיך. [מלמד שראו פנים שעתיד לשלם שכר צדיקים לעתיד לבא וכלפי שהנביאים משמיעים אותו בלשונות הרבה כתוב אחר אומר (דני' ו' ט') לבושה כתלג חויר וכתוב אחר אומר (ע' ישע' ס"ג ב) מדוע ארום לבושיך וכי יעלה על דעתך שלפי שעה הם רואים לכך נאמר ביחזקאל (א' א') ואראה מראות אלהים אמר להם הרבה ראיות ראיתי עד שובתי לקבל פני השיבינה] (ב): אל קנא. מלמד שראו פנים עתידות ליפרע מן הרשעים לעתיד לבא: אל קנא אל דיין אל קשה אל אכזרי: ד"א אל קנא וכי יש לפניו קנאה וכי נפרע על ידי קנאה הא אין נפרע לא על ידי אבן ולא על ידי חץ ולא על ידי חלקוק (ל) כויכול ההולך אחר [ע"ז] חילפתני בו: שאל אנריפס סבא את רבן גמליאל אין מתקנא לא בגדול ממנו ולא בכיוצא בו אלא בקטן ממנו (מ) וכן הוא אומר (ירמ' י"ז י"ג) כי שתיים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים אלו עזבו אותי מקור מים חיים עלובין היו על אחת כמה וכמה לחצוב להם בארות בארות נשברים אשר לא יכילו המים: פקר. אין פוקד אלא מזכיר וכן הוא אומר (ברא' כ"א א) וה' פקר את

(ח) ע' ספרא ריש קדשים פי אלהי וסכה לא תעשו לכם. (ט) כי נגליין: פי' לודת אדם זים, ועי' זכויות ח' ע"א ורש"י ע"ס. (ז) כ' נגליין: פי' חולעיים סנדקקע טיס, ועי' כ"ס כ"ד ע"ג. (ב) הריני מעריך מן העולם. (ד) סנהדרין ס"ח ע"ג. (ה) ע"י סנהדרין ס' ע"ג ולקון פ' ונשפטים כ"ג י"א זנוכילתא ז'. (ו) סנהדרין ס' ע"ג. (ז) ע"י רנצ"ס ס' סנונות ל"ח ו'. (ח) ע"י סנהדרין ס"ד ע"ג. (ט) ע"י סנהדרין ס"ג ע"א. (י) סנהדרין ס' ע"ג. (כ) הנוסגר הוספתי עפ"י מה שהציל ר' טודרוס הג"ל ג"ס ונכדעש"י. (ל) כ נגליין: פי' קלע. (מ) ע"י ונכילתא וע"ז כ"ה ע"א.

דיין: ד"א אנכי ה' אלהיך מלמד שהחזיר הקביה תורתו על כל אומות העולם ולא קבלו ממנו חזר לו אצל ישראל ואמר אנכי ה' אלהיך (ס): אשר הוצאתיך מארץ מצרים אפילו אין לי עליך אלא שהוצאתיך מארץ מצרים כדאי: מבית עבדים. אפילו אין לי עליך אלא שפדיתך מבית עבדים ד"י:

ג'. לא יהיה לך יכול לא יקיים לעצמו אבל יקיים לאהרים ת"ל לא יהיה: מה ת"ל לא יהיה לך מלמד שכל המקיים ע"ז לעצמו עובר משום שמים משום לא יהיה ומשום לך (ע): אלהים. יכול לפי שנקראו אלהים יכול יש בהן צורך לפני ת"ל אחרים (ס): ד"א מה ת"ל אלהים אחרים שלא יעשה אלוה של כסף ושל זהב ויאמר לא שקוין אלא לאלוה (צ) לא גילול אלא לאלוה ת"ל אלהים אחרים אע"פ שאין אתה מחזיק בו לשם אלוה אי אתה רשאי לקיימו: ד"א אחרים אחרונים באחרונה נעשו כן הוא אומר (דב' ל"ב י"ז) חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם (ק) לא הועילו לך ולא הועילו לאבותיך ולא הועילו כלום מימיהן: ד"א אחרים שמאחרין את הטובה מלבוא לעולם: ד"א אחרים שעושיין את עובדיהן אחרין (ר): על פני. לא בדמותי ולא בדמות שמי: ד"א על פני מלמד שמביאין אף לעולם (ש):

(ס) ע"י ומכילתא, ע"ז צ' ע"ב, פסיקתא דרנתי פ' כ"א. (ע) ע"י ומכילתא וספרא ריש קדשים שהצ"ח הדנוצ"י, ומכילתא שזכאן דלח כוונא ולי"ע. (פ) ע"י ויש ר' יוסי זמכילתא. (ז) כלוונא לשם שמים (*). (ק) מונא צ"ס ומכרסצ"י מ"י טודרוס הלוי ה"ל דף 1 הערה ע"י. (ר) ומכילתא. (ט) מונא ג"כ מ"י טודרוס צ"ס ומכרסצ"י.

(*) ע"ז כתב לי הרב מ"ה ר' אברהם אבא ש"ף ג"י: לא אדוני! אין הפירוש כן ומלמד שלא שמענו מעולם לעשות לשם שמים אלוה של כסף ושל זהב לא יתכן סיום דברי המכילתא ת"ל אלהים אחרים אע"פ שאין אתה מחזיק בו לשם אלוה "כלומר לשם שמים" ועל כרחק צ"ל דפי' לשם אלוה דסיפא היינו "לשם ע"ז" ולא לשם שמים וא"כ לא סיפא רישא ולא רישא סיפא ופשוט בעיני פ"י המכילתא כן שלא יעשה אדם אלוה של כסף ושל זהב ויאמר לא שקוין [פ"י אין אסור לעשות] אלא לאלוה [לשם ע"ז] לא גילול [פ"י אין אסור ומתועב לעשות] אלא לאלוה [לשם ע"ז] וא"כ הוא שאינו עושה לשם ע"ז הוא דשרי ת"ל אלהים אחרים מיותר ללמדנו דאע"פ שהעושה בעצמו מחזיק אותן "אחרים" ולא לאלהים קרובים כדרך שמחזיקים אותם עובדיהן אפ"ה אסור וד"ש אע"פ שאין אתה מחזיק בו לשם אלוה אי אתה רשאי לקיימו. עכ"ל הרב הג"ל.

ואומר לתרין דבורי מ"ש: "כלומר לשם שמים" כוונתי היתה עפ"י מ"ש הכוזרי מאמר א' ס"י צ"ז להתנצלות ישראל כמעשה העגל שהיו כמה אנשים מהם מכבשים נעבד מורגש יכוננו נגדו כשאר האומות מבלי שיכבשוו באלהות מוציאים ממצרים, וחמאתם היתה בעיור אסור נאסר עליהם ושיחשו ענין אלהי על מה שעלו בידם ורצונם מבלי מצות האלקים, ולא היה העין ההוא יציאה מכלל עבודת מוציאים ממצרים אך היה מורי לקצת מצותיו כי הוא יתברך הזהיר מן הצורות והם עשו צורה עייש"ה. לזאת כונתי בכתבי שעושה אלהי של כסף ואלהי של זהב לשם שמים, וכן פירשתי סוף המאמר אע"פ שאין אתה מחזיק בו לשם אלוה כלומר לעבוד הצורה עצמה אלא שאתה עושה לכן נגדה בשעה שעובדין לשם אע"פ אסור וילוף לה מאלהים אחרים, מפני שאחרים דהיינו האומות היו עושין כן כמ"ש הכוזרי שם עיי"ש; ומפני שהכוזרי יד כל אדם ממשמשת בו סמכות על המבין ולא הארכתי לפרש. ועפ"י דרך הרב רא"א ש"ף ג"י היה צ"ל לפרש עפ"י מ"ש במכילתא סוף פ"י ד"א לא תעשו לכם אלהי כסף שלא תאמרו הרי אנו עושין לנו כדרך שאחרים עושין במדינות ת"ל לא תעשו לכם עכ"ל (ע' הג"י בסת"מ לרמב"ם ל"ת ד'). ולפי' מאמר דולן דמכרסצ"י וילוף זאת מאלהים אחרים דאע"פ שאינו מחזיקו לשם אלוה אלא לנו כדרך שאחרים עושין אסור. — והכוזרי יבחר.

[כ]. א'. וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר (ח) אמר להן דין אני נוהג ביניכם (א) ובין כל הדברים שאלו לא קבלתם עליכם לא הייתי נפרע מכם אינו דומה מקבל לשאינו מקבל: ר' יהודה הנשיא מושלו משל להיד לאחד שנשא אשה אמרין לה התלקחת ליה פסי עמריה (ב) כך אתם ישראל נמשכתם לי נתמשכתם לי נקוי (ג) שתעשו לי רצוני: דיא וידבר אלהים מלמד שהדברים שנאמרו כאן הן שנאמרו להלן (ד) שניהם לענין אחד מה שאי אפשר לו לפה לומר ואי אפשר לה לאוון לשמוע: כאן הוא אומר וידבר אלהים את כל הדברים האלה ולהלן הוא אומר (תהי סיב י"ב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי ואומר (ירמי' כ"ג כ"ט) הלא כה דברי כאש נאם ה' מה אש זה נחלק לכמה ניצוצות כך דבור אחד יוצא לכמה מקראות (ה): דיא וידבר אלהים אני נפרע על ידי כך ואני שמשלם שבר על ידי כך (ו) וכן הוא אומר (דב' ה' ד') פנים בפנים דבר ה' עמכם (ז) דיא וידבר אלהים מלמד שהיה אומר להם על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון (ח): דיא וידבר אלהים את כל הדברים יכול באחרונה אמרו לו קיבלנו עלינו ת"ל אנכי ה' אלהיך אנכי היה בכלל (ט) ויצא מוצא מן הכלל למד על הכלל מה אנכי היה לו דבור בפני עצמו וקבלה בפני עצמו (י) [אף כל הדברות היה להן דבור בפני עצמן וקבלה בפני עצמן]: מה ת"ל לאמר. מלמד שהיה אומר להן על כל דיבר ודיבר על לאו ולא על הין הין (כ):

ב'. אנכי ה' אלהיך אני הוא זה ומי שיש לו רשות יבא וימחה (ל): ר' שמעון אומר לענין השחתת עולם נאמר (ברא' ז' ד') ומחיתי את כל היקום אני הוא זה ומי שיש לו רשות יבא וימחה: כיוצא בו אתה אומר (ע' ישעי' מ"ה י"ט) לא בסתר דברתי במקום ארץ חשך אני דובר צדק אני הוא ומי שיש לו רשות יבא וימחה: דיא אנכי ה' אלהיך אלוה אני (אני) על כל באי העולם יכול אף אתה כיוצא בהן ת"ל אלהיך: יכול אני עליך בפני עצמך ת"ל אנכי ה' אלוה אני על כל באי העולם: הא כיצד אלוה אני על כל באי העולם ושמי יחול עליך: כיוצא בו אתה אומר (ע' ירמי' ל"ב, ט"ז וכ"ז) כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל הנה אני אלהי כל בשר אלוה אני על כל באי העולם יכול אף אתה כיוצא בהן ת"ל אלהי ישראל יכול עליך בפני עצמך ת"ל אני ה' אלהי כל בשר הא כיצד אלוה אני על כל באי העולם וחל שמי עליך: דיא אנכי ה' אלהיך מה ת"ל אלהיך אמר הקב"ה אם [אתם] עושין רצוני הרי אנכי ה' (ט) ונאמר בי (ל"ד ו') ה' ה' אל רחום וחנון ואם לאו אלהיך אני נפרע משנאיכם (ג) שאין ת"ל אלהיך אלא לשון

(ח) נכאן וליך כל הנוכחא דרש"י ונשניה ונוכחא שלגו ולא חזיין עוד קיטין * לפני ונאמר שלג נולא בנוכחא שלגו. (א) דסם אלהים נורה על נדת הדין. (ג) כתוב בגליון: כלומר כיון שנישאת לו נפלי לנורו ועסי ונלכחו. וע' יונא כ' ע"ג. (ג) לפי הענין הוא כמו ראוי וכסר הדבר. (ד) צונטה תורה. (ה) ע' ונכחא לפי זכור את יום השבת וספרי דברים פי' ל"ג שנועות כ' ע"ג. (ו) דסם של נדת הדין נורה על סכר ועוש. (ז) נצולר ע"פ פסיקתא דרבי פי' כ"א: גשעה שהיה נראה להם פורענותא של רשעים היה נראה להם צפנים זועפות וכו' וכשהיה נראה להם נותן סכרם של לדיקים לנתיב לנא היה נראה להם צפנים שנחות וכו'. (ח) לישנא דנתיב' (אבות ה' ז') נקט ופי' שהיה לוונד הדברות כסדר ולא ז' דברות צנת אחת ע' ונכחא. (ט) בכלל כל הנונות יש מלות אנכי דהיינו מליחות השם דאם אינו נאמין בגלילות השם אין כאן שום מילה. (י) דנחלחא לדין לקבל אלהותו ופתיח שאל הנונות. וכנ"ש בנוכחא פי' ו' וכסם שקבלתם ונלכתי קצלו נזכותי. (כ) ע' ונכחא. (ל) ע' ונכחא: טכטעניד הקב"ה ולויר אנכי וגו' ניי ענד וניחה כנגדו וכו'. (מ) נדת הכחמים. (נ) לישנא ועליה.

לו מסתירין אף הוא גלה לו מסתירין אמר לו בשעת שהמגפה באה הקטר קטרת והיא נעצרת: כיון שהתחילה המגפה מה הוא אומר (כמ' י"ז י"א) ויאמר משה אל אהרן קח את המחטה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטורת ואומר ויעמד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה וכן הוא אומר (דב' ל"ג י') ישימו קטורה באפיך(פ):

כ"א. ויאמר ה' אל משה רד העד בעם וגו' * מי שעלה ורוו שלא יראה ומי שלא עלה ורוו שלא יעלה: פן יהרסו אל ה' לראות. שלא יפגרו את התחומין: ונפל ממנו רב. אין רב אלא אכלוסין מגיד שאם נפל אחד מהן לארץ מעלה עליו כאלו אכלוסין לפניו: ד"א ונפל ממנו רב ממי שמיעוטו מעכב את רובו:

כ"ב. וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו ה' יהושע בן קרח אומר אלו בכורות: רבי אומר זה נדב ואביהו(צ): בשני מקומות נאמר כהנים ולא נאמר נדב ואביהו(ק): ובשני מקומות נאמר נדב ואביהו ולא נאמר כהנים(ר): פן יפרץ בהם ה'. * שלא יעשה בהם פרצה: ד"א פן יפרץ בהם ה' שלא יפרוצו:

כ"ג. ויאמר משה אל ה' לא יוכל העם לעלות (את) [אל] הר סיני. זו היא שר' יהודה אומר אמר לו הקב"ה למשה הריני אומר לך דבר ואתה משיביני והריני חוזר ומודה לדבריך: כי אתה העדות בנו לאמר הגבל את ההר. אמר לו כבר עשו להם תחומין וגודרוו:

כ"ד. ויאמר אליו ה' לך רד ועלית אתה יכול הכל עלו עמו ת"ל והעם אל יהרסו לעלות: יכול הכהנים עלו עמו ת"ל ועלית אתה ואהרן עמך ואין הכהנים עמך: יכול אהרן במחיצה ת"ל (כ"ד ב') ונגש משה לברו אל האלהים אמור מעתה משה מחיצה לעצמו ואהרן מחיצה לעצמו:

כ"ה. וירד משה אל העם ויאמר אליהם מלמד שלא הלך לתוך ביתו לא פנה לעסיקין אחרים: * אין לי אלא דברות הר סיני שלא הלך לתוך ביתו ולא פנה לעסיקין אחרים מניין אף דברות אהל מועד שלא הלך לתוך ביתו ולא פנה לעסיקין אחרים ת"ל (ל"ד ל"ד) ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה: * כיון שירד משה לקרא לאהרן השמיע הקב"ה קולו כדי שלא יאמרו ישראל קולו שהיה ברקיע: יצא קול הראשון והשמים והארץ רעשו וההרים והגבעות נתמוטטו והימים והנהרות ברהו וכל האילנות ברעו: והמתים שבישראל חיו ועמדו על רגליהם ונרתעו ישראל וחזרו לאחוריהם שנים עשר מיל ופרחה נשמתן(ש): אותו הקול שמעו בו אנכי ולא יהיה וכן הוא אומר (תה' ס"ב י"ב) אחת דבר אלהים שתיים זו שמעתי באותה שעה אמרו למשה קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אליהו ואת דבר אלינו (דב' ה' כ"ד) ושמע הקב"ה קולן וערב לפניו שלח למיכאל ולגבריאל ואחזו בשתי ידיו של משה שלא ברצונו והגישוהו לערפל שני' (כ' כ"א) ומשה נגש אל הערפל (גש) [גנש] אין כתיב כאן אלא נגש בעל כרחו והשמיע שאר הדברות לישראל ועליו נאמר (משלי כ"ה י"ז) כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשולחיו ונפש אדוניו ישיב:

(פ) ע' כל הניל צנת פ"ח ע"כ פסיקתא רבתי פ"כ. (ג) זכמים קטיו ע"כ. (ק) שנות י"ט, כ"ז וכ"ד. (ר) ע"ס כ"ה ה' וע', וע"כ צל זה ולנינד על זה סהכניס הס נלכז ואניסוהו. (ט) ע' צנת פ"ח ע"כ ונודעם חסלים ס"ח פ' ארץ רעסה.

האוזן מה שיכולה לשמוע: כיוצא בו אתה אומר (עמ' ג' ה') אריה שאג מי לא יירא ה' אלהים דבר אפשר לבריותיו כמותו אלא משמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע: כיוצא [בן] אתה אומר (דב' ל"ב ב') יערף כמטר לקחי אפשר שהגשמים גדולים מן התורה שהוא מושלה בהן אלא משמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע: ויחדר כל ההר מאד. נודעו וכן הוא אומר (תה' ס"ח י"ז) למה תרצדון הרים בגנונים היכן אתם מרצין דינכם הרי אתם כבעלי מומין או גבן או דק: ההר חמד אלהים לשבתו זה סיני: אף ה' ישבן לצנח זה בית העולמים:

י"ט. ויהי קול השופר הולך והזק מאד בנוהג שבעולם כל זמן שהקול הולך הוא חושש אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא כל זמן שהקול הולך הוא מתגבר כל זמן שבני תורה הולכין דעתן מתישבת וכן הוא אומר (אי' י"ב י"ב) ביששים חכמה (ע): משה ידבר והאלהים יענו בקול. ר' אליעזר אומר כבוד גדול חלק לו המקום למשה שלא היה המקום מרבר עד שמששה אומר לו דבר כבר קבלו בניך את דבריך עליהם בשמחה ר' עקיבה אומר [מניין] שבקול ובכוח ובנעימה שהיה משה שומע בו היה משמיע ישראל ת"ל משה ידבר והאלהים יענו וראי מה ת"ל בקול מלמד שבקול ובכוח ובנעימה שהיה משה שומע בו היה משמיע:

כ'. וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר יכול ירד וראי ת"ל (כ' כ"ב) כי מן השמים דברתי עמכם [ומה ת"ל] וירד ה' על הר סיני אמור מעתה (נקבעו) [נקבעו] שמי שמים העליונים וניתנה רשות לאש ללהט את המים וכן הוא אומר (ישעי' ס"ד א') כקרוח אש המסים מים תבעה אש ירד לו היציע התחתון ועמד לו על גבי הר סיני ודבר עמהן מן השמים אלו שמים שעל גבי הר סיני: ויקרא ה' למשה אל ראש ההר ויעל משה. * כיון שעלה משה לרקיע חברו עליו מלאכי השרת אמרו לפני הקב"ה רבשליע מה ילוד אשה עושה כאן אמר להם ליטול תורה באתי אמרו לפני הקב"ה רבוננו של עולם תסתפק בעליונים שני (תה' ח' ב') ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים כדאי ומה לך ולשוכני עפר אמר לו הקב"ה למשה בן עמרם החור להם תשובה אמר לפניו רבוננו של עולם וכי יכול אני להשיב את מלאכך אמר לו החוק בכסא והחור להם תשובה הה"ד (אי' כ"ו ט') מאחו פני כסא פרשו עליו עננו מלמד שאחו בכסא ופרשו עליו מויו עננו וסיכנו כרי שלא ילהטוהו המלאכים באשם וכן הוא אומר (ליג כ"ב) ושכתי כפי עליך עד עברי: כיון שאחו בכסא אמר להם אתם אומרין תסתפק בעליונים: וכי מה אתם צריכין לה אמרו לו ומה כתוב בה אמר להם כתוב בה (כ' ג') לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וכי יש מכם עובדי ע"ז: כתוב בה (כ' ו') לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא וכי יש לפניכם מקום שבועה: כתוב בה (כ' י"ג) לא תרצה לא תנאף לא תגנוב: וכי יש בכם מכל המדות הללו: כתוב בה (כ' י"ב) כבד את אביך ואת אמך וכי יש לכם אב ואם: כיון ששמעו כך אמרו רבוננו של עולם תנה לו כדי שיסתפקו בה התחתונים שאין העליונים צריכין לה הרא הוא דכתיב (תה' ה' י') ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ: וכיון שראו מלאכי השרת שנתן לו הקב"ה את התורה אף הם עמדו וגלו לו מסתורין הרא הוא דכתיב (תה' ס"ח י"ט) עלית למרום שבת שבי לקחת מתנות באדם: ואף מלאך המות כיון שראה כל המלאכים גלו

ה' נעשה ונשמע: כי קולך ערב הוסיבו כל אשר דברו (דב' ה' כ"ה): ומראך נאווה באהל מועד ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה' (ויק' ט' ה'): * אחרים אומרים אין דבר זה אמור אלא לדורות הבאים: יונתי בחגוי הסלע כענין שני (ישעי' מ' כ"ב) על חוג הארץ: בסתר המדרגה אלו ישראל שיושבין בצד צרתן של מלכות עד שיגיע זמנן: הראיני את מראך זה מעשה: השמיעיני את קולך זה תלמוד: כי קולך ערב ומראך נאווה להודיעך כמה מעלות בין תלמוד למעשה: וכבר נמנו בעליית בית ערים מי גדול תלמוד או מעשה אמר ר' טרפון גדול תלמוד אמר ר' עקיבה גדול מעשה ענו כלם ואמרו גדול תלמוד שהתלמוד מביא לידי מעשה ואין המעשה מביא לידי תלמוד (ח): דיא וייתצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם הקביה את ההר כנגית ואמר אם מקבלין אתם עליכם את התורה [מושב] ואם לאו כאן תהא קבורתכם באותה שעה נעו כולן בכנייה ושפכו לבם כמים בתשובה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (כ"ד ז') אמר הקביה ערבים אני צריך הרי שמים וארץ יערבוננו אמר להן עסיקין הן אמרו בנינו יערבוננו אמר הרי ערבים טובים וכן הוא אומר (תה' ה' ג') מפי עוללים ויונקים יסרת עון ואומר (הוש' ד' ו') ותשכח [תורת] (ה') אלהיך אשכח בניך גם אני (ט):

י"ח. והר סיני עשן יכול מקום קודש ת"ל כולו לא מקום הקודש: מפני מה מפני אשר ירד עליו ה' באש * מגיד הכתוב שהאש ליחכה את הרקיע וירדה לה על הר סיני ונעשה כלבת אש לרמוז בו וכן הוא אומר (ישעי' ס"ד א') כקדוח אש המסים מים תבעה אש להודיע שמך לצריך: באש. מגיד שנמשלו דברי תורה באש מה אש חיים לעולם כך דברי תורה חיים לעולם: מה אש קרב לה אדם נכוה רחק ממנה צנן כך דברי תורה קרב ממנה אדם נכוה רחק ממנה צנן היינו דתנן והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים והוי זהיר מנחלתן שמא תכוה: * מה אש קטן מדליק את הגדול וגדול מדליק את הקטן כך דברי תורה קטן למד מן הגדול וגדול למד מן הקטן (י'): כל המפרסר (ב) באש בעולם הזה וזכה ומפרסר לעולם הבא: וכי מה יש לנו יש הולך צדקות ודובר מישרים: דיא כל המקבל עליו דברי תורה שנמשלו באש פורקין ממנו עול מלכות שנמשלו באש וכל הפורק ממנו עול תורה שנמשלו באש נותנין לו עול מלכות שנמשלו באש וכן הוא אומר (יחו' ט"ז ו') ונתתי [את] פני בהם מהאש יצאו והאש תאכלם: מה אש בני אדם העמלים בה ניכרין בין הבריות כך תלמידי חכמים ניכרין בדיבורן ובהלכותן ובעטיפתן בשוק (ל): ויעל עשנו כעשן הכבשן. * מה כבשן זה בודק את החביות מהן יוצאות לייך ומהן יוצאות לשמן ומהן יוצאות חרוזות (ס) כך דברי תורה בודקין את בני אדם וכן הוא אומר (תה' י"ח ל"א) אמרת ה' צרופה הא לא ניתנו מצוות אלא לצרופה בהן דעת הבריות (ג): כעשן הכבשן. יכול כעשן הכבשן וראי ת"ל (דב' ד' י"א) [וההר בוער באש ומה ת"ל] כעשן משמיעין את האוון מה שיכולה לשמוע: כיוצא בו אתה אומר (יחו' ט"ג ב') והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים כקול מים רבים אפשר לבריותיו כמותו אלא משמיעין את האוון מה שיכולה לשמוע (ס): כיוצא בו אתה אומר (תה' כ"ד ח') ה' עוון וגבור ה' גבור מלחמה אפשר לבריותיו כמותו אלא משמיעין את

(ח) עי' כל הני'ל בנדרש טה"ט פ"ב ד"ה יונתי בחגוי הסלע. (ט) נוד' טה"ט פ' נשכתי אחריך ונד' טה"ט ח' פ' נפי עוללים. (י) תענית ז' ע"א. (כ) כתוב צנליון: סירוס ומתנבל צחוק האש וחינו ומתירא מוננו. (ג) ספרי וזאת הנכסה פ' מינינו אש דת (ז) כתוב צנליון: סי' קבוצות. (ח) וי"ר פ' י"ג. (ט) עי' לעיל ל"ד 94 הערה ס'.

ט"ו. ויאמר אל העם היו נכונים לשלשת ימים יכול משה אמר דבר זה מפי עצמו ת"ל (פ' י"א) והיו נכונים ליום השלישי וכאן היו נכונים לשלשת ימים נכונים נכונים לגורה שוה ומה והיו נכונים האמור להלן קודש שיאמר למשה אף היו נכונים האמור כאן קודש שיאמר למשה: רבי אומר מקומו מוכרע: וקדשתם היום שיטבלו ביום הרביעי (ה) * ר' אלעזר בן עזריה אומר מניין לפולטת שכבת זרע ביום השלישי שהיא טמאה שני היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה: ר' ישמעל אומר פעמים שהן ארבע עונות פעמים שהן חמש פעמים שהן שש: רבי עקיבה אומר לעולם חמש (ו):

ט"ז. ויהי ביום השלישי בהיות הבקור * כומן שנאמר לו מלמד שהומן והמעשה מסייעין את השעה שחיים ניתנין בה לכל באי העולם: יכול ניתנה בלילה ת"ל ביום ביום ולא בלילה: יכול ניתנה בשתיקה ת"ל ויהי קולות וברקים קולות וקולי קולות: ברקים וברקי ברקים קולות משונין זה מזה וברקים משונין זה מזה וכן הוא אומר (תה' כ"ט ג') קול ה' על המים אל הכבוד הרעים ה' על מים רבים קול ה' בכוח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארוים קול ה' חוצב להבות אש קול ה' יחיל מדבר קול ה' יחולל אילות ויחשוף יערות ובהיכלו כלו אומר כבוד מגיד הכתוב שביום מתן תורה היו עננים וברקים וירידת גשמים וכן הוא אומר (שופ' ה' ד') ה' בצאתך משעיר בצערך משרה ארום ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים: ואומר (תה' ע"ז מ"ט) קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל וכמו קול שופר נשמע באויר שני וקול שופר חזק מאד עד שרעש כל העולם כולו ונתקצבו כל אומות העולם אצל בלעם בן בעור אמרו לו דומה שהמקום מאבד את עולמו כמים כענין שני (תה' כ"ט י') ה' למבול ישב אמר להן שוטמים שבעולם כבר נשבע שאינו מביא מבול לעולם כענין שני (ישעי' נ"ד ט') כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ אמרו לו וראי מבול של מים אינו מביא אבל הוא מביא מבול של אש אמר להם אינו מביא לא מבול של מים ולא מבול של אש אמרו לו והקול הוה למה אמר להם תורה הוא נותן לעמו שני (תה' כ"ט י"א) ה' עוו לעמו יתן ואין עוו אלא תורה שני (איוב י"ב ט"ז) עמו עוו ותושיה אמרו לו אם כן ה' יברך את עמו בשלום (ו): ויחרד כל העם אשר במחנה. נודעו * והלא דברים קל וחומר ומה ישראל שעתידין ומעותרין לפני הר סיני נודעו אומות העולם על אחת כמה וכמה: וכן הוא אומר (תה' ע"ז ט') משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה:

י"ז. ויוצא משה את העם לקראת האלהים [אמר] ר' יוסי (בן) יודן היה אומר (רבי' ל"ג ב') ה' מסיני בא על סיני נגלה ואני אומר מסיני בא לקבל בניו בשמחה מושלו משל לה"ד לחתן שיצא לקראת כלה מכבודו של יוצא אתה למד מה כבודו של נכנס לכך נאמר ויוצא משה את העם לקראת האלהים: ויתיצבו בתחתית ההר. נצפסו ועליהם מפורש בקבלה (שה"ש ב' י"ד) יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה: ר' אלעזר אומר אין דבר זה אמור אלא על הים: הראיני את מראיך (שם) כענין שני (י"ד י"ג) התיצבו וראו את ישועת ה': השמיעני את קולך (שה"ש שם) כענין שני (י"ד י') ופרעה הקריב ויצעקו בני ישראל אל ה': כי קולך ערב (שה"ש שם) ותעל שועתם אל האלהים (ב' כ"ג): ומראיך נאווה (שה"ש שם) ויאמן העם (ד' ל"א): רבי עקיבה אומר אין דבר זה אמור אלא לפני הר סיני הראיני את מראיך כענין שני (כ"ד ד') וישכם משה בבקר ויבן מוכה תחת ההר: השמיעני את קולך כענין שני (ע' פסוק ח') ויענו כל העם יחרו ויאמרו כל אשר דבר

(ס) ע"י מכלתא ולעיל פ' י'. (ו) שנת ס"ו ע"ל. (ז) ע"י לעיל ר"ט ס' יתרו.

שאהל מועד נטוי הנכנס לתוכו חייב מיתה נסתלק אהל מועד טמאין ובעלי מומין מותרין ליבנם:

י"ד. וירד משה מן ההר אל העם מלמד שלא הלך לתוך ביתו ופנה לעסיקין אחרים: מניין שכשהיה מחזיר את השליחות לא היה מחזירה אלא בבקר ת"ל (ל"ד ד') ויפסל שני לוחות אבנים כראשונים וישכם משה בבקר ויעל אל הר סיני זה הכלל לכל שנצטוו מה ת"ל (שם) כאשר צוה ה' אותו אלא זה בנין אב שכשהיה משה מחזיר את השליחות לא היה מחזירה אלא בבקר: ויקדש את העם. * הפרישם מן האשה לפי שהתורה נקראת קדושה: שני (משלי ט' י') ודעת קדושים בינה לפיכך צריך האדם להתקדש לה כדי שתרבך בו: והלא דברים קל וזומר מה אם לחם ומים שאי אפשר לגוף לחיות שלא בהן נתקדש מהן משה רבינו ארבעים יום עד שניתנה לו תורה על אחת כמה וכמה שצריך לאדם ליטהר לה מכל טומאת הגוף וכן הוא אומר (תה' י"ט י') יראת ה' טהורה אימתי היא טהורה כשאדם מטהר עצמו מהטומאות לכך נמשלה התורה בשמן לומר לך מה השמן הזה כל המשקין אדם יכול להכנס בהן דולוס (א) חוץ מן השמן (ב) כך דברי תורה אין אדם יכול להכניס בהן דולוס: ומניין שנמשלו דברי תורה בשמן שני (תה' מ"ה ח') על כן משחק אלהים אלהיך שמן ששון מחביריך: ד"א אימתי היא טהורה כשאדם מטהר עצמו מלהשתמש בה שלא יאמר הואיל ואני חכם חייבין בני אדם לשמשיני חייבין בני אדם לפר[נ]סיני: הלל היה אומר ורישתמש בתנא חלף: הא כל הנאות מדברי תורה נטל חלקן מן העולם: ומה בלשאצר שנשתמש בכלי בית המקדש נעקר מן העולם המשתמש בכלי שבו נברא העולם על אחת כמה וכמה (ג): ד"א אימתי היא טהורה כשאדם מטהר עצמו מן הגיאות: ר' יוסי בירי יהודה אומר מפני מה תלמידי חכמים מתים כשהן קטנים לא מפני שנואפין ולא מפני שגוולין אלא מתוך שהן גסין בעצמן: ד"א יראת ה' טהורה אימתי היא טהורה כשאדם מטהר עצמו מאהבת כסף וזהב שכן הנביא אומר (מ"א י"ג ח') אם תתן לי את חצי ביתיך לא אבוא עמך: וכן אלישע אומר (מ"ב ה' ט"ז) חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח: וכן דניאל אומר (דני' ה' י"ז) מתנתך לך להוין ונבוכיתך לאהרן הב: אמר ר' יוסי בנו של ר' חלפתא (ד) פעם אחת הייתי מהלך בדרך מצאני אדם אחד ונתן לי שלום אמר לי מאין באתה אמרתי לו מכני עיר גדולה של חכמים ושל סופרים באתי אמר לי רצונך שתשב אצלי ואתן לך פרנסה וכסף וזהב אמרתי לו אפילו אתה נתן לי כל ממון שבעולם איני יושב: אמר לי ולא קבלת עליך אמרתי לו והלא כל הרוחות והנשמות שאתה רואה בעולם כולן חוזרין לעפר ואין עומד לאדם בשעת מיתתו אלא דברי תורה בלבד: ואף ירושלים לא חרבה אלא מפני פשעה של תורה שני (מ"ב א' ה') בפשע יעקב כל זאת אמר לי ברוך המקום שנתן לכם דברי תורה שחיו עסוקין בה ובטוחים ועוובים כל הכלי עולם אמרתי לו יהי רצון שלא תעלה קנאתינו על לב אחרים ולא קנאת אחרים על לכינו ונפטרתי ממנו: ד"א אימתי היא טהורה כשאדם מטהר עצמו מן העבירות: הא לפי שדברי תורה צריכין טהרה וקדושה לכך נאמר ויקדש את העם: ויכבסו שמלותם. אין לי אלא כבוס בגדים מניין שהן טעונין טבילה דין הוא ומה אם בשעה שאין טעונין כבוס בגדים טעונין טבילה: כאן שנטענו כבוס בגדים דין הוא שיטענו טבילה:

(ה) ל"י δόλος רניס. (ג) חוספתא צ"ק פ"ז. (ג) נדריס ס"ב ע"א. (ד) ע' פ' קנין חרבה.

אומרים לכל ישראל: *וכן הוא אומר (שם ה') וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות על ידי כל ישראל הקרבים: מיכאן אמרו בשלשה דברים נכנסו ישראל לברית במילה וטבילה וקרבת (ק) ואחר כך ניתנה להם תורה: מילה דכתיב (י"ב מ"ח) וכל ערל לא יאכל בו מל אותן משה רבינו במצרים כדי שיאכלו את הפסח וכן הוא אומר (יח' ט"ז ו') ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמך ואמר לך בדמך [חי] ואומר לך בדמך חי שני דמים הללו זה דם מילה ודם הפסח: וקרבת דכתיב (כ"ד ה') וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עלת על ידי כל ישראל: וטבילה דכתיב ובכסו שמלותם אין לי שהן טעונין אלא ככוס בגדים מניין שהן טעונין טבילה דין הוא אם בשעה שאין טעונין ככוס בגדים טעונין טבילה בשעה שטעונין ככוס בגדים דין הוא שיטענו טבילה (ד):

י"א. והיו נכונים ליום השלישי *מלמד שקבעו להם בית ועד: כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם. מלמד שלא היו בהן סומין: ר' שמעון בן יהודה איש כפר עיכוס אומר מניין אחת אומר שאם היו יוצאי מצרים חסרין אפילו אחד לא היתה תורה ניתנת להן ת"ל כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם: *מיכאן שלא עמד דור ולא עתיד דור לעמוד הראויין לקבל את התורה כאלו: ועליהם הוא אומר (משלי ב' ו') יצפן לישרים תושיה מן להולכי תום:

י"ב. והגבלת את העם סביב לאמר *מלמד שקבעו להן תחומין: לפי שהוא אומר (ל"ד ג') גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא אין לי אלא למורחו לצפוני ולדרומו ולמערבו מניין ת"ל סביב מכל מקום: השמרו לכם עלות בהר. זו אזהרה יכול לא יעלה אבל יהא מותר ליגע ת"ל ונגע בקצהו יכול יעלה בנלוגתקא ת"ל עלות בהר מכל מקום: כל הנוגע בהר מות יומת. עונש:

י"ג. לא תגע בו יד אין בית העולמים בשום מעע: לא תגע בו יד *ולא שנגע בו בדבר אחר: כי סקול יסקל. אין לי אלא נסקל מניין אפלו נדחה ת"ל או ירה יירה: מניין שאם נסקל הרי הוא נדחה ת"ל סקול יסקל או ירה יירה כל חייבי סקילות נדחין: מניין שאם מת בדחייה אחת יצא ת"ל או ירה יירה: בהמה. אין לי אלא בהמה חיה מניין ת"ל אם בהמה הוא הדין לכל בהמה חיה ועוף בין טמאים בין טהורים: איש. אין לי אלא איש אשה מניין ת"ל אם איש: לא יחיה. הרי זה עונש: במשוך היובל המה יעלו בהר. כשיפסוק (ש) השופר וכן הוא אומר (יהושע ו' ה') והיה במשך בקרן היבל כשמעכם את קול השופר ובערבאי קרן לדכרא יובלא (ח): ר' יוסי אומר לא מקומו של אדם מכבדו אלא אדם מכבד את מקומו שכל זמן שהשכינה על גבי הר סיני העולה לראשו חייב מיתה נסתלקה שכינה טמאים ובעלי מומין מותרין לעלות לשם: וכל זמן

(ק) כריתות ע' ע"א. ועיי' רונדס ר"פ י"ג ונסי' איסורי ביאה. (ר) יצמות מ"ו ע"ב. וסי' ע"ז צעל ונסי': לפי שצטנאות חמורות הוא לוונר וכנס נגדיו ורקן צטרו צנוים וטעל לוונר שהוא עונש צנדים וטעל עונשין כצום: וטבילת גופו היא על כל טונאה צין טונאה חמורה צין טונאה קלה: וכנס צנדים אינו נוסב אלא צטונאה חמורה וכן הוא לוונר צטונאות הקלות הנוגע צנלתה וטעל עד ערצ וסנוגע צני סנדה יטעל עד סערצ הוא טעל ולינו וטעל צנדים לפיכך הוא טעון טבילה ואין צנדים טעונין כצום: הוי כצום צנדים חמור הוא: אם הלריך הכתוב כאן לכנס צנדים שהוא חמור קל וחמור לטבילת גופו טעל נוסב צכל טונאה צין חמורה צין קלה. (ט) ע' רס"י צילה ס' ע"צ צסס הנוכילתא. (ח) ר"ס כ"ו ע"א.

אלו שלשה כתרים שנכתרו בהן כתר תורה כתר כהונה וכתר מלכות: תורה דכתיב ושמרתם את בריתי: כהונה ומלכות דכתיב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים: ר' נתן אומר וכתר שם טוב על גביהם (ס):

ז. *ויבא משה מלמד שלא הלך לביתו ולא פנה לעסיקים אחרים: ויקרא לוקני העם. מלמד שנרג משה כבוד בוקנים מלמד שהוקנים קודמין לכל ישראל מלמד שנשתמש משה בוקנים שברורו: וישם לפניהם. מסדירן לפניהן: וישם לפניהם מאיר עיניהם בהם: ד"א וישם לפניהם אמור על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: את כל הדברים האלה אשר צוהו ה'. אף לנשים:

ח. ויענו כל העם ויחדו לא כחנופה ענו ולא נטלו עצה זה מזה: ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה. מקבלין אנו עלינו: וישב משה את דברי העם אל ה'. *זה יום השלישי: ד"א וישב משה את דברי העם אל ה' בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שאע"פ ששמע שולחו של אדם את השליחות צריך הוא שיחזור את שליחותו:

ט. ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בערב הענן אין ענן אלא ערפל קשה שענן שניתנה בו תורה דומה לענן שעל גבי הר סיני: וענן שעל גבי הר סיני היה ערפל קשה שני (פ' ט"ז) וענן כבוד על ההר: *ר' יוסי הגלילי אומר משה נחקרש בענן שבעה שני (כ"ד ט"ז) ויכסהו ענן ששית ימים ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן זה היה אחר דברות והוא תחלת ארבעים יום: ר' עקיבא אומר ויכסהו הענן ששית ימים למשה לטהרו ויקרא אל משה ביום השביעי זה היה אחר דברות והוא תחלת ארבעים יום (ע): בעבור ישמע העם בדברי עמך. ר' יהודה אומר אמר לו הקב"ה למשה הריני אומר לך דבר ואתה משיביני והריני חוזר ומורה לדבריך: רבי אומר לא משני כבודו של משה תורה המקום לדבריו אלא כך אמר לו מצוות שנתתי לך במרה הריני חוזר ושונה אותן אני לך כאן: אינו אומר אשר צוה ה' אלא אשר צוהו ה' (פ' ז'): מלמד ששומעין מפיך כששומעין מפי הקודש ולא מפיך אלא מפי זקנים העתידים לבא אחריו ומפי הנביאים לכך נאמר וגם כך יאמינו לעולם: ויגר משה. וכי [מה] אמר לו הקב"ה למשה שיאמר להן לישראל ומה אמרו ישראל למשה שיאמר לפני המקום הרי הוא אומר (פ' י"ב) והגבלת את העם סביב לאמר וגו' דברי ר' יוסי בירי יהודה: רבי אומר *לפי שאמר להן מחן שכר אם שמעו: ומניין שאם לא ישמעו שאמר להם כל עונשין ת"ל (כ"ד ג') ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים. ויען כל העם קול אחר מלמד שאחד קולו של גדול ואחר קולו של קטן שווים לפני המקום:

י. ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם היום זה יום רביעי: *וזמור וכבסו שמלותם. [שיטבלו יכול] שיטבלו ביום החמישי והלא אם יטבלו ביום החמישי הרי הן עריבי שמש לשישי מה ת"ל וקדשתם היום שיטבלו ביום הרביעי (ע): ומה היו עושין בחמישי היה משה כותב את הדברים כאדם שכותב בסמפונות (צ): בששי מהוא אומר (ע' כ"ד ד') וישכם משה בבקר ויבין מוכח תחת ההר ושתיים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל: למי היו מצבות האלו ר' יהודה אומר לשנים עשר שבטי ישראל וחכמים

(ס) מצות ד' י"ג, ספרי קמ"פ קי"ט. (ג) ע"י יונת ד' ע"א. (פ) יצוות נ"ו
ע"ז וע"י ונכילתא לפ' היו נכונים וסנת פיו ע"ז. (ז) כחונ גליליון פירוש ספרי זכרונות וכ"ל
דסוף ל"י *σὺ μωρον* פערטלאג גל"א.

דיבר ודיבר (ו) וכך הוא אומר (יח' ט"ז י"ג) ותיפי במאד מאד ותצלחי למלוכה: מה נשר זה עולה ממטה למעלה בשעה קצרה כך ישראל עולין ממטה למעלה בשעה קצרה: ומה עלייתן עלו שלא כדרך ארץ אף יירדתן ירדו שלא כדרך ארץ (ח): וכן הוא אומר (הושע ז' י"ב) כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים אורידם איסרם כשמע לעדם:

ה'. ועתה אם שמוע תשמעו בקולי *כל אלה למפרע והלא דברים קל וחומר ומה אם בשעה שלא קיבלו את התורה ולא עשו את המצות עשיתי להם כל הנסים הללו לכשיקבלו את התורה ויעשו כל המצות על אחת כמה וכמה: ד"א אם שמוע תשמעו בקולי מלמד שכל חללות קשות: התחיל אדם לשמוע הכל נוח לו: שמע אדם קמעה משמיעין אותו הרבה: שמע אדם דברי תורה משמיעין אותו דברי סופרים: ושמרתם את בריתי ר' אליעזר אומר זו ברית מילה: ר' עקיבה אומר זו ברית שבת: וחביא זו ברית ע"ו: והייתם ל'. מיוחדים ל': עסיקין בתורת עסיקין במצותי *וכן הוא אומר (ויק' כ' כ"ו) ואבריל אתכם מן העמים להיות לי בומן שאתם בדילין מן העמים אתם לי ואם לאו הרי אתם לנבוכדנצר וחבריו (ט): סגולה מכל העמים. מה סגולתו של אדם מרצה (י) עליו כך ישראל מרצין עלי מה סגולתו של אדם חביבה עליו כך ישראל חביבין עלי: *מושלין אותו משל להיד לאחד שנשלו לו שדות הרבה כירושה ועמד וקנה אחת משלו ואותה היה מחבב יתר מכולן למה שקנייה משלו כך אעפ"י שכל העולם כולו למי שאמר והיה העולם אינו מחבב אלא ישראל ולמה שלקחם ממצרים ופדאם מבית עבדים לכך נאמר והייתם לי סגולה מכל העמים: ר' יהושע בן קרחה אומר סגולה שלא להפקיע אוזן (כ): וכשם שהאשה מסתגלת מאחר בעלה וכן מסתגל מאחרי אביו כך ישראל יסתגלו מאומות העולם ת"ל כי לי כל הארץ (ל):

ו'. ואתם תהיו לי מיוחדין לי עסיקין בתורת עסיקין במצותי: ממלכת רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר לעתיד לבוא אין לך כל אחד ואחד שאין הוויין לו בנים כיוצאי מצרים שני (תה' מ"ה י"ו) תחת אבתיך יהיו בניך יכול יהיו בני אדם עניים ת"ל (שם) תשיחמו לשרים בכל הארץ יכול שרים בעלי פרקמטאות ת"ל ממלכת יכול מלכים בעלי מלחמה ת"ל כהנים (אין) [אין] כהנים (אלא) [יכול] בטלנין כענין שני (שיב ח' י"ח) ובני דוד כהנים היו ת"ל וגוי קדוש: מכאן אמרו ראוין היו ישראל לאכול בקדשים עד שלא עשו את העגל ומשעשו את העגל ניטלו מהן וניתנה לכהנים: וגוי. מלמד שהם כגוף אחד ונפש אחת וכן הוא אומר (דה"א י"ז כ"א) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ חטא אחד מהן כולן נענשין שני (ע' יהוש' כ"ב כ') הלא עכב בן זרח מעל כחרם ועל כל ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו לקה אחד מהן כולן מרגישין וכן הוא אומר (ירמ' נ"י י"ז) שה סורה ישראל מה רחל זו לקה אחד מאיבריה כולן מרגישין כך ישראל לקה אחד מהן כולן מרגישין אבל גוים כולן שמחים זה על זה (ט) קדוש. מה ת"ל מכלל שני (דב' י"ד ב') כי עם קדוש אתה לה' אלהיך הא כיצד זו קדושת מצוות שכל זמן שהקביה מוסיף לישראל מצוה הוא מוסיף להם קדושה (ג): אלה. *בלשון הקדש, אלה כענין הוה, אלה כסדר הוה, אלה כפסקות הללו, אלה כפרשיות הללו, אלה לא לפחות ולא להוסיף: אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל. *מה הן הדברים

(ז) ע"י לקמן פסוק ויענדו ונחוק. (ח) ע' ונגילם ט"ז ע"א. (ט) ח"כ קדסים, וע"י נכ' מנפטים כ"פ כ'. (י) ל"ל נכונם, נכונין. (כ) ז"ל סגולה שלו להפקיע אוזן וע"י נכילתא. (ל) ע"י נכילתא. (מ) וי"ל פ"ד נסס תני חזקין. (נ) ע"י לקמן כיב ל'.

מתקיימת אלא במי שמשים עצמו כמדבר (ת): ויהן שם ישראל נגד ההר. ולהלן [הוא אומר] ויסעו בני ישראל ויהנו בני ישראל נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת וכאן הוא אומר ויהן שם חנייה אחת ניתן בלבם כדי שיאהבו זה את זה ויקבלו את התורה: ד"א ויהן שם אמר להם שהות הרבה אתם שוהין שם וכן מצינו באחרונה ששהו שנים עשר חדש חסר עשרה ימים:

ג'. ומשה עלה אל האלהים זה היום השני: *יכול עלה שלא על פי גבורה ת"ל (כ"ד א') ואל משה אמר עלה אל ה' ואמר ה' אל משה עלה אלי ההרה מלמד שלא עלה אלא על פי גבורה: **ד"א ומשה עלה אל האלהים עולה בענן ויורד בענן ברית אבות וזכות בני עולה עמו ויורדת עמו (א): **ומניין אף אחר קריאה ת"ל ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר: ומניין אף במשה משה נאמר כאן קריאה ונאמר קריאה בסנה (ג' ד') מה להלן במשה משה אף כאן במשה משה: מה להלן משה אומר הנני אף כאן משה אומר הנני (ב): כה תאמר לבית יעקב **אלו הסנהדרין: וכן הוא אומר (ישעי ב' ה') בית יעקב לבו ונלכה באור ה' (ב): ותגיד לבית ישראל. אלו שאר העם: ד"א כה תאמר לבית יעקב אלו נשים אמור להן ראשי דברים שיכולין לשמוע: ותגיד לבני ישראל אלו אנשים אמור להם דקדוקי דברים שיכולין לשמוע ולמה הקדים צוואת נשים לצוואת אנשים אלא אמר הקב"ה כשבראתי את עולמי צויתי את אדם הראשון ולא צויתי את חוה אשתו וכאת והטעתו ועבר על צווי כדאי הוא שיקדמו הנשים בצוייה שהאנשים נמשכין אחריהן לכך נאמר כה תאמר לבית יעקב אלו נשים ותגיד לבני ישראל אלו אנשים (ד): כה בלשון הקדש, כה בענין הוה, כה בסדר הוה, כה בפסיקות הללו, כה בפרשיות הללו, כה לא לפחות ולא להוסיף: כה תאמר לבית יעקב **הכל בזכות יעקב: ותגיד לישראל הכל בזכות ישראל: ד"א כה תאמר לבית יעקב. יעקב נקרא שמו מתחלה: עכשו זכה ליטול שם הגדול ישראל כי שרית עם אלהים (ברא' ל"ב כ"ט):

ד'. אתם ראיתם ולא מפי עדים ולא מפי כתב ולא מפי מסורת אני אומר לכם: אשר עשיתי למצרים אנפיי שמצרים עובדי ע"ז ומגלי עריות ושופכי דמים לא נפרעתי מהם אלא מפניכם ובשבילכם: ואשא אתכם על כנפי נשרים. ר' אליעזר אומר זה יום הר סיני: ואביא אתכם אלי. זה בית העולמים: **ד"א על כנפי נשרים משמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע (ה): רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר (דברים ל"ב י"א) כנשר יעיר קנו דרך נשר להיות מעופף על בניו בכנפיו כדי שלא יהיו מתבעתין כך בשגלה המקום ליתן תורה לישראל לא גלה עליהם מרות אחת אלא מארבע רוחות שני (שם ל"ג ב') ה' מסני בא וורח משיעיר למו הופיע מהר פארן איוו היא רוח רביעית (חבק' ג' ג') אלוה מתימן יבוא (ו): ד"א על כנפי נשרים דרך עוף להיות מניח בניו בין ברכיו מסני שמתירא מפני מי שחוק ממנו אבל נשר שאין מתירא מפני מי שחוק ממנו מניחן על כתיפו ויניחן בין רגליו מתירא הוא מאבני קלע ומן החצים שבני אדם מורקין בו לפיכך עשה עצמו מחיצה בין בניו לבני אדם: כך עושה המקום מלאכי השרת מחיצה בין ישראל למצרים שנא' (י"ד י"ט) ויסע מלאך האלהים: **מה נשר זה מפרש בכנפיו ומחורין לפי שעה כך היו ישראל הולכין שנים עשר מיל וחורין שנים עשר מיל על כל

(ט) עיזונין כ"ד ע"א. פ"י דריכ ק"ז ע"א. (ח) שנות רנה סכ"ח. (ז) ריש ת"כ.
 (ג) שנות רנה סס. (ד) ע"י שנות רנה. (ה) ע"י מדרש תהלים פ"א נאנני זה נסס מזקי' כז ח"ל. וננייתא דל"א צן ריה"ג מנה י"ד. (ו) ספרי דברים פ' ס"ד.
 (ז) עיזונין כ"ד ע"א. פ"י דריכ ק"ז ע"א. (ח) שנות רנה סכ"ח. (ז) ריש ת"כ.

נאמרו דברים הללו אלא בשנה שנייה בשעה שהעמיר משה אֶקְסֶלְטִינֹת (ס) על ישראל ואימתי העמירן בשנה שנייה שני (במי ב' ב') איש על דגלו באותות לבית אבותם:

[י"ט]. א'. בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים שהיו מונין לחדשים ליציאתן ממצרים: אין לי אלא לחדשים לשנים מנין ת"ל (במד' א' א') וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים אין לי אלא באותו הפרק שלא באותו הפרק מניין ת"ל (במי ל"ג ל"ה) ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' וימת שם בשנת ארבעים לצאת בני ישראל: אין לי אלא עד שלא נכנסו לארץ ישראל משנכנסו לארץ ישראל מניין ת"ל (מ"א ו' א') ויהי מקץ שמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל: כיון שנבנה המקדש התחילו מונין לשני מלכים ולבנין בתים שנא' (ע' ד"ה ב' ח' א') ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים ואומר (ישעיה ל"ו א') ויהי בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו לא וכו' לימנות לבנינו ימנו לחרבנו שני (יחז' מ' א') בעשרים וחמש שנה לנלותינו: לא וכו' לימנות לעצמן ימנו למלכויות אחרות שני (חגי' א' א') בשנת שתיים לריוש: בשנת שלוש למלכות נבוכדנצר (דניאל ח' א') וכך לשטרות (ע) וכן הוא אומר (שה"ש א' ח') אם לא תדעי לך היפה כנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים: ואומר (ויק' כ"ו מ"ג) יען וביען אין יען וביען אלא עין בעין מדה במדה (ס): כיום הזה. מלמד שהוא ראש חדש נאמר כאן כיום הזה ונאמר להלן (י"ב ב') החדש הזה לכם ראש חדשים מה להלן ראש חדש אף כאן ראש חדש (צ): באו מדבר סיני. *שבו ירדה שנאה לכל באי העולם שאינן מקיימין את התורה (ק) וכן היה ר' יוסי אומר לא בסתר דברתי אל בני ישראל לא במקום ארץ חשך (ע' ישעי' מ"ה י"ט) כשנתתי תורה לישראל לא נתתיה לא בסתר ולא בארץ חשך: לא אמרתי לודע יעקב (שם) שלכם היא: תוהו בקשונו (שם) לא עשיתיה הפותיך (ד) אלא נתתי מתן שכרה בצדה: אני ה' דובר צדק (שם) דובר אני צדקתן של ישראל: מגיד מישרים (שם) מגיד אני מה שעשו לפני מאהבה: לא עשה כן לכל גוי (תהי' קמיו' ב') מה יעשו אומות העולם והלא לא למדו תורה: ומשפטים כל ידעום (שם) שבע מצוות נתתי להם ולא היו יכולין לעמוד בהן (ש):

ב'. ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני מה אני צריך והלא כבר מפורש במסעות נסיעתן מרפידים והנייתן במדבר סיני ומה ת"ל ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני אלא מקיש נסיעתן מרפידים להנייתן במדבר סיני מה נסיעתן מרפידים בני מסה ומריבה היש ה' בקרבנו אם אין אף חנייתן במדבר סיני בני מסה ומריבה היש ה' בקרבנו אם אין להודיע כמה הוא כוחה של תשובה שבשעה קלה שעשו ישראל תשובה מיד נתקבלו: ויחננו במדבר. ברמסון של עולם ניתנה להם תורה לישראל: שאלו ניתנה בארץ ישראל היו בני ארץ ישראל אומרין שלנו היא ואלו ניתנה במקום אחר היו בני אותו מקום אחר אומרין שלנו היא לפיכך ניתנה להן ברמסון של עולם שכל הרוצה ליטול יבא ויטול: * ר"א מה מדבר רק מכל מעדנים כך אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמוניע עצמו מכל מעדנים וכן הוא אומר (במד' כ"א י"ח) ומדבר מתנה אין התורה

(ס) כתוב בגליון: פיר' שדים. וז"ל טכסיוטיות ופי' עורכי הזנא ועי' וניכלתא. (ע) כאן חסר ונעשה דריבזי שזנוכילתא. (ס) וכן ת"י וניכלא כל קביל וניכלא. (ז) שנת פ"ו ע"ג, (ק) שנת פ"ט ע"ג, (ר) כ"ל סהוא כונו הספק צנושנס סוף פ"ג דע"ז, אלוכ שנוחמין זו דגדים לגומן. (ט) עי' וניכלתא, ועיין ריש ע"ז.

ונענין: שמעתים ששמעו לקול דברי תורה: ד"א שהיתה חפלתן נשמעת: סוכתים שהיו יושבין בסכות דכתיב ונשב באהלים: ד"א שהיו מסככין על ישראל ומנינין עליהן מעשה באחד שאמר קרבן בית שותי מים היום יצאת בת קול מבית קרש הקדשים ואמרה להן מי שקבל קרבן אבותיכם במדבר הוא יקבל קרבנכם בשעה זו: ומי הן אלו הקנינים הבאים מחמת אבי בית רכב: ואומר (שופטים א' ט"ו) ובני קני חתן משה עלו מעיר התמרים הוי אומר בית רכב המה מיתרו: בוא וראה כמה היה צדקן של בני יתרו שהרי יונדב בן רכב שמע מפי הנביא שבית המקדש עתיד ליחרב עמד וגור על בניו שלש גזרות שלא ישתו יין ושלא יבנו בתים ושלא ישעו כרמים שני (ירמ' ל"ה ו') ויאמרו לא נשתה יין כי יונדב בן רכב אבינו צוה עלינו לאמר לא תשתו יין אתם ובניכם עד עולם ובית לא תבנו וזרע לא תורעו וכרם לא תטעו ולא יהיה לכם כי באהלים תשבו כל ימיכם למען תחיו ימים רבים על פני האדמה אשר אתם גרים שם: ומנין למד ששריטות יין מארכת ימים שהרי ארבעה היו לוהטין אחר האדמה ולא נמצאו כראוי: קין ונח ולוט ועויהו: קין וקין היה עובר אדמה (ברי' ד' ב'): נח ויחל נח איש האדמה (שם ט' ב'): ולוט וישא לוט את עיניו וירא את כל כבוד הירדן (שם י"ג י'): עויהו כי אהב אדמה היה (דה"ב כ"ו י'): ר' (יוחנן) [נתן] אומר גדול הברית שכרת הקב"ה לבני יתרו יתר מן הברית שכרת לבני דויד שהברית שנכרת עם דויד אינו כרות אלא על תנאי אם ישמרו בניך בריתי ועדותי זו אלמדם גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך (תה' קל"ב י"ב) אבל הברית שנכרת עם יונדב בן רכב לא נכרת על תנאי שני (ירמ' ל"ה י"ט) לכן כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל לא יכרת איש ליונדב בן רכב עמד לפני כל הימים *יש אומרין שהשיא מכותיו לכהנים ועמדו ממנו כהנים גדולים ונתן לו המקום ברית שלא יפסקו ממנו כהנים גדולים לעולם אמר רבן שמעון והלא כבר פסקה כהונה גדולה מה אני מקיים לא יכרת איש ליונדב אלא שלא פסקו ממנו יושבי מנהרדין לעולם (ב): מה אם מי שהיה מגויי הארצות וממשפחות האדמה על שעשה מאהבה נתן לו המקום מאהבה על אחת כמה וכמה אלו שהיה מישראל: (אמר ר' יוחנן ל) עליה צוח בלעם הרשע ואמר איתן מושביך (במד' כ"ד כ"א) אמר כמה חוקק היה לו בשביל שתי ככרות שאמר קראן לו ויאכל לחם (ב' כ') נתן לו שכר ולבניו עד סוף כל הדורות) עליהם הכתוב אומר (דה"א ד' כ"ג) המה היוצרים אלה בני יונדב בן רכב שהיו יודעין כוח יצירתו של עולם: ד"א שהיתה פרנסתן מבלי מצירה: ד"א שנצרו שבועת מצות אביהם: אמר ר' אבהו (מ) וזה יתרו שיצא מכניו מרביצין גדולי תורה בישראל והיה זה יעבין שני (שם ד' י') ויקרא יעבין לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי והיתה ירך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל: אם ברך תברכני בתלמוד תורה: והרבית את גבולי בתלמידים: והיתה ירך עמי שלא אשכח משנתי: ועשית מרעה שתעמיד לי רעים כמותי: לבלתי עצבי שלא יעציביני יצר הרע מלשנות: ויבא אלהים את אשר שאל [ללמד שנתן לו מה ששאל וכו'] זו משנת ר' נתן: ר' יהודה הנשיא אומר אם ברך תברכני בפריה ורביה: והרבית את גבולי בכנים ובנות: והיתה ירך עמי במשא ומתן: ועשית מרעה חיים שנתת לי לא יהיה בהן לא חולי עינים ולא מיהוש שנים ולא מיהוש ראש: לבלתי עצבי אם אתה עושה לי כן ואם לאו הריני הולך בנסיסות (ג) לשאול: ר' חנניה בן גמליאל אומר לא

(כ) עיי' ספרי דהעלתך פי' ע"ט. (ל) עיי' סנהדרין ק"ד ע"א וק"ו ע"א. (נ) ע"ט. יש כאן ולי' טס תנא, ועיי' כל זמ' צרכייתא דתמורה ט"ז ע"א ובנוכחיתא. (כ) כחזו צנליון: חגגוס והסג זועפיס: כסיסין.

ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לעניי ארין וגו' והיה צדק אזור מתניו מה כתיב אחריו וגו' זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבין וגו' לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קרשי כי מלאה הארץ דעה אתה דעה זו היא המשפט שבין הוא אומר (ירמי' כ"ב ט"ו) (לשלום) התמלך כי אתה מתחיה בארו אביך (הבל) [הלוא] אבל ושתה ועשה משפט וצדקה או טוב לו דין עני ואביון או טוב הלא היא הרעת אתי נאם ה': גדול הוא המשפט שכל השונאו אין רפואה למכתו שני' (איוב ל"ד י"ז) האף שונא משפט יחבוש ואין חכישה אלא רפואה שני' (תהי' קמ"ז ג') הרפוא לשכורי לב ומחבש לעצבותם:

כ"ד. וישמע משה לקול התנו ודאי: ויעש כל אשר אמר. מה שאמר לו חמו כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אימר וישמע משה לקול חזנו ודאי: ויעש כל אשר אמר מה שאמר המקום:

כ"ה. ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל וגו' *מינה עליהן דיינים וצוה את הדיינים שיהיו סובלים מורה הצבור (ט) כענין שני' (דב' א' ט"ז) ואצוה את שופטיכם וצוה את העם שיהיו נוהגין ככור בדיינים כענין שני' (ע' שם י"ח) ואצוה אתכם בעת ההיא את הדברים אשר תעשון:

כ"ו. ושפטו את העם בכל עת את הדבר הקשה וביאון אל משה *אמר לו הקב"ה משה אתה דן את הקושיות הרי בנות צלפחד באין לשאל בדין שאפלו תנוקות משיבין עליו ואין אתה יודיע מה להשיב אלא (במד' כ"ז ה') ויקרב משה את משפטן לפני ה' (*):

כ"ז. וישלח משה את חתנו ר' יהושע אומר שילחו בכבודו של עולם: ר' אלעזר המודעי אומר נתן לו מתנות רבות: אמר לו הריני הולך ומגיד את בני מדינתו שמתשובה שאמר להם הוי יודע מה אמרו לו אל נא תעוב אותנו (שם י' ל"א) אמרו לו אתה נתת לנו עצה טובה יפה והמקום הורה לדברך אל נא תעווב אותנו אמר להן כלום הנר אלא במקום חשך מה עשה נר בין חמה ללכנה אתה חמה ואהרן לכנה אלא הריני הולך ומגיד את בני מדינתו שאביאם חתת כנפי שמים: יכול שהלך ולא הור תיל (שופ' א' ט"ז) ובני קני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב עיר וילך וישב את העם אין עם אלא תורה שני' (אי"ז י"ב ב') אמנם כי אתם עם ועמכם תמות חכמה מכאן אמרו כל זמן שחכם קיים חכמתו קיימת מת אברה חכמתו עמו: וכן מצינו כשמת ר' נתן אברה חכמתו עמו: הלכו וישבו להן אצל יעבין שני' (דהיא ב' ג"ח) ומשפחות סופרים ישיבי יעבין תרעתיים שמעתיים סוכתיים המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב כשם שהיה מחבב את התורה כך בניו מחבבים את התורה מאהרן שכן המקום אומר לירמיה (ירמי' ל"ה ב') הלוך אל בית הרכבים והשקית אותם יין: ואתן לבני בית הרכבים גביעים מלאים יין וכוסות ואמר להם שחו יין אמר להם המקום אמר לי שתשתו יין אמרו לו אבא צוננו שלא לשתות יין כל ימים שהכית הוה חרב ועדיין היה שלא חרב: אלא אמר לנו תהו מתאבלין עליו שסופו ליחריב ואמר לנו אל תסוכו ואל תספרו ואל תשבנו בכתים ונשמע ונעש ככל אשר צוננו יונגב אבינו: לכך נקראו שמעתיים תרעתיים סוכתיים: תרעתיים שלא רצו לנלח: סוכתיים שלא רצו לסוך. שמעתיים ששמעו לקול אביהם: ד"א תרעתיים ששמעו תרועה מסיני: ד"א שהיו מתרייעין בבקשתן

(ט) ע"י ספרי זענלך פ' ל"ח ול"ג. (י) ספרי דברים ד"ס וסדנר סטר יקסס ונכס.

להם את הדרך ילכו בה. זו גזרה שני (דברים ה' ל') בכל הדרך אשר צוה ה' אלהים אתכם תלכו בה: ואת המעשה אשר יעשון. זה מעשה הטוב כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המורעי אומר והודעת להם שתודיע להם בית חייהם: את הדרך זו גמילות חסדים: ילכו זה בקור חולים: בה זו קבורת מתים: ואת המעשה זה הדין: אשר יעשון זה לפני משורת הדין:

כ"א. ואתה תחזה מכל העם אתה תחזה להם מנבואה: אנשי חיל. אלו עשירים בעלי ממון: יראי אלהים. אלו שיראים מן המקום בדין: אנשי אמת. אלו בעלי הבטחה: שונאי בצע. אלו ששונאין לקבל ממון: כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המורעי אומר ואתה תחזה מכל העם תחזה להם באסקלריא כמחיות זו שהמלכים חווין בה: אנשי חיל אלו בעלי הבטחה: יראי אלהים אלו שעושין פשרה בדין: אנשי אמת כגון ר' חנינא בן דוסא וחביריו: שונאי בצע אלו ששונאין ממון עצמן והלא דברים קל וחומר ומה אם ממון עצמן היו שונאין ממון אחרים על אחת כמה וכמה: ושמת עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות. שרי אלפים שש מאות: שרי מאות ששת אלפים: שרי חמשים שנים עשר אלף: שרי עשרות ששת רבוא: נמצאו דייני ישראל שבעת רבוא ושמונת אלפים וישיש מאות:

כ"ג. ושפטו את העם בכל עת ר' יהושע אומר בני אדם שבטלין ממלאכתן והיו דנין את ישראל בכל עת: * ר' אלעזר המורעי אומר בני אדם שבטלין ממלאכתן ועסקין בתורה יהיו דנין את ישראל בכל עת וכן הוא אומר (שופט' ה' י') רוכבי אתונות צחורות אלו תלמידי חכמים שמהלכין מעיר לעיר ומדינה למדינה ועוסקין בתורה ועושין אותה כצהרים: ישיבי על מדין שיושבין ודנין דין אמת לאמתו: הולכי אלו בעלי מקרא: על דרך אלו בעלי משנה: שיהו שכל שיחתן בתורה (ה): * ר"א ושפטו את העם בכל עת בדיני ממונות הכתוב מדבר שרנין אותן בכל יום מן התורה ואסלו בערב שבת ומרכרי סופרים שאין דנין בערב שבת (ו): * ר"א ושפטו את העם בכל עת דיני ממונות דנין ביום וגומרין כלילה (ז): והיה כל הדבר הגדול יביאו אליך. ודברים קטנים ישפטו הם אתה אומר דברים גדולים יביאו אליך ודברים קטנים ישפטו הם או אינו אלא דברים שבבני אדם גדולים יביאו אליך ודברים שבבני אדם קטנים ישפטו הם כשהוא אומר (פ' כ"ו) את הדבר [ה]קשה יביאון אל משה הא אין דבר גדול אמור אלא בדברים גדולים: דברים גדולים יביאו אליך ודברים קטנים ישפטו הם: אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים. אמר לו צא המלך בנבורה אם מודה לך אתה יכול לעמוד: ואם לאו אי אתה יכול לעמוד: וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום. אהרן נדב וביהוא וכל זקני ישראל על מקומו יבא בשלום: * ר' סימאי אומר הדין הדין האמת לאמתו נראה כמטיל קנאה בין הבריות ואינו אלא נוחן שלום ביניהם שני (זכ' ח' ט"ז) אלה הדברים אשר תעשו אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם (ח): אין לי אלא נוטל ממון שיש לו שלום: מנין שאף המתחייב ממון שגם הוא סופו שלום שני וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום: אין לי אלא לבעלי דינין: ומנין אף לכל ישראל ת"ל (תה' ע"ב ב') ידין עמך בצדק וענייך במשפט מה כתוב אהריו ישאו הרים שלום לעם: אין לי אלא לבני אדם בלבד מנין שהמשפט שלום אף לבהמות ולחיות ולכל בעלי חיים ת"ל (ישע' י"א ד')

(ס) עירובין כ"ד ע"ג. (ז) רנ"ב ס"א נה"י סנהדרין ס"ג. והוא עירובין.
 (ז) סנהדרין ל"ד ע"א. (ח) ע"י נחנני ר' סימאי בלקוטי נהר לקוטי סלי ל"א סנהדרין
 ע"ס נחלים ע"ס נהר סנהדרין כ"א.

מעלה עליו הכתוב כאלו שותף במעשה בראשית נאמר כאן מן בקר עד ערב ונאמר להלן (בר' א' ה') ויהי ערב ויהי בקר:

י"ד. וירא התן משה את כל אשר הוא עושה לעם וגו' אמר לו כמלך שיושב ועבדיו עומדין כך אתה עושה להן לישראל מדוע אתה יושב לבדיך וכל העם נצב עליך:

ט"ו. ויאמר משה לחותנו כי יבא אלי העם לדרוש אלהים דבר זה שאל יהודה איש כפר עני את רבן נמליאל מה ראה משה לומר כי בא אלי העם לדרוש אלהים אמר לו ואם לאו מה יאמר כי יבא אלי העם לדרוש כמאמר אלהים יפה אמר:

ט"ז. כי יהיה להם דבר בא אלי בין טומאה לטהרה: ושפטתי בין איש. זה דין (שיש) [שאיין] בו פשרה: ובין רעהו. זה דין (שאיין) [שיש] בו פשרה ונפטרין והולכין כרעים: והודעתי את חקי האלהים. אלו גזירות (ת): ואת תורותיו. אלו הוראות: כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר והודעתי את חקי האלהים אלו עריות ואת תורותיו אלו גזרות:

י"ז. ויאמר התן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עושה *חביב הוא יתרו שניתן לו מקום להתגדר בו (א) זה מנוי זקנים והלא מנוי זקנים היה דבר הגון לפני הקביה (ב) ומעני מה לא צוהו הקביה למשה תחלה (ג) אלא כדי ליתן גדולה ליתרו בעיני משה וכל בני ישראל לומר גדול היה יתרו שהסכים הקביה על דבריו אף יתרו לא אמרה אלא על תנאי שאם יסכים הקביה על דבריו שני (פ' כ"ג) אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים:

י"ח. נבל תבל ר' יהושע אומר יחללו אותך ויקנתרו אותך: ר' אלעזר המודעי אומר ינבלו אותך וינשרו אותך כתאנה זו שעליה נושרין וכן הוא אומר (ישעי' ל"ד ד') ננבול עלה מגפן וכנבלת מתאנה: אתה. זה משה: גם. זה אהרן: העם הוה אשר אתך. אלו שבעים זקנים כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר אתה זה משה: גם זה אהרן: העם הוה אשר אתך אלו שבעים זקנים: כשהוא אומר וגם זה נדב ואביהוא: כי ככר ממך הדבר. אמר לו הסתכל בקורה זו כשהיא לחה כל זמן שבני אדם נכנסין תחתיה אחד אחד אין יכולין לעמוד בה: שלשה וארבעה יכולין לעמוד בה לכך נאמר כי ככר ממך הדבר לא תוכל עשוהו לבדיך:

י"ט. עתה שמע בקולי איעצך אם תשמע ייטב לך: איעצך ויהי אלהים עמך. [צא והמלך כנכורה] אם מודה לך אתה יכול לעמוד ואם לאו אי אתה יכול לעמוד: היה אתה לעם מול האלהים. היה להם ככלי מלא דברות: והבאת אתה את הדברים אל האלהים. דברים שאחיה שומיע תבוא תרצה להם:

כ'. והזהרת אתהם את החקים אלו גזרות (ד): ואת התורות. אלו הוראות: כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר את החקים אלו עריות שני (ויק' י"ח ל') ושמרתם את משמרת לבלתי עשות מחקות התועבות: ואת התורות אלו גזרות: והודעת

(ת) צוויילטא חיתא אלו מודעוטה, וכן צו"כ פ' צוקותי פסק ח' ה"י ספרי לאה פ"י נ"ט. (ח) ע"י יונא ע"ה ע"א. (ג) ע"י צוודנר רבא סוף פ' ט"ו ס"ו ונו"י סזקנים חז"ב לפני הקצ"ה כ"ו ונתן מורה. (ג) ע"י ספרי צהעלמך פ' ע"ה. (ד) כ"ל דגזרות היינו מלוות סלין להם טעם אלא גזירות הכתוב כדאיתא צוודעסיס לפ' פרה הוקה מקקתי גזירה גזמה.

מעם יין חדש מעם יין ישן [מעם] כל [ממעמים] [ממתקים] שבעולם שני טובה הטובה כל הטובה על כל הטובה: ר' אליעזר אומר בטובת ארץ ישראל הגיד לו אמר לו עתיד המקום ליחן לנו ארץ ישראל ועולם הבא ועולם חדש ומלכות בית דוד וכהונה ולויה שני טובה הטובה כל הטובה על כל הטובה: אשר הצילו מיר מצרים. מתחת סבלון ההוא של מצרים:

י. ויאמר יתרו ברוך ה' (חגי) [אמר] ר' פפיס גנאי לו למשה ולסיעתו שהרי ששים רבוא הוציא המקום ממצרים ולא היה אחר מהן שפתח ובירך המקום: אשר הציל אתכם מיר מצרים. מה תיל ומיר פרעה מיר מי שנקרא חנין הגדול שני (עי' יחו' כ"ט ג') הנני עליך התנין הגדול: אשר הציל אתכם. זה משה ואהרן: אשר הציל את העם אלו ישראל: [מתחת יר מצרים]. מתחת סבלון פרעה ושל מצרים:

יא. עתה ידעתי עד עכשו לא הורה בדבר: כי גדול ה' מכל האלהים. אמרו מתחילה לא היה עבד יכול לברוח ממצרים עכשו הוציא המקום ששים רבוא בני אדם לכך נאמר כי גדול ה' מכל האלהים: דיא כי גדול ה' מכל האלהים אמרו מתחלה לא הגיח יתרו ע"ז בעולם שלא עבדה עכשו הורה בדבר שני אלהים האלהים כל האלהים מכל האלהים נעמן הורה בדבר יתר ממנו שני (מי' ב' ה' ט"ו) הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל: וכן רחב הוונה שיירה (ש) שני כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (יהושע ב' י"א): כי בדבר אשר זרו עליהם. מכירו הייתי לשעבר (שכיח) [ועכשו בותר] שבמחשבה שחישבו המצרים לאכזר את ישראל בה דנן המקום [שני] כי בדבר אשר זרו עליהם:

יב. ויקח יתרו חתן משה עולה וזבחים לאלהים הרי הכתוב מתמיה עליו: אדם שהוא עומד ומוכח ומקטר לע"ז בכל יום עכשו יביא עולה וזבחים לאלהים: ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאבל לחם. משה לאיכף הלך והלא מתחלה יצא לקראתו שני (פ' ו') ויצא משה לקראת חותנו אלא מלמד שהיה עומד ומשמש: דבר זה דרש ר' צדוק כשהיה רבן גמליאל עומד ומשמש אמרו ברין שאנו מסובין וגמליאל בירי עומד ומשמשנו אמר להן ר' יהושע מצאנו גדול מרבן גמליאל שעמד ושמש: אמרו לו הויה (איזה) [זה] אמר להם אברהם שני (ברא' י"ט ח') והוא עומד עליהם ולא בני אדם כשרים אלא בני אדם שעובדין ע"ז ומכעיסין לפני המקום על אחת כמה וכמה לרבן גמליאל שעומד ומשמש לפני בני אדם כשרים ועוסקין בתורה: אמר להם ר' צדוק מצאנו גדול מאברהם ומרבן גמליאל שעומד ומשמש אמרו לו הויה אמר להם אלוה השמים ברוך הוא שנתן לכל אחד ואחד צרכיו ולכל גויה וגויה די מחסורה שני (תהי' קל"ו כ"ה) נתן לחם לכל בשר ואומר (שם קמ"ז ט') נתן לבהמה לחמה ולא בני אדם כשרים אלא בני אדם עובדין ע"ז ומכעיסין לפניו על אחת כמה וכמה לרבן גמליאל שעומד ומשמש לפני בני אדם כשרים ועוסקים בתורה: לפני האלהים. [מלמד שכל המקבל פני חממים כאלו מקבל פני שכינה]:

יג. ויהי ממחרת [ממחרת] יום הכפורים: וישב משה לששׂוט את העם. כמנהגו: ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב. וכי מבקר ועד ערב היה משה יושב ורן את ישראל והלא אין הדיינין יושבין אלא עד זמן סעודה אלא כל הדין דין אמת לאמתו

(ט) הנזכר עפ"י הילקוטי ונלכיס ר' כ"ט דנעמן הודה יתח ונחצ וחי' רחצ סייעה קודמא יתירס לנעמן.

חרשין וסומין: אומרין לאלמים היכן הוא משה ואינן יכולין לדבר: לחרשים ואינן שומעין: לסומין ואינן רואין וכן הוא אומר (ד' י"א) מי שם סה לאדם [וגו']:

ה'. ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה למה נאמר לפי שניא (פ' ד') ויאמר אל משה אני חתנך יתרו בא אליך ואשתך ושני בניה עמה איני יודיע בניו של משה או בניה ממקום אחר ת"ל ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו בניו של משה ולא בניה ממקום אחר: אל המדבר הרי הכתוב מתמיה עליו אדם ששרוי בביתו ובכבודו של עולם עכשיו יבא למדבר תוהו הוה שאין בו כלום לכך נאמר אל המדבר:

ו'. ויאמר אל משה אני חתנך יתרו בא אליך ר' יהושע אומר שלח לו ביד שליח: ר' אליעזר המודעי אומר שלח לו באגרת וירה לתוך מחנה ישראל (פ' ע) עשה בניני ואם אי אתה עושה בניני עשה בנין אשתך: ואם אי אתה עושה בנין אשתך עשה בנין שני בניך: ר' אליעזר אומר אמר לו הקב"ה למשה אני שאמרתי והיה העולם שני (ע' תה' נ' א') אל אלהים דבר ויקרא ארץ (ז) אני שמקרב ואני מרחיק אני שקירבתי את יתרו ולא ריחקתי אדם זה שבא אצלך לא בא אלא להתנייר לא בא אלא להכניס תחת כנפי השכינה אף אתה קרבתו ואל תרחיקו מיכאן אמרו לעולם יהא אדם מרחק בשמאל ומקרב בימין לא בדרך שעשה אלישע לגיחוי שריחקו לעולם:

ז'. ויצא משה לקראת חתנו אמרו יצאו משה ואהרן נרב ואביהו ושבעים מוקני ישראל ויש אומרין אף ארון (ק) יצא עמם: וישתחו וישק לו וישאלו איש לרעהו לשלום. אין אנו יודעין מי נשתחוו למי ומי נשק למי: מי שמענו שקרוי איש לא משה כענין שני (במ' י"ב י"ב) והאיש משה עניו מאד הא לא נשתחוו ולא נישק אלא משה ליתרו מיכאן אמרו לעולם יהא אדם נוהג כבוד בחמיו וכן דויר אמר לשאול ואבי ראה גם ראה (ש"ב כ"ד י"ב) מלמד שהיה נוהג בו כבוד ככבוד אביו: וישאלו איש לרעהו לשלום. *גרול הוא השלום שהוא קודם לשבחו של הקב"ה שכן מצינו לא פתח ליתרו תחלה לא ביציאת מצרים ולא בעשרת הדברות ולא בקריעת ים סוף ולא במן ולא בשלח אלא בשלום תחלה שני וישאלו איש לרעהו לשלום ואחר כך ויספר משה לחותנו מפני שהשלום מישב את הדעת לשמוע את כל אלו: ויבאו האהלה. זה בית המדרש:

ח'. ויספר משה לחותנו למשכנו ולקרבו לתורה: את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים. שקול סרעה כמצרים ומצרים שקולין כפרעה: *על אודות ישראל. שחרע עמי בישראל (ר'): את כל התלאה. כמצרים: אשר מצאחם. על הים: בדרך. זו ביאת עמלק: ויצילם ה'. מכולם:

ט'. ויחד יתרו על כל הטובה ר' יהושע אומר בטובת המן הגיד לו אמר לו מן שנתן לנו הקב"ה אנו טועמין בו טעם סת טעם כשר טעם דגים טעם חנכים טעם כל מטעמים שבעולם שני טובה הטובה כל הטובה על כל הטובה: ר' אליעזר המודעי אומר בטובת הבאר הגיד לו אמר לו באר שנתן לנו המקום אנו טועמין בו טעם רבש טעם חלב

(פ) עי' תמונה הולאת צלצור. (ז) עי' לעיל ריש פ' ואלה. (ק) צווי גרי סכינס ואולי ארון הוא כינוי לסכינה נוטריקון אחר רואה ולינו נראה כמו שפי' בני טעמה וארון ואלטרפין (נרכות ו"ז ע"ג). (ר) י"ל דמי' דעל אודות ישראל קאי על ויספר דאף סכני טעם יתרו כל חכמים ו"יו מיסר ו"טה לו על אודות ישראל שידע ענו ניסחל. וידידי ונחריא צעלניטער תהא לי שנודתם שכל טוב פי' על אודות ישראל כדי ישודיה ליטועמן של ישראל, ולפי' אפטר דלי"ל כאן: כדי ישודיה ענו ניסחל, ודעס אודות לסון סודתם.

אות אחת ונקרא יונדב (ירמי' ל"ה ו') מיכאן אמרו אל תתחבר לרשע ואסלו לקרבו לתורה:
 *וכן את מוצא באחאב בן קוליה בתחלה היו קורין אותו אחאב (שם כ"ט כ"א) כיון
 שעשה מעשים רעים מנעו ממנו אות אחת ונקרא אחב (ל): שבעה שמות נקראו ליתרו
 יתר יתרו חובב בן רעואל פוטיאל קני: יתר שיתר פרשה אחת בתורה נתן לו הקב"ה
 פרשה להתגדר בה ואיוו וז' מנוי זקנים שנאי' (פ' כ"א) ואתה תחזה מכל העם: יתרו
 שעשה מעשים נאים: חובב שהיה חביב למקום: בן שהיה בכן למקום: רעואל שהיה ריע
 למקום וכן הוא אומר (פ' י"ב) ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה
 לפני האלהים: פוטיאל ששט (ט) כל ע"ז שבעולם: קני שקנה העולם הבא: כהן מדין.
 ר' יהושע אומר כומר היה כענין שני' (שופט' י"ה ל') ויהונתן בן גרשום בן מנשה הוא
 ובניו היו כוהנים לשבט הדני: ר' אלעזר המודעי אומר שר היה כענין שני' (ש"ב ח' י"ח)
 ובני דוד כהנים היו: חתן משה מתחלה היה משה מכברו שני' (ד' י"ח) וישב אל יתר
 חותנו עכשו התחיל חמוי מכברו אמרו לו מה טיבך אמר להן חתן משה אני: את כל
 [אשר] עשה אלהים למשה ולישראל שקול משה בישראל וישראל כמשה שקול הרב
 כתלמיד ותלמיד כנגדי (ג): כי הוציא ה' את ישראל ממצרים מיכאן אתה למד ששקולה
 יציאת מצרים לפני המקום כנגד כל נסים וגבורות שעשה המקום לישראל:

ב'. ויקח יתרו חתן משה את צפורה אשת משה אחר שלוחיה ר'
 יהושע אומר אחר שפטרה כדבר (ס) ר' אלעזר המודעי אומר אחר שפטרה באגרת נאמר
 כאן אחר שלוחיה ונאמר להלן (דב' כ"ד א') וכתב לה ספר נדירות ונתן בידה ושלחה
 מביתו מה שילוח האמור להלן גט אף שילוח האמור כאן גט: אימתי שלחה בשעה
 שאמר לו המקום למשה לך והוציא את ישראל ממצרים לקח את אשתו ואת בניו
 והרכיבם על החמור אמר לו המקום לאהרן צא לקראת אחיך המדבר יצא לקראתו
 התחיל מגפפו ומנשקו אמר לו משה אחי היכן היית כל השנים הללו אמר לו במדין
 אמר מה טיב אלו בני אדם שעמך אמר לו אשתי ובני הן ואמר לו להיכן אתה מוליכן
 אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערין עכשו אתה מביא את האחרונים
 מיד אמר לה חזרי לבית אביך מיד נטלה שני בניה וחזרה לבית אביה לכך נאמר אחר
 שלוחיה ואת שני בניה:

ג'. ואת שני בניה אשר שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי בארץ
 נכריה ר' יהושע אומר ארין נכריה היא לי בודאי ר' אלעזר המודעי אומר ארין נכריה
 שכל העולם עובדין ע"ז ואני עובר את מי שאמר והיה העולם שנאי' (ע' תהל' ג' א') אל
 אלהים דבר ויקרא ארין (ע) מורח שמש עד מבואו:

ד'. ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה
 אימתי הצילו המקום ר' יהושע אמר בשעה שאמר לו רתן מי שמך לאיש שר ושופט
 עלינו (ב' י"ד): ר' אלעזר המודעי אומר תפסו את משה והעלותו לבימה כפתוהו והניחו
 לו סף על צוארו ירד מלאך מן השמים ברמות משה תפשו את המלאך והניחו את
 משה: ר' אליעזר אומר בני אדם שתפסו את משה עשאן המקום כתיים אלמים

(ג) ע"י סנהדרין ל"ג ע"א. (ו) חולי פירושו שפטפו ונלחם בהם, ע"י ערוך ערך פט.
 (ז) חולי ל"ל כנגדו. (ס) ופי' צעל מדרש הגדול וז"ל: כלומר לא גירסא אלא חונן לה לכי
 לנתי חזק. (ע) ע"י לקמן פסוק ו'.

הבא כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר מדורו של שמואל לדורו של משה יש בו שלשה דורות ומנין שיש בו שלשה דורות שני (תהי ע"ב ה') ייראוך עם שמש ולסני יריח דור דורים:

פרשת וישמע יתרו.

[ח.]. א'. וישמע יתרו מה שמועה שמע ובא: ר' יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא שכן היא כתובה בצרה שני (י"ז י"ג) ויחלש יהושע את עמלק: ר' אלעזר המודעי אומר מתן תורה שמע ובא שכן מצינו ביום שניתנה תורה לישראל ועו כל מלכי חבל הכייליהם שני (תהי כ"ט ט') ובהיכלו כלו אומר כבוד נתקבצו כל אומות העולם אצל בלעם אמרו לו דומה שהמקום מאבר את עולמו במים בדרך שאיברם לאנשי דור המבול כענין שני (שם י') ה' למבול ישב: אמר להן שוטים כבר נשבע שאינו מביא מבול לעולם שני (ישעי נ"ד ט') בי מי נח ואת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ אמרו לו בודאי מבול של מים אינו מביא אבל מבול של אש מביא (ט): אמר להן אינו מביא לא מבול של מים ולא של אש תורה נתן לעמו ושכר משלם ליראיו: כיון ששמעו ממנו הדבר הזה פנו כולם איש איש למקומו: ר' אלעזר אומר קריעת ים סוף שמע ובא שכן מצינו ביום שנקרע ים לישראל שמעו מסוף העולם ועד סופו שנאי (יהושע ה' א') ויהי כשמוע כל מלכי האמרי אשר בעבר הירדן ימה וכל מלכי הכנעני אשר על הים את אשר הוביש ה' את מי הירדן משני בני ישראל עד עברם: וכן רחב אומרת לשלוחי יהושע (שם ב' י') כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם: אמרו בת עשר שנים היתה בשעה שיצאו ישראל ממצרים: כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר וינתה: לחמשים שנה נתגירה אמרה בשלשה דברים חטאתי [בשלשה דברים] ימחול לי בחבל ובחלון ובסוכה (י') שני ותורידם בחבל בער החלון (שם ב' ט"ז) ותטמנם כפשתי העץ (שם ו'): יתרו. בתחלה היו קורין אותו יתרו שני (ד' י"ח) וילך משה וישב אל יתרו חותנו כיון שעשה מעשים נאים הוסיפו לו אות אחת ונקרא יתרו: וכן את מוצא באברהם מתחילה היו קורין אותו אברם כיון שעשה מעשים נאים הוסיפו לו אות אחת ונקרא יתרו: וכן את אחת ונקרא אברהם: וכן את מוצא (בשרי) [בשרה] מתחלה היו קורין אותה שרי כיון שעשת מעשים נאים הוסיפו לה אות אחת ונקראת שרה לכל העולם: וכן את מוצא ביהושע מתחלה היו קורין אותו יהושע וכיון שעשה מעשים נאים הוסיפו לו אות אחת ונקרא יהושע: ויש שמונעין מהן: יש לך ללמוד מעפרון מתחלה היו קורין אותו עפרון כיון שפסק דמים עם אבינו אברהם ואמר לו ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא (ברא' כ"ג ט"ז) מנעו ממנו אות אחת ונקרא עפרון: וכן את מוצא ביהונדב מתחלה היו קורין [אוחו] יהונדב (מיב' י' ט"ז) וכיון שנחבר לרשע שהוא יהוא (ב) מנעו ממנו

ט) וכחז על זה צעל ונדדש הגדול ח"ל: לפי שאינם נוודים צמקים ונפלאות שנעשין בעולם חלא לומדין שנה הוא זה טעמו של עולם לרננה יקרות הן כל אחד ואחד ונ"ף צומן ידוע לכך לאנרו ונבול של נויס אינו ונבול של אש הוא ונבול של עורד ונבול של דוח ועוד ונבול של עפר. (י') צוכילתא גרי וצמונה, אך ונדוניתי קחא דותנוונס צפסתי העץ ש"ע דתעלה דעסתה סוכה של עץ וכלי פסתה וזיכתה צמוכה, עי' סכסדין ק"ו ע"ח. כ) ונשנע דוניידי ציטודצ צן רכב, חלל צוכילתא שלנו ונשנע דוניידי ציטודצ צן שונע דשמואל צ' י"ג, ג'.

י"ד. כתוב זאת זכרון בספר כתוב משכתוב כאן(ג): זאת. מה שכתוב במשנה תורה: זכרון משכתוב בנביא: בספר. משכתוב במגילה כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר זאת משכתוב כאן ובמשנה תורה: זכרון משכתוב בנביא: בספר משכתוב במגילה: ושם באוני יהושע. בו ביום נמשה יהושע כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר זה אחד מן ארבעה שניתן להם רמו שנים חשו ושנים לא חשו: משה ניתן לו רמו ולא חש ושם באוני יהושע יהושע מכנים את ישראל לארץ: לסוף היה עומד ומבקש כל אותן בקשות וכל אותן תחנות עד שני לו (דב' ג' כ"ו) רב לך אל תוסף דבר: יעקב ניתן לו רמו ולא חש שני (בר' כ"ח ט"ו) והנה אנכי עמך ושמתוך לסוף היה מתירא שני (שם ל"ב ח'): ויירא ויצר לו אפשר מי שהכתיחו המקום כך יהא מתירא אלא אמר שמא יגרום החטא: דויד ניתן לו רמו וחש שני (ש"א י"ז ל"ו) גם את הארי גם את הדוב(ד) הכה עכריך אמר מה אני ספון שהרגתי שלוש בהמות רעות הללו אלא שמא דבר עתיד לערע בישראל ועתידין להנצל על ידי לכך נאמר (שם) והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם: מרדכי ניתן לו רמו וחש שני (אס' ב' י"א) ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים אמר אפשר להסירה זו שתנשא לערל זה אלא שמא דבר עתיד לערע בישראל ועתידין להנצל על ידה מיד ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה (שם כ"ב): כי מחה אמחה. מחה בעולם הוה, אמחה לעולם הבא: מחה לו ולכל משפחתו כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר עמלק זה אנג: זכר זה המן מחה לו ולכל משפחתו אמחה לו ולכל (הדרות הוא) [הדרו ההוא]: מתחת השמים. ר' יהושע אומר שלא יהיה לו נין ונכד לעמלק שלא יאמרו גמל זה של עמלק: רחל זו של עמלק אילן זה של עמלק: ר' אלעזר המודעי אומר לפי שבא לאבר את ישראל מתחת כנפי השמים אמר משה לפני המקום רבוננו של עולם רשע זה בא לאבר את בניך מתחת השמים ספר תורה שנתת להן מי יקרא בו: ר' נתן אומר לא בא המן אלא זכר לישראל שני (אסתר ט' כ"ח) וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מורעם:

ט"ו. ויבן משה מזבחה ויקרא שמו ה' נסי ר' יהושע אומר משה קראו נסי אמר להן גם זה שעשה לכם המקום בניני עשאו: ר' אלעזר המודעי אומר המקום קראו נסי שכל זמן שישראל שרויין בנס כאלו נס לפניו: שרויין בצרה כאלו צרה היא לפניו: שרויין בשמחה שמחה היא לפניו וכן הוא אומר (ש"א ב' א') כי שמחתי בישועתך(ה):

ט"ז. ויאמר כי יד על כס יד משישב על כס יה ותהא מלחמה שליה(ו) באותה שעה מלחמה לה' בעמלק: * מיכאן מנוי מלך קורם להכרתת ורעו של עמלק(ו) כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר נשבע הקב"ה בכסאו שאם יבואו כל אומות העולם להתגייר יקבלו מהן ומעמלק לא יקבלו מהן שני (ע' ש"ב א' י"ג) ויאמר דוד אל הנער המגיד לו מי אתה ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי באותה שעה נזכר דויד מה נאמר למשה רבו שאם יבואו מכל אומות העולם להתגייר יקבלו מהן ישראל ועמלק לא יקבלו מהן ויאמר לו דוד דמך על ראשך פיך ענה כך (ע' שם ט"ו): מדר דר * אמר הקב"ה מן דר נדר אָנָּא בְּתַרְבִּיהַ לְדַר דְּרִינָּה(ח): מדר דור מדר העולם הוה לדור העולם

(ג) ע' מגילה ז' ע"א וירוש' טס פ"א ה"ס. (ד) עי' הנוקבל צפניס. (ה) עי' נכילתא טעס הנואלא קטוע. (ו) כמו של יס, וניל לזיל ותסח ונוטלס של יס, עי' ילקוט. (ז) סנהדרין כ' ע"ב. (ח) ספיקתא דכ"כ סוף פ' זכור והוצא זילקוט.

ומה מהנה למוווה אלא כל זמן שישראל עושיין רצונו של מקום ומאמינים במה שפיקרן משה לעשות המקום חס עליהן: כיוצא בו (במ' כ"א ח') ויאמר ה' אל משה עשה לך שרף וגו' וכי נחש ממית ומחיה אלא כל זמן שישראל עושיין רצונו של מקום ומאמינין במה שפיקרן הן מתרפאין: ד"א והיה כאשר ידים משה ידו ר' עקיבה אומר כשהיה משה מגביה ידו רמו שעתידין ישראל להגביה דברי תורה הן נוצחין וכשהוא משפיל ידו כיוכל שעתידין ישראל להשפיל דברי תורה ואינן נוצחין:

י"ב. וידי משה כבדים יקרו ידיו של משה באותה שעה כאדם שתלויין בו שני כדי מים כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר מיכאן שאין מרשלין לדבר מצוה שאלו אמר לו משה ליהושע חבר לי אנשים מיר לא בא לידי צער ההוא אלא אמר למחר: ויקחו אבן. וכי לא היה שם כסת אחת או גלובקרין(ת) אחד שיניחו לו וישב אלא אמר כל זמן שישראל שרויין בצרה אף אני אהא עמהן בצער מכאן אמרו אשרי אדם שמצטער עם הצבור: ואהרן וחור תמכו בידיו. מלמד שהיה מעלה בהן ומוריד בהן: ויהי ידיו אמונה עד בא השמש. מלמד שהיו ישראל בתענית כל אותו היום כך דברי ר' יהושע: ר' אליעזר המודעי אומר וידי משה כבדים שיקר החטא על ידיו של משה ולא היה יכול לעמוד בו: מה עשה נפנה לאבות הראשונים שני ויקחו אבן וישמו תחתיו אלו מעשה אבות: וישב עליה אלו מעשה האמהות ואהרן וחור תמכו בידיו מה ת"ל מזה אחד ומזה אחד מלמד שהיה אהרן מזכיר [זכות] לוי וחור מזכיר זכות יהודה מיכאן אמרו אין פוחתין משלשה שיוורדין לפני החבה בתענית צבור: ויהי ידיו אמונה ירו שלא נטל בה כלום מישראל אמונה עד בא השמש: ד"א ויהי ידו אמונה אמר משה לפני מקום רבונו של עולם על ידי הוצאתם ממצרים ועל ידי קרעת להם את הים והורדת להן את המן והיגות להן את השלו ועשית להן נסים ונכורות: ועל ידי תעשה להם נסים ונכורות בשעה זו: ד"א אמונה עד בא השמש אמר ראיתי כל מלכיות כולן אין עושות מלחמה אלא עד שש שעות מלכות חייבת זו עושה מלחמה משחרית ועד ערבית:

י"ג. ויחלש יהושע את עמלק ר' יהושע אומר שירר וחתך ראשי גבורים העומדין בראשי שורות: ר' אלעזר המודעי אומר בו לשון נוטריקון ויחל ויאחז(א) וישבר: עמלק. כמשמעו: עם. אלו בניו: את. אלו חיילות שעמו כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר עמלק כמשמעו: עם. אלו בניו: את אלו חיילות שעמו: כשהוא אומר ואת אלו חיילות שעם בניו: לפי חרב. ר' יהודה אומר לפי חרב למדנו למלחמה זו שלא היתה אלא על פי גבורה(ב): אחרים אומרין לפי חרב נתקיים בהם מה שנאמר להלן (יח' ל"ה ו) כי לדם אעשך ודם ירפך אם לא דם שנאת ודם ירפך: ויאמר ה' אל משה כתוב זאת זכרון בספר וקנים הראשונים אומרין שוש שישראל לוקין בו סופו ללקות ילמד כל העולם כולו מפרעה שמתוך שבא ושעבד את ישראל שיבעו המקום בים שני (תח' קל"ז ט"ו) ויניע פרעה וחילו בים סוף: וכן אתה מוצא בעמלק שמתוך שבא והויק את ישראל איברו המקום מן העולם הזה ומן העולם הבא שני (פ' י"ד) כי מזה אטמה את זכר עמלק כך כל אומה ומלכות שתבא ותויק את ישראל בו בדבר המקום נפרע ממנה:

(ח) עיי' ערוך ערך גלפלק. (ט) נאומיות חל דכס צי נלות ויחל ויאחז. דאי לא הוי אלא נלסא אחת נוטריקון הוי סני צלות אחת דסיינו מ' למודל, ועיי' סני צילקוט. (צ) סונל וני' עורדוס ס"ל דף 1 הערה ט' צסס נוכרסני' ועי' תדגוס יונתן.

עליהם: ר' נתן בן יוסף [אומר] חמשת עממים פסע ובא עמלק ועשה מלחמה עם ישראל שני (במ' י"ג כ"ט) עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבסי והאמרי יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל יר הירדן הוא היה לפנים מכולם: רבי אומר לא בא אלא מהררי שעיר ארבע מאות פרסה פסע ובא עמלק ועשה מלחמה עם ישראל: אחרים אומרים יבא עמלק כפוי טובה ויפרע מעם כפוי טובה: וילחם עם ישראל ברפידים. ר' יהושע אומר היה נכנס תחת ענני הכבוד ונגנב נפשות מישראל והורגן שני (דב' כ"ה י"ח) אשר קרן בדרך ויוגב כך כל הנחשלים אחריו: ברפידים. אמר רבי חנניה דבר זה שאלנו את ר' אליעזר כשהוא יושב במוטבא רבא רפידים מה הוא אמר לנו כמשמעו: ועוד אמר ר' חנניה דבר זה שאלנו את ר' אליעזר כשהוא יושב במוטבא רבא מפני מה פדו ישראל פטרי חמורים ולא פדו פטרי גמלים ולא פטרי סוסים אמר לנו גורת מלך מלכי המלכים כיה: דיא לפי שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים שאין לך כל אחד ואחד שלא היו לו שבעים חמורים לפניו שהיו מעוניין כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות: דורשי רשומות אומריין אין רפידים אלא רפיון ידים לפי שריפו ידיהם של ישראל מן התורה לפיכך בא עליהן שונא שאין השונא בא [אלא] על החטא ועל העבירה וכן הוא אומר (דהיב י"ב א) ויהי כהבין מלכות רחבעם וכחוקתו עוב את תורת ה' וכל ישראל עמו: מהוא אומר (שם ב') ויהי בשנה החמישית עלה שישק מלך מצרים על ירושלים כי מעלו בה':

ט. ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים מיכאן שיהיה כבוד תלמידו של אדם חביב עליו ככבוד חברו וילמד כל העולם כולו ממשוה שלא אמר ליהושע בחר לי אנשים אלא בחר לנו אנשים עשאו כמותו: אנשים. אנשים נבירים אנשים יראי חטא: וצא הלחם בעמלק. * וכי משה עומד ואומר ליהושע [לעשות] מלחמה עם עמלק אלא מסורת היא שאין בני עשו נוספין אלא ביר בניה של רחל (ק): וצא הלחם בעמלק. ר' יהושע אומר אמר לו הקב"ה למשה צא מתחת כנפי השכינה והלחם בעמלק: ר' אלעזר המודעי אומר אמר לו הקב"ה למשה אמר לו ליהושע ראשך זה למה אחת משמרו לא לכתר צא והלחם בעמלק: מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים בידי. מחר נהיה מעותרין ועומדין על ראש הגבעה ומטה האלהים בידי ועומדין: כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר מחר נגזור תענית ונהא מעותרין ועומדין: על ראש אלו מעשה אבות: הגבעה אלו מעשה אמהות: ומטה אלהים בידי אמר משה לפני המקום במטף זה הוצאתם ממצרים וקרעת להם את הים והיגות להם את השליו והורדת להם את המן ועשית להם נסים ונבורות: במטה זה תעשה להם נסים ונבורות בשעה זו:

י. ויעש יהושע כאשר אמר לו משה עשה מה שנתפקד ולא עבר על גורת משה: ומשה ואהרן וחור. * זה כנה של מרים (ר): עלו ראש הגבעה. לענין שאמרנו * מיכאן לשלית צבור שיהיה אחד מימינו ואחד משמאלו (ש):

י"א. והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל ר' אליעזר אומר וכי ידיו של משה מגברות ישראל או ידיו משברות עמלק אלא בומן שישראל עושין רצונו של מקום ומאמינים במה שפקד המקום למשה המקום עושה להם נסים ונבורות: כיוצא בו אתה אומר (י"ב ו') ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות וגו' וכי מה הדם מהנה למלאך

(ק) צ"ב ק"ג ע"ב ופסיקתא פ' זכור. (ר) ע"י רש"י. (ט) פקדי דלי"ט פ' נ"ד, ע"י ח"ט ס"י תקס"ו ס"ז.

ד'. ויצעק משה אל ה' לאמר מה אעשה לעם הזה להודיע [שבחו] של משה שלא אמר הואיל והן מיריינין כנגדי אף אני איני מבקש עליהן רחמים אלא מה אעשה לעם הזה: עור מעט וסקלוני. אמר לפניו [רבנון] של עולם בינך לבנים הרי אני הרוג שאמרת לי אל תקפיד כנגדן כי האמר אלי שאהו בחיך (כמי י"א י"ב): כאן המקום ממך ומשה מנביה אבל במעשה העגל המקום מנביה ומשה ממך:

ה'. ויאמר ה' אל משה עבור לפני העם [על] [עבור] על דבריהם שנשפם קניטה (ס): ר' יהודה אומר עבור על חטא שלהן: ר' נחמיה אומר לפני העם הוה ודבןשא ליה ימליל(ע): ד"א עבור לפני העם הוה והוציא להם מים: וקח אתך מוקני ישראל. לערות שלא יאמרו מעיינות היו: ומטך אשר הכית בו את היאר קח בידך והלכת. זה אחר משלשה [דברים] שהיו ישראל מתרעמין ואומרין של פורענות הן ואלו הן קטרת ומטה וארון: קטרת זו אמרו של פורענות היא היא הרגה נדב ואביהווא היא הרגה קרח ועדתו לסוף ידעו שהיא של ברכה ויתן את הקטרת ויכפר על העם (כמי י"ז י"ב): ארון זה אמרו של פורענות הוא הוא הרג את [עוה ואת] שלשתים ואת בית שמש והרג את עזא: לסוף ידעו שהוא ברכה וישב ארון ה' בית עבד ארום הגתי שלשה חדשים ויברך ה' את עבד ארום ואת כל ביתו (שיב ו' י"א): מטה זה אמרו של פורענות הוא הוא הביא מכות על המצריים בטצרים לסוף ידעו שהוא של ברכה ומטך אשר הכית בו את היאר קח בידך והלכת:

ו'. הנני עומד לפניך שם על הצור בחרב אמר לו כל מקום שאתה מוצא רושם רגלי אדם כענין שני דמות כמראה [אדם] [יחו' או' כ"ו] שם אני עומד לפניך (ס): והכית בצור. מיכאן ר' יוסי בן זימרה אומר מקל זה של סמפיר הוא והכית על הצור אין כתיב כן אלא והכית בצור:

ז'. ויקרא שם המקום מסה ומריבה ר' יהושע אומר משה קראו מסה ומריבה: ר' אליעזר המודעי אומר המקום קראו מסה ומריבה שני ויקרא שם המקום מיכאן לבית דין הגדול ביה (צ) שנקרא מקום: על ריב בני ישראל וגו'. ר' יהושע אומר אמרו אם ישנו רבון כל העולמים ביה כדרך שהוא ישנו עלינו נדע ואם לאו [לא] נדע: ר' אליעזר המודעי אומר [אמרן] אם ספק צרכינו כמדבר נעברנו ואם לאו לא נעברנו:

ח'. [ויבא עמלק] ר' יאשיה ור' אלעזר חסמא אומרין מקרא זה רשום ומפורש על ידי איוב (ח' י"א) היגה גמא בלי בעה ישגה אחו בלי מים וכי אפשר לגמא זה להיות שלא בצים ואפשר לאחו זה להיות שלא מים כך אי אפשר להן לישראל לפרוש מדברי תורה לפי שפירשו מדברי תורה באו לתרעומת לפיכך בא עליהן שונא שאין השונא בא אלא על החטא ועל העבירה שני ויבא עמלק: ויבא עמלק. שבא בגילוי פנים שני (דב' ביה י"ח) ולא ירא אלהים: ר' יוסי בן חלפתא אומר ויבא עמלק שבא בעצה לפי שהלך וכינס כל אוהן אלפים וכל אוהן רבכות בשביל לקבל פורענות אמרו היאך אנו יכולין לעמוד כנגדן: פרעה שעמד כנגדן טבעו הקביה בים היאך אנו יכולין לעמוד כנגדן אמר להם אני אתן לכם עצה מה תעשו: אם ינצחונו ברחו ואם לאו באו וסייעונו

(ס) נלעז. (ע) עי' ונכילתא. (פ) גם נלעזר זה הונא ונר' טודרוס הניל לז 1 הערה ט' צסס ונכילתא דרשב"י. (ז) ז"ד של ונעלה, ונקרא נוקוס מפני שהוה מכוון כנגד נוקדט של מטה שנקרא נוקוס כו"ט (דב' י"ז ח') וקונת ועלית אל הנוקוס. וגם נלעזר זה הונא ונר' טודרוס הניל לז 1 הערה ט' צסס ונכילתא דרשב"י.

משה ויניחנהו אהרן לפני הערות: אימתי נעשה ארזן לא בשנה שנייה [הוי לא הניחו אהרן אלא בשנה שנייה]:

ל"ג. ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת צנצנת זו אינו יודיע של מה היא אם של זהב אם של כסף אם של נחשת אם של ברזל אם של עופרת תיל צנצנת אחת לא אמרתי אלא כלי שמציינן (ב) יותר מחברו ואיזה הוא כלי שמציינן יותר מחברו הוי אומר זה כלי חרש: וכן שמה מלא העומר מן והגה איתו לפני ה' למשמרת לדורותיכם. ר' יהושע אומר לאבות: ר' אלעזר המודעי אומר לדרות: ר' יוסי אומר לימות ירמיה לפי שהיה ירמיה אומר להן לישראל התעסקו בתורה אמרו לו אם נתעסקנו בתורה מאין אנו מתפרנסין הוציא להם צנצנת של מן אמר להן אבותיכם שנתעסקו בתורה ראו כמה נתפרנסו אף אתם אם נתעסקתם בתורה לסוף המקום מפרנס אתכם: וזו אחת משלוש אתות שעתידי אליהו לגלות להן לישראל ואלו הן צלוחית של מן וצלוחית של מים (ל) וצלוחית של שמן המשחה:

ל"ד. ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה ר' יהושע אומר ארבעים יום אכלו ישראל את המן אחר מיתתו של משה מת משה בשבעה באדר ואכלו ממנו עשרים וארבעה של אדר וששה עשר של ניסן וכן הוא אומר (יהושע ה' י"ב) וישבת המן ממחרת באכלם מעבור הארזין: ר' אלעזר המודעי אומר עשרים וארבעה של אדר ושלושים של אדר שני שהיא היתה מעוברת ואכלו ממנו ששה עשר בניסן וכן הוא אומר וישבת המן ממחרת: אחרים אומרין ארבע וחמשים שנה אכלו ישראל את המן ארבעים שנה במדבר ושבע של כבוש ושבע של חלוק שני עד כואם אל ארזין נושבת מה תיל ארזין נושבת מלמד שארבע עשרה שנה אכלו ישראל את המן אחר מיתתו של משה:

ל"ו. והעמר אינו יודיע כמה תיל עשירית האיפה הוא. אחר מעשרה בשלוש סאין שהן שבעת רבעים ועוד: ועוד זה אחר מחמשה ברובע (ט):

[יז]. א'. ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין לפי דרכינו למדנו שאין השונא בא אלא על ההטא ועל העברה:

ב'. וירב העם עם משה שעברו על שורת הדין: ויאמר אליהם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את ה'. אמר להם כל זמן שאתם מדיינין כנגדי הרי אתם מנסים את המקום: דיא אמר להם כל זמן שאתם מדיינין כנגדי המקום עושה לכם נסים ונכורות ושמו מתגדל בעולם:

ג'. ויצמא שם העם למים מלמד שננע בהם צמאון ולהלן (טז) כיג) ויבאו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה לא ננע בהן צמאון אבל כאן ננע בהן צמאון: ויאמר למה זה העליתנו ממצרים. * אמר להן דרך ארזין אדם כועס בתוך ביתו אין נוחן פניו אלא בקטן אבל כאן נתנו פניהם בגדול: להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא. מיכאן היה ר' יאשיה אומר נפל ביתו הבל (ג) לכותא: דיא להמית אתי ואת בני ואת מקני. אמרו בהמתו של אדם אינה אלא חייו הא כאיזה צד אדם יוצא לדרך ואין בהמתו עמו מסתגף הוא:

(כ) חולי פי' סולנן וצנכי גר' סולנן (ב) צנכ' גר' מי נדה. וצנליון מדרש הגדול פי' סקן הנזים שסתו יסלחל כונו סלחל וילאו מים רבים (כמדנד כ' י"ח). (ז) מוכח מ' עורקים הלוי צסס ומכילחס דרשב"י. ע' דף 1 סעדה ע'. (ז) סגל כונו סגל.

כ"ו. ששת ימים תלקטוהו רבי יהושע אומר למדנו שלא היה המן יוריד בשבת ביום טוב מנין ת"ל שבת לא יהיה בו: רבי אלעזר המודעי אומר ששת ימים תלקטוהו למדנו שלא היה המן יוריד בשבת: ביום הכסורים מנין ת"ל שבת לא יהיה בו (ז):

כ"ז. ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט אלו מחוסרי אמנה שבהן:

כ"ח. ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם אמר לו הקב"ה למשה אמור להן לישראל הוצאתי אתכם ממצרים וקרעתי לכם את הים והורדתי לכם את המן והיננתי לכם את השלל ועשיתי לכם נסים ונבורות עד מתי אתם ממאנים לשמור מצותי ותורתי שמא תאמרו מצוות הרבה היטלתי עליכם שבת זו שנתתי לכם במרה לשמרה ולא שמרתם אותה: שמא תאמרו שומר שבת מה שכר נטל ת"ל (ישעי' נ"ו ב') שומר שבת מחללו ישומרו ידו מעשות כל רע הא למדת שכל המשמר את השבת מרוחק הוא מן העברה: מצותי ותורותי ראו כי ה' נתן לכם השבת. * גדולה שבת שכן מצינו מן התורה ובנביאים ובכתובים שהיא שקולה כנגד כל המצוות בתורה דכתיב עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורתי ראו כי ה' נתן לכם השבת: בנביאים (יחז' כ' י"א—י"ב) ואתן להם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם וגם את שבחותי נתתי להם להיות לאות ביני וביניהם: בכתובים (נחמ' ט' י"א) דכתיב ועל הר סיני ירדת ודבר עמם משמים וחתן להם משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצוות טובים ואת שבת קדשך הודעת להם (ח):

כ"ט. ראו כי ה' נתן לכם השבת אמר להם הוהרו שהמקום נתן לכם את השבת: על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים. מכאן היה ר' יאשיה אומר לחם כפול: שבו איש חתיו. אלו ארבע אמות: אל יצא איש ממקומו. אלו אלפים אמה:

ל"א. ויקראו בית ישראל את שמו מן דורשי רשומות אומרין ישראל קראו אותו מן: והוא כורע גר. אי אתה יודיע של מה: ר' יהושע אמר הוי אומר של זרע פשתן: או מה זרע ששתן אדם אף הוא אדם ת"ל לבן: רבי אלעזר המודעי אומר דומה לאגדה שמושך לבו של אדם: ר' יוסי אומר מגיד על עצמו שהוא מן לפי שאינו יורד לא בשבתות ולא בימים טובים ולא ביום הכסורים: אחרים אומרין כשם שהנביא מגיד להם חדרים וסתרים לישראל כך המן מגיד להן חדרים וסתרים: הא כאיזה צד אשה סורחת על בעלה היא אומרת הוא סרה עלי והוא אומר היא סורחת עלי באין אצל משה לדין אומר להן לבקר משפט: לשחרית אם נמצא מן שלה בבית בעלה בידוע שהיא סורחת עליו ואם נמצא מן שלה בבית אביה בידוע שהוא סורח עליה (ט): וכן המוכר עבר לחכירו זה אומר לקחתי והלה אומר לא מכרתי באין אצל משה לדין אומר להן לבקר משפט: לשחרית אם נמצא מן שלו בבית רבו ראשון בידוע שאינו מכור: ואם נמצא מן שלו בבית רבו אחר בידוע שהוא לקוח: ומעמו כצפחית ברבש. ר' יהושע אומר כאידם (י) עם העיסקרטיין: ר' אלעזר המודעי אומר כסולת זו שצפה על גבי נפה ולושה ברבש וחמאה:

ל"ב. ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' מלא העומר ממנו וגו' אם אומר אני יכול לא הניחו אהרן אלא בשנת הארבעים ת"ל (פס' ל"ד) כאשר צוה אל

(ז) לפי גי' זו לר"ח המודעי המן היה יורד צייט, ועי' תוס' צ"ל צ' ע"ג ד"ה והיה.
 (ח) ירושלמי נכוח פ"ח ה"ה. (ט) יומא ע"ה ע"ח ועי' צעין יעקב ש"ס פ"ג נוסחאות.
 (י) כנגלה ל"ל כליפס עי' ונילחא או ש"ס חילוף ד' צ"ל כמו אזול אזול.

י"ט. ויאמר משה אליהם איש אל יותר ממנו עד בוקר *גורת מלך ואם הותיר הרי זה עובר בלא תעשה:

כ"ו. ולא שמעו אל משה אלו מחוסרי אמנה שבהן: ויחזרו. האנשים אין כתיב אלא אנשים האנשים לא הותירו שאר אנשים הותירו(ה): וירם תולעים ויבאש. אפשר שמאחר שמרחיש יבאיש אלא מבאיש ואחר כך מרחיש כענין שני להלן (פס' כ"ד) ולא הבאיש ורמה לא היתה בו: * ד"א וירם תולעים ויבאש וכי מאין ידעו ישראל שהותירו אלא שראו קילין קילין(ו) של תולעים יוצאין מבית דהן ואבירים אלו לאלו הה"ד (משלי ג' ל"ה) וכסילים מרים קלון: ויקצף עליהם משה. כעס עליהן משה ואמר להן [מפני] מה עשיתן כך:

כ"א. וילקמו אותו בבקר בבקר משחרית לשהרית: איש לפי אכלו. דורשי רשומות אומרין מיכאן שהיה בו כמין כועת אפיך תאכל לחם (ברא' ג' י"ט): והם השמש. בארבע שעות: אתה אומר בארבע שעות או אינו אלא בשש שעות כשהוא אומר (שם י"ח א') כחם היום הרי שש שעות אמור הא מה אני מקיים וחם השמש בארבע שעות: ונמס. כיון שגורחת עליו חמה הוא פושר ויורד ונחלים מושכין ממנו והולכין לים הגדול ואילות וצבאים ויחמורים באין ושותין מהן ואומות העולם באין וצדין מהן והיו טועמין בהן טעם מן שנחן המקום לישראל:

כ"ב. ויהי ביום הששי לקמו להם משנה [לחם שהוא משונה: שני העומר לאחר. לחם כפול]: ויבאו כל נשיאי העדה וינידו למשה. אמרו לו רבינו משה מה נשתנה היום הזה משאר ימים אמר להן: הוא אשר דבר ה' שנחון שבת קדש לה'. אמרו לו אימתי אמר להן מחר:

כ"ג. את אשר תאפו אפו על האפוי אפו ועל המבושל בשלו מיכאן לעירובי תבשילין כדברי בית שמאי שצריכין עירוב לכל מין ומין: ר' יהושע אומר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו הרוצה לאפות מתאפה לו והרוצה לבשל מתבשל לו: ר' אלעזר המודעי אומר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו הרוצה לטעם דבר האפוי טועם בו טעם כל אפויין שבעולם: דבר בישול טועם בו טעם כל בישולין שבעולם:

כ"ד. ויניחו אותו עד הבקר עשו מה שנתפקרו:

כ"ה. ויאמר משה אכלהו היום לפי שהיו ישראל רגילין לצאת בשחרית אמרו לו רבינו משה נצא בשחרית אמר להן אכלהו היום אמרו לו הואיל ולא יצאנו בשחרית נצא בין הערבים אמר להו כי שבת היום לה'. לפי שפקע לבן של ישראל באותה שעה אמרו לו רבינו משה הואיל ולא מצאנוהו היום שמא לא נמצאנו למחר אמר להן היום לא תמצאוהו בשרה. היום אי אתם מוצאין אותו מוצאין אתם אותו למחר דברי ר' יהושע: ר' אלעזר חסמא אומר בעולם הזה אין אתם מוצאין אותו אתם מוצאין אותו לעולם הבא: ר' יהושע אומר אמר להן משה לישראל אם תוכו לשמר שבת תנצלו משלש פורעניות מיומו של גוג ומיומו של משיח ומימי בית דין הגדול: ר' אלעזר המודעי אומר אמר להן משה לישראל אם תוכו לשמר שבת עתיד המקום ליתן לכם ארץ ישראל ועולם הבא ועולם חדש ומלכות בית דוד וכהונה ולויה:

(ס) ע"י מכילתא. (י) נתמנומל חזוה לוח י"ח גל' קלננין. ועיי' עיך עיך קלן.

והנה על פני המדבר. ולא על כולו אלא על מקצתו: דק. מלמד שהוא דק: מחספס. מלמד שהוא מחספס: דק ככפר על הארץ. מלמד שהיה יורד כגלד על הארץ כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר ותעל שכבת הטל כויכול ששם המקום את ידו וקבל תפלתן של אבות של שוכני עפר והוריד המן כטל לישראל: והנה על פני המדבר. ולא על המדבר כולו אלא על מקצהו: דק. מלמד שהיה יורד מן השמים שנקרא דק שני (ישעי' מ' כ"ב) הנוטה כדק שמים או לפי שהיה יורד מן השמים מנין שלא היה יורד צונן ת"ל חם (א): או לפי שהיה יורד מלמעלה למטה יכול היה יורד בקול מנין שלא היה יורד אלא בשתיקה ת"ל חם או לפי שהיה יורד על הקרקע מנין שלא היה יורד אלא על הכלים ת"ל סף: ר' טרפון אומר לא היה יורד אלא על הסעפים (ב): ככפור כויכול ששם המקום את ידו וקבל תפלתן של אבות של שוכני עפר והוריד מן כטל לישראל כענין שני (איוב ל"ג כ"ד) מצאתי כפר: וכבר היו ר' טרפון ותלמידים יושבים ור' אלעזר המודעי יושב ביניהן אומר להן ר' אלעזר המודעי ששים אמה היה הווה גבהו של מן שהיה יוריד להן לישראל אמרו לו אלעזר אחינו עד מתי אתה מגביב ומביא עלינו אמר להן מקרא מן התורה אני דוריש וכי איזו מדה מרובה מדת הטוב או מדת פורענות הוי אומר מדת הטוב: במדת פורענות הוא אומר (ברא' ז' י"א) וארובות השמים טהו אומר (שם כ') המש עשרה אמה גברו המים מה נפשך בחוך הנחל חמש עשרה אמה על פני ההר חמש עשרה אמה על פני בקעה חמש עשרה: ובמדת הטוב הוא אומר (תה' ע"ח כ"ג) ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכול: מיעוט דלתות שמים כמה ארבות בדלת ארבע ארבע על ארבע הרי שמונה: הא צא וחשוב ששים אמה היה הווה גבהו של מן שהיה יורד להן לישראל: איסי בן עקיבה אומר מנין שירד להן לישראל מן עד שראו אותו כל באי בראשית ת"ל (תה' כ"ג ה') תערך לפני שלחן נגד צוררי:

ט"ז. ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כאחד שאומר לחברו מה הוא כך אמרו ישראל מן הוא: ויאמר משה אליהם הוא הלחם. משה אמר לוקנים וקנים אמרו להן לישראל כך דברי ר' יהושע ר' אלעזר המודעי אומר משה אמר להן לוקנים והוא אמר לכל ישראל: הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה. ר' יוסי בירי שמעון אומר כסוסים נתפסמו ישראל באותה שעה נאמר כאן לאכלה ונאמר להלן (תה' ע"ח כ"ה) לחם אבירים אבל איש אמר להן לחם זה שאתם אוכלין ניטוח היא באבירים * וכן הוא אומר מחספס שהוא יורד במאתים שמונה וארבעים איברים של אדם מנין מחספס (ג): דיא לחם אבירים אבל איש זה יהושע שהיה יורד לו מן כנגד כל ישראל:

ט"ז. זה הדבר אשר צוה ה' לקטו ממנו איש לפי אכלו אמרו כשהיה יוצא נחשון בן עמינדב לקט הוא ובני ביתו היו מלקטין הרבה ועני שבני ישראל מלקט קמעה וכשהן באין במדה עומר לגלגל מספר נפשותיהם. אמרו האוכל כשיעור הוה הרי הוא (בארי) [בריא] ומבווך פחות מיכאן מקולקל במיעיו יתר על כן הרי זה רעבתן: * איש לאשר באהלו תקחו. מיכאן שאדם חייב במזונות אשתו ובניו (ד):

י"ז. ויעשו כן בני ישראל וילקטו המרבה והממעיט עשו מה שנתפקדו ולא עברו על גורת משה:

(ב) דרש ונתפסם טוטיקון חס. חס. סף. (ג) אזלי הוה ונל"ע ששעף ונקוס גבוה וע"י סג"י צונלילמל. (ג) יונל ע"ס ע"צ. (ד) ע"י כחונות ו"ז ע"ז ופ"ס ע"ז.

ו'. ויאמר משה ואהרן אל כל בני ישראל ערב אמרו להן עד שאתם ישינים על מטותיכם המקום מפרנס אתכם: וירעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים. מיכאן אתה אומר ששקולה יציאת מצרים לפני מקום כנגד [כל] נסים ונכורות שעשה המקום לישראל:

ז'. ובקך וראיתם את כבוד ה' מיכאן אתה למד שבפנים מאירות ניתן להן מן לישראל מן ששאלו אותו כהלכה ניתן להם בפנים מאירות בשר ששאלו ממלי מעין (ר) ניתן להם בפנים חשכות: ונחנו מה כי תלינו עלינו. אמרו להן אנו מה ספונין שאתם עומדין ומתרעמין עלינו:

ח'. ויאמר משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול מיכאן אתה למד שבפנים חשכות ניתן להם בשר לישראל אבל מן בפנים מאירות: לא עלינו תלונותיכם כי על ה'. אמרו להם אילו עלינו הייתם עומדין ומתרעמין לא היינו מצטערין אלא שאתם עומדין ומתרעמין לפני קיים עולמים ב"ה:

ט'. ויאמר משה אל אהרן אמר אל כל עדת בני ישראל קרבו לפני ה' ר' יהושע אומר אינו אומר קרבו אלא ליתן את הדין כענין שנאמר (ישעי' מ"א כ"א) קרבו ריבכם יאמר ה' הגישו עצמותיכם יאמר מלך ישראל (ש'): ר' אלעזר המודעי אומר אינו אומר קרבו אלא כשנגלית שכינה:

י'. ויפנו אל המדבר ר' יהושע אומר אינו אומר ויפנו אלא ליתן את הדין (ת) ר' אלעזר המודעי אומר אינו אומר אלא לאבות הראשונים שני ויפנו אל המדבר מה מדבר אין בו חטא ועון אף אבות הראשונים שאין בהן חטא ועון: והנה כבוד ה' נראה בענין. ר' יוסי בן שמעון אומר כל זמן שישראל מבקשין לסקול משה ואהרן המקום נגלה בעמוד ענן אמר המקום מוטב ילקה עמוד ענן ואל יסקל משה ואהרן:

י"א. וידבר ה' אל משה [לאמר]:

י"ב. שמעתי את תלונות בני ישראל ר' יהושע אומר אמר לו הקב"ה למשה גלוי וידוע לפני מה שאמרו ישראל ומה עתידין לומר לפני: דבר אליהם לאמר בין הערבים תאכלו בשר. אמר להם בין שני הרברים הייתם עומדין: שאלתם מן לפני שאי אפשר לאדם להיות בלא להם נתתי לכם: הורתם ושאלתם בשר ממלי מעיים הריני נוהן לכם ומפני מה אני נוהן לכם כרי שלא תהא סבורין לומר אין ספק בידו ליתן לנו בשר אלא הריני נוהן לכם ולבסוף אני נפרע מכם: וירעתם כי אני ה' אלהיכם. אני דיין להפרע:

י"ג. ויהי בערב ותעל השלל מיכאן אתה למד שבפנים חשיכות ניתן להן בשר לישראל: ותכם את המחנה. איני יודיע כמה הרי אומר (במ' י"א ל"א) וכאמתים על פני הארץ: שתי אמות היתה גבוהה מן הארץ שיהא אדם עומד כנגד לבו ונוטל מדבר שאין בו צער: מלבו ולמטה שתי אמות: מלבו ולמעלה אמה אחת: ואומר (שם) וימש על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה סביבות המחנה כל מה שעירע להם בשלל שני עירע להם בשלל ראשון ילמד סתום מן המפורש:

י"ד. ותעל שכבת הטל בא הכתוב ללמדך היאך היה יורד להן מן לישראל יצאת רוח צפונית וכיבדה את המדבר וירד מטר וכיבש את הארץ וירד הטל עליו והרוח מנשבת בו ונעשה כשלחנות של זהב והמן היה יורד עליו וממנו ישראל מלקטין ואוכלין:

(כ) צונ' גכס: ונולל ונעיס. (ס) נקדל כחי: יעקב. (ת) עי' חגי' צנכילתא.

חללי חרב מחללי רעב: ר' אלעזר אומר כְּרָעַב כָּא רָעַב בא עלינו רעב אחר רעב, דבר אחר דבר, חֶשֶׁךְ אַחַר חֶשֶׁךְ:

ד'. ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם ר' יהושע אומר אמר לו הקב"ה הריני נגלה מיד ואיני מעבב: ר' אלעזר המודעי אומר אינו אומר הנני אלא לאבות(ג): ממטיר לכם ר' יהושע אומר בודאי אין ראוי אלא לכם: ר' אלעזר המודעי אומר אינו אומר לכם אלא בכות אבותיכם: מן השמים מאוצר טוב שבשמים כענין שני (דב' כ"ח) כ"ח יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים: רבן שמעון בן גמליאל אומר בא וראה כמה חביבין ישראל לפני אביהן שבשמים ולפי שהן חביבין נתחלפו להן מעשי בראשית נעשו עליונים תחתונים ותחתונים עליונים שמתחלה היה הלחם עולה מן הארץ שני (שם ל"ג כ"ח) אל ארץ דגן ותירוש והטל היה יורד מן השמים שני (שם) אף שמי יערפו טל עכשיו נתחלפו הדברים התחיל הלחם יורד מן השמים שני לחם מן השמים והטל עולה מן הארץ שני (ט"ז י"ד) ותעל שכבת הטל: ויצא העם וילקטו. ר' יהושע אומר שלא תהיו יוצאין לחצרותיכם ומלקטין אלא שתהיו יוצאין למדברות ומלקטין: דבר יום ביומו. ר' יהושע אומר שילקט אדם מן היום למחר וכן מערב שבת לשבת: ר' אליעזר אומר שלא ילקט אדם מן היום למחר וכן היה ר' אליעזר אומר מי שיש לו מה שיאכל היום ויאמר מה אני אוכל למחר הרי זה ממחוסרי אמנה שני דבר יום ביומו מי שברא יום ברא פרנסתו: ד"א דבר יום ביומו ר' שמעון אומר מפני חיבתן של ישראל נתון להם דבר יום ביומו מושלו משל להיד למלך בשר ודם שבעס על בנו ואמר אל יראה פני אלא מתחלת השנה יבא ויטול פרנסתו: היה מתפרנס כל השנה והוא מתבלקט(ס) הלויי אראה פני אבה ואל אחפרנס כיון שנתרצה לו אמר יבוא בכל יום ויטול פרנסתו אמר אותו הבן כדאי אם אין בידי אלא ראיית המלך בכל יום כדאי הוא: כך ישראל מפני חיבתן נתון להם פרנסת יום יום כדי שיהיו מחלין ומקבלין פני שכינה בכל יום: למען אנסנו הילך בתורתך אם לא. * נכוי(ע) הוא להן ולכל באי העולם שכל מי שמלאו לבו לעבוד את השם ככל לבו הוא ממציא לו ספק מכל מקום: ר' יהושע אומר שנה אדם שתי הלכות בשחרית ושתי הלכות בערבית ועשה מלאכה כל היום מעלה עליו כאלו קיים כל התורה כולה: ר' אליעזר אומר לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן הא כאיזה צד היה אדם יושב ושונה ואינו יודיע מאין יאכל וישתה מאין ילבש ויתכסה הא לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן שנייה להן לאוכלי תרומה:

ה'. והיה ביום הששי והבינו מיכאן שילקט(פ) אדם מערב שבת לשבת: והיה משנה. להם שהוא משונה אחת אומר לחם שמשונה אי אינו אלא לחם כפול כשהוא אומר לקטו לחם משנה [שני העומר לאחד] הרי לחם כפול אומר מעתה הא מה ת"ל משנה לחם שהוא משונה: בכל יום היה יורד עומר אחד ובשבת שני עמרים בכל יום היה ריחו נורף ובשבת ביותר בכל יום היה מצהיל כזהב ובשבת יותר(צ): * דיא והיה ביום הששי והבינו מכאן אמרו חול מכין לשבת וחול מכין ליום טוב ואין יום טוב מכין לשבת ולא שבת מכינה ליום טוב(ק):

(ג) חזכות האבות. (ס) כפי ענינו הוא ונלעזר ונתחזק. (ע) גדולה כדלעיל ושם נסחו. (פ) ענוכי גבי: שנועזר. (ז) עיי' תחומות הולף צובער פ' נשלח אות כ"ד ונאמר כזה ששם חזקי' צד (ז"ל צדכי) חייף. וכבר שנענו שחזקיהו צדכי חייף הוא הנוסדר של מדרש"י. (ק) צילה צ' ע"צ.

אומר שמוע יכול רשות תיל תשמע קבעו הכתוב חובה: ד"א תשמע זה הכלל שכל התורה כולה כלולה בו: לקול ה' אלהיך. אלו עשר הדברות שנאמרו על הר סיני: והישר בעיניו תעשה. אלו אגרות משובחות הנשמעות באוני כל אדם: והאונת למצותיו. אלו גזרות: ושמרת כל חקיו. אלו עריות: אם עשית כן כל המחלה אשר שמתו במצרים לא אשים עליך: מה תיל כי אני ה' רופאיך אמר לו הקב"ה למשה דברי תורה שנתתי לך חיים הן לך רפואה הן לך שני (משלי ד' כ"ב) כי חיים הם למוצאותיהם ולכל בשרו מרפא: ד"א כי אני ה' רופאיך ר' יצחק אומר אם אין בהם מחלה למה הן צריכין רפואה אלא אמור מעתה לא אשים עליך בעולם הוה כי אני ה' רופאיך לעולם הבא:

כ"ז. ויבואו אלימה ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים מגיד הכתוב שהיה אותו מקום מקולל במים יתר מכל המקומות שהרי היו שם שנים עשר מבועים ולא סיפקו אלא שבעים דקלים וכשבאו ישראל חנו ששים רבוא בני אדם וסיפקו להם מים ולנו ושנו ושלוש: ויחנו שם על המים. מלמד שלא היו ישראל חונים אלא על המים כך דברי ר' יהושע ר' אלעזר המודעי אומר מיום שברא הקב"ה את העולם ברא שם שנים עשר מבועין כנגד שני עשר שבטים ושבעים דקלים כנגד שבעים זקנים: ויחנו שם על המים. מלמד שהיו יושבין ועוסקין בדברי תורה שניתנו להם במרה:

[טז]. א. ויסעו מאלים ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין בחמשה עשר יום למה נאמר יום לידע איזה יום שאירעה שבת להיות: שסדורה וכאה מיום שברא הקב"ה את העולם ועד שניתנה להם (י) בעשרים ושנים (עשר) באייר: ד"א למה נאמר יום לידע יום שניתנה בו תורה לישראל: ד"א למה נאמר יום לידע יום שניתן בו מן לישראל: חררה שהוציאו ממצרים אכלו ממנו אחר ושלשים יום וכן הוא אומר (י"ב ל"ט) ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים וכאן בחמשה עשר יום אחר השני בצרו הוא אומר הנני ממטיר לכם לחם: ר' שילא אומר נסתפקו הימנה ששים ואחת סעודה:

ב. וילונו כל עדת בני ישראל ר' יהושע אומר היה להן לישראל לימלך בגדול שבהן לומר מה נאכל אלא שעמדו ואמרו דברי תרעומת על משה: ר' אלעזר המודעי אומר למודין הן ישראל להיות עומדין ואומרין דברי תרעומת על משה ולא על משה בלבד אלא אף על הגבורה לכך נאמר וילונו כל עדת בני ישראל (ב):

ג. ויאמרו אליהם בני ישראל מי יתן מותינו ביד ה' אמרו לואי מתנו בשלשת ימי החשך במצרים: בשבתנו על סיר הבשר. ר' יהושע אומר והלא תאובין הן לכל (ל) אלא שבידו (מ) ואמרו: באכלינו לחם לשובע. והלא תאובין הן לכל אלא שבידו ואמרו: ר' אלעזר המודעי אומר עבדים היו ישראל במלכות מצרים והיו יוצאין לשוק ונוטלין סת בשר ודגים וכל דבר ואין כל בריה ממחה על ידן והיו יוצאין לשדה ונוטלין תינין וענבים ורמונים וכל דבר ואין ממחה על ידן: כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה. אמרו הוצאתם אותנו למדבר תוהו הזה שאין בו כלום: להמית את כל הקהל הזה ברעב. ר' יהושע אומר אין לך [מיתה] קשה יתר מן הרעב שני (אי"ב ד' ט') טובים היו

(י) הסכת ניתנה כ"ב טהוין יכד צטי"ז צלייר צלאתון צטבת. (כ) דעס גזירה טוה וילונו וילונו נוס' דלעיל ט"ו כ"ה, וע' ונכילתא. (ל) ר"ל תלפזין היו לכל, דהיינו טהוין צציונים צולגרים התצנים לכל דבר. (מ) טנדו ונצנס ואמרו טקרים.

בברכותיו אמרו לו תלמידיו רבינו ראית פלוני שקיצר בברכותיו כדי שיאמרו תלמיד חכם הוא אמר להם לא קיצר פחות ממשוה רבינו שאמר (במ' י"ב י"ג) אל נא רפא נא לה: שהיה אומר יש שעה לקצר ויש שעה להאריך אל נא רפא נא לה הרי לקצר: ואשב כהר ארבעים יום וארבעים לילה (דב' ט' ט') הרי להאריך: ויורהו ה' עין. ר' יהושע אומר זה עין של ערבה: ר' אלעזר המודעי אומר זה עין של זית אין לך מר יתר מוית: ר' נתן בר יוסף אומר זה עין של קָרְדָּס (ח) ויש אומרים אף עיקרי תאנה ועיקרי רמון: דורשי רשומות אומרים הורהו דברי תורה שמשולין בעין שני (משלי ג' י"ח) עין חיים היא למחזיקים בה: ר' ישמעאל בירי יוחנן בן ברוקה אומר בוא וראה כמה מפורשין דרכי בשר ודם מדרכי המקום בשר ודם מתוק מרפא את המר אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא מר מרפא את המר הא כאיזה צד נותן דבר המתאכל לתוך דבר המתאכל כדי לעשות נס בתוך נס: כיוצא בו אתה אומר (מיב ב' כ"א) ויצא אל מוצא המים וישלך שם מעט מלח ויאמר כה אמר ה' רפאתי למים האלה ולא יהיה משם עוד מות ומשבלת והלא מים יפים כיוון שנותנין לתוכן מלח מיד מבאישין הא כאיזה צד נתן דבר המתאכל לתוך דבר המתאכל כדי לעשות נס [בתוך נס]: כיוצא בו אתה אומר (ישעי' ל"ח כ"א) ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים וימרהו על השחין ויחי: והלא בשר חי כיוון שנותנין עליו דבלי תאנה מיד מתאכל אלא נתן דבר המתאכל לתוך דבר המתאכל כדי לעשות נס [בתוך נס]:

וישלך אל המים וימתקו המים באותה שעה היו ישראל מההננים ומתגרים לפני אביהם שבשמים ככן שמתחטא (ט) לפני אביו כתלמיד שמתגרה לפני רבו אמרו לפני רבוננו של עולם חטאנו שנתרעמנו על המים: וימתקו המים. המרו לפי שעה והמתקו דברי ר' יהושע ר' אלעזר המודעי אומר מרים הם מתחלתן שני מים שני פעמים: שם שם [לן] חק ומשפט. חק זו שבת ומשפט זה כבוד אב ואם דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר חק אלו העריות שני (ויק' י"ח ל') ושמתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות: משפט אלו דיני אונסין ודיני חבלות ודיני קנסות: *ר' שמעון כן יוחאי אומר מפני מה קרמו דינין לכל המצות כשהדין בין אדם לחברו תחרות ביניהן נפסק הדין נעשה שלום ביניהם וכן יתרו אומר למשה (י"ח כ"ג) אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים ויכלת עמוד וגם כל העם הזה אל מקומו יבא בשלום: ושם נסהו. שם נעשה נקאון לישראל כענין שני (מיב כ"ה כ"ד) נשא אויל מרוך מלך בכל את ראש יהויכין כך דברי ר' יהושע: אמר לו רבי אלעזר המודעי והלא אין גדולה בכל מקום אלא בשין וכאן אינו אלא סמך מה חיל ושם נסהו שם נסה [המקום] את ישראל: *ד"א ושם נסהו שם ניסו אבותינו את המקום:

כ"ו. ויאמר אם שמוע תשמע שמע אדם מצוה אחת משמיעין אותו הרבה שני אם שמוע תשמע שכח אדם מצוה אחת משניהין אותו מצוות הרבה שני (דב' ח' י"ט) אם שכוח תשכח: לקול ה' אלהיך. מלמד שכל השומע בקול גבורה מעלה עליו כאלו שימש לפני ה' העולם ביה: והישר בעיניו תעשה. זה משא ומתן שכל הנושא והנותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו מעלה עליו כאלו קיים כל התורה כולה: והאונת למצותיו. אלו הלכות: ושמת כל חוקיו. אלו גזירות: כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. ואם אשים כי אני ה' רופאך. כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי

(ח) נכתב צנליון פי' עליו גפר ונזכי גר' קתרוס. (ט) ונתענגעו (תענית פיג ו"ח).

ע"ז ונשוב למצרים שני' (שם י"ד ד') נתנה ראש ונשובה מצרימה: יכול שאמרו ולא עשו ת"ל (ע' נחמ"י ט' י"ז) ויתנו ראש לשוב לעבודתם במקום: ר' יהודה ב"ר ר' אלעאי אומר ע"ז היתה בירן של ישראל והסיעה משה באותה שעה: *ד"א ויסע משה את ישראל מים סוף הסיע מהן המרייה שהמרו על ים סוף שני' (תה' ק"ז ז') וימרו על ים בים סוף: ויצאו אל מדבר שור. זה מדבר כוב אמרו עליו על מדבר כוב שהוא מהלך שמונה מאות פרסה על שמונה מאות פרסה וכולו מלא נחשים ועקרבים שני' (דב"ח ט"ז) המוליך במדבר הגדול והגורא נחש שרף ועקרב ואומר (ישעי' ל' ו') משא בהמות נגב בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם אפעה ושרף מעוסף אין אפעה אלא איקעוס (ה): אמרו איקעוס זה בשעה שרואה צל עוף הפורח באויר מתאכל אותו העוף ונושר איברים איברים וכן הוא אומר (ירמ' ב' ו') ולא אמרו איה ה' המעלה אוחנו מארץ מצרים המוליך אוחנו בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמות מקום שהצל עמו מות: אמר ר' אבא דבר זה שח לי רבינו הגדול אדם אחד היה בארץ ישראל ושמו מריטה ולמה קורין אותו מריטה שפעם אחת הלך ללקט עצים מן ההר וראה את הנחש ישן והנחש לא ראהו ונשר כל שערו ולא צמח בו שער עד יום מותו והיו קורין אותו מריטה: וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו בו מים ר' יהושע אומר כדי ליגען ר' אליעזר המודעי אומר והלא מים חחת רגליהן של ישראל הם: הארץ אין צפה אלא על פני המים שני' (תה' קל"ז ז') לרוקע הארץ על המים. מה ת"ל ולא מצאו מים כדי לנסוחם: אחרים אומרים מים שנמלו מבין הגורים שלמו באותו מקום שני' ולא מצאו מים: ואף בכליהם לא מצאו כענין שני' (ירמ' י"ד ג') ואדיריהם שלחו צעיריהם למים באו על נבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם בושו והכלמו וחפו ראשם: דורשי רשומות אמרו אלו דברי תורה שנמשלה במים שני' (ישעי' נ"ה א') הוי כל צמא לכו למים לפי שפירשו מדברי תורה שלשת ימים לכך מרדו לפיכך התקינו להם נביאים שביניהן שיהיו קוראין בתורה בשבת ובשני ובהמישי הא כאויה צד קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת קורין בשני ומפסיקין בשלישי וברביעי קורין בהמישי ומפסיקין בערב שבת:

כ"ג. ויבאו מרתה ר' יהושע אומר בשלשה מקומות באו ישראל באותו יום שני' ויבאו מרתה ולא יכלו לשחות מים ממרה כי מרים הם על כן קרא שמה מרה: ר' אליעזר המודעי אומר לא באו אלא למקום אחד ונקרא על שם שעירע בו:

כ"ד. וילוונו העם על משה לאמר מה נשתה ר' יהושע אומר היה להן לישראל לימלך בגדול שביניהן לאמר מה נשתה ומה לא נשתה אלא שעמדו ואמרו דברי תרעומת על משה: ר' אליעזר המודעי אומר למדין הן ישראל להיות עומדין ואומרין דברי תרעומת על משה ולא על משה בלבד אלא אף על הגבורה לכך נאמר [לאמר] מה נשתה:

כ"ה. ויצעק אל ה' מיכאן אתה למד שאין הצדיקים קשין לקבל (ו) ולפי דרכנו למדנו שחפלת הצדיקים קצרה: ומעשה באחד שעבר לפני התיבה לפני ר' אליעזר והארץ בכרכותיו אמרו לו תלמידיו רבינו ראי' פלוני שהארץ בכרכותיו כדי שיאמרו מברכין (ז) הוא אמר להם לא הארץ יותר ממשה שני' (דב"ח ט' י"ח) והתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה: ושוב מעשה באחד שעבר לפני ר' אליעזר וקיצר

(ה) צנכילתא גרס עכס. (ו) כ"ל דהאי קבלה לטון לעקה כונו קובלין חנו עליכס פרושים (וי"ט פ"ד מ"ו). (ז) צנכילתא גרי ואלכין גרי' טלפנינו מיל יותר ככוונה.

לצולה חרבי (ישעי' מ"ד כ"ו): אתם אמרתם ימינך ה' נשבע ה' בימינו (שם ס"ב ח'): אתם אמרתם וברך גאונך תהרום קמ"ך תשלח חרויך יאכלמו כקש והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום (עובדי א' י"ח): אתם אמרתם וברוח אפך נערמו מים יצאו מים חיים מירושלים (זכרי' י"ד ח'): אתם אמרתם אמר אויב לבן כל אוכליך יאכלו וכל צריך כולם בשבי ילכו והיו שוס"ך למשסה וכל בוויך אתן לבו (ירמ' ל' ט"ז): אתם אמרתם נשפת ברוחך ואת רוחי אתן בקרבכם (יחי' ל"ו כ"ו): אתם אמרתם מי כמכה אשריך ישראל מי כמכה (דברי' ל"ג כ"ט): אתם אמרתם נטיה ימינך תכלעמו ארץ ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו ארץ הפץ (מלא' ג' י"ב): אתם אמרתם נחית בחסרך וחסדי מאתך לא ימוש (ישעי' נ"ד י'): אתם אמרתם שמעו עמים ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר (שם ל' כ"א): אתם אמרתם אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזימו רעד ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו וישב תחתיו ולא ירגו עוד (ש"ב ז' י'): אתם אמרתם תפל עליהם אימתה וסחד והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך אפים ארץ ישחוו לך (ישעי' מ"ט כ"ג): אתם אמרתם תביאמו והביאותים אל הר קדשי (שם נ"ו ז'): אתם אמרתם ה' ימלוך יקים אלה שמיא מלכו די לעלמין לא תחבל (דני' ב' מ"ד): אתם אמרתם כי בא סוס פרעה (ג) והיה שם מסלול ודרך הקודש יקרא לה (ע' ישעי' ל"ה ח'):

כ"ו. ותקח מרים הנביאה היכן נתנבאתה מרים הרי הוא אומר (ב' א') ותהר האשה ותלד בן ותרא אותו כי טוב הוא אמרה לאביה עתיד ממך מי שמושיע את ישראל וכיון שנולד משה נתמלא הבית אור עמד אביה ונשקה על ראשה ואמר לה נתקיימה נבואתיך וכשהושלך ליאר אמרה לה אמה היכן נבואתיך אעים כן עדיין נבואתה עומדת ותתצב אחותו (ב' ד'): אחות אהרן. וכי אחות אהרן היית ולא אחות שניהם היית אלא לפי שנחן נפשו עליה נקראת על שמו ומניין שנחן נפשו עליה דכתיב (במ' י"ב י"א) ויאמר אהרן אל משה בי אדוני אל נא תשת עלינו חטאת ונו: * דיא שנתנבאת ועדיין היא אחות אהרן קודם שיולד משה (ד): את התף בידה. וכי מאין היה להם לישראל תופים על הים אלא לפי שהצדיקים מוכסחין עם יציאתן ממצרים שהמקום עושה להם נסים ונבורות ולפיכך נטלו תופים ומחולות בידם:

כ"ז. ותען להם מרים מגיד הכתוב שכשם שאמר משה שירה לאנשים כך מרים אמרה שירה לנשים: שירו לה' כי נאה גאה:

כ"ח. ויסע משה את ישראל מים סוף ר' יהושע אומר זו נסיעה נסעו ישראל על פי משה לפי שכל המסעות כולן לא נסעו אלא על פי גבורה אבל נסיעה זו לא נסעו אלא על פי משה לכך נאמר ויסע משה: ר' אליעזר אומר על פי ה' נסעו לפי שמצאנו בשנים ושלשה וארבעה מקומות שלא נסעו אלא על פי הגבורה שני (במ' ט' י"ח) על פי ה' יסעו בני ישראל ועל פי ה' יחנו ואומר (שם כ') ויש אשר יהיה הענן ימים מספר על המשכן על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו ואומר (שם כ"ג) על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו את משמרת ה' שמרו אף זו על פי גבורה נסעו אם כן למה נאמר ויסע משה אלא שהסיען בעל כרחן במקל כיון שראו פגרי בני אדם שהיו מעבירים בהם בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשרה אמרו דומה שלא נשתייר אדם במצרים נעשה

(ג) ונסעו צהדי"ל דגס פסוק כי כל הוא ונסעו ללא כניס הכוונין צפי' הסורה וכבר סטיגו הצ"ח ז"ל הסוגר דכיון צה' גוי"ר הלי"ס כלל צ' סי' ט'. (ד) ונילס י"ד ע"א.

מ"ג ז') בן אדם מקום כסאי והדום כפות רגלי אשר אשכנן שם בתוך בני ישראל לעולם:
 ואומר (תה' י"א ד'): ה' בהיכל קרשו ה' בשמים כסאו עיניו יחוו עפעפיו יבחנו בני אדם:
 ואומר (מ"א ח' י"ג) בנה בניתי בית זכור לך מכוון לשבתך עולמים: פעלת ה' מקדש.
 חביב בית המקדש לפני מי שאמר והיה העולם שכל העולם כולו לא נברא אלא במאמרו
 של הקביה שני (תה' ל"ג ז') בדבר ה' שמים נעשו אבל כשבנה בית המקדש כיוכל
 פעולה הוא לפניו שני פעלת ה' מקדש אוי להם לאומות העולם ממה ששומעת אוניהם
 שביית המקדש קרוי פעולה לפני מי שאמר והיה העולם והן החריבוהו האומרים ערו ערו
 עד היסוד בה (תה' קל"ז ז'): ואומר (ירמ' כ"ה ל'): ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יחן
 קולו שאג ישאג על נוהו הירד כדורכים יענה (על) [אל] כל יושבי הארץ: אוי להן
 לאומות העולם ממה ששומעת אוניהם וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט ונשפתי
 אתם שם על עמי ועל נחלתי (יואל ד' ב'): עמי אלו ישראל נחלתי זה בית המקדש
 שיבנה במהרה בימינו: מקדש ה' כוננו יריך. חביב בית המקדש לפני מי שאמר והיה
 העולם שכל העולם כולו לא נברא אלא ביד שני (ישעי' מ"ח י"ג) אף ירי יסרה ארץ
 אבל כשנבנה בית המקדש לא נבנה אלא בשתי ידיו שני כוננו יריך: * דיא מקדש ה'
 חביב בית המקדש שניתן בין שתי שמות פעלת ה' מקדש ה' (ק): דיא מקדש ה' כוננו
 יריך אימתי מתקדש שמו בעולמו כשהוא מכונן מקדשו ומקבץ גלויות עמו שני (תה'
 קמ"ז ב') בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס מושלו משל לה"ד ללסטים שנכנסו לתוך
 פלטין שלו בא המלך וישב עליהם בדין חספס מהן והרג מהן וצלב מהן ושרף מהן וישב
 פלטין שלו ונודעה מלכותו בעולם:

י"ח. ה' ימלוך לעולם ועד ר' יוסי אומר אלו אמרו ישראל ה' מלך לעולם
 ועד לא שלטה בהן אומה ומלכות אלא ה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבוא: מפני מה

י"ט. כי בא סוס פרעה * מלמד שאף פרעה בכלל (ר): וישב ה' עליהם את
 מי הים. עליהם שב אבל עמך ונחלתך וצאן מרעיתך בני אברהם אהבהך ורע יצחק ידריך
 משפחת יעקב בכוררך גפן שהסעת מטצרים וכנה שנטעה ימיניך: ובני ישראל הלכו
 ביבשה בתוך הים: * הרי שמונה עשרה פסוקים (ש) כנגדן תקנו חכמים שמונה עשרה
 ברכות בתפלה: שלשה פסוקים הראשונים שבה לשם (ת) ושלושה האחרונים הודייה
 לשם (א) האמצעיים מעין המירע (ב): * כנגדן תקנו חכמים שלש ברכות ראשונות שבה
 אחרונות הודייה: אמצעיות צרכי כל איש ואיש: * וכנגדן פייסן הקביה בשמונה עשרה
 פסוקי נחמות אמר הקביה אתם אמרתם או ישיר אתם משבחים באו שני (ישעי' נ"ח ח')
 או יבקע כשחר אורוך: או תקרא והי יענה (שם ט'): או תירא ונהרת (שם ס' ה'): או
 תתענג (אל) [על] ה' (שם נ"ח י"ד): אתם אמרתם עזי עוררי עוררי לבשי עווןך (ישעי' נ"ב
 א'): עוררי לבשי עון ורוע ה' (שם נ"א ט'): אתם אמרתם ה' איש מלחמה ה' שמו זית
 רענן יפה פרי תאר קרא ה' שטך (ירמ' י"א ט"ז): אתם אמרתם מרכבות פרעה ואתה על
 במותימו תדרוך (דב' ל"ג כ"ט): אתם אמרתם תהומות יכסיומו ירדו במצולות האומר

(ק) זכרות ל"ג ע"א. (ר) ע"י ל"ג ל"ד 54 י"ד כ"ח. (ט) ונפרטין אהה מולא
 י"ט. דהכי לקמן מונה גם פסוק כי צל מוספיה? ולי"ל דלגז שיטפיה נקט י"ט. וכונתו
 על י"ט זכרות. דזכרה הויתיים כד נתקנה ז"צנה. (ח) עד סוף פי ב', (ט) פ' י"ז עד
 סוף י"ט. (ז) מעין המלכות.

אם תאמר שהן באין להחריב את ארצן או לירש אותה הרי כבר נאמר (דברי ב' ט') אל תצר את מואב אלא מסני ארנוניאוח: ד"א אמרו עכשו הן באין לנכות מריבה שבין אבינו לאביהם ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לוט (ברא' י"ג ז'): נמנו כל יושבי כנען. כיון ששמעו שאמר לו הקב"ה למשה (דברי ב' ט"ז) רק מערי העמים האלה לא תחיה כל נשמה התחילו נמוגים אמרו אלו ואלו אין מתיראין אלא מסני ממונם ומפני נכסיהן התחילו נמוסין אבל אלו אין באין עלינו אלא לכלותינו על אחת כמה וכמה התחילו נמוגים אין נמינה אלא המסאה שני (תהי עיה ד') נמוגים ארץ וכל ישביה: ואומר (יחזקאל כ"א ב') למען למוג לב והרבה המכשולים (למען) נמוגו כל ישבי כנען:

ט"ז. תפול עליהם אימתה ופחד אימתה על הקרובים ופחד על הרחוקים (צ)
 וכן הוא אומר (יהוש' ה' א') ויהי כשמע כל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ימה וגו' וימס לבבם ולא היה כם עוד רוח מפני בני ישראל: כנודול ורועך ידמו כאבן. כיון שעברו ישראל את הים כינס עליהן עמלק כל מלכי אומות העולם לבוא להלחם עמהם נתפלל משה באוחה שעה ודממו כולן כאבן שני כנודול ורועך ידמו כאבן: ד"א כיון שנכנסו מרגלים לארץ כל מי שרצה לומר אלו מרגלי ישראל היה דומם כאבן לכך נאמר כנודול ורועך ידמו כאבן: עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קניית. עד שיעבר את הירדן עד יעבר את נחלי ארנון: עם זו. אעפ"י שכל העולם כולו שלך אין לך עם אלא אלו שני (ישעי' ס"ג כ"א) עם זו יצרתי לי: קניית. תורה נקראת קניין שני (משלי ח' כ"ב) ה' קניני ראשית דרכו: ישראל נקראו קנין שני עם זו קניית: ארץ ישראל נקראת קנין שני (ברא' י"ד י"ט) קונה שמים וארץ: בית המקדש נקרא קנין שני (תהי עיה נ"ד) ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו: יבואו ישראל שנקראו קנין לארץ ישראל שנקראת קנין ויבנו בית המקדש שנקרא קנין בוכות תורה שנקראת קנין לכך נאמר עם זו קניית: י"ז. תביאמו ותטעמו נבאו אבות ולא ידעו מה נבאו תביאנו ותטענו אין כתיב אלא תביאמו ותטעמו כנים נכנסין ואין אבות נכנסין וכן הוא אומר (שה"ש א' ח') אם לא תדעי לך היסה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גריותך גדיים נכנסין ואין התישים נכנסין: ד"א תביאמו ותטעמו ככרם הוזה שנמוע שורות שורות וכן הוא אומר (עי' יחו' מ"ח ג') מספאת קרמה ועד סאת ימה נפתלי אחר יהודה אחר אשר אחר: ותטעמו נטיעה שאין לה נטישה וכן הוא אומר (ירמ' כ"ד ו') ובניתים ולא אהרום ונטעתיים ולא אחוש ואומר (עי' ירמ' ל"ב מ"א) ונטעתיים על הארץ הוואת באמת בכל לבכי ובכל נפשי: בהר נחלתך. בהר שהבטחחנו בו וכן הוא אומר (עי' יחו' כ"י מ') כי בהר קדשי בהר מרום ישראל שם יעבדוני בית ישראל כלו בארץ ושם ארצם ושם אדרוש כל תרומותיכם ראשית משאתם לכל קדשיכם: ד"א בהר נחלתך תורה נקראת נחלה שני (במ' כ"א י"ט) וממתנה נחליאל: ישראל נקראו נחלה שני (דבי ט' כ"ז) והם עמך ונחלתך: ארץ ישראל נקראת נחלה שני (שם כ"ז א') והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה: בית המקדש נקרא נחלה שני בהר נחלתך: יבואו ישראל שנקראו נחלה לארץ ישראל שנקראת נחלה ויבנו בית המקדש שנקרא נחלה בוכות תורה שנקראת נחלה לכך נאמר בהר נחלתך: מכון לשבתך פעלת ה' זה אחר מן המקראות שכסא שלמטון כנגד כסא שלמעלן שני (ישעי' ס"ז א') כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי: ואומר (עי' יחו'

להם קבורה שאמרו ה' הצדיק (ט' כ"ז) אמר להם המקום אתם צדקתם עליכם את הדין אני אתן לכם קבורה נטית ימינך תבלעמו ארץ [דיא נטית ימינך תבלעמו ארץ] לפי שהיה הים מורקן ליבשה ויבשה זורקתן לים הים אומר ליבשה קבלי אבלוסך: ויבשה אומרת לים קבל אבלוסך: אמרה לו יבשה ומה אם בשעה שלא קבלתי אלא דם הכל יחירי נאמר בי (ברא' ד' י"א) ועתה ארוור אתה מן האדמה עכשיו היאך אני יכולה לקבל כל ההמון הזה עד שנשבע לה הקב"ה שאין אני מעמידך בדין שני נטית ימינך תבלעמו ארץ ואין ימין אלא שבועה שני (ישעי' ס"ב ח') נשבע ה' בימינו: דיא נטית ימינך מגיד הכתוב שכשהמקום מטה את ירו הרשעים פונין מן העולם שני (צפני' ב' י"ג) ויש ירו על צפון ויאבד את אשור: ואומר (יחז' כ"ה ט"ז) (נטית' [נוטה] ידי על פלשתים והכרתי את כרתים והאבדתי את שארית חוף הים ואומר (צפני' א' ד') (הגני נוטה) [ונטית] ידי על יהודה ועל כל יושבי ירושלים מושלו משל לה"ד לכצים שנתנוגות ביד אדם שאם מטה ירו (מטה) [מעט] מיד נופלות ומשחברות וכן כשהמקום מטה ירו וכשל עוזר ונפל עוזר ויחיריו כולם יכליון (ישעי' ל"א ג').

י"ג. נחית בחסדך חסד שעשית עמנו לא היה בירינו מעשים כענין שני (ישעי' ס"ג ו') חסדי ה' (אונכור) [אונכור]: ואומר (תה' קי"ט ס"ד) חסדך ה' מלאה הארץ: עם זו אעפ"י שכל העולם כולו שלך הוא אין לך עם אלא ישראל שני (ישעי' מ"ג כ"א) עם זו יצרתי לי: נהלת בעוך. בחקשך שני (תה' כ"ח ז') ה' עוי ומגני: דיא בונות תורה שני (שם כ"ט י"א) ה' עו לעמו יתן: דיא בונות מלכות בית דוד שני (שם כ"א ב') ה' בעוך ישמח מלך: אל נזה קדשך. בונות בית המקדש שעתידין לבנות כתיב אל נזה קדשך וכתבי (שם ע"ט ו') ואת נהו השמו:

י"ד. שמעו עמים ירגזון כיון ששמעו שאברו פרעה וחילו בים ואבדה מלכות מצרים ושפטים שנעשו בע"ז שלהן התחילו מתרגזין: דיא כיון ששמעו שהקב"ה מגביה קרנם של ישראל התחילו כועסין אמר להן הקב"ה כמה מלכים עמדו מכם ולא רגזו בני ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל (ברא' ל"ז ל"א) כמה שלטונות עמדו מכם ולא כעסו בני אלוף לוטן אלוף שובל אלוף צבעון אלוף ענה (שם כ"ט) עכשו אתם כועסין אני נותן לכם כעס שאין בו רצון ה' מלך ירגזו עמים (תה' צ"ט א'): חיל אחו יושבי פלשת. אמרו עכשו הן באין לבנות עירותן (ע) של אפרים אביהם שני (שם ע"ח ט') בני אפרים נשקי רומי קשת הפכו ביום קרב: דיא חיל אחו יושבי פלשת אמרו אין להן דרך אלא עלינו עכשו הן באין וכוזוין את נכסינו ומחריבין את ארצנו:

ט"ו. אז נבהלו אלופי אדום אם תאמר שהם באים לירש את ארצם הרי כבר נאמר (דברי' ב' ד') ואת העם צו לאמר אתם עוברים בנבול אחיכם בני עשו אל תתגרו במ אלא מפני ארנוניאות (ס): דיא אמרו עכשו הן באים לבנות מריבה שבין אבינו לאביהם שני (ברא' כ"ז מ"א) וישטם עשו את יעקב על הברכה: אילי מואב יאחזמו רעד.

(ע) צנכילתא גם לעורר עידותן, וצנסינו סגים עידותן ופי' מלסון ויהי עריך, חולס מלינו כמה פעמים נולד עירחא צמקוס הסודי סנקלס פטיטא, וסודלחס מיוב ועוטס, גואל סדס מחוכס תמיד: תצע עירחא דדנאל, חין לו דמיס מחוכס: לית לס עירחא, נקוס נקמת מחוכס: חמצע עירחא, ונלסון עכ"ז על, מלוס וסוז, ולפ"ז לנזוט עידותן סיינו לנקוס נקמת דס טלסס, (ס) מוס ולרנונא.

לפניו ושומיע תפלתו כמדת בשר ודם פועל עושה מלאכה אצל בעל הבית וזריע עמו חוריש עמו מנכש עמו מטביע (עמו והוא) [אחד] נתן לו: אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא תאב לבנים נתן לו שני (תהי קביו ג') הנה נחלת ה' בנים: תאב להכמה נתן לו שני (משלי ב' ו') כי ה' יתן חכמה: תאב לנכסים נתן לו שני (דהייא כ"ט י"ב) והעושר והכבוד מלפניך: נורא תהלות. שלא כמדת בשר ודם מדת המקום בשר ודם מוראו על הרחוקים יתר מן הקרובים אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא מוראו על הקרובים יתר מן הרחוקים שני (תהי נ" ג') וסביביו נסערה (ג) מאד: ואומר (שם פ"ט ח') אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו: ואומר (איוב כ"ה ב') המשל וסחד עמו: ואומר (ויק' י' ג') בקרובי אקדש: עשה פלא. שלא כמדת בשר ודם מדת המקום בשר ודם בונה תחתון ואח"כ בונה עליון אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא בונה עליון ואחר כך בונה תחתון שני (ברא' א' א') בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ: ד"א עשה פלא שלא כמדת בשר ודם מדת המקום בשר ודם כשהוא מקרה מקרה בעצים ואבנים ועפר אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא כשהוא מקרה אינו מקרה אלא במים שני (תהי ק"ד ג') המקרה במים עליותיו: ד"א עשה פלא כמדת בשר ודם מדת המקום בשר ודם אין יכול לצור צורה במים אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא צר צורה במים שני (ברא' א' כ') ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה: * ד"א עשה פלא שלא כמדת בשר ודם מדת המקום בשר ודם אין יכול לצור צורה באפילה אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא צר צורה באפילה שני (תהי ק"ט ט"ו) אשר עשיתי כסתר רקמתי בתחתיות ארץ: ד"א עשה פלא כמדת בשר ודם מדת המקום בשר ודם כשהוא צר צורה מתחיל מראשו או מרגליו או מאחד מכל איבריו אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא כשהוא צר צורה צר הכל כאחד שני (ירמ' י" ט"ו) כי יוצר הכל הוא ואומר (שיא ב' ב') ואין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו: * בשר ודם צר צורה והוא נתון פאסומיא (ס) בתוך סממנין והקביה יצר את האדם מסמן אחד נלגל זה של עין שחור והקיפו לכן והשנים לבנות והקיפן אדום: * בשר ודם אינו יכול לצור צורה בתוך צורה והקביה יצר את האדם במעי אמו: * בשר ודם צר צורה ואינה וזה ממקומה והקביה יצר את האדם והוא מהלך מסוף העולם עד סופו: * בשר ודם צר צורה ואינו רואה ושומעת ולא מדברת והקביה יצר את האדם והוא רואה ושומיע ומדבר: * בשר ודם צר צורה ואינו יכול לעשות לה [נפש ו]קרבים [הקביה יצר את האדם ועשה לו נפש וקרבים הוא שדויד אומר (תהי ק"ג א') ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשון]: ד"א עושה פלא עושה פלא אין כתיב כן אלא עושה פלא עם האבות ועתיד לעשות עם בנים וכן הוא אומר (מיכ' ו' ט"ו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות ואומר (תהי ק"ט י"ד) אודך על כי נוראות נפלאתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד:

י"ב. נמית ימינך תבלעמו ארץ מגיד הכתוב שכל הנפשות בכף מי שאמר והיה העולם שני (איוב י"ב י"א) אשר בידו נפש כל חי: תבלעמו ארץ. בזכות מה ניתנה

(ג) ז"ל נסערה. (ס) ע"י מדרש שמואל פ' ה' הפירושים שהביא רש"י לנחלת זו. וכולן דחוקין, וז"ל שהיא מלא מורכבת ומולדת *παν* (כל) *φύσις* (טבע) וסודאסה כל מיני חולדות טבע. עוייל הנלם שהיא *παμπησία* (כל אשר לו). ונכילתא שלנו הוואמר קטיע, וע"י מה שהביא זילקוט שמואל סי' פ"ג בטס הנוכילתא.

ה': ולא ישראל בלבד אלא אף אומות העולם כיון שראו מה שאירע למצרים ועיו
 שלהן כפרו כלן בעיו שלהן והודו למקום ואמרו מי כמכה באלים ה': וכן רחב אומרת
 (יהוש' ב' י') כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם ונשמע ונמס לכבינו
 וגו' וכן את מוצא לעתיד לבוא שעתידין אומות העולם לכפור בעיו שלהן שני (ישעי'
 ב' כ') ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחוות
 לחסור פירות ולעטלפים לבוא בנקרות הצורים ובסעפי הסלעים מפני מה מפני פחד ה'
 ומתהר גאוונו בקומו לערוץ הארץ שהוא אומר (שם י"ח) והאלילים כליל יחלף: ד"א מי
 כמכה באלים ה' מי כמוך בנסים וגבורות שעשית לנו על הים וכן הוא אומר (תה' ק"ו
 כ"ב) נוראות על ים סוף: ד"א מי כמכה באלים ה' מי כמוך שרואה בעלבון בניו ושותק(ל)
 וכן הוא אומר (ישעי' מ"ב י"ד) החשיתי מעולם אחריש אתאפק שתקתי לשעבר מכאן
 ואילך כילדה אפעה אשם ואשאף יחר אחריב הרים ונבעות וגו' והולכתי עורים בדרך
 לא ידעו: ד"א מי כמכה באלו שעומדין לסניך במרום וכן הוא אומר (תה' פ"ט ז') כי
 מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים: ד"א מי כמכה באלו שקראו עצמן אלהות:
 פרעה קרא עצמו אלוה שני (יהו' כ"ט ג') לי יאירי ואני עשיתיני מה כתיב בו הנני אליך
 ואל יאריך: סנחריב קרא עצמו אלוה שני (מ"ב י"ח ל"ה) מי בכל אלהי הארצות אשר
 הציל את ארצו מירי כי יציל ה' את ירושלים מירי מה כתיב בו (שם י"ט ל"ז) ויהי הוא
 משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב: וכן נבוכדנצר וכן חירם מלך
 צר: ד"א מי כמכה באלים באלו שאחרים קורין אותן אלהות מה שיבן סה להם ולא ידברו
 (תה' קט"ו ה') אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא אמר עשר הדברות בדיבור אחד (מ'
 שני כ' א') וידבר אלהים את כל הדברים [האלה] לאמר: ואומר (ירמ' כ"ג כ"ט) הלא כה
 דברי כאש נאם ה': * עינים להם ולא יראו (תה' קט"ו ה') אבל מי שאמר והיה העולם
 אינו כן אלא עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ (זכר' ד' י'): ואומר בכל מקום עיני
 ה' צופות רעים וטובים (משלי ט"ז ג'): אונים להם ולא ישמעו (תה' קט"ו ז') אבל מי
 שאמר והיה העולם אינו כן אלא (שם ס"ה ג') שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו ואומר
 (שם י' י"ז) תכין לבם תקשיב אוניך: אף להם ולא יריחו (תה' קט"ו ז') אבל מי שאמר
 והיה העולם אינו כן אלא (ויק' א' י') אשה ריח ניחה לה' ואומר (ברא' ה' כ"א) וירח
 ה' את ריח הניחה: יריחהם ולא ימישון (תה' קט"ו ז') אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן
 אלא אף ירי יסדה ארץ וימיני מטחה שמים (ישעי' מ"ח י"ג) ואומר אני ירי נטו שמים
 וכל צבאם צויתי (שם ט"ה י"ב): רגליהם ולא יהלכו (תה' קט"ו ז') אבל מי שאמר והיה
 העולם אינו כן אלא ויצא ה' ונלחם בגוים ההם (זכר' י"ד ג') ואומר (שם ד') ועמדו
 רגליו ביום ההוא על הר החרים: לא יהנו בגרונם (תה' קט"ו ז') אבל מי שאמר והיה
 העולם אינו כן אלא חנו ממתקים וכלו מחמדים (שה"ש ה' ט"ז) ואומר והגה מפיו יצא
 (אי"ו ל"ז ב'): מי כמכה נאדר בקדש. נאה אתה ואדיר בקודש שלא כמדת בשר ודם
 מדת המקום: בשר ודם אין יכול לדבר שני דברים כאחד אבל מי שאמר והיה העולם אינו
 כן אלא אמר עשר הדברות בדבור אחד כענין שני (כ' א') וידבר אלהים את כל הדברים
 האלה לאמר: ד"א שלא כמדת בשר ודם מדת המקום בשר ודם אין יכול לשמוע משני
 בני אדם כאחד אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא כל באי עולם עומדין ומתפללין

ב) דרש חללים כונו חלונים ע' ונכילתא. (ו) ע"י ונכילתא שכי כאן שני דגמים
 לכל לקמן חיתא גם צנכילתא עשרת הדגרות כלחת.

שאין מוקדם ומאוחר בתורה: ד"א אמר אויב וכי מאין היו ישראל יודעין מה פרעה מחשב עליהן במצרים רוח הקודש שרת עליהן והיו יודעין מה פרעה מחשב עליהן במצרים: מה אמר פרעה לחיילותיו אמר להם אפלו אם אינכם רודפין אחרי ישראל אלא בשביל כסף וזהב שאברו ממנו כראי הוא לנו: כיון ששמעו מקצת העם אמרו הא ותרא (ב) לא נרדוף אחרי ישראל עד שאמר להן הרי כולנו שווין בכוח: ד"א אמר פרעה ולא ידע מה אמר לארם מערכי לב ומהי מענה לשון (משלי ט"ו א) נרדף נשיג לא אמר כן אלא ארדוף אשיג נרדף הוא להם ונתסם הוא בידם אחלק שללם אין כתיב כן אלא אחלק שלל מתחלק הוא שלל להם: תמלאם נפשי אין כתיב כן אלא תמלאמו נפשי ממלאים הם נפשם ממנו: תורישם ירי אין כתיב כאן אלא תורישמו ירי מוריש אני עשירי וכבודי להם: ד"א אמר להם פרעה לשעבר הייתם בוויים נכסים והייתי ממחה בידכם מפני נימוס מלכות עכשו אחלק שלל: לשעבר הייתם הורגין בהן והייתי ממחה בידכם מפני נימוס מלכות עכשו תמלאמו נפשי: לשעבר הייתם מבקשין לאנוס בניהם ובנותיהן והייתי ממחה בידכם מפני נימוס מלכות עכשו אריק חרבי תורישמו ירי: בשלש כתות באו מצרים על ישראל אחת אומרת נטול ממונם ולא נהרגם ואחת אומרת נהרגם ולא נטול ממונם: ואחת אומרת נהרגם ונטול ממונם: זו שאמרה נטול ממונם ולא נהרגם אחלק שלל: וזו שאמרה נהרגם ולא נטול ממונם תמלאמו נפשי: וזו שאמרה נהרגם ונטול ממונם אריק חרבי תורישמו ירי: חמשה דברים פרעה הרשע היה עומד ומנאץ במצרים אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ירי: וכנגדן היתה רוח הקודש מלענת עליו

י. נשפת ברוחך כסמו ים [וגו'] מושלו משל להיד לערכי לסטים שהיה עומד אחר פלטין של מלך אמר אם אני מוצא בנו של מלך הורגו אני צולבו אני שורפו אני מיחות רעות אני ממיחו שמע המלך נתמלא עליו חמה אמר לו תשתלם בסך: כך היה פרעה הרשע עומד ומנאץ במצרים ארדוף אשיג: ונגדן היתה רוח הקודש מלענת עליו נשפת ברוחך כסמו ים [וגו']: וכן אתה מוצא לעתיד לבוא (תהי' ב' א') למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק: יתיצבו מלכי ארץ ורוונים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו: ננתקה את מוסדותימו ונשליכה ממנו עבותימו: יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו: ואומר (שם ג' ח') הנה יביעון בפייהם חרבות בשפתותיהם כי מי שומיע וסמך [ליה] ואחה ה' תשחק למו תלעג לכל גוים: וכן הוא אומר (יחז' ל"ז י"ג) שבא ורדן וסוחרו תרשיש וכל כפיריה יאמרו לה הלשלת שלל אתה בא הלבנו בו הקהלת קהליך וסמך ליה (שם י"ח—י"ט) ביום בוא גוג על ארמת ישראל תעלה חמתי באפי ובקנאתי באש עברתי דברתי אם לא ביום ההוא יהיה רעש גדול על ארמת ישראל: צללו כעופרת במים אדירים. הקביה נקרא אדיר אדיר במרום ה' (תהי' צ"ג ד'): ישראל נקראו אדירים שני' (שם ט"ז ג') ואדירי כל חפצי בס: מצרים נקראו אדירים שני' צללו כעופרת במים אדירים: מים נקראו אדירים שני' (שם צ"ג ד') טקולות מים רבים אדירים: נגלה הקביה שנקרא אדיר על ידי ישראל שנקראו אדירים ונפרע מן המצרים שנקראו אדירים במים שנקראו אדירים:

י"א. מי כמוך באלים ה' כיון שראו שאבד פרעה וחילו בים ואבדה מלכות מצרים ושפטים שנעשו בעיז שלהם פתחו כולם והורו למקום ואמרו מי כמכה באלים

(כ) הוא דבר קטן שכליו לומר עליו וכן לדין לפכח הא ותיעל נלקוטי צמכינחא
 ט"ז ל"ד 4 אות י"א, ונלח כמו ספיקשתי סס.

[ב] חיות ארבע חיון דברבן סלקן מן ימא (דני' ז' ג'): וכשהוא מושל מצרים מושלן בשועלים שני' (שה'ש ב' ט"ו) אחוה לבו שועלים שועלים קטנים מהבלים כרמים: כשהוא מושל מלכויות מושלן בארזים שני' (יחו' ל"א ג') הנה אשור ארו בלבנון: ואומר (דני' ד' י"ז) אילנא די חוית די רבא ותקף ואומר (עמוס ב' ט') ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כנובה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים: וכשהוא מושל מצרים מושלן בקש שני' יאבלמו בקש: זו שאל אנשנינוס את רבינו הקדוש מי שמבקש לירד (לאכסניא) [לאלכסנדריא] של מצרים כלום יעמוד מלך וינצחנו אמר לו איני יודיע מכל מקום כתוב שאין מצרים עתידה להעמיד לא מלך ולא שררה שני' (יחו' כ"ט ט"ו) מן הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד על הגוים והמעטתים לבלתי רדות בגוים:

ה'. וברוח אפיך נערמו מים במדה שמדרו בה מדרת להן הם אמרו הבה נתחכמה לו (א' י') אף אתה נתת ערמימות במים וברוח אפיך נערמו מים: נצבו כמו נד נוולים. מה נוד צרור ועומד כך מצרים צרורין ועומדין והווי מתעלפין מריח המים כענין שני' (איזי' מ"א כ"ג) ירחיה כסיר מצולה אבל ישראל נעשה להן לכל מיני בשמים שני' (שם) ים ישים כמקחה: ד"א נצבו כמו נד מה נוד צרור ועומד כך היתה נפשם של מצריים צרורה ועומדת ואינן לא מכניסין ולא מוציאין וישראל אוכלין ושוחין ושמהים ויצא להם זכרון (ח) מים מתוקים מתוך מים מלוחין כענין שני' (תהי' ע"ח י"ז) (מוציא) [ויוצא] נוולים טסלע: קפאו תהומות כלב ים. היכן לבו של אדם נתון על שני חלקיו כך קפאו עליהם ים משני חלקים ולמעלה כדי לאכדם: כלב ים. לא היה לו לב וניתן לו לב שני קפאו תהומות כלב ים: אלה לא היה לה לב וניתן לה לב שני' (ש"יב י"ח י"ד) כלב האלה: שמים לא היה להן לב וניתן להן לב שני' (דב' ד' י"א) עד לב השמים: יבא ים שלא היה לו לב וניתן לו לב ויפרע מן הרשעים שכיבדו את לבם תבא אלה שלא היה לה לב וניתן לה לב ותיפרע מן שגנב שלש לבבות לב אביו ולב בית דין ולב אנשי ישראל: יבאו שמים שלא היה להן לב וניתן להן לב ויורידו מן לישראל שקבלו את התורה שניתנה על לב שני' (שם ו' ו') והווי הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך:

ט'. אמר אויב זה הוא תחלת הפרשה אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה (ט): כיוצא בו אתה אומר (ויק' ט' א') ויהי ביום השמיני קרא משה זה הוא תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה (י): כיוצא בו אתה אומר (ישעי' ו' א') בשנת מות המלך עזיהו זה הוא תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה: כיוצא בו אתה אומר (ירמ' ב' ב') הלוך וקראת באוני ירושלים זה היה תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה: כיוצא בו אתה אומר (יחו' ב' א') בן אדם עמוד על רגליך ואדבר אותך ויש אומרין (שם י"ז ב') בן אדם חוד חידה ומשול משל על אדמת ישראל זה היה תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה: כיוצא בו (הוש' י' א') גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו זה היה תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה כיוצא בו אתה אומר (קהל' א' י"ב) אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים זה היה תחלת הספר אלא

(ח) עיין לעיל מד 49 הע' ק'. (ט) עיין נכילתא וילקוט ומדרש קסלת ח' י"ג. (י) זלוצ' נודות של ר"א זן ריסיג: צנודרס הגדול (סוללת טעכטער) רים צלסחית צנודר ל"ג ונוקדס ונאוחר חיתא וז"ל תני חוקים וידבר ה' אל נוסה צנודר סיני צנודר חסנית זס סיה רלוי להיות תחלת הספר וידבר אלל סאין ונוקדס ונאוחר צנודר עכ"ל וכן חיתא צנודר (כ"י) פ' צהעלתך, ונלתי ספק סיה כתוב סאן צנכילתא דרשב"י אלל צעצל נוסה ססמיטו.

שהשלימו ברשען לסניך: ימינך ה' תרעץ אויב. בא וראה כשישראל עושין רצונו של מקום עושין את השמאל ימין שני ימינך ה' ימינך ה': וכשאינן עושין רצונו עושין את הימין שמאל שני (אויב ב' ג') השיב אהור ימינו מפני אויב: כשישראל עושין רצונו של מקום אין חמה לסניו חמה אין לי (ישעי' כ"ז ד'): וכשאינן עושין רצונו מתמלא חמה על שונאיהם שני (דבי' י"א י"ז) וחרה אף ה' כבם: כשישראל עושין רצונו של מקום הוא נלחם להם ה' ילחם לכם (י"ד י"ד): וכשאינן עושין רצונו כיוכל הוא נלחם כם שני (ישעי' ס"ג י') ויהפך להם לאויב הוא נלחם כם: ולא עוד אלא שעושין את הרחמן אכזרי כענין שני (אויב ב' ה') היה ה' כאויב: כשישראל עושין רצונו של מקום אין שיגה לסניו שני (תה' קב"א ד') הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל וכשאינן עושין רצונו כיוכל שיגה לסניו שני (שם ע"ח ס"ה) וייקץ כישן ה': וכן הוא אומר (אויב י"ז ב') ובהמרוחם תלך עיני: כיוכל כאילו שיגה לסניו בשעה שישראל בצרה ואומות העולם ברווחה: תרעץ אויב. זה פרעה שני (ט"ז ט') אמר אויב אדרוף אשיג ויש אומרין זה יצשו (ז) שני (יח' ל"ז ב') יען כי אמר (אויב) [האויב] עליכם האח: רעצת אויב אין כתיב כן אלא תרעץ לעתיד לבוא וכן הוא אומר (חבק' ג' י"ב) בועם תצעד ארץ באף תדוש גוים:

ז'. וברב גאונך תהרום קמ"ך הרבית להחגאות כנגד מי שקמו כנגדך ומי הן שקמו כנגדך מי שקמו כנגד יד"ך: אמרסל וחביריו שקמו על אברהם מהוא [אומר] (ברא' י"ד ט"ז) ויחלק עליהם לילה: וכן פרעה הרשע שקם על בניך ודרף אחריהם בשש מאות רכב בחור מהוא אומר (ט"ז ד') מרכבות פרעה וחילו ירה בים: וכן בסיסרא וכן בסנחריב וכן בגבוכדנצר וכן בחירם מלך צור: הרסת קמ"ך אין כתיב כאן אלא תהרום קמ"ך לעתיד לבוא וכן הוא אומר (תה' ע"ד כ"ג) אל תשכח קול צורריך שאון קמ"ך עולה חמיד: כי הנה אויביך יאבדו (שם צ"ב י') כי הנה רחיקך יאבדו הצמת כל וזנה ממך (שם ע"ג כ"ז): ד"א הרסת קמ"ך אין כתיב כאן אלא תהרס קמ"ך וכן הוא אומר (שם נ"ח ז') אלהים הרס שינימו בפיו מלחמות כפירים נתין ה' כי לא יבינו אל פעולות ה' ואל מעשה ידיהם יהרסם ולא יבינם: שלחת חרונוך אין כתיב כאן אלא תשלח חרונוך וכן הוא אומר (שם ס"ט כ"ה) שפך עליהם ועמד וחרון אפך ישיגם שפוך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך (שם ע"ט ו'): אכלמו קש אין כתיב כאן אלא יאכלמו קש וכן הוא אומר (עבד' א' י"ח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשיו לקש ודלקו בהם ואכלום ואומר (וכ' י"ב ו') והיה ביום ההוא אשים את אלופי יהודה ככור אש בעצים וכלפיר אש בעמיר (ואכלה) [ואכלו] על ימין ועל שמאל את העמים סביב וישבה ירושלים עוד תחתיה בטח: כל העצים כשהן דולקין אין להן קול אבל קש כשהוא דולק קולו הולך: כך היו המצריים קולן הולך מפני פורעניות שהיו באות עליהן: כל עצים כשהן דולקין יש בהן ממש אבל קש כשהוא דולק אין בו ממש כך מצרים לא היה בהן ממש מפני פורעניות שבאו עליהן וכן הוא אומר (ישעי' מ"ג י"ז) יחדו ישכבו כל יקומו דעכו כפשתה כבו: ד"א קש אין כך מלכות יהודה יתר מן המצריים אלא שגמלה מלכות לשעה מפני כבודן של ישראל: כשהוא מושל מלכויות מושלן בכסף וזהב דכתיב (דניא' ב' ל"ב) הוא צלמא רישיה די דהב טב חדוהי ורעוהי די כסף מעוהי וירכתיה די נחש שקוהי די פרול: כשהוא מושל מצרים מושלן בעופרת שני (ט"ז י') צללו בעופרת במים אדירים: כשהוא מושל מלכויות מושלן

מלחמה יש גבור עומד במלחמה ומשחין יוצא מידו אין יכול להחזירו אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא כשאין ישראל עושין רצונו של מקום גורה יוצאה מלפניו שני (דב' ל"ב מ"א) אם שנותי ברק חרבי עשו חשובה הרי הוא מחזירה שני (שם) ותאחו במשפט ירי שומיע אני שמתחזרה ריקם תיל (שם) אשיב נקם לצרי אני מחזירה על אומות העולם: דיא ה' איש מלחמה יש גבור עומד ומשקנאה וגבורה לובשתו ואמלו אביו ואמלו אחיו ואמלו קרובין אינו מבחין אלא מכה והולך בחמה: אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא ה' איש מלחמה הוא עושה מלחמה ואעפ"י כן ה' שמו רחמן הוא על כל בריותיו מה שמו ה' ה' אל רחום וחנון אך אפים ורב חסד ואמת (ל"ד ו):

ד'. מרכבות פרעה וחילו ירה בים במדה שמדר בה מדרה לו הוא אמר מי ה' אשר אשמע בקולו (ה' ב) אף אתה הראית להן יראחך ואימחך על הים מרכבות פרעה וחילו ירה בים: הוא אמר כל הבן הילוד היארה השליכהו (א' כ"ד) ואף אתה באותה מדה מדרת להן מרכבות פרעה וחילו ירה בים: הוא אמר ושלישים על כלו (י"ד ו') אף אתה באותה מדה מדרת להן ומבחר שלישי טובעו בים סוף: לפי שני וימררו את היים בעבודה קשה בחומר ובלבנים (א' י"ד) אף אתה הקשית עליהן מים (בטיט) [כטיט] והיו משהקעין בתוכו אין טביעה אלא בטיט כענין שני (ירמי' ל"ח ו') ויטבע ירמיהו בטיט ואומר (תה' ס"ט ג') טבעתי ביון מצולה ואין מעמד:

ה'. תהומות יכסיומו וכי יש תהומות שם אלא מלמד שעלה תהום התחתון וחיפה עליהן את הרקיע והקריר עליהן את המאורות וכן הוא אומר (יחזק' ל"ב ח'—ט') כל מאורי אור בשמים אקדירים עליך ונתתי השך על ארצך נאם ה' אלהים והכעסתי לב עמים רבים בהביאי שברך כגוים על ארצות אשר לא ידעתם: ואומר (ישעי' י"ג י') כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יללו אורם השך השמש בצאתו ויריה לא יגיה אורו מפני מה כי (פקדתי) [ופקדתי] על חבל רעה ועל רשעים עונם: ואומר (יחזק' ל"י"ח) ובתחפנחס השך היום בשברי שם את מוטות מצרים ונשבת בה גאון עוה מפני מה כי היא ענן יכסנה ובנותיה בשבי תלכנה: דיא תהומות יכסיומו וכי יש תהומות שם והלא שונית היא (ו) אלא מלמד שעלה תהום התחתון והעליון והיו נלחמים במצרים בכל מיני פורעניות יונה ירד לתהום אחד שני (יונה ב' ו') תהום יסובכני והם ירדו לשתי תהומות שני תהומות יכסיומו: ירדו במצולות. וכי יש מצולות שם והלא שונית היא אלא מלמד שנפרץ ים הגדול לחוכו והיה נלחם בהם בכל מיני פורעניות: יונה ירד למצולה אחת שני (יונה ב' ד') ותשליכני מצולה והם ירדו לשתי מצולות שני ירדו במצולות: כמו אבן. זו כת בינונית שבהן: כשרים שבהן מטרפין קש: בינונים כאבן: רשעים צללו כעופרת במים אדירים: דיא כמו אבן הוא אמר וראיתן על האבנים (א' ט"ו) אף אתה הקשית עליהן מים כאבנים והיו מכין אותן על מקום האבנים שלהן: דיא כמו אבן לפי שהקשו את לבם כאבנים: אבל את בחסוך ובטוכך וברחמך הרבים ובימינך שפשוטה לכל באי העולם שני (תה' מ"ד ד') כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם:

ו'. ימינך ה' נאדרי בכח נאה אתה ואדיר בכוח שנתת ארכה לדור המבול כדי שיעשו תשובה ולא עשו ולא גמרת עליהן כלאה עד שהשלימו ברשען: וכן באנשי מגדל וכן בסדום וכן המצריים עשר סכות הבאת עליהן ולא גמרת עליהן כלאה עד

(ו) ע"י אהלות פ"ח וזו סטונית הוא מקום פסים עולה זעפן. וז"ל סניססא סטונוס היא כו"ש צונוכחלח עטונית והוא מקום טעטן הים (Fluth) עולה. זעפן הים נקרא ג"כ עטן כמו aestus צלפון רומי. ונגליון כ"י כתוב: זהו אלפי"ק (צ"ל ג' Gestade צ"ל א').

שמצאתי את שאהבה נפשי אחותי ולא ארפנו עד שהביאתיו אל בית אמי זה אהל מועד ואל חדר הורתי שמשם נחתיבו ישראל בהוראה (ג): אלהי אבי. עמי נוהג במדת רחמים ועם אבותי נוהג במדת הדין (ד): אלי אין אלי אלא מדת רחמים שני (תה' כ"ב ב') אלי אלי למה עזבתני ואומר (במ' י"ב י"ג) אל נא רפא נא לה ואומר (תה' ק"ה כ"ד) אל ה' ויאר לנו: ד"א אלהי אבי אני אהובה בת אהובים [מלכה] בת מלכים מהורה בת מהורים קדושה בת קדושים: מושלו משל לה"ד למלך בשר ודם שנשא אשה פעמים בוש בה פעמים בוש במשפחה פעמים בוש בקרובותיה אבל אני אהובה בת אהובים מלכה בת מלכים מהורה בת מהורים קדושה בת קדושים: וארוממנהו. ר' שמעון בן אלעזר אומר כשישראל עושין רצונו של מקום שמו מתגדל בעולם שני (יהושע ב' י') כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים ואשר עשיתם לשני מלכי האמורי וגו' ונשמע וימס לבבינו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם כי ה' אלהיכם הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: וכשארין עושין רצונו של מקום מהוא אומר (יחזק' ל"ו כ') ויבוא אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי באמר להם עם ה' אלה ומארכו יצאו: ד"א אלהי אבי וארוממנהו לא על נסים שעשה עמי בלבד אני נותנת לפניו את השבח אלא על נסים שעשה עם אבותי ועתיד הוא לעשות עמי לכך נאמר אלהי אבי וארוממנהו:

ג. ה' איש מלחמה ה' שמו הרי זה מקרא [עשיר] במקומות הרבה מגיד שנגלה להן בכל כלי ז"ן: נראה להם כפרש כענין שני (תה' י"ח י"א) וירכב על כרוב ויעף נראה להם בשריון ובכובע שני (ישעי' נ"ט י"ז) וילבש צדקה כשריון וכובע ישועה בראשו: נראה להם כגבור תגור חרב כענין שני (תה' מ"ה ד') חגור חרבך על ירך גבור: נראה להם בקשת כענין שני (חבק' ג' ט') עריה תעור קשתך: נראה בצנה ומגן שני (תה' ל"ה ב') החוק מגן וצנה: נראה להם בחנית כענין שני (חבק' ג' י"א) לנגה ברק חניתך: שומיע אני שצריך כל המדות הללו ת"ל ה' איש מלחמה ה' שמו בשמו הוא נלחם ואין צריך לכל מדות הללו: אם כן למה צריך הכתוב לפרט כל המקראות הללו: לומר שאם יצטרכו ישראל לאחד מהן הרי הוא עושה להם אוי להם לאומות העולם ממה ששומעת אוניהם שמי שאמר והיה העולם עתיד להלחם בהם: ד"א ה' איש מלחמה ה' שמו לפי שבשנגלה הקביה על הים נראה להם כבחור עושה מלחמה שני ה' איש מלחמה ונגלה עליהם בסיני כזקן עטוף כענין שני (דניאל ז' כ"א) חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב לבושיה כתלג חיור ושעיר רישיה כעמר נקי יכול שהן שתי רשויות ת"ל ה' שמו (ה) ד"א ה' איש מלחמה ה' שמו הוא נלחם במצרים והוא על הים והוא על הירדן והוא על נחלי ארנון והוא בעולם הזה והוא לעולם הבא הוא לשעבר והוא לעתיד לבוא שני (דב' ל"ב ל"ט) ראו עתה כי אני אני הוא ואומר (ישעי' מ"א ד') אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא: ד"א ה' איש מלחמה ה' שמו יש גבור עומד במלחמה וכוחו עליו כבן ארבעים שנה אבל אין דומה לבן ששים או לבן שבעים שכל זמן שהוא הולך כוחו מתמעט אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא ה' איש מלחמה הנלחם במצרים ה' שמו הוא לשעבר והוא לעתיד וכן הוא אומר (מלאכי ג' י') כי אני ה' לא שנית: ד"א ה' איש

(ג) ונראה עפ"י ודרש ויקי' פ"א פ"ד אלעזר אעפ"י שנתנה תורה סייג לישראל וסכיני לא נעטשו עליהם עד שנישנת צהל ונועד וכו' הדא הוא דכתיב וכו' אל חדר הורתי זה אהל מועד עיי"ש. (ד) ונראה זה הניח ר' טודרוס הלוי נסס ונדרש ע"י. (ה) גם הגדה זו הובאה מרי טודרוס הניח נסס ונילחם דכתיב, וסס הלסון כנמילחם טלנו.

כמוך באלים ה' (ט"ו י"א) ורוח הקודש מבשרת על ידיהן ואומרת אשריך ישראל מי
 כמוך (רבי ל"ג כ"ט): ישראל אומרין שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (שם ו' ד'): ורוח
 הקודש מבשרת על ידיהם ואומרת ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ (דתי"א י"ו כ"א):
 ישראל אומרין כתפוח בעצי היער כן דודי בין הכנים (שה"ש ב' ג'): ורוח הקודש מבשרת
 על ידיהם ואומרת כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות (שם ב' ב'): ישראל אומרין
 זה אלי ואנוהו (ט"ו ב'): ורוח הקודש מבשרת על ידם ואומרת ישראל אשר כך תפסאר
 (ישעי' מ"ט ג'): ויהי לי ליטועה. ישועה אתה לכל באי העולם ולי ביותר: ר"א ויהי לי
 ליטועה היה לי והוזה לי: היה לי לשעבר והוזה לי לעתיד לבוא שני' (שם מ"ה י"ו)
 ישראל נושע בה' תשועת עולמים: זה אלי ואנוהו. רבי אלעזר אומר מנין שראתה שפחה
 על הים מה שלא ראו ישעיה ויהוקאל שני' (הושע י"ב י"א) וכדי הנביאים ארמיה: ואומר
 (יחזק' א' א') נפתחו השמים ואראה מראות אלהים מושלו משל להי"ד למלך בשר ודם
 שנכנס למדינה ואילת צפירה (א) מקיפתו וחיילות מלפניו ומאחוריו וגבורים מימינו
 ומשמאלו הכל צריכין לשאל עליו ולירע איזה הוא מפני שהוא בשר ודם כיצא בהן
 אבל כשנגלה הקב"ה על הים לא נצרך אחד לשאל אלא הכירו כולם ופתחו כולם פיהם
 ואמרו זה אלי: ואנוהו. ר' ישמעאל אומר וכי היא אפשר לו לאדם לנאות את קונו אלא
 היה נאה לפניו במצוה עשה לו סוכה נאה לולב נאה תפילין נאה ציצית נאה: אבא שאול
 אומר הנ"מ לו מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום: ר' יוסי בן דורמסקית אומר
 עשה לו בית המקדש שני' (ישעי' ל"ג ב') חזה ציון קרית מועדינו עיניך תראינה ירושלים
 נוה שאנן ואומר (תהי' צ"ג ה') לביחך נאווה קודש ואומר (ירמ"י י' כ"ה) ואת נוהו השמו:
 ר"א ואנוהו ר' יוסי הגלילי אומר אדבר בניאותו ובשבתו שלמי שאמר והיה העולם ביה:
 ר' עקיבה אומר אומר ניאותו ושבתו של מי שאמר והיה העולם לפני אומות העולם
 שהרי אומות העולם משאלין את ישראל ואומרין להן מה דורך מדוד היפה בנשים
 (שה"ש ה' ט') שכך אתם מומתים עליו וכך אתם נהרגים עליו כענין שני' על כן עלמות
 אהבוך (שם א' ב') אל תקרא עלמות אלא אפלו על מַת אהבוך ואומר כי עליך הורגנו
 כל היום (תהי' מ"ד כ"ג): כולכם נאים כלכם גבורים בואו והתערבו בנו: וישראל אומרין
 להם נאמר לכם מקצת שבתו אי אתם מכירים אותו דודי צה ואדום דגול מרכבה ראשו
 כתם פו (שה"ש ה' י'): זה דודי וזה רעי בנות ירושלים (שם ה' ט"ז) כיון ששמעו
 אומות העולם ניאותו ושבתו של מי שאמר והיה העולם אמרו להן לישראל נבוא עמכם
 שני' (שם ו' א') אנה הלך דורך היפה בנשים אנה פנה דורך ונבקשנו עמך וישראל
 אומרין להן אין לכם חלק בו אלא אני לדודי ודודי לי הרועה כשושנים (שם ו' ג') אני
 לדודי ועלי תשוקתו (שם ו' י"א): ר"א ואנוהו ותכמים אומרים נלונו עד שנבוא עמו לבית
 מקדשו מושלו משל להי"ד למלך בשר ודם שנכנס למדינה ואמרו לו הרי בנך במדינה
 פלונית יצא אחריו ועמד עליו: נכנס למדינה אחרת אמרו לו הרי בנך במדינה פלונית
 יצא אחריו ועמד עליו: כך ירדו ישראל למצרים שכינה עמם שנאמר אנכי ארד עמך
 מצרימה: עלו שכינה עמם שני' ואנכי אעלך גם עלה: ירדו לים שכינה עמם שני' ויסע
 מלאך האלהים: באו למדבר שכינה עמם שני' ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה'
 אלהיך עד שבאו עמו לבית מקדשו (ב) שני' (שה"ש ג' ד') כמעט שעברתי מהם עד

(ח) ל"ל כי חילת לפיכך נקראת עטרת הוולך ונפני טנוגה לם וקניטס כחילת השמר
 (ט) טנוחלענדע קלאנע צ"ח. (ג) ונאנור זה חילת לעיל לז 1 וע"ש הערה ע.

נסלת משמים הילל בן שחר ואחר כך נגדעת לארץ חולש על גוים (שם י"ד י"ב): ואומר כי רותה בשמים חרבי ואחר כך הנה על אדום תרד ועל עם חרמי למשפט (שם ל"ד ה'): ד"א סוס ורוכבו רמה בים היה הקביה מביא סוס ורוכבו ומעמידין בדין אומר לסוס מפני מה רצת אחר בני אומר לו מצרי מריצני בעל כרחי שני (י"ד כ"ג) וירדפו מצרים אחריהם כל סוס פרעה: אומר למצרי מפני מה רצת אחר בני והוא אומר סוס היה מריצני בעל כרחי שני (ט"ו י"ט) כי בא סוס פרעה והיה הקביה מביא סוס ורוכבו ורנס כאחד: זו שאל אנטינוס את רבי אמר לו ומאחר שאדם זה מת וגוף (כולה) [כלה] כלום הקביה מביא לדין אמר לו על שאחה משאליני על גוף שמא שאליני על נשמה שהיא טהורה * מושלו משל לה"ד למלך בשר ודם שהיה לו פדרס והיו בו בכורות נאות והשיב בו שני עבדים חגר וסומא לשמרו אמר לו חגר לסומא בכורות נאות אני רואה אומר לו סומא וכי אני רואה אמר לו חגר וכי אני יכול להלך: מה עשו רכב חגר על גבי סומא והלכו נטלו את הבכורות וישבו במקומן: לימים בא המלך וישב עליהן בדין אמר להן היכן הן בכורות אמר לו סומא וכי רואה אני אמר לו חגר וכי יכול אני להלך: המלך פסק היה הרכיב חגר על גבי סומא והיו מהלכין אמר להן כך עשיתם ואכלתם את הבכורות: כך הקביה מביא גוף ונשמה ומעמידין בדין אומר לגוף מפני מה הטאת לפני אומר לפני רבונו של עולם אני שחטאתי נשמה שחטאת מיום שיצאת ממני לא מושלך אני לפניך כאבן: אומר לנשמה מפני מה הטאת לפני אומרת לפני רבונו של עולם אני שחטאתי גוף שחטא מיום שיצאתי ממנו לא טהורה אני לפניך: הקביה מביא נשמה ומכניסה לגוף ורנס כאחד שני (תה"ג ד') יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו יקרא אל השמים מעל להביא נשמה ואל הארץ להביא הגוף ואחר כך לדין עמו מדיין עמו (ש): ד"א סוס ורוכבו איסי בן שמאי אומר נאמר כאן סוס סתם ונאמר להלן (זכרי"ב ד') ביום ההוא נאם ה' אכה כל סוס בתמהון ורוכבו בשגעון ועל בית יהודה אפקה את עיני וכל סוס העמים אכה בעורון ואומר (שם י"ד י"ב) וזאת תהיה מגפה אשר יגף ה' את כל העמים אשר צבאו על ירושלים המק בשרו והוא עומד על רגליו ועיניו תמקנה בחוריהן ולשונו תמק בפיהם וכן תהיה מנפת הסוס הגמל והחמור וכל הבהמה אשר יהיה במחנות ההמה כמגפה הזאת: בא מסורש ולומר על הסתום מה מסורש בחמש מכות אף סתום בחמש מכות:

ב'. עזי אין עזי אלא חקפי שני (ירמי' י"ו י"ט) ה' עזי ומעזי ואומר (תה"כ כ"ח ז') ה' עזי ומגני בו בטח לבי ונעורתי: ד"א עזי אין עזי אלא חורה שני (שם כ"ט י"א) ה' עזי לעמו יתן ה' וגוי ואומר (שם צ"ט ד') ועזו מלך משפט אהב: ד"א עזי אין עזי אלא מלכות שני (שם כ"א ב') בעוק ישמח מלך: ואומר (שם כ"ח ה) ה' עזו ומעזו ישועות משיעו הוא: ד"א עזי עוזר וסומך אתה לכל באי העולם ולי ביותר: וזמרת יה. זמרה את לכל באי העולם ולי ביותר שהרי אומות העולם אומרתין ג'אוחו ושבוהו של מי שאמר והיה העולם אבל שלי נעים לפני שני (ש"ב כ"ג א') ונעים ומירות ישראל: הוא עשאני אימרא (ת) ואף אני עשיתיו אימרה: הוא עשאני אימרה וה' האמריך היום (דב' כ"ו י"ז) ואף אני עשיתיו אימרה את ה' האמרת היום (שם כ"ו י"ח) ישראל אומרתין מי

ס) סנהדרין ל"א ע"א, וכוונתה היא קטיעה. ט) צילקוט גרי' אנוכה וסוף צ"ע
 זכ ונוטל, ויש לפרש גם לטון אימרה כדליתא צו"כ פ"ו צ"ע אנוכהו צ"ע פופיאל. סה"א
 נגד טל מלכים וסיון סכרה ונלכות.

ועל כל הנבעות הנשאות ועל כל מגדל גבוה ועל כל חומה בצורה ועל כל אניות תרשישי ועל כל שכיות החמרה ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים ונשגב ה' לברו ביום ההוא (ישעי' ב' י"ב—י"ז): ד"א כי גאה גאה מתנאה הוא על כל הנאים כמה שאומות העולם מתנאין לפניו בו נפרע מהן: וכן את מוצא באנשי טבול שבמה שנתנאו לפניו בו נפרע מהן: וכן את מוצא באנשי מגדל ובאנשי סדום: וכן את מוצא במצרים שבמה שנתנאו לפניו בו נפרע מהן שני ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד היארה תשליכוהו (א' כ"ב): מה נאמר בהן מרכבות פרעה וחילו ירה בים (ט"ו ד'): וכן את מוצא בסיסרא שבמה שנתנאה לפניו בו נפרע ממנו שני ויועק סיסרא את כל רכבו ושע מאות רכב גדול ואת כל העם אשר אתו מחרושת הגוים אל נחל קישון (שופט' ד' י"ג) ומהוא אומר מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא (שם ה' כ'): וכן את מוצא בסנחריב שבמה שנתנאה לפניו בו נפרע ממנו שני ביד מלאכין חרפת ותאמר ברב רכבי [וגו'] אני קרתי ושתיתי מים ואחריב בכה פעמי כל יאורי מצור (מ"ב י"ט כ"ג—כ"ד): מהוא אומר ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים (שם י"ט כ"ה) אלו ראשי גייסות שלו(צ): אמרו גדול שבהן הוא ממונה על מאה ושמונים וחמשה אלף: קטן שבהן אין סחות משני אלפים שני ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים ותבטח לך על מצרים להיכב ולפרשים ועתה התערב נא את אדני המלך ואתנה לך אלפים סוסים (שם י"ח כ"ג—כ"ד): מהוא אומר זה הדבר אשר דבר ה' עליו בזה לך לענה לך בתולות בת ציון אחריך הניעה ראש(ק) בת ירושלים (שם י"ט כ"א): וכן את מוצא בבוכרדנצר שבמה שנתנאה לפניו בו נפרע שני (ותאמר) [ואתה אמרת] בלבבך אל השמים אעלה בין נוכבי אל ארים כסאי (ישעי' י"ד י"ג) מהוא אומר אך אל שאול תורד אל ירכתי בור (שם י"ד ט"ז): וכן את מוצא בנניר צור שבמה שנתנאה לפניו בו נפרע ממנו שני בן אדם אמור לנניר צור כה אמר ה' אלהים יען גבה לבך ותאמר אל אני מושב אלהים ישבתי בלב ימים ואתה אדם ולא אל ותחן לבך בלב אלהים (יחזק' כ"ח ב'): מהוא אומר עליו מותי ערלים תמות ביד אדם כי אני דברתי נאם ה' אלהים(ר) הא כמה שהאומות מתנאין לפניו בו נפרע מהן לכך נאמר כי גאה גאה: סוס ורכבו. וכי סוס אחד ורכב אחד והלא כבר נאמר (י"ד ז') ויקח שש מאות רכב בחור אלא מלמד שלא היה לפני המקום אלא בסוס אחד ורכב אחד בלבד: כיוצא בו אתה אמור כי תצא למלחמה על איביך וראית סוס ורכב (דב' כ' א') וכי בסוס אחד ורכב אחד אומות העולם יוצאין אלא כל זמן שישראל עושין רצונו של מקום אין אויביהם לפניהם אלא כסוס ורכבו בלבד: ד"א סוס ורכבו מלמד שהיה סוס קשור ברכבו ורכבו קשור בסוס: רמה בים. כתוב אחד אומר רמה בים וכתוב אחד אומר (ט"ו ד') ירה כאיוה צר יתקיימו שני כתובים הללו: רמה שהיו עולין למרום: ירה שהיו יורדין לתהום ולא היו נפרדין זה מזה: בנוהג שבעולם אדם וזקן שני כלים לאויר לא סוף אחד מהן ליפרד מחברו אבל כאן רמה ירה רמה שהיו עולין למרום: ירה שהיו יורדים לתהום ולא היו נפרדין זה מזה: ד"א רמה בים כיון שראו ישראל שָׁרָה של מצרים שנפל התחילו נותנין לפניו את השבחה לכך נאמר רמה בים: וכן את מוצא שאין המקום נפרע מן המלכיות עד שמפיל את שריהן תחלה שני ביום ההוא יפקד ה' על צבא המרום במרום ואחר כך ועל מלכי הארמה על הארמה (ישעי' כ"ד כ"א): ואומר איך

(ג) ע"י חוספתא סוטה פ"ג. (ק) צנקהא כתיב ראש סיניעה. (ר) ע"י יחזקאל כ"ח י'.

שמו: ד"א שירת שלמה דכתיב שיר השירים אשר לשלמה (שה"ש א' א'), השיעית שאמר יהושפט שני' (דה"ב כ' כ"א) ויועץ אל העם ויעמוד משוררים לה' ומהללים להדרת קדש בצאת לפני החלוץ ואומרים הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, עשירית לעתיר לבוא שירו לה' שיר חדש תהלתו מקצה הארץ (ישעי' מ"ב י') ואומר (תהלים קמ"ט א') שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים: כל תשועות שעברו נקראו על שם נקבה כשם שנקבה יולדת כך תשועות שעברו יש אחריהן שעבוד, אבל תשועה העתידה לבוא נקראת על שם זכר כשם שאין הזכר יולד כענין שני' (ירמ' ל' ו') שאלו נא וראו אם ילד זכר כך תשועה העתידה לבא אין אחריה שעבוד שני' (ישעי' מ"ה י"ז) ישראל גושע בה' תשועת עולמים לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד: לה'. לה': אמרוה ולא לבשר ודם לא כענין שני' (שי"א י"ה ו') ותצאנה הנשים המשחקות מכל ערי יהודה לשיר והמחולות לקראת שאול המלך בתפים בשמחה ובשלישים ותענינה הנשים המשחקות ותאמרנה הנה שאול באלפיו יודו ברבבותיו אבל כאן לה' ולא לבשר ודם: ויאמרו לאמר. ר' נחמיה אומר רוח הקודש שרת על ישראל ואמרו שירה כבני אדם שקורין את שמע: אלעזר בן (הדאי) [תדאי] אומר משה פותח ואומר אשירה לה' וישראל עוננין אחריו וגומרין עמו סוס ורוכבו רמה בים, משה פותח ואומר עזי וזמרת יה וישראל עוננין אחריו וגומרין עמו זה אלי ואנוהו, משה פותח ואומר ה' איש מלחמה וישראל עוננין אחריו וגומרין עמו ה' שמו:

(ד"א) [אשירה לה'] לה' נאה גדולה לה' נאה נבורה לו תפארת והנצח וההודו וכן דויד אומר (דה"א כ"ט י"א) לך ה' הגדולה והנבורה והתפארת והנצח וההודו: מושלו משל לה'יד למלך בשר ודם שנכנס למדינה והיו מקלסין לפניו שהוא גבור ואינו אלא חלש: שהוא חכם ואינו אלא טפש: שהוא עשיר ואינו אלא עני': שהוא רחמן ואינו אלא אכזרי': שהוא דייק שהוא נאמן ואין בו אהת מכל המדות הללו אלא שמחנפין לו: שירו לה' שהוא חכם ה' בחכמה יסר ארץ (משלי ג' י"ט): ואומר עמו חכמה ונבורה לו עצה ותבונה (איוב י"ב י"ג): שהוא עשיר שני' הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה (דברי' י' י"ד): ואומר לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות (חגי ב' ח'): שהוא רחמן שני' ה' ה' אל רחום וחנן (שמות ל"ד ו'): ואומר כי אל רחום ה' אלהיך (דברי' ד' ל"א): שירו לה' שהוא דייק שני' כי אלהי (ה)משפט ה' (ישעי' ל' י"ח): ואומר אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט (תהי' פ"ב א'): שירו לה' שהוא נאמן שני' האל הנאמן שומר הברית והחסד (דב' ז' ט') אל אמונה ואין עול (שם ל"ב ד'): שירו לה' שהוא נאה שהוא הרור שהוא משבח שני' כי מי בשחק יעךך לה' ירמה לה' כבני אלים (תהי' פ"ט ז'): ואומר ה' אלהים צבאות מי כמוך חסין יה (שם פ"ט ט') ואומר אין כמוך באלהים ה' ואין כמעשיך (שם פ"ז ח'): ואומר דודי צה ואדום דגיל מרבבה ראשו כחם פז קווצותיו תלתלים כולי' עד זה דודי וזה רעי בנות ירושלים (שה"ש ה' י'—י"ז): הא לה' נאה נבורה לו תפארת נצח והודו: וכן דוד אמר קך ה' הגדולה והנבורה והתפארת והנצח וההודו (דה"א כ"ט י"א): כי נאה נאה. הגאני והגיאיתו הגאני במצרים כה אמר ה' בני בכרי ישראל (ד' כ"ב) ואף אני הגאיתו ואמרתו לפניו שירה השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (ישעי' ל' כ"ט): הגאני על הים ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מהנה ישראל כולי' (י"ד י"ט) ואף אני הגאיתו ואמרתו לפניו שירה זה אלי ואנוהו: ד"א כי נאה נאה נראה הוא ועתיר להחנאות שני' כי יום לה' על כל גאה ורם ועל כל נשא ושפל ועל כל ארוי הלבנון והנשאים ועל כל אלוני הבשן ועל כל ההרים הרמים

שבשכר אמונה שהאמינו וכו' ששרת עליהם רוח הקדש ואמרו שירה שני' או ישיר משה
 ובני ישראל: וכן את מוצא באברהם שלא ירש העולם הזה והעולם הבא אלא בשכר
 אמונה שני' (בראשית ט"ו ו') והאמין בה' ויחשביה לו צדקה ואומר (ישעי' כ"ו ב') פתחו
 שערים ויבא גוי [צדיק] שומר אמונים (בשכר) [בשער] זה בעלי אמונה נכנסין וכן הוא
 אומר (תהלים צ"ב ב') טוב להודות לה' ולומר לשמך עליון להגיד בבקר חסדך ואמונתך
 בלילות [וגו'] כי שמחתני ה' בפעליך מי גרם לנו לשמוח בשמחה הזאת אמונה שהאמינו
 בעולם הזה שכולה לילות: וכן יהושפט אומר (דה"י ב' כ' ב') האמינו בה' אלהיכם
 ותיאמנו האמינו בנביאיו והצליחו: וכן את מוצא שאין גליות מתכנסות אלא באמונה שני'
 (שה"ש ד' ה') אתי מלבנון כלה אתי מלבנון חבואי חשורי מראש אמונה ואומר (הושע
 ב' כ"א) ואירשתיך לי באמונה, ואומר (חבקוק ב' ד') וצדיק באמונתו יחיה, ואומר
 (ירמיה ה' ג') עיניך הלא לאמונה הא גדולה אמונה לפני מי שאמר והיה העולם שבשכר
 אמונה שהאמינו ישראל שרת עליהן רוח הקדש ואמרו שירה שני' ויאמינו בה' ובמשה
 עבדו או ישיר משה ובני ישראל ולהלן הוא אומר (תהלים ק"ו י"ב) ויאמינו בדבריו
 ישירו תהלתו:

[מ"ו]. א'. אז ישיר משה ובני ישראל יש או לשעבר ויש או לעתיד לבא
 או הוחל לקרוא בשם ה' (בראשית ד' כ"ו), או אמרה חתן דמים למולות (ד' כ"ו), או
 יבנה יהושע מזבח (יהושע ח' ל') או אמר דויד (דה"י א' ט"ז ב') או אמר שלמה (מ"א
 ח' י"ב) לשעבר: או תיראי ונהרת (ישעי' ס' ה'), או יבקע כשחר (שם נ"ח ח'), או ידלג
 כאיל פסח (שם ל"ה ו'), או תפקחנה (שם ה') או תשמה בתולה (ירמ' ל"א י"ב), או
 ימלא שחוק פיגו ולשונינו רנה (תהלים קכ"ו ב') או יאמרו בגוים הגדיל [הי'] לעשות עם
 אלה (שם ג') לעתיד לבוא: רבי אומר או שר משה ובני ישראל אין כתיב כאן אלא או
 ישיר משה ובני ישראל נמצאנו למדים לתחית המתים מן התורה: ד"א משה ובני ישראל
 מגיד הכהוב שהיה משה שקול כנגד כל ישראל וישראל שקולין כנגד משה (בשירה)
 [בשעה] שאמרו שירה: ד"א משה ובני ישראל מלמד שאמר [משה] שירה כנגד כל
 ישראל: את השירה הזאת. וכי שירה אחת היא והלא עשר שירות הן (פ) ראשונה
 שנאמרה במצרים השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (ישעי' ל' כ"ט), שנייה שאמרו על
 הים זה אלי ואנוהו, שלישית שנאמרה על הבאר או ישיר ישראל את השירה הזאת עלי
 באר ענו לה (במדבר כ"א י"ז), רביעית שירת האויגו וידבר משה באוני כל קהל ישראל
 את דברי השירה הזאת (דברים ל"א ל'), חמישית שאמר יהושע או ידבר יהושע (את
 השירה הזאת) [להי'] כיום תת ה' את האמורי (יהושע י' י"ב), שישיית שאמרו דבורה
 וברק וחסד דבורה וברק בן אבינועם (שופט' ה' א'), שביעית שאמר דויד וידבר דויד
 את דברי השירה הזאת (ש"ב כ"ב א'), שמינית שאמר שלמה מומר שיר חנכת הבית
 לדוד (תהלים ל' א') וכי דויד בנאו והלא שלמה בנאו שני' (מ"א ו' ט') ויבן את הבית
 ויכלהו אלא שנתן דויד נפשו עליו נקרא על שמו והיכן נתן נפשו עליו שני' (תהלים
 קל"ב א') וכור ה' לדויד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב, מה נאמר לו
 (מ"א י"ב ט"ז) עתה ראה ביתך דויד הא כל דבר ודבר שאדם נוהג נפשו עליו נקרא על

(פ) הוצא חסדנותו הגאונים הולאת הרכני סי' ס"ז צ"ס ט"ל ספרי דני רב, ועיי"ט
 סי' רכ"ט, ד"ס נקרא ונכילתא דרשב"י צ"ס ספרי דני רב ונכילתא דר' יסנועאל ונכונה צ"ס
 ונכילתא דלרץ יסרלל, וכדנר נזה עוד א"ייה צ"ס ונפטיס כ"ב י"ב.

מתה אף כאן מתים ואינן מתים: ד"א וירא ישראל את מצרים מת מפני ארבעה דברים שלא יהיו ישראל אומרין כשם שעלינו מצד זה כך הן עלו מצד (אחד) [אחר]: ד"א שלא יהיו מצרים אומרין כשם שאברנו במים כך הן אברו במים: ד"א בשביל מוטות ומרכבות שהיו טעונות כסף וזהב ואכנים טובות ומרגליות כדי שיטלו את הכזה: ד"א כדי שיהיו נותנין עיניהן בהן ומוכיחין אותן וכן הוא אומר (תהלים ג' כ"א) אוכיחך (ואערך לפיך) [ואעריכה לעיניך] ואומר (מיכה ו' י') ותרא אויבתי ותכסיה בושה האומרה לי (אייה) [איין] ה' אלהיך עיני תראינה בה עתה תהיה למרמס כמיט חוצות, * ועליהם הוא אומר (תהלים י"ח ל"ד) ועל במותי יעמידני (ג) אלו המצרים שהיו כמותיהן של ישראל בשעה ששיקען הקביה בים רמו לו הקביה לים והשליכן ליבשה והיו ישראל רואין אותן מושלכין מתים ביבשה שני' וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים וכל אחד ואחד היה נוטל כלבו והוליד ונותן רגלו על צוארו של מצרי לקיים מה שני' (דברים ל"ג כ"ט) ואתה על במותימו תדרוך (ס) והיה ישראל אומר לכלבו וכל מן הירד הווי המשעברת בי, אכול מן המעים הללו שהן שמחין בשעבורי ורורד מפרשה (תהלים ס"ח כ"ד) למען תמחין רגלך בדם לשון כלבך לכך ננסת ישראל אומרת (חבקוק ג' י"ט) ועל במותי ירכיני למנצח בנניותי בשביל שעשית לנו כל הנסים הללו שהצלתנו מן המצרים ושקעת אותן בים והשליכן ליבשה כדי שנראה היאך נעשה הדין בהן לסיכך נתנו לך נצחון ואמרנו לפיך שירה או ישיר משה:

ל"א. וירא ישראל את הירד הגדולה מכות חמורות ומכות משונות זו מזו ומיתות משונות ומיתות חמורות זו מזו (ע): ר' יוסי הגלילי אומר מניין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות שכמצרים הוא אומר (ח' ט"ו) ויאמרו החרטומים אל סרעה אצבע אלהים היא ועל הים הוא אומר וירא ישראל את הירד הגדולה כמה לקו באצבע עשר, אמור מעתה במצרים לקו עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות: ר' אליעזר אומר מניין שכל מכה ומכה שהביא המקום ביה על המצרים היתה של ארבע מכות שני' (תהלים ע"ח מ"ט) ישלח בס חרון אפו עברה אחת ועם שתיים וצרה שלוש ומשלחת מלאכי רעים ארבע אמור מעתה במצרים לקו ארבעים מכות ועל הים לקו מאתים מכות: ר' עקיבה אומר מנין שכל מכה ומכה שהביא הקביה ביה על המצרים היתה של חמש מכות שני' ישלח בס חרון אפו הרי אחת עברה שתיים ועם שלוש צרה ארבע משלחת מלאכי רעים חמש, אמור מעתה במצרים לקו חמשים מכות ועל הים לקו מאתים וחמשים מכות: וייראו העם את ה'. לשעבר לא היו יראים את ה' עבשיו וייראו את ה': ויאמינו בה' ובמשה עבדו. אם במשה האמינו קל וחומר במקום אלא ללמדך שכל המאמין ברועה ישראל כאלו האמין במי שאמר והיה העולם: כיוצא בו אתה אומר (במדבר כ"א ה') וירבר העם באלהים ובמשה אם באלהים דברו קל וחומר במשה אלא ללמדך שכל המדבר ברועה ישראל כאלו מדבר במי שאמר והיה העולם: ד"א ויאמינו בה' ובמשה עבדו גדולה אמנה לפני מי שאמר והיה העולם שבשכר אמנה שהאמינו וכו' ששרת עליהן רוח הקודש ואמרו שירה שני' ויאמינו בה' או ישיר משה ובני ישראל: ר' נחמיה אומר מניין שכל העושה מצוה אחת באמנה לפני מי שאמר והיה העולם כדאי הוא שתשרה רוח הקודש עליו ויאמר שירה שכן מצינו באבותינו

(כ) ע"י נחזק זה צנודטס תהלים ר"ט ס"י כ"ב. (ס) ע"י"ס צנז"י וספרי. (ע) ע"י מ"י ריעזיל לסגדס על סמך צנזס ונכילתא דל' עקיבא.

שבישראל מן הים ירדו מצרים סתם עליהם ים מארבע רוחותיו כדי לאברן והיו מלאכי השרת מורקין בהן אבני ברד ואבני אלגביש כענין שני (יחזקאל ל"ח כ"ב) ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש: וינער ה' את מצרים בתוך הים. לאדם שמנער את הקדרה שהתחתון עולה למעלה והעליון יורד למטה: ד"א וינער ה' את מצרים נתן בהם נח נערות כדי שיהיו יכולין לקבל רוב פורענות: ד"א וינער מסרם למלאכים נערים למלאכים אכזראים כדי שישמשו את נשמתן כענין שני (משלי י"ז י"א) ומלאך אכזרי ישלח בו, ואומר (איוב ל"ז י"ד) תמות בנוער נפשם וחתם בקרשים:

כ"ה. וישובו המים * כל מים שבעולם חורו(ל): ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה. אפלו פרעה שני (ט"ז ד') מרכבות פרעה וחילו ירה בים, דברי ר' יהודה: ר' נחמיה אומר חוץ מפרעה שני (ט' ט"ז) ואולם בעבור זאת העמדתך, ויש אומרים באחרונה בא ומבע שנאמר (ט"ז י"ט) כי בא סוס פרעה:

כ"ט. ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חומה חמה חתיב היו מלאכי השרת מתמיהין לומר בני אדם שעברו ע"ז יעברו ביבשה בתוך הים אף הים נתמלא עליהם חמה ובקש לאברן שלמעלה הוא אומר חומה וכאן הוא אומר חמה מי גרם להם להנצל: מימינם ומשמאלם. מימינם בוכות תורה שעתידין לקבל בימין שני (דברים ל"ג ב') מימינו אש דת למו, ומשמאלם בוכות תפלה: ד"א והמים להם חמה דרש ר' ספיוס (ט) והוא באחד ומי ישיבנו (איוב כ"ג י"ג) הוא דן יחירי את כל באי העולם ואין להשיב לדברו אמר לו ר' עקיבה דייך ספיוס הא מה אתה מקיים והוא באחד ומי ישיבנו שלא להשיב על דברי מי שאמר והיה העולם שהכל ברין והכל באומר: דרש ר' ספיוס הן האדם היה כאחד ממנו (בראשית ג' כ"ב) כאחד ממלאכי השרת אמר לו ר' עקיבה דייך ספיוס מה אתה מקיים הן האדם היה כאחד מלמד שנתן הקביה לפניו שני דרכים דרך חיים ודרך מות ובחר לו הוא דרך המות: דרש ר' ספיוס וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב (תהלים ק"ו ב') שומיע אני שור שלמעלה תיל אוכל עשב אמר לו ר' עקיבה דייך ספיוס מה אתה [מקיים] וימירו את כבודם שומיע אני בשור שבשאר ימות השנה תיל אוכל עשב אין לך מגוול ומשוקץ משור משעה שהוא אוכל עשב: דרש ר' ספיוס לסוסתי ברכבי פרעה (שה"ש א' ט) רכב פרעה על סוס זכר כביכול נגלה לו הקביה על סוס זכר שני (תהלים י"ח י"א) וירכב על כרוכ ויעף, חזר ורכב על סוס נקבה כביכול נגלה לו הקביה על סוס נקבה שני לסוסתי ברכבי פרעה אמר לו ר' עקיבה דייך ספיוס מה אתה מקיים לסוסתי לססתי כתיב כשם שששתי על מצרים לאברם כך ששתי על ישראל לאברם מי גרם להם להנצל מימינם ומשמאלם בוכות התורה שעתידין לקבל בימין ובוכות תפלין שהיא בשמאל:

ל'. ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים כצפור שהיא נתונה בידי אדם שאם מכביש ירו עליה קמעה הרי הוא הורגה וכן הוא אומר (שם קכ"ד ו') נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים הפח נשבר ואנחנו נמלטנו ברוך ה' שלא נתננו טרף לשניהם, ויש אומרים כאדם ששומט עובר ממעי הפרה וכן הוא אומר (דברים ד' ב') ואחכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברול ממצרים: וירא ישראל את מצרים. מתים על שפת הים אין כתיב כאן אלא מת על שפת הים מתים ואינן מתים: כיוצא בו אתה אומר (בראשית ל"ה י"ח) ויהי בצאת נפשה כי מתה וכי מתה היתה אלא מה להלן מתה ואינה

(ג) ע"י טענות דעה. (ו) צנכילתא הגי' פסוק, וסנכין כני' דכאן.

אין דעתי מתקוררת עד שאני בעצמי נפרע משונאיהן של ישראל לכך נאמר וינהגו בכבוד: ויאמר מצרים אנוסה מפני בני ישראל. טפשיין שבהן אמרו מפני הוים וסנופים (י) אלו אנו בורחין, פקחין שבהן אומרין מי שנלחם להן במצרים הוא יעשה להם נסים בכל זמן: ר' יוסי אומר מניין שהמכות שלקו על הים היו מעין מכות שבמצרים שני כי ה' נלחם להם במצרים מעין מכות שבמצרים ואמר (שיא ר' ח') אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר, ולא במצרים לכך אלא בכל המצירין להן עד סוף כל הדורות וכן הוא אומר (תהלים ע"ח ס"ז) ויך צריו אחור חרפת עולם נתן למו, ואומר (תהלים כ"ז ב') צרי ואויבי לי המה בשלו ונפלו: כמעט איביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי (תהלים פ"א ט"ז), ואומר (ישעי' י"א י"ג) וסרה קנאת אפרים וצררי יהודה יכרתו ואומר (שם י"ד כ"ה) לשבור אשור בארצי ועל הרי אבוסנו וסר מעליהם עולו וסבלו מעל שכמו יסור: מדה זו נוהגת על פני הארץ שנא' (שם כ"ז) זאת העצה היעוצה על כל הארץ וזאת היר הנטויה על כל הגוים, מפני מה (שם כ"ז) כי ה' צבאות יעין ומי יסר וידו הנטויה ומי ישיבנה: הא לא במצרים בלכך אלא בכל המצירין להם עד סוף כל הדורות לכך נאמר כי ה' נלחם להם במצרים:

כ"ז. ויאמר ה' אל משה נטה את ירך על הים אין הים עומד כנגדך: וישבו המים על מצרים על רכבו ועל פרשיו. החזיר עליהן את הגלגל שיחזור עליהם ודונם שבמחשבה שהישבו בה אני דנם: הם חשבו לאבר בני במים אף אני איני מאברך אלא במים, וכן הוא אומר (תהלים ז' ט"ז) בור כרה ויחפרוה ויפול בשחת יפעל, כורה שחת בה יפול וגולל אכן אליו תשוב (משלי כ"ז כ"ז) חוסר גומץ בו יפול וסורין גדר ישכנו נחש, מסיע אבנים יעצב בהם ובוקע עצים יסכן בהם (קהלת י' ח'—ט') ואומר (תהלים ז' י"ז) ישוב (חמסו) [עמלן] בראשו ועל קדקדו חמסו ירה, וכן שלמה אומר (משלי י"ב י"ד) מסרי פי איש (תשבע בטני) [ישבע טוב] וגמול ידי אדם ישיב לו, וכן ישעיה אומר (ניט י"ח) בעל גמולות כעל ישלם חמה לצריו גמול לאויביו לאיים גמול ישלם, וכן ירמיה אומר (ל"ב י"ט) גדול העצה ורב העלילה אשר עניך פקוחות על כל דרכי בני (האדם) [אדם] לתת לאיש כדרכו (כפרי) [וכפרי] מעלליו, וכן אליהוא אומר (איוב ל"ד י') חלילה לאל מרשע ושדי מעול, וכן יתרו אומר (י"ח י"א) עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים כי בדבר אשר ורו עליהם מכירו הייתי לשעבר (שביותר) [ועכשיו ביותר] שבמחשבה שהישבו מצרים לאבר את ישראל בה דנם המקום, כי בדבר אשר ורו עליהם: לעולם אמרו במדה שאדם מורד בה מודדין לו:

כ"ז. ויט משה את ידו על הים * אין הים עומד כנגד משה: וישב הים לפנות בקר לאיתנו. אין איתנו אלא תקפו כענין שני (במדבר כ"ד כ"א) איתן מושבך ושים כסלע קניך: ר' נתן אומר אין איתן אלא לשון קשה שני (ירמיה ה' ט"ז) גוי איתן הוא גוי מעולם הוא: * דיא לאיתנו ר' יונתן אומר (כ) אל תקרא לאיתנו אלא לתנאי תנאים התנה הקביה עם הים שיהא נקרע לישראל הרא דכתיב וישב הים לפנות בקר לאיתנו לתנאו: ומצרים נסים לקראתו. מניין אתה אומר בכל מקום שהיה המצרי רץ היה הים מקדמו ת"ל ומצרים נסים לקראתו: משלו משל למה הדבר דומה ליונה שברחה מפני בן נץ ונכנסה לה לטרקלין של מלך פתח המלך חלונית מורחית ויצאת והלכה לה נכנס בן נץ אחריה נעל המלך כל אותן חלוניות התחיל מורה בו חצים, כך כיון שעלה האחרון

(י) עיי' צ"ר ס' פ"ח. (כ) צ"ר ס' ה' נטס' ר' יוחנן.

ורצין אחריה עמד ורכב עליה וירד בים שני כל סוס פרעה רכבו ופרשיו אל תוך הים: וכשם שאמר פרעה הרשע לחיילותיו מי בכל בהמה כולה קל כך אמר להן מלך מלכי המלכים ברוך הוא למלאכי השרת מי בכל הבריות המשמשות לפני קל אמרו לפניו רבוננו של עולם הכל שלך והכל מעשי ידיך גלוי וידוע לפניך שאין בכל הבריות כולן קל אלא רוח שיוצאת מתחת כסא הכבוד לפיכך רכב על כרוב שני (תהלים י"ה י"א) וירכב על כרוב ויעף [וירא על כנפי רוח]:

כ"ד. ויהי באשמורת הבקר כבר הקדים להם בוקרו של אברהם שנא' (בראשית כ"ב ג') וישכם אברהם בבקר, בוקרו של יצחק שני (שם ו') וילכו שניהם יחדו, בוקרו של יעקב שני (שם כ"ה י"ח) וישכם יעקב בבקר, בוקרו של משה שני (שמות ל"ד ד') וישכם משה בבקר, בוקרו של יהושע שני (יהושע ג' א') וישכם יהושע בבקר, בוקרו של שמואל שני (ש"א ט"ו י"ב) וישכם שמואל בבקר, בוקרן של נביאים שעתידין לעמוד עליהן שנא' (איכה ג' כ"ג) חדשים לבקרים רבה אמונתך, בוקרו של עולם הבא שני (תהלים ה' ד') ה' בקר תשמע קולי: וכן את מוצא כשהקב"ה נפרע מן הרשעים אין נפרע מהן אלא בבקרים שני (תהלים ק"א ח') לבקרים אצמית כל רשעי ארץ: וישקף ה' על מחנה מצרים, שלא כמדת בשר ודם מדת המקום בשר ודם במה שמכה בו אין מרפא בו אלא מכה באומל ומרפא ברשייה, אבל הקב"ה במה שמכה בו מרפא כשבירך הקב"ה את ישראל לא בירכן אלא בהשקפה השקיפה ממעון קרשך וברך את עמך את ישראל (דברים כ"ו ט"ו) וכשנפרע מן הרשעים לא נפרע מהן אלא בהשקפה שנא' וישקף ה' אל מחנה מצרים: בעמוד אש וענן. היה עמוד הענן עושה את הים שיט ועמוד האש מרתיהו כופת והיו מלפי סוסין נשמטין זכר מלמעלה ונקבה מלמטה (ח) וכן הוא אומר (שופטים ה' כ"ב) או הלמו עקבי סוס מדהרות דהרות אבירי: ויהם את מחנה מצרים. הממך ערכבך נטל סגנין (ט) שבהם ולא היו יודעין מה הן עושין: ד"א ויהם אין מהומה אלא מגפה שני (דברים ז' כ"ג) והמם מהומה גדולה:

כ"ה. ויסר את אופן מרכבותיו רבי יהודה אומר מהמת אש שלמעלה נשרפו גלגלים שלמטה והיו מוטות מרכבות רצות ונכנסות על כרחן שהיו טעונות כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות כדי שיטלו ישראל את הכזה: ר' נחמיה אומר מהמת רעם שלמעלה ניתנו צינורות מלמטה שני (תהלים ע"ו י"ט) קול רעמך בגלגל האירו בקים תבל (ראמ"ה ותחל) [רגזה ותרעש] הארץ, והיו מוטות מרכבות רצות ונכנסות על כרחן שהיו טעונות כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות כדי שיטלו ישראל את הכזה: וינהגו בכבודו. במדה שמדרו בה מדרת להן הם אמרו (ה' ט') תכבד העבודה אף אתה באותה מדה מדרת להן וינהגוהו בכבודו: לשעבר פרות מושכות את המרכבות עכשיו מרכבה מושכת את הפרדות: *וינהגוהו בכבודו ר' יהודה בירי שמעון אומר לפי שיצאו מצרים כולם בסוסים לפיכך העמיד להן הקב"ה סוסים של אש בים והיו מכין את הפרדות כולן ומחזירין אותן ליבשה והגלגלים משיבין אותן לים לכך נאמר וינהגוהו בכבודו: ר' מאיר אומר כשנגלה הקב"ה על המצרים בים נגלה עליהן בתשעת אלפים רבוא ממלאכי חבלה מהן מלאכי יויע ומהן מלאכי רתת ומהן מלאכי ברד ומהן מלאכי שלהבת וחלחלה אוחות למי שרואה אותן אמרו לפניו רבוננו של עולם הנח לנו ונעשה רצונך במצרים אמר להן

(ח) ונפסתי ומכילתא ונחקו ד' מלות חלו, ויכל ספי' זכרות ונקבות של הטלפסים, כונו סמנינו זכרות ונקבות גבי קקן, כ"ה ע"ג. (ט) דגללים.

נחמונהם אלא לכבודי אף אני אינו מקפח שכרם: מה שכר נטל שבטו של בנימין שרת שבינה בחלקו כענין שנאמר (דברים ל"ג י"ב) ובין חספיו שכן, מה שכר נטל שבטו של יהודה נטל מלכות שני שרי יהודה הנמתם אין רגיטה אלא מלכות כענין שני (דניאל ה' כ"ט) בארץ אמר בלשצר והלבישו לדניאל ארנונא: שרי זבולון שרי נפתלי (תהלים שם) מגיד הכתוב שכשם שנעשו נסים לישראל על ידי שבט יהודה ובנימין על הים כך נעשו נסים לישראל על ידי שבט זבולון ושבט נפתלי בימי דבורה וברק וכן הוא אומר (שופטים ד' י') ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם מקדש נפתלי, ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי ומבני זבולון, ואומר (שם ה' י"ח) וזבולון עם חרף [נפשו] למות ונפתלי על מרומי שדה: ר' יהודה אומר כשבאו שבטים ועמדו על הים זה אומר אני ארד וזה אומר אני ארד שני (הושע י"ב א') סבכנוי ככחש אפרים וכמרמה בית ישראל קספן נחשוון בן עמינדב ונפל לו לחוך גללי הים שנאמר (שם) ויהודה עוד רד עם אל, אל תקרא רד עם אלא רד ים ועליו מפורש בקבלה (תהלים ס"ט א') הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש, טבעתי ביון מצולה ואין מעמד, אל חשטפני שכולת מים (שם ט"ז) באותה שעה אמר לו הקב"ה למשה ידירי מושקע בים ואתה עומר ומרבה בתפלה לפני מה תצק עלי דבר אל בני ישראל ויסעו ואתה הרם את מטך ונטה את ירך על הים ובקעו: מה אמרו שבטים על הים (ט"ז י"ז) מקדש ה' כוננו ירך באותה שעה אמר לו הקב"ה מי שקירש שמי על הים הוא ימשול על ישראל: וכבר היה ר' טרפון ותלמידים יושבין בכרם ביבנה אמר להם ר' טרפון לתלמידים השותה מים לצמאו מהו מברך אמרו לו ילמדינו רבינו אמר להן בורא נפשות רבות וחסרונון אמרו לו למדתנו רבינו: אמר להן הרי הוא אומר (בראשית ל"ז כ"ה) וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים להוריע וזותו של צדיק עד איכן היא מקרמת שאלו ירד יוסף למצרים עם הערביים לא היו הורגין אותו בריח רע שלהן אלא וימן לו הקב"ה שקים מלאים בשמים והרוח מנשבת בהן מפני ריח רע של ערביים: אמר להן באיוו וזות נטל יהודה את המלכות אם משום שאמר (שם ל"ח כ"ז) צדקה ממני דייה להודאה שתכפר על הביאה, אם מפני שאמר (שם ל"ז כ"ז) מה בצע כי נהרג את אחינו דייה להצלה שתכפר על המכירה, אם משום שאמר (שם מ"ד ל"ב) כי עבדך ערב את הנער והלא ערב הוא ובכל מקום ערב משלם, אמרו לו ילמדינו רבינו אמר להן כשבאו שבטים ועמדו על הים זה אומר אני ארד וזה אומר אני ארד קספן נחשוון בן עמינדב וכו' (כי היכי דכתיבא לעילא): והמים להם חומה. עשאן כמין חומה: מימינם ומשמאלם. *מימינם בכות החורה שעתידין לקבל בימין שני (דברים ל"ג ב') מימינו אש רח למו: ומשמאלם זו תפלה(1):

כ"ג. *וירדפו מצרים ויבאו אחריהם כל טום (רכב) פרעה זה שיה (שה"ש א' ט') לסוסתי ברכבי פרעה דמיתך רעיתי ר' מאיר אומר לפי שיצא פרעה הרשע בסוסיא נקבה לפיכך נגלה עליו הקב"ה בכסא הכבוד דמות סוסיא נקבה(ז), ומניין שיצא פרעה הרשע בסוסיא נקבה אלא כך אמר להן לחיילותיו מי בכל בהמה קל אעמוד וארכוב עליה וארדוף אחרי ישראל אמרו לו חיילותיו אין בכל בהמה קל אלא סוסיא נקבה שלך שכולה צבעונין ולא היה כיוצא בה מעולם לפיכך סוסיא זכרים רואין אותה

(1) תפלה של יד שנונימין צטנאל, ולקמן סוף פכ"ט גרסינן זו תפלין וכן צנוכילתא.
 (2) ע"י לקמן סי' כ"ט.

בסוף ששת ימי בראשית ואני נבראתי קודם שיברא הריני גדול ממך אין אני נבקע מלפניך (ב), משיב משה לפני הקביה כך וכך אמר הים רבנונו של עולם כדאי הוא אין הים נבקע מלפני אלא אמור לו אתה במאמרך ויבקע אמר לו הקביה למשה אם אני אומר לים ויבקע שוב אין לו רפואה לעולם ולעולמי ועולמי אלא אמור לו אתה ויבקע כדי שהאז לא רפואה על ידך אלא הרי מעין גבורה עמך, מיד בא משה וגבורה לימינו מהלכת שני (ישעי' ס"ג י"ב) מוליך לימין משה זרוע תפארתו בוקיע מים מפניהם לעשות לו שם עולם, כשראה הים את הגבורה שהיא עומדת לימין משה אמר לה לארץ עשה לי מחילות ואכנס בחיליך מפני ארון המעשים ברוך הוא: וכשראה משה את הים שהוא גם מפניו אמר לו משה בכל יום הייתי אומר לך בשם הקדש ולא היית מקבל עליך הראיהיך משה ולא קבלת עליך עכשיו מה לך הים כי תנוס משיב הים ואומר למשה בן עמרם בן עמרם אל תתן רבות לעצמך לא מפניך אני גם אלא מלפני ארון כל המעשים שיתקדש שמו בעולמו שני (תהלי' ק"ד ז) מלפני ארון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב: ויולך ה' את הים ברוח קדים עוה. עוה שברוחות והי זו זו רוח הקדים וכן הוא אומר (ישעי' כ"ז ה') הגה ברוחו הקשה ביום קדים ואומר (הושע י"ג ט"ו) כי הוא בין אחים יפריא יבוא קדים רוח ה' ממדבר עולה ויבוש מקורו ויחרב מעינו הוא יססה אוצר כל כלי חמדה: וכן אין הקביה נפרע מן הרשעים אלא ברוח הקדים שני (ירמי' י"ח י"ז) ברוח קדים אפיצם: וישם את הים להרבה. עשאו חרבה: ויבקעו המים. כל מים שבעולם נחלקו מניין אתה אומר מים שבכאר ושכשיח ושכשערה ושכמד ושנחבית ושככוס ושכצלוחית תיל ויבקע הים אין כתיב כאן אלא ויבקעו המים כל מים שבעולם נחלקו (ג) ר' נתן אומר מניין שהמים העליונים והתחתונים נחלקו שני (תהלים ע"ז י"ז) ראוך מים יחילו אלו מים העליונים אף ירגו תהומות אלו מים התחתונים ואומר (חבקוק ג' י"י) נתן תהום קולו רום יריהו נשא: וכשחור הים כל מים שבעולם חורו: * ויבקעו המים. יבש להם הקביה את המים תחלה ואת המים לא יבש, התחילו ישראל אומרין מים יכול ליבש ופיט אינו יכול ליבש אמר להם הקביה נסיתי אתכם ולא עמדתם אלא כדרך שאברו מצרים בים כך אחם ראויין לאבר מן העולם אבל מה אעשה הריני עושה בעבור שמי הגדול שנקרא עליכם הרא הוא דכתיב (תהלי' ק"ז ז) וימרו על ים בים סוף (ד) מיד יבש להם הקביה את המים:

כ"ב. ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה ר' מאיר ור' יהודה ר' מאיר אומר כשבאו שבטים ועמדו על הים זה [אומר] אני ארד וזה אומר אני ארד מתוך שצוהבין (ה) זה את זה קפין שבטו של בנימין וגפלו לו לחיך גלי הים שגא' (תהלים ס"ח כ"ח) שם בנימין צעיר רודם אל תקרא רודם אלא רד ים, התחילו שרי יהודה לרגום אותם באכנים שני (שם) שרי יהודה רגמתם: מושלו משל לה'ד למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן אמר לגדול הנראה שתעמידני לשלוש שעות, אמר לקטן הנראה שתעמידני עם הנץ החמה בא הקטן והעמידו עם הנץ החמה ולא הניחו גדול אמר לו אני לא אמר לי אלא לשלוש שעות, אמר לו אני לא אמר לי אלא עם הנץ החמה, מתוך שצוהבין זה עם זה ניעור אביהן אמר להן יודיע אני ששניכם לא

(ג) שנות רבה פכ"א. (ג) ע"ז הוסף צעל מודע הגדול ח"ל: כלומר זה הסיקד טבעו להיות כעם וניזול לזוהה העשה עונד ונעשה כלנו סוף גוף יבש. (ד) ע"י מודע חסלים לפסוק זה ושנות רבה פ' כ"ד. (ה) ענינו ונחוקטטים, ועיין לעיל דף 17: שלל ילפינו.

(וצא) [יצא] להן זכרון (ק) מים מתוקים מתוך מים מלוחין שני (ט"ו ה') נצבו כמו נד נולים ואתן המים בין שמסתפקין מהן קופאין שני (שם) קפאו תהומות בלב ים:
י"ז. ואני הנני מחזק את לב מצרים כענין שנאמר למעלה (ר):

י"ט. ויסע מלאך האלהים ר' יהודה אומר הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה: מושלו משל לה"ד בשר ודם שהיה מהלך בדרך ובנו עמו במדבר, באו לסטים לשבחו מלפניו נטלו ונתנו לאחריו, בא זאב ליטלו מאחריו נטל ונתנו לפניו, לסטים מלפניו וזאב מאחריו נטלו הרכיבו על כתפיו כענין שני (דברים א' ל"א) ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך, התחיל מצטער לקחו על זרועותיו כענין שני (הושע י"א ג') ואנכי חרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו ולא ידעו כי רפאתים, התחיל מצטער מפני חמה פרש עליו בגרו שני (תהי"י ק"ה ל"ט) פרש ענן למסך, רעב האכילה לחם כענין שני (ט"ז ד') הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, צמא השקהו מים שני (תהלים ע"ח ט"ז) ויוצא נולים מסלע ואין נולים אלא מים חיים שני (שה"ש ד' ט"ז) מעיין ננים באר מים חיים ונולים מן לבנון: שאל (ש) ר' נתן (ח) את ר' שמעון בן יוחאי מפני מה בכל מקום כתיב מלאך ה' וכאן כתיב מלאך האלהים אמר לו אין אלהים בכל מקום אלא דין שהיו ישראל [בתנאים כדן] באותה שעה אם להנצל ואם לאבד עם המצריים:

כ'. ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל כענין שנאמר (במדבר י"ז י"ג) ויעמד בין החיים והמתים (א): ויהי הענן והחשך. הענן לישראל והחשך למצרים את מוצא שכל מי שנתון באפילה רואה מי ששרוי באורה, והיו המצרים שרויין באפילה ורואין את ישראל שהן שרויין באורה ואוכלין ושותין ושמתים והיו וזרקין בהן חצין ואבני בלוסטא והיה מלאך וענן מקבלן כענין שני (בראשית ט"ז א') אל תירא אברהם אנכי מגן לך, ואומר (ש"ב כ"ב ג') אלהי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי, ואומר (שם ל"א) (כל) אמרת אלה צרופה מגן הוא לכל החוסים בו: ולא קרב זה אל זה כל הלילה. היה המצרי עומד אינו יכול לישב, יושב אין יכול לעמוד, שעון אין יכול לפרוק, פרוק אין יכול לשעון, והיה ממשש אפילה שני (י' כ"א) וימש חשך: ד"א ולא קרב זה אל זה שלא קרב מחנה מצרים לתוך מחנה ישראל ולא מחנה ישראל לתוך מחנה מצרים:

כ"א. ויט משה את ידו על הים ויולך ה' את הים התחיל הים עומד כנגד משה, מושלו משל לה"ד למלך בשר ודם שהיו לו שתי גנות זו לפניו מו מבר את הפנימית ולא מבר את החיצונה בא לוקח להכניס ולא הניחו שומר, אמר לו בשם המלך ולא קבל עליו הראהו טבעתו ולא קבל עליו, נהג המלך ונא, בין שראה שומר את המלך התחיל בוריה, אמר לו בכל יום הייתי אומר לך בשם המלך ולא קבלת עליך עכשיו מפני מה אחת בוריה אמר לו לא מלפניך אני בוריה אלא מלפני המלך אני בוריה * כך כשבא משה ועמד על הים אמר לו דבר ה' עליך שים נא דרך ויעברו גאולים, משיב הים ואומר למשה בן עמרם והלא אדם הראשון לא נברא בתחלה [אלא]

(ק) אולי ל"ב זכרון וסוף כונו זכרונות (זכריות), קאנאל צ"ל. אך נאסר שנס לקוין ט"ו ח' גרס ג"כ זכרון, אפסטר לונר טענת זכרון יש לו ג"כ אותה הוולא כי טרס זכר עיקר הוולאחו נקט, טעעכען צ"ל. (ד) נפסוק ח'. (ט) ונאמר זה הוצא ונרונצ'ן לפסוק זה נטס ונכרשני. (ת) ג' רוננ'ן ל' יונתן בן יוחאי. (ח) נקרא כתיב בין העמים ובין המיסי. מכולתא דרשב"י.

לבשי עו ורוע ה' עורי כימי קדם דורות עולמים הלא את היא המחצבת רהב מחוללת
הנני הלא את היא המחרכת ים מי ההום רבה השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים:
ר' כניה אומר בוכות שעשה אברהם לפני אני קוריע להם את הים ויבקע עצי עולה
(בראשית כ"ב ג') מהו אומר (י"ד כ"א) ויבקעו המים: ר' יוסי הגלילי אומר כבר יצחק
כאלו עקוד לפני על גבי מוכה ואברהם כאלו שלח ירו ויקח את המאכלת ואתה הרם
את מטך ונטה את ירך על הים ובקעהו: ר' עקיבה אומר בוכות יעקב אני קוריע להם
את הים שני (בראשית כ"ח י"ד) והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה: ר' אליעזר בן
יהודה איש ברתותא אומר בוכות שבטים אני קוריע להם את הים שני (שם ל"ט י"ב)
ויעוב בנרו וינס החוצה מהוא אומר (תהלים ק"ד ג') הים ראה וינס: שמעון התימני
אומר בוכות מילה אני קורע להם את הים שני (ירמי' ל"ב כ"ה) אם לא בריתי יוטם
ולילה איוו הוא ברית שהיא נוהגת ביום ובלילה אי אתה מוצא אלא מילה מהוא אומר
(תהלים קל"ו י"ג) לגוור ים סוף לגורים אל תקרא לגורים אלא לגורים: שמעיה אומר
כדאי אמנה שהאמין כי אברהם אני קוריע להם את הים שני (בראשית ט"ז ו') והאמין
בה' ויחשביה לו צדקה: אבשליון אומר כדאי אמנה שהאמינו כי ישראל במצרים אני
קוריע להם את הים שני (ד' ל"א) ויאמן העם: אהרים אומרין כדאי אמנה שהאמינו כי
ישראל במצרים אני קוריע להם את הים שלא אמרו לו למשה לאין אנו יוצאין למדבר
תוהו הזה שאין בו כלום ואין בירינו מחיה לדרך כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורייך
אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא ורועה (ירמי' ב' ב') מה שכר נטלו על
כך קדש ישראל לה' ראשית תבואתה (שם ג'): ר' אלעזר המודעי אומר אמר לו הקביה
למשה על בני אתה מצויני על בני ועל פועל ידי אני צריך צווי כבר מוכנין הן לפני
מששת ימי בראשית שני (ירמי' ל"א ל"ו) כה אמר ה' אם ימדו השמים ממעל ויחקרו
מוסדי ארץ גם אני אמאם בורע בית ישראל: ר' אחא אומר אמר לו הקביה למשה
אלולי צעקתך כבר איברתים מן העולם ויאמר להשמירם לולי משה בחירו (תהלים ק"ז
כ"ג): ר' שמעון בן יהודה איש כפר עיכוס אומר כבר קרמה צעקהם לצעקתך ויראו מאד
ויצעקו בני ישראל אל ה': ר' נתן אומר משום ר' יוסי המחוסי אמר לו הקביה למשה
כבר הכתבתי עליך בתורה (במדבר י"ב ו') בכל ביתי נאמן הוא אתה ברשותי והים ברשותי
כבר עשיתך גובר עליי: [ר' חנינא בן דוסא אומר אמר לו הקביה כבר כתבתי (משלי
י"ז י"ז) אה לצרה וולד את אני לישראל בשעת צרתן אין אהים אלא ישראל שני (תהלים
קכ"ב ח') למען אהי ורעי וגו'] (פ):

מ"ז. ואתה הרם את מטך עשרה נסים נעשו להן לישראל על הים נבקע
הים שני (י"ד כ"א) ויבקעו המים, ונעשה כמין ביפה שני (תבוק ג' י"ד) נקבת במטיו
ראש פריו, נעשה גורים שני (תהלי' קל"ו י"ג) לגוור ים [סוף] לגורים, נעשה יבשה
שני (י"ד כ"ט) ובני ישראל הלכו ביבשה, נעשה חומר למצרים שני (תבוק ג' מ"ו)
דרכת בים סוסין חומר מים רבים, נעשה כסלעים שני (תהלי' ע"ד י"ג) שברת ראשי
תנינים על המים, נעשה פירוויין שני (שם) אתה פוררת בעוך ים, נעשה להן כמין כולם
של וכוית והיו רואין זה את זה שני (שמואל ב' כ"ב י"ב) חשרת מים עבי שחקים (צ),

(פ) הנוסחא הוספתי עפ"י וזה שהניח ל' טוודוס הלוי בספר סדאים שלו צ"ס
ונוכחצ"י, ע' לט"ל ל"ד 1 הערה ט', וע' ונכילתא. (ג) צעל ונ"ג הוסף כאן: כלומר
ומילתא היו זכים כשחקים.

סביבות אלישע: ואף כך התפלל משה והראן המקום טורמאות טורמאות של מלאכי השרת עוכרין לפניהם וכן הוא אומר (תהלים י"ח י"ג) מנגה נגדו עביו עברו עביו כנגד טורמאות שלהן, ברד כנגד אבני בלוסטא, ונחלי (א"ש) כנגד טורמנטא, אש כנגד נפט שלהן: ירעם מן השמים כנגד הגפת תריסין שלהן, ועליון יתן קולו כנגד צווחות שלהן, וישלח חציו ופיצם כנגד חצים שלהן, וברקים רב ויהם כנגד צחצוח וין שלהן: ד"א וישלח חציו ופיצם וברקים רב ויהם שהיו חצים מפורין אותם וברקים מנסין אותן, ויהם הממם עירבכם נטל סגנין (ס) שבהם ולא היו יודעין מה הן עושין: ד"א אין מהומה אלא מגפה כענין שנאמר (דברים ז' כ"ג) והמם מהומה גדולה עד השמרם: כי (כאשר) [אשר] ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. בשלשה מקומות הוזהר הקביה את ישראל שלא לחזור למצרים כאן, ואומר (דברים י"ז ט"ו) וה' אמר לכם לא (תוסיפו) [תספון] לשוב בדרך הזה עוד, ואומר (שם כ"ח ס"ח) בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד לראותה: בשלשתן חזרו ובשלשתן נכשלו:

י"ד. ה' ילחם לכם בארבע כתות עמדו ישראל על הים, אחת אומרת נפול לים, ואחת אומרת נחזור למצרים, ואחת אומרת נעשה מלחמה, ואחת אומרת נצוה כנגדן: זו שאמרה נפול לים אמר להן התיצבו וראו את ישועת ה', וזו שאמרה נחזור למצרים אמר להם לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם, וזו שאמרה נעשה מלחמה אמר להם ה' ילחם לכם, וזו שאמרה נצוה כנגדן אמר להם ואתם תחרישון: ד"א ה' ילחם לכם ולא לשעה אלא לעולם ה' ילחם לכם: ר' מאיר אומר ה' ילחם לכם ואתם תחרישון אם כשאתם עומדין ושותקין המקום עושה לכם נסים וגבורות קל וחומר כשאתם אומדין לפניו שיר ושבח: רבי אומר ה' ילחם לכם ואתם תחרישון המקום עושה לכם נסים וגבורות ואתם עומדין ושותקין אמרו לו מה עלינו לעשות אמר להם היו מפארין וטרומטין משבחין ומקלסין ומתדרין ונותנין שיר ושבח גדולה תהלה ותפארת והנצח וההוד למי שהמלחמה שלו באותה שעה פתחו ישראל פיהם ואמרו שירה ושירה לה' כי גאה גאה (ט"ז א'):

ט"ז. ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי (ע) ר' (ישמעאל) [יהושע] אומר אין להן לישראל אלא נסיעה: ר' אליעזר אומר אמר לו הקביה למשה בני שרויין בצרה ים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה לפני מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו: ר' אבטולם הזקן מושלו משל לה"ד למלך בשר ודם שכעס על בנו והיה אפטרופוס ההוא מבקש מלפניו אמר לו כלום אתה מבקש מלפני אלא בשביל בני כבר נתרציתי לבני דבר אל בני ישראל ויסעו: רבי אומר אמר לו אמש היו אומדין המבלי אין קברים במצרים עכשיו אתה מרבה בתפלה לפני מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו הסיע דברים מלבם: רבי מאיר אומר אמר לו אם לאדם יחירי עשיתי ים יבשה דכתיב (בראשית א' ט') ויאמר אלהים יקו המים מתחת השמים אל מקום אחר ותיראה היבשה לקהל קדושים אלו שנאמר בהם (תהלים ט"ז ג') לקדושים אשר בארץ המה איני עושה להן ים יבשה: ר' ישמעאל אומר אמר לו בונות ירושלים אני קוריע להם את הים שני' (ישעי' נ"ב א') עורי עורי לבשי עוך ציון ואומר (שם נ"א ט') עורי עורי

(ס) דגלים. (ע) הסדר צנוכילתא זו ונסונה הסכה ומקד סנוכילתא דר' ישועאל, ויז כן הסכה חילופי גימטאות עיי"ש.

באדם ושם בשר ודונו וזמן ה' יסור לבו זו תפלה: ביהודה נאמר (דברים לג ז) שמע ה' קול יהודה, בדוד אומר (שמואל א' י"ז מ"ה) אתה בא אלי בחריב (בחנית) [ובחנית] וככירון ואני בא אליך בשם ה' צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת, ואומר (תהלים כ' ח') אלה ברכב ואלה כסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נוכיר: המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעורר: באסה הוא אומר (ר"ה י"ד י') ויקרא (אסה) [אסא] אל ה' אלהיו ויאמר ה' אין עמך לעזור בין רב לאין כח עזרנו ה' אלהינו כי עלִיךְ נשענו וכשמך באנו על ההמון הזה ה' אלהינו אתה אל יעזור עמך אנוש: במשה הוא אומר (במדבר כ' י"ד) וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום אמר לו אתם מתנאים במה שהוריש אתכם אביכם הקל קל יעקב (בראשית כ"ז כ"ב) וישמע קלינו ואנו מתנאים במה שהוריש אנחנו אבינו והירים ידי עשיו ועל הרבך תחיה (שם מ') מהוא אומר (במדבר כ' י"ח) ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בתרב אצא לקראתך: אף כאן אתה אומר ויצעקו בני ישראל אל ה' תפסו אוטנות אבותיהם אברהם יצחק ויעקב:

י"א. ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר (משנתינו) [משנתנו] שאור בעיסה הלכו להן אצל משה אמרו לו הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר מה אמרו לו למשה במצרים הרי הוא אומר (ה' כ') ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם אמרו לו היינו מצטערין על שעבדנו במצרים, מיתתינו במדבר קשה לנו משיעבדנו במצרים, היינו מצטערין על מיתת אחינו באפילה מיתתינו במדבר קשה לנו יתר ממיתת אחינו באפילה, שאחינו נספדו ונקברו אבל אנו תהא נבלה שונאינו משלכת לחורב ביום ולקרה בלילה:

י"ג. ויאמר משה אל העם אל תיראו להודיע חכמתו של משה שהיה עומד ומפיים כל אותן אלפים וכל אותן רבבות ועליו מפורש בקבלה (קהלת ז' י"ט) ההנמה תעז לחכם: התיצבו וראו. אין יציבה בכל מקום אלא רוח הקדש כענין שנאמר (דברים ל"א י"ד) קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואומר (שמואל א' ג' י') ויבא ה' וייתצב ויקרא כפעם בפעם שמואל שמואל ואומר (במדבר י"א ט"ז) ולקחת אותם אל אהל מועד והתיצבו שם עמך ואומר (בראשית כ"ח י"ג) והנה ה' נצב עליו ואומר (עמוס ט' א') ראיתי את ה' נצב על המזבח: למה ישראל דומין באותה שעה ליונה שברחה מפני בן נין כננסה לה לנזק הסלע ונחש מכונן (ג) לפני ממה, ליכנס לפניו אינה יכולה מפני נחש לצאת לחוץ אינה יכולה מפני בן נין, היתה צווחת ומטפחת בנפיה כדי שישמע בעל השוכך ויבוא, כך כיון שראו ישראל ים סוגר ושונא רודף נשאו עיניהם בתפלה ועליהם מפורש בקבלה (שה"ש ב' י"ד) יונתי כחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראך השמיעיני את קולך כי קולך ערב בתפלה ומראך נאווה במעשים טובים: ד"א התיצבו וראו את ישועת ה'. אמרו לו אימתי אמר להן היום. אמרו לו אין בנו כח לסבול התפלל משה באותה שעה והראן המקום טורמאות טורמאות של מלאכי השרת עובדים לפניהם כענין שנאמר (מלכים ב' ו' ט"ז) וישכם משרת איש האלהים לקום ויצא והנה חיל סובב את העיר וסוס ורכב ויאמר נערו אליו אהה אדוני איכה נעשה ויאמר אל תירא כי רבים אשר אתנו מאשר אתם: ויתפלל אלישע ויאמר ה' סקה נא את עיני ויראה ויפקח אלהים את עיני הנער וירא והנה החר מלא סוסים ורכב אש

(כ) כונו הסוכן את הסגל פיה ו"ה, וכן לריך לפרש וולת כוונות חולין פיו ע"צ דלס כרטי"י.

ה'. ויחוק ה' את לב פרעה מלך מצרים וירדוף שהיה לנו חלוק אם לרדוף אם לא לרדוף: וירדף אחרי בני ישראל. מגיד הכתוב שאם היתה אומה אחרת לא היה רודף אחריה: ובני ישראל יוצאים ביד רמה. מגיד הכתוב שנשהיו מצריים רודפין אחרי בני ישראל היו מנאצין ומחרפין ומגדפין וישראל מפארין ומרוממין ומשבחין ומקלסין ומהללין ונותנין שיר שבח גדולה ותפארת ונצח והודר למי שהמלחמה שלו כענין שנאמר (תהלים קמ"ט ו') רוממות אל בגרונום וחרב פיות בידם ואומר (תהלים נ"ו ו') רומה על השמים אלהים על כל הארץ כבודך: ואומר (ישעיה כ"ה א') ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן: ד"א ביד רמה שהיתה ידו רמה על המצרים:

ט. וירדפו מצרים אחריהם מגיד הכתוב שלא נכשל אחד מהן כדי שלא ינחשו ויחזרו לאחוריהן וכן מצינו שהגוים מנחשין שנאמר (דברים י"ה י"ד) כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואומר (במדבר כ"ב ו') וילכו זקני מואב וזקני מדן וקסמים בידם אבל כאן לא נכשל אחד מהן כדי שלא ינחשו ויחזרו לאחוריהן: וישגו אותם חונים על הים לפני בעל צפון. כיון שראה פרעה את בעל צפון שמח ואמר הסכים בעל צפון לגיורתי אני אמרתי לטבען במים הסכים בעל צפון לגיורתי לטבעם במים התחיל מוכח ומקטר לפני ע"ז שלו שנאמר לפני בעל צפון ופרעה הקריב:

י'. ד"א ופרעה הקריב שהקריב את הפורענות לכא עליו: * ד"א ופרעה הקריב מה שהלכו ישראל בשלשת ימים הלכו קטרין ביום ומחצה ומה שהלכו קטרין ביום ומחצה הילכו פרעה ביום אחד הרי שני שבבת שלישי ורביעי: בסוף יום רביעי שהוא עשרים הקריב פרעה מחנותיו והיה הענין והחשך כל ליל אחד ועשרים שהוא ליל המישי והוא ליל שביעי של פסח ובאשמורות הבקר טבעו המצרים שנאמר (י"ד כ"ד) יהי באשמורות הבקר וישקף ה' על מחנה מצרים (מ): ד"א ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם. מתוך שהכו מן הקטרין היו יודעין שסופן לרדוף אחריהם: והנה מצרים נוסעים אחריהם. אין כתיב כאן אלא נוסע אחריהם. מגיד הכתוב שנעשו כולן טורמאות טורמאות כאיש אחד ומהן למדה מלכות להיות נוהגות טורמאות טורמאות: ויצעקו בני ישראל אל ה'. תפסו בידם אומנות אבותיהם אברהם יצחק ויעקב באברהם הוא אומר (בראשית י"ב ח') בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח לה' ויקרא בשם ה': ביצחק הוא אומר (שם כ"ד ט"ג) ויצא יצחק לשוח בשדה, ואין שיחה אלא תפלה שנאמר (תהלים ק"ד ל"ד) יערב עליו שיחי ואומר (שם נ"ה י"ח) ערב ובקר וצהרים אשיחה ואומר (שם ק"ב א') תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו: ביעקב הוא אומר (בראשית כ"ח י"א) ויפגע במקום ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר (ירמ' ו' ט"ז) ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי: ואומר (ישעי' מ"א י"ד) אל תראי תולעת יעקב מתי ישראל מה תולעת זו אין מכה ארוים אלא בפה כך אין לחם לישראל אלא תפלה ואומר (בראשית מ"ח כ"ב) אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי וכי בחרבו ובקשתו לקח והלא כבר נאמר (תהלים מ"ד ו') כי לא בקשתי אכזתי וחרבי לא תושיעני, הא מה תיל בחרבי ובקשתי זו תפלה וכן הוא אומר (ירמ' י"ז ו') ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו זו תפלה ואומר (שם ה') ארונו הגבר אשר יבטח

סדרם רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים : היה ר' שמעון מושלו משל לה"ד לאהר שגפלה לו פלטורא בירושה במדינת הים ומכרה בכר מועט הלך אותו לוקח ומצא בה אוצרות של כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות התחיל המוכר נחנק כך נעשה להן למצרים לקן ושילחו ונטל ממונם (ח) לכך נאמר ויאמרו מה זאת עשינו :

ו. ויאסור את רכבו הוא בידו אסרו: דרך מלכים להיות עומדין ואחרים מציעין להן אבל כאן הוא בידו אסרו כיון שראו גדולי מלכות שהציע הוא לעצמו עמד כל אחד ואחד והציע לעצמו: ארבעה אסרו בשמחה אברהם ויוסף ופרעה ובלעם ר' שמעון בן יוחאי אומר תבוא חבישה תעמוד על חבישה: תבא חבישה שחבש אברהם לילך ולעשות רצון אביו שבשמים ותעמוד על חבישה שחבש בלעם לילך לקלל את ישראל: תבוא אסירה ותעמוד על אסירה, תבוא אסירה שאסר יוסף לקראת ישראל אביו ותעמוד על אסירה שאסר פרעה (למחר) [למהר] לדרוף אחרי ישראל: תבוא חרב יד וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו (בראשית כ"ב י') ותעמוד על חרב יד של פרעה שנאמר (ט"ו ט') אריק חרבי תורישמו ידי: ואת עמו לקח עמו. לקחן עמו בדברים אמר להם דרך מלכים להיות מהלכין בסוף והיילותם תחלה אבל אני הריני הולך לפניכם תחלה: דרך מלכים להיות בוויץ לעצמן ונוטלין חלק בראש אבל אני אשוה לכם בכזה ולא עוד אלא שאני פותח לכם חסוראות (ט) ומחלק אני לכם כסף וזהב וכל אבנים טובות ומרגליות כענין שנאמר (שם) אחלק שלל לכך נאמר ואת עמו לקח עמו בדברים:

ז. ויקח שיש מאות רכב בחור משלמי היו כבר נאמר (ט"ו ו') וימת כל מקנה מצרים: ואם תאמר משל ישראל היו כבר נאמר (י' כ"ו) וגם מקנינו לך עמנו: משלמי היו הרי הוא אומר (ט' כ') הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים הן היו תקלה לישראל מיכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר הכשר שבגוים הרוג (י'): היפה שבנחשים רויץ מוחו: כשרה שבנשים בעלת כשפים: אשרי מי שעשה רצון המקום (כ): שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים. רבן שמעון בן גמליאל אומר בא וראה עשרה וגדלה של מלכות זו שאין לה נמרין אחת בטילה אלא כולן רצות ביום ובלילה וכן הוא אומר שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים כנגדן של מצרים כולן עומדות בטילות: ושלישים. אין שלישים אלא גבורים שנאמר (יחזקאל כ"ג כ"ג) שלישים וקרואים רוכבי סוסים כולם: ד"א ושלישים שהיו משולשין בוויץ: ד"א ושלישים רבן שמעון בן גמליאל אומר זו שלישיית של מרכבה שמתחלתה לא היו אלא שנים בא פרעה והוסף עוד אחת למהר ולדרוף אחרי ישראל: ויש אומרין אנטינוס הוסיפה (ל): ד"א ושלישים שלשה לכל אחד ואחד ויש אומרין שלשים לכל אחד ואחד ויש אומרין שלוש מאות לכל אחד ואחד: ד"א ושלישים על כלו לפי מרכבות הוציא עליהן חילים: כיוצא בדבר דרש ר' ירמיה (דה"י ב' י"ד ה') ויצא אליהם זרח הכושי בחיל אלף אלפים ומרכבות שלוש מאות לפי מרכבות הוציא עליהן חילות: על כלו. על מנת לכלות לשעבר אני אמרתי (א' כ"ב) כל הבן הילוד היארה תשליכוהו וכל הבת תחיון עכשיו ושלישים על כלו על מנת לכלות אריק חרבי תורישמו ידי (ט"ו ט'):

(ח) כחא ט"ל טסילמו ולא ידעו ווס טילמו ע' ונכילתא. (ט) חולרות. (י) נשעת ונחנסה. ע' חוס' ע"ז כ"ו ע"ג. (כ) ונס' סופרים ס"פ ט"ו. (ל) ע"י ידעט' כללס פ"ח סוף ס"ג.

לחזור למצרים כענין שנאמר (ח' כ"ג) דרך שלשת ימים נלך במדבר אמרו להן כיון שיצאנו ממצרים יצאנו מרשות פרעה (ג) אמרו להם רוצים ולא רוצים סופכם לחזור ולקיים דברי מלכות עמרו עליהן ישראל והכו מהם ופצעו מהם והרגו מהן והלכו והגידו לפרעה לכך נאמר ויגר למלך מצרים מי הגיד לו קטרין שהיו עמהן: ויש אומרים דירבאות (ד) היו לו ויש אומרים עמלק הגיד לו: כי ברח העם. וכי בורחים היו והלא כבר נאמר (י"ד ח) ובני ישראל יצאים ביד רמה אלא מתוך שהרגו את הקטרין הלכו ואמרו לפרעה הבו ממנו ופצעו ממנו ואין להם לא מושל ולא שר כענין שנאמר (משלי ל' כ"ז) מלך אין לארבה ויצא חוצץ כולו: ויהפך לכב פרעה ועבדיו אל העם. אתמול ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים (י' ד), והיום ויהפך לכב פרעה ועבדיו אל העם: ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו. אמרו אליו שלחנו ולא לקינו כדאי היה אלא שלחנו ולקינו, אלו לקינו ולא שלחנו כדאי היה אלא לקינו ושלחנו, אלו שלחנו ולקינו ולא ניטל ממונינו כדאי היה אלא שלחנו ולקינו וניטל ממונינו: מושלו משל להיד למלך בשר ודם שאמר לעבד הבא לי דג מן השוק הלך והביא לו דג מכאיש אמר גורה או אכול אתה את הרג או לוקה טאה מכות או נותן מאה מנה אמר הריני אכול את הרג לא הספק לגמור נפשו מניטה (ה) עליו אמר הריני לוקה מאה מכות לקה ששים או שבעים נתקלקל (ו) אמר הריני נותן מאה מנה כך נעשה להן למצרים לקו ושלחו ונטל מסונם לכך נאמר מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל: ד"א ויאמרו מה זאת עשינו מגיד שביון שיצאו ישראל ממצרים בטלה מלאכתך של מצרים: מעבדינו. מי עובדינו עכשיו יהיו כל אומות העולם מקישים עלינו כווג ואומרים ומה אלו שהיו ברשותן הניחום והלכו להם עכשו האין אנו יכולין לשלח לארם נהרים ולארם צובה להעלות לנו מסים ולשלח לנו עבדים ושפחות: ללמדך שהיה פרעה שולט מסוף העולם ועד סופו ושלטנותו היו לו מסוף העולם ועד סופו מפני כבודן של ישראל ועליו הוא אומר (תהלים כ"ה) שלח מלך ויתירוהו מושל עמים ויפתחוהו: אין לך כל אומה ומלכות שנשתעברה בהן בישראל ולא שלטה מסוף העולם ועד סופו מפני כבודן של ישראל: במלך אשור הוא אומר (ישעיה י' י"ד) ותמצא כקן ירי לחיל העמים וכאסוף בצים עוזבות כל הארץ אני אספתי: במלכות בבל הוא אומר (ירמיה כ"ז ח) והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנאצר מלך בבל ואת אשר לא יתן את צוארו בעול מלך בבל בחרב וברעב ובדבר אפקד על הגוי ההוא נאם ה' עד תמי אותם בירו: במלכות מדי הוא אומר (דניאל ו' כ"ז) בארץ דרויש מלכא כתב לכל עממא (ואומיא) [אמיא] ולשנא די דירין ככל ארעא שלמכון (יסני) [ישנא] ואומר (אסתר י' א') וישם המלך אחשוורוש מס על הארץ ואי הים: במלכות יון הוא אומר (דניאל ו' ו') וארבעה רישין לחיותא ושלמן (יהב) [יהב] לה: במלכות רביעית הוא אומר (שם ז' כ"ג) ותיכול כל ארעא ותדושינה ותדוקנה הא אין לך כל אומה ומלכות ששלטה בהן ולא שלטה מסוף העולם ועד סופו מפני כבודן של ישראל לכך נאמר ויאמרו מה זאת עשינו: ד"א ויאמרו מה זאת עשינו אמרו והלא בשבילן טובה באה עלינו היה ר' יוסי מושלו משל להיד לאחד שהיה לו בית כור בר (ז) ומכרו ברבר מועט והלך אותו לוקח ופתח בו מעינות ונטע בו גנות ופרדסים התחיל המוכר נחנק, כך מצרים שילחו ולא ידעו מה שילחו וכן הוא אומר (שה"ש ד' י"ג) שלחך

(ג) ואין אנו לריכין לשנווע נקולו, ונכילתא נשנבס. (ד) ל"ל דידכחות (διάδοχοι) לריכס נשולמיס, שכל אחד ווסק השליחות לחפירו, וחפירו לחפירו עד שננועת לננוקה. (ה) ל"ל קניטה ונפטנו קלה ס"י ונפטנה קנטס. (ו) ע' נטנה ונכות ס"ב וי"ד. (ז) טדה צור.

עליהן הקב"ה חיות רעות ולא היו מניחות אותן לעבור שנאמר סגר עליהן המדבר אין סגירה אלא ח"ה רעה כענין שנאמר (דניאל ז' כ"ג) אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא: ד'. וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם שהיה לבו חלוק אם לרדוף אם לא לרדוף: ואכבדה בפרעה ובכל חילו. פרעה התחיל בעבירה תחלה ממנו התחילה הפורענות: כיוצא בו אתה אומר (בראשית ז' כ"ג) וימח את כל היקום מארס ועד בהמה מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחילה הפורענות: כיוצא בו (שם י"ט י"א) ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחילה הפורענות: * כיוצא בו אתה אומר (שם י"ט י"ג) כי משחיתים אנחנו את המקום הזה (ש) מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחילה הפורענות: כיוצא בו אתה אומר (כמדבר ה' כ"ו) וצבתה בטנה ונפלה ירכה ושאר הנוף לא פלט אלא מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחילה הפורענות: אף כאן הוא אומר ואכבדה בפרעה ובכל חילו פרעה התחיל בעבירה תחלה ממנו התחילה הפורענות: והלא דברים [קל וחומר] וכי איזו מדה מרובה מדת הטוב או מדת הפורענות הוי אומר מדת הטוב מרובה ומה אם מדת הפורענות שהיא מועטת מי שהתחיל בעבירה ממנו התחילה פורעניות קל וחומר למדת הטוב שהיא מרובה שכל המתחיל במצוה תחלה נוטל שכרו בראש: ד"א ואכבדה בפרעה כשהקב"ה נפ"ע מן הרשעים שמו מתגדל בעולם וכן הוא אומר (ישעיה ס"ו י"ט) ושמת' בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולור משכי קשת תוכל ויון האיים הרחוקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי, מהוא אומר (שם) ותגידו את כבודי בנוים: כיוצא בו אתה אומר (יחזקאל ל"ח כ"ב) ונשפפתי אתו בדבר וברם ובנשם שוטף מהוא אומר (שם) והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים: כיוצא בו אתה אומר (ירמיה ט"ז ה') עוי ומעמי ומנוסי ביום צרה מהוא אומר (שם) אליך גוים יבואו מאפסי ארץ ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו הכל ואין בס מועיל: כיוצא בו אתה אומר (ישעיה מ"ה י"ד) כה אמר ה' יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יעבורו ולך יהיו אחריך ילכו (ובוקים) [בוקים] יעבורו ואליך ישתחוו אליך יתפללו מהוא אומר (שם) אך כך אל ואין עוד אפס אלהים: כיוצא בו אתה אומר (עובדיה א' כ"א) ועלו מושיעים בחר ציון לשפוט את הר עשו מהוא אומר (שם) והיחה לה המלוכה: ואומר (תהלים י' ט"ו) ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו: ואומר (תהלים ק"ד ל"ה) יתמו הטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה: ואומר (שם קמ"ו ט') ה' שומר את גרים יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יעות מהוא אומר ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור דור הללויה: וידעו מצרים כי אני ה'. לשעבר לא היו יודעין את ה' עכשיו וידעו מצרים כי אני ה': ויעשו כן. להודיע שבחן של ישראל שלא אמרו לו למשה היאך נחזור לאחורינו שלא נשבור לב טף שעמנו אלא האמינו והלכנו אחרי משה: ד"א ויעשו כן אמרו רוצין ולא רוצין אין לנו אלא דברי בן עמרם:

ד'. ויגד למלך מצרים נסעו בני ישראל מרעמסס לסכות ומסכות לאיתם ומאיתם לפי החירות ערב שבת ושבת ואחד בשבת שהן חמשה עשר וששה עשר ושבעה עשר: בשני בשבת [שהוא רביעי] לנסיעתן (ת) הוא יום שמונה עשר היו ישראל מציעין בהמתן ומתקנין כליהן לצאת אמרו להן קטרין (א) הגיע פֶּרְתִּיזְמִיא (ב) שלכם

(ט) חולי ל"ל סכה חכה חס יוספי העיר הסיא (דברים י"ג ט"ז) כמכילתא דא פ"ז וכן דצ"ד פ"כ. (ח) כני' הילקוט. (ט) כמכילתא ג"כ לקטורין. (ז) צנוכ' פתחזוויאל. והוא (πρωθυσμία צ"ל) יום הנוועד.

אעפ"י שנרתעין לאחוריהן שנים עשר מיל (ס): * ד"א לא ימיש וכי מי נצרך לעומר ענן וכי מי נצרך לעומר אש אלא ליהן הפרש לזבים ולזכות לנרות ולילודות שהיו ביניהן (ע): * ר' מאיר אומר הרי הוא אומר באברהם (בראשית י"ח ה) והוא עומד עליהם חחת העין ויאכלו לפיכך הקדים להן הקב"ה שבעה ענני כבוד (ס):

[יד]. א. וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל רבי שמעון בן יוחאי אומר כל מקום שנאמר לאמר ואמרת אליהם הרי זה לשעה: רבי אימר אף במקום שאין נאמר לאמר ואמרת אליהם הרי זה לדרות הוי"ן משלשה מקומות:

ב. וישובו ויחנו לפני פי ההירות אין הירות אלא מקום חירותן של מצרים מקום עטלין (צ) שלהן מקום ע"ז שלהן לשעבר היתה נקראת פ"חם כענין שנאמר (א' י"א) את פ"חם ואת רעמסס חורה להיות נקראת פי החירות שהיו מאחרין את עובדיהן: אמרו חיראות הללו לא היו חרותות אלא מוקפות ולא היו משופעות אלא גרודיות, ולא היו ענלות אלא מרובעות עינים היו להם והיו מפותחות לא היו מעשה בשר ודם אלא מעשה שמים, כמין זכר ונקבה היו דברי ר' אליעזר, ר' יהושע אומר חירות מצד אחד ומגדל מצד אחד וים מלפניהם ומצרים מאחריהם: ד"א וישובו ויחנו לפני פי החירות אמר להן משה חזרו לאחורכם. כיון שתקעו קרן לחזור התחילו מחוסרי אמנה שבהן מתלישין בשערן ומקרעין בכסותן אמר להם משה מפי הקדש נאמר לי שאתם בני חורין: בין מגדול ובין חים. שם היתה גדולתן של מצרים ושם היתה הפארת שלהן ולשם כינס יוסף את כל הכסף כענין שנאמר (בראשית מ"ז י"ד) ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה: לפני בעל צפון. בעל צפון נשתייר להם מחיראות (ק) כדי לפתות את ליבן של מצרים ועליו הוא אומר (איוב י"ב כ"ג) משיגא לגוים ויאברם: * נכחו תחנו על הים. מגיד הכתוב במגדול אכלוסין כנגד כל יוצאי מצרים (ר) ד"א נכחו תחנו על הים. כדי לפתות לבם של מצרים:

ג. ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ אין נבוכים אלא מטורפין כענין שנאמר (יואל א' י"ח) מה נאנחה בהמה נבוכו עררי בקר: ד"א אין נבוכים, אלא מעורבכים כענין שנאמר (אסתר ג' ט"ז) והעיר שושן נבוכה: ד"א נבוכים אמר פרעה משה הטען ואינו יודע לאיכן מוליכן אין נבו אלא משה כענין שנאמר (דברים ל"ב נ"ט) עלה אל הר העברים הזה הר נבו: ד"א נבוכים אמר פרעה ולא ידע מה אמר שעתידין ישראל לבכות במדבר כענין שנאמר (במדבר י"ד א') ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא: סגר עליהם המדבר. אמר פרעה ולא ידע מה אמר שעתידין ישראל ליפול במדבר כענין שנאמר (במדבר י"ד כ"ט) במדבר הזה יפלו פגריכם: ד"א סגר עליהם המדבר אמר פרעה בעל צפון כינס עליהן חיות רעות ואין מניחות אותן לעבור: וכן היה: כיון שראו ישראל ים סוגר ושונא רודף נשאו עיניהם למדבר כינס

(ס) ע' לקנון כ' י"ח ד"ה ויענודו ומחוק. (ע) ע' מדרש תהלים ק"ה פ"ח ענן לנשך וכו' חזק' אונג לונה הים ונשתנה להם נפטי סזנין והנולדעין כדי שיהיו יודעין איננתי עבד ואיננתי נזק ע"כ ומזקי' הוא הנוסכר של ונכדעכ"י כונו שסיערנו לעיל ל' 1 הערה ס'. (ס) חוספתא סוטה פ"ד. (ל) ל"ל עטליז והוא כונו אטליס, סוק וייד. (ק) נועיז, ונכנה להם סס גנאי, מלא הוא טיטוף. (כ) נדכתיני נכחו חמנו דעס דעס סיו חולקסין כנגד כל ישראל.

אלא שלשה אבות ושלש אמהות שנאמר (בראשית מ"ט ל"א) שמה קברו את אברהם ונ"ו ואומר (שם נ' ה') בקברי אשר כריתי ל"ן (ו'): והעליחם את עצמותי. שומיע אני מיד ת"ל אחכם: ר' שמעון בן אלעזר אומר מנין שכל עצמות השבטים עלו עמו ת"ל והעליחם את עצמותי מזה אתכם: * יכול אלו לא היה משה מתעסק בו לא היו ישראל מתעסקין בו ת"ל (יהושע כ"ד ל"ב) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם מלמד שהיה בלבם להעלותו אלא כיון שראו ישראל שהיה משה מתעסק בו אמרו הניחו לו כבודו בגדולים יחר מן הקטנים: יכול אלו לא היה משה וישראל מתעסקין בו לא היו בניו מתעסקין בו ת"ל (שם) ויהיו לבני יוסף לנחלה אלא כיון שראו בניו שהיה משה וישראל מתעסקין בו אמרו [הניחן] לו כבודו במרובין יחר ממועטין (ח):

כ"י. ויסעו מסכות ר' עקיבה אומר אין סכות אלא ענני כבוד שנאמר (ישעיה ד' ה') כי על כל כבוד חפה, וכן לעתיד לבוא וסוכה תהיה לצל יומם מחורב (שם ד' ו'): * ד"א ויסעו מסכות כו' שלש מסעות נסעו ישראל עד שלא הגיעו לים (ט):

כ"א. וה' הולך לפנייהם יומם בעמוד ענן מלמד ששבועה ענני כבוד היו עם ישראל, יומם בעמוד ענן הרי אהרן, ועננך עומד עליהם (במדבר י"ד י"ד) הרי שנים, ובעמוד ענן אתה הולך לפנייהם יומם (שם) הרי שלוש, ובהארץ הענן (שם ט' י"ט) הרי ארבע, ובהעלות הענן (שמות מ' ל"ו) הרי חמש, ואם לא יעלה הענן (שם מ' ל"ז) הרי ששה, כי ענן ה' על המשכן יומם (שם מ' ל"ח) הרי שבעה: ארבעה מארבע רוחות ואחד מלמעלה ואחד מלמטה ואחר שמקדים לפנייהם מתקן להם את הדרכים מגביה להם את השפל ומשפיל את הגבוה ועושה להם דרך סרטו (י) מישור כענין שנאמר (ישעיה מ' ד') כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה, * ואומר (שם י"א ט"ו) והיתה מסלה לשאר עמו אשר ישאר מאשור כאשר היתה לישראל כיום עלותו מארץ מצרים הרי זה בא כמלמד ונמצא למד מה לעתיד לבוא כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו כך היה להן בעלייתן מארץ מצרים: * ד"א וה' הולך לפנייהם. ר' יוסי הגלילי אומר אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו כאב שנוטל פונם (כ) לפניו בנו וכתב שנוטל פונם לפני עבדו (ל): ד"א וה' הולך לפנייהם. במדה שאדם מודר בה מודרין לו אברהם לזה מלאכי השרת דכתיב (בראשית י"ח ט"ז) ואברהם הולך עמם לשלחם לפיכך ליוה הקב"ה את בניו ארבעים שנה במדבר: * ללכת יומם ולילה. מקיש נסיעתן בימים לנסיעתן בלילות מה נסיעתן בימים לא היו מחוסרין אורה אף נסיעתן בלילות לא היו מחוסרין אורה, מה נסיעתן בלילות לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש (מ) אף נסיעתן בימים לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש:

כ"ב. לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה מגיד הכתוב שכשעמוד הענן קיים היה עמוד האש צומח כשעמוד האש קיים עמוד הענן זורח: * ד"א לא ימוש עמוד הענן יומם. אין אור החמה מבטלו: ועמוד האש לילה. אין אור הלילה מבטלו: * ד"א לא ימוש אעפ"י מדרים ואעפ"י מכעיסין ואעפ"י מנאצין (נ): * ד"א לא ימיש

(ז) הנוקבג הוקפתי עפ"י וזה שהניח הכונן צ"ל לנדרשים ויט ל"ח צטס ונכילתא דרשב"י. (ח) סוטה י"ג ע"ג חוקפתא טס פ"ד. (ט) וירענוסקם לסקות ונוסכות לזיחס ומזיחס לפי החיות ולפ"ז סכות טס ווקוס כסתס ונכילתא. (י) טוקיב, דך טיש צו קרטיס. (כ) פנס לטטערנע צ"ל. (ל) ווארז זה הונז זול' טודרוס הלוי צטס ונדרשכ"ה, ע"י לעיל לז 1 הערה ט'. (מ) יסעיה מט' י'. (נ) כו"ש צנחמ"י ט' י"ט.

י"ט. ויקח משה את עצמות יוסף עמו בא וראה כמה חביבות מצוות על משה רבינו שכל ישראל עסוקין בכזה של מצרים ומשה עסוק במצוה ועליו הוא אומר (משלי י' ח') חכם לב יקח מצוות: ומניין היה יודע משה רבינו היכן יוסף קבור: אמרו שרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור הלך משה אצלה ואמר לה היכן יוסף קבור ואמרה לו ארון של מתבת עשו לו מצריים וקבעוהו בנילוס נהר כדי שיתברכו מימיו: הלך משה ועמד על שפת נילוס אמר יוסף יוסף הגיעה [השבועה] שנשבעה הקב"ה לישראל לגאלן והגיעה שבועה שהשבעת את ישראל עכשיו שבועה וישראל מעוכבין לך אם אתה מגלה עצמך הרי מוטב ואם לאו נקיים אנחנו משבועתך מיד צף ארונו של יוסף: ר' נתן אומר יוסף בקברינטן (ג) של מלכים היה קבור הלך משה ועמד על קברינטן של מלכים ואמר יוסף יוסף: מיד נודעו ערונו של יוסף הלך משה ונטלו והביאו עמו לכך נאמר ויקח משה את עצמות [יוסף] עמו. * מהוא עמו במחנה לוי'ה מיכאן אמרו טמא מת מותר להכנס להר הבית ואפלו המת עצמו שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו עמו במחנה לוי'ה (ד): כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל מהלכין במדבר היה ארון השכינה וארונו של יוסף מהלכין זה בצד זה והיו העוברין והשכין אומרין מה טיבן של שני ארונות הללו (אמר) [אמרן] להן אחר של שכינה ואחד של מת וכי אפשר למת להלך עם השכינה: אמרו קיים זה מה שבתוך זה: בלוחות כתיב (ב' ב') אנכי ה' אלהיך וביוסף כתיב (בראשית ג' י"ט) התחת אלהים אני בזה כתיב (ב' ג') לא יהיה לך וביוסף כתיב (בראשית ט"ב מ"ב) את האלהים אני ירא בזה כתיב (ב' ו') לא תשא וביוסף כתיב (בראשית ט"ב ט"ו) ח' פרעה אם תצאו מזה בזה כתיב (ב' ח') זכור את יום השבת וביוסף כתיב (בראשית ט"ז ט"ז) וטובה טבת והכן ואין והכן אלא לצורך השבת: בזה כתיב (ב' י"ב) כבוד וביוסף כתיב (בראשית ט"ז ט"ז) ויכלכל יוסף את אביו בזה כתיב (ב' י"ג) לא תרצה וביוסף כתיב (בראשית ל"ט ט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים אמר לה לא דיי שאמנה עם המנאפים אלא עם הרצחנין: בזה כתיב (ב' י"ג) לא תנאף וביוסף כתיב (בראשית ל"ט י') ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה: בזה כתיב (ב' י"ד) לא תגנוב וביוסף כתיב (בראשית מ"ו י"ד) וילקט יוסף את כל הכסף ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה: בזה כתיב (ב' י"ד) לא תענה וביוסף כתיב (בראשית ל"ז ב') ויבא יוסף את דבתם ויוציא יוסף אין כתיב אלא ויבא: בזה כתיב (ב' ט"ז) לא תחמוד וביוסף כתיב (בראשית ל"ט ח') וימאן ויאמר אל אשת ארונו: כי השבע השביע את בני ישראל. ר' נתן אומר מפני מה השביע אחיו ולא השביע את בניו אמר אם אני משביע בני אין מצרים מניחין אותן להעלות אותי. הן אומרין אבינו העלה את אביו ואומרין להן אביכם מלך היה לפיכך לא השביע בניו: * השביע השביע. השביעין לבניהן ובניהן לבניהן (ה): * פקד יפקד. שתי פקידות אחת בתשרי ואחת בניסן (ו) בתשרי בטלו מן העבודה ובניסן נגאלו: ד"א פקד יפקד פקד במצרים יפקד על הים, פקד במדבר יפקד בנחלי ארנון, פקד בעולם הזה יפקד בעולם הבא: * והעליתם את עצמותי. אמר להם אני שאני מלך העליתי את אבא כשהוא שלם אבל אחם העלו אותי ואפלו עצמות [וישאתם מעלין אותי קברו אותי בכל מקום שחרצו מקובל אני שאיני נכנס לקבורת אבותי שאין נכנס לקבר אבות

(ג) ע' סוטה י"ג ע"א ויפס טיער הכז ליינ זלכס צפסרו צייטללנג ח"ל נד 54
 טמחא קברינטי ליל לבריטי והוא סניגין סנומולל טענו Labyrinth. (7) פסחים ס"ז
 ע"א. (8) דקס כפל לטון. (9) פסיקתא דריכ סוף ויהי נשלם.

ונפלו והלא דברים קל וחומר מה אם קין שעבוד אבותינו שהוא מפורש טעו כחשבוננו ויצאו קודם ונכשלו קצינו שכתוב בו (דניאל י"ב ט') כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קין על אחת כמה וכמה שטועין המחשבין מיכאן אמרו תפוח דעתן של מחשבי קצים (ק) אלא יחבה ויאמין וסוף הטובה לבוא: * ד"א כי קרוב היא קרובה היא פורענותן של מצרים ושל פרעה לבא עליהן (ר): ד"א כי קרוב הוא שירצו הכנענים את עונם דכתיב (בראשית ט"ז ט"ז) ודור רביעי ישובו הנה ועדיין אין בידם אלא שלשה דורות: ד"א כי קרוב הוא והלא דברים קל וחומר אם כשהקיפן דרך רחוקה אמרו (במדבר י"ד) נתנה ראש ונשובה (מצרים) [מצרימה] כל שכן אם הביאן בפשוטה:

כי אמר אלהים פן ינחם העם אמר הקב"ה אם אני מכניסן דרך פשוטה עכשו הן מחזיקין בשדות ובכרמים ובטילין מן התורה אלא הריני מקיפן למדבר ארבעים שנה ויאכלו את המן וישתו מי באר והתורה מתישבת בגופן: מיכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי מן שניים להם לאוכלי תרומה: ד"א כיון ששמעו כנעניים שישראל נכנסין לארץ עמדו ושרפו את הורעים וקיצצו את הנטעות וסחרו הבנינות וסיתמו המעיינות אמר הקב"ה אני הבטחתים לאבותיהם שאני מכניסן לארץ חריבה אלא כך הן מובטחין ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת (דברים ו' י"א) הריני מעכבן במדבר עד שיעמדו כנעניים ויתקנו מה שקלקלו: בראתם מלחמה. זו מלחמת עמלק שנאמר (במדבר י"ד מ"ה) וירד העמלקי [והכנעני] הישב בהר ההוא: ד"א זו מלחמת בני אפרים שיצאו קודם לקין: ושובו מצרימה. שלא יראו עצמות אחיהם בני אפרים ויחורו:

י"ה. * ויסב אלהים את העם הניחם במספין (ש) ולא היו יכולין לחזור לפניהם ולא לאחריהם: דרך המדבר ים סוף. ר' אליעזר אומר דרך כדי ליגע שנאמר (תהלים ק"א ב"ד) ענה בדרך כחי, במדבר כדי לצרפן שנאמר (דברים ה' ט"ז) המוליכך במדבר הגדול והגורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים: ים סוף כדי לנסותן שנאמר (תהלים ק"ז) וימרו על הים בים סוף: ר' יהושע אומר דרך כדי ליתן להם תורה שנאמר (דברים ה' ל') בכל הדרך אשר צוה ה' אלהיכם [אתכם] תלכו ואומר (משלי ו' כ"ג) ודרך חיים תוכחת מוסר, המדבר כדי להאכילן מן שנאמר (דברים ה' ט"ז) המאכילך מן במדבר: ים סוף לעשות להן נסים ונבורות שנאמר (תהלים ק"ז כ"ב) נוראות על ים סוף ואומר (שם ק"ז ט) ויגער בים סוף ויחרב: וחמושים. אין חמושים אלא מווייגין שנאמר (יהושע ד' י"ב) ויעברו בני גד ובני ראובן וחצי שבט מנשה חמושים עברו לפני אחיהם (ח) מלמד שעלו מטוקסין בחמשה מיני ויין קשת ואלה ותרים ורומח וחרב (א): * ד"א וחמושים יש מהן שעלה בארבעה דורות ויש מהן שעלה בחמשה דורות: * ד"א וחמושים עלו מלמד שעלו עמהן גרים ועבדים חמשה כיוצא בהן (ב): ד"א וחמושים עלו שלא עלו עמהן אחד מהמשה: ויש אומרים אחד מחמשים: ויש אומרים אחד מחמש מאות: ר' נוהראי אומר העבודה ולא אחד מחמשת אלפים וכן הוא אומר (יחזקאל ט"ז ו') רבבה בצמח השדה נתתיך ואימתי מתו בימי האפלה שהיו מצרים שרויין בחשך וישראל קוברין מיתיהם והודו ושבתו לשם שלא ראו שונאיהן ושמתו בפורענותן:

(ק) סנהדרין ל"ז ע"ג. (ר) צ"ס סוף לפיכך הקיפס דרך ים סוף. (ט) ל"ל נוספתין. ע"י ילקוט פקודי רמז תכ"ב. (ת) ע' הקלל בפנים, ויש כאלן ט"ס. (א) כונתני שנת פיו מיד וע' ירוש' סס. (ז) ע"י ל"ל ל"ז ל"ח ונוכחתי סס.

ת"ל ואני אקשה את לב מצרים (י): כשאלו ואלו מתרכבין המקום מחוק לבם ת"ל (י' א') כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו (כ): על כן אני זוכה לה' כל פטר רחם הוברים וכל בכור בני אפרה. מה ת"ל מנין אתה אומר שאם נושא חמש נשים בתולות וילדו לו חמשה בנים שחייב לפדות את כולן ת"ל וכל בכור בני אפרה (ל):

ט"ז. והיה לאות על ידבה מיכאן אמרו תפלין של יד ושל ראש אין מעכבות זו את זו ואם אין לו אלא אחת יתן (מ) ומנין כשנותן את התפלין לא יהא נותן אלא של יד תחלה ת"ל והיה לאות על ירך: ומנין בשחולץ אין חולץ אלא של ראש תחלה ת"ל ולטוטפות בין עיניך כל זמן שהן בין עיניך יהו שתיים (נ): כי בחוק יד הוציאנו ה' ממצרים למלך שנאמרו תפלין וזכר ליציאת מצרים (ס):

פרשת בשלה (ע).

י"ז. ויהי בשלח פרעה אין שילוח אלא לוווי כמה דאת אמר (בראשית י"ח ט"ז) ואברהם הולך עמם לשלחם ואומר (שם כ"ז ל"א) וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום הסה שאמר וכו' (כדלעיל י"ב ל"ב) מה שכר נטלו על כך לא תתעב מצרי (דברים כ"ג ח'). * ד"א ויהי בשלח פרעה ר' נהוראי אומר רתיון (ס) היה לסרעה שאילו לא דרף אחריהם העלה הכתוב כאלו שלחם אלא מתוך שדרף אחריהם לגלג עליו המקום ראשונות ואחרונות בענין שנאמר (דברים כ"ט י"ח) למען ספות הרוה את הצמאה: ולא נחם אלהים. אין ניחום אלא ניהוג כמה דאת אמר (תהלים ע"ז כ"א) נחית כצאן עמך: דרך ארץ שלשתיים כי קרוב. קרוב יום מתן תורה שיעמדו בו ישראל לפני הר סיני: ד"א כי קרוב הוא קרובה שבועה שנשבע אבינו אברהם לאבימלך שנאמר (בראשית כ"א כ"ג) ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקור לי ולניני ולנכדי: * ד"א כי קרוב הוא קרובה מלחמת שלשתיים עם בני אפרים שנאמר (דברי הימים א' ו' כ') ובני אפרים שותלח (וברד) [וברד] בנו ותחת בנו ואלעזר בנו ותחת בנו וובר בנו ושותלח בנו ועזר ואלעזר והרגום אנשי גת הגולדים בארץ כי ירדו לקחת את מקניהם ויתאבל (עליהם) אפרים אביהם ימים רבים ויבואו אחיו לנחמו: ועליהם אמר דוד (תהלים ע"ח ט') בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב ולמה שטעו בחשבון ויצאו קודם לקיץ (צ) בשלשים שנה וברחו ממצרים

(י) אין זה פסוק, וחלי נזכר נחם גם את לב נזכרים. (כ) ז"ל הודעת הגדול ר"פ זא: כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו ומכאן אתה לנוד כשהיה פרעה מתרכב היו הוולכים מתקפין וכשהיו הוולכים מתרכבין היה פרעה מתקשה כשהיו אלו ואלו מתרכבין היה הקציה מחוק את לבם. (ל) קידושין כ"ט ע"ב, ומכילתא. (מ) מנחות ל"ח ע"א וע' תוספתא מנחות פ"ו וע"פ ט"ס. (נ) ומכילתא ל"ט ט', ספרי ואתחנן פי' ל"ה, וע' מנחות ל"ז ע"א. (ס) ע' ספרי סוף סלה ד"ה חזי ד' חלקיכס. (ע) ופ' ששלח עד עשרת הדברות (ולא עד זבל) רוב מנאונים של מנדרטצני דוויין לאגדות של ומכילתא שלנו (דל' ישמעאל). ועל כן לייחתי אלל כל מנאמר שלל מנולל ומכילתא שלנו כוכב * כזה לומר: ראה זה חסד! מננס לנען תהיה כל המנדרטצני לפנינו צטליוות הדפסתי גם המנאונים המנוללים ומכילתא שלנו, צמס ש"ס צמס ומנדרטצני כונה מנאונים וחלוסי גימסאות ומכילתא שלנו. חולס לא אכתוב הערות רבות למנאונים האלה, כי נקל יכול כל קורא לנולל מנאונים ומנאונים ומכילתא. (ס) חסד ומכילתא, ע' תוספתא נגעים פ"ו ה"ו צהוללת לוקעמנאנדל. (ז) מנאונים ל"ב ע"ב, מנחות רבה פ"ב.

בכור שור הנולד שור, בכור כשב הנולד כשב, בכור עז הנולד עז: יכול אעפ"י שיש בו מקצת סימנים דומה לאמו ת"ל אך: תפדה. מיד, תפדה בכל שהוא: ר' יוסי בירי יהודה אומר אין פחות משקל (א): בשה, שומע אני שה חי או שה שחוט הרי אתה דן נאמר כאן שה ונאמר להלן שה מה שה האמור להלן שה חי ולא שה שחוט אף שה האמור כאן שה חי ולא שה שחוט (ב): בשה. ולא בחיה ולא בשחוט ולא כטרסה ולא בכלאים ולא בכוי (ג): יכול אם פדאו ממעי אמו יהא פדוי ת"ל ואם לא תפדה וערפתו. את שבא לכלל עריפה בא לכלל פדייה את שלא בא לכלל עריפה פדייה (ד): יכול פדאו לאחר מיתה יהא פדוי ת"ל ואם לא תפדה וערפתו את שבא לכלל פדייה בא לכלל עריפה ואת שלא בא לכלל פדייה לא בא לכלל עריפה (ה): וערפתו נאמר כן עריפה ונאמר להלן (דברים כ"א ד') עריפה מה עריפה האמורה להלן עורפה בקופיין מאחוריה וקוברה ואמורה בהנאה אף עריפה האמורה כאן עורפו בקופיין מאחוריו וקברו ואמור בהנאה (ו): וכל בכור אדם בכניך תפדה. מה אני צריך והלא כבר נאמר (י"ג ט"ו) וכל בכור בני אפרה הוא לפדות ובנו לפדות הוא קודם (ו): בני אפרה ואפילו לאחר מיתה (ח):

י"ד. והיה כי ישאלך בנך משאלתו וטדברו אתה יודיע מה דעתו: ואמרת אליו. שלא תתבייש מלוטר לו אלא מלתא דאת בהית מנה הקדם אומרת (ט):

ט"ו. ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו מנין אתה אומר כשמצרים מתרככין פרעה מתקשה ת"ל (ו' ג') ואני אקשה את לב פרעה: כשפרעה מתרכך מצרים מתקשין

(ח) זכורות י' ע"ב. (ז) טס י"ב ע"א גז"ט דכן צנ צנ. (ג) נכילתא זכורות טס. (ד) וכ"פ הרננ"ס פ"ב ונה' זכורים ק"ב לפדותו ונטיולד ונשנע דוננעי אנו לא. (ה) כן יש להוכיח כני מוננתי זכורות י"ב ע"ב. (ו) נכילתא זכורות י' ע"ב. (ז) קידושין כ"ט ע"א. (ח) טאס ונת אכיו ולא פדאו טהוא יפדה את עננו כדליתא זכילתא (ט). (ט) צ"ק י"ב ע"ט. פי' דבר טאסם צום וננוו הקדם ולאוור אהם עד טלא יאוננו אהר.

(* כתב לי ע"ז הרב מ"ה אברהם אבא שיף בעה"מ ספר תועפות ראם על ספר יראים וז"ל: ואני אומר לא כן אבי אין זה כלל במשמעות הפסוק "בני אפרה" ועל הראשונים אנו מצטערים להבין דברי המכילתא אלא שהוא מגלגל עלינו את החדשים והכבוד בפי' ואפילו "לאחר מיתה" שאם מת הבן לאחר שלשים יום עכ"ז צריך האב לפדותו וכדברי המשנה בכורות מ"ט א' לאחר שלשים יום אע"פ שלא נתן יתן עכ"ל הרב הנ"ל. — אמרת הרב שפירוש בדברי המכילתא דרשב"י הוא דוחק קצת, אולם אמרתי ילמד סתום מן המפורש במכילתא שלנו. אמנם עתה רואה אני שדון דמכילתא שלנו כתוב במכילתא דרשב"י בפי' כי תשא וז"ל שם: כל בכור בניך תפדה מוגיר שאם היו לו חמשה בנים מחמט נשים וכולן בכורים שחייב לפדות את כולן, ד"א כל בכור בניך תפדה שאם עבר האב ולא פדהו כשגדלו חייב לפדות את עצמו עכ"ל. וע"כ הרגא כי מפורשי. אך אין דעתי נוחה גם בפי' הרב הנ"ל, כי העיקר חסר מן הפסוק, דהיה לו לפרש דהיינו אם מת לאחר שלשים. וז"ל הפסוק וזמא בפי' קרח (מכ"י מדרש הגדול). ופדויו מאמתו, אמרת מכן חדש, מיכן אמרו הרי מי שמת בנו יום שלשים ואחד אע"פ שלא נתן לכהן יתן לו, מת בעשרים ותשעה ואפילו מת ביום שלשים אם נתן לו ויכול ממונו עכ"ל. הרי דילוף מקרא אחריונא ומפרש חיטב דיש חילוק בין מת לאחר שלשים ובין מת קודם שלשים. וע"כ נ"ל לפרש בענין אחר דהמכילתא באה ללמד דאפילו לאחר מיתה נכסי האב משועבדים לכהן, וס"ל כו"י דמלות הכתובה בתורה ככתובה בשטר (ע"י קידושין כ"ט ע"ב) וקאי אדלעיל הוא לפדות ובנו לפדות הוא קודם, וע"ז אמר בני אפרה ואפילו לאחר מיתה, דאם יש כאן משועבדים מן האב הרי הן משועבדים בעד בנו אפילו לאחר מיתה. והדרש הוא מרשני קרא בדיבורי דכתב אני וזכת בלשון בינוני פועל ואח"כ כתב בני אפרה בלשון עתיד ולא כתב אני פודה למימרא דהחייב הוא על נכסי אב אף לעתיד דהיינו לאחר מיתה.

(ויקרא כ"ה כ"ט) ימים תהיה גאולתו מה להלך שנים עשר חדש אף כאן שנים עשר חדש דברי בית הלל בית שמאי אומרים אינו צריך לברקן עולמית וכן היה שמאי אומר אלן תשלין של בית אימא (ח): למוערה. מלמד שאין מעברין את השנה אלא בפרק הסמוך למועד (י): ומנין שאין מעברין את החדש אלא ביום ואין מקרשין את החדש אלא ביום ת"ל מימים ימימה: ומנין שאין קובעין חדשים ואין מעברין שנים אלא בארץ ישראל ת"ל ושמרת את החקקה הזאת למוערה וסמך ליה והיה כי יביאך מיכאן שאין מעברין שנים ואין קובעין חדשים בחוצה לארץ אלא בארץ ישראל וכערי יהודה שהשבינה בתוכה שנאמר (דברים י"ב ה') לשכנו תדרשו (י). (ואם יצא בית דין סמוך לחוצה לארץ ולא הניח כמותו בארץ ישראל הרי זה מותר לקבוע חדשים ולעבר שנים בחוצה לארץ, ואם נודע לו שעלה חכם כמותו בארץ ישראל ואין צריך לוטר גדול ממנו הרי זה אסור לעבר ולקבוע בחוצה לארץ) (ח):

י"א. והיה אין והיה אלא מיד (ט): כי יביאך. עשה מצוה האמורה בענין שבשברה תיכנס לארץ: אל ארץ הכנעני. וכי ארץ כנעני היתה והלא היא ארץ חמשת עממים אלא מלמד שכנען היה אביהן של כולם וכן הוא אומר (בראשית י' ט"ז) וכנען ילד את צידון כבורו ואת חת: אשר נשבע לך ולאבותיך הכל בכותך (י) ובזכות אבותיך: ונתנה לך. לא תחא בעיניך כירושת אבותיך אלא כאלו עכשיו נתנה לך במתנה (כ):

י"ב. והעברת כל פטר רחם לה' בשלשה מקומות נתקדשו כבורות בארץ מצרים ובמדבר ובכניסתן לארץ: בארץ מצרים קרש לי כל בכור (י"ג ב'): במדבר כי לי כל בכור (במדבר ג' י"ג): ובכניסתן לארץ והעברת כל פטר רחם לה' (ל): יכול אין לי פטר בכמהה אלא ולד גמור, מנין סימן לולד כהמה דקה טינוף ובגסה שליא ובאשה שפיר ושליה ת"ל שגר בהמה. כל שהבהמה שוגרת (מ): והעברת כל פטר רחם לה'. פטר ליוצא דופן (נ): וזכר. פטר לטומטום ואנדרגינס (ס): יהיה לך. פטר לנקיבה (ע): בן עזאי אומר נאמר כאן העברה ונאמר העברה במעשר (פ) מה העברה האמורה במעשר קרושה חלה עליו ועל בעל מוס קבוע (צ) אף העברה האמורה כאן קרושה חלה עליו ועל בעל מוס קבוע (ק): ר' יהושע בן קרחה אומר כל פטר רחם לי (ל"ד י"ט) הרי זה כלל, יכול אף של אחרים ת"ל מקנך יכול אף של נקבה ת"ל תזכר, יכול של חייה ת"ל פטר שור, זה הוא כלל שצריך לפרטו (ר):

י"ג. ופטר חמור ולא פטר גמל ולא פטר סוס מיכאן (אומר) [אמרן] חמורה שלא ביכרה וילדה כמין גמל או כמין סוס וכן גמלה שלא ביכרה וילדה כמין גמל או חמור פטור מן הבכורה שנאמר פטר חמור פטר חמור שני פעמים עד שיהא היולד והנוול חמור (ש): ר' מאיר (ת) אומר הרי הוא אומר (במדבר י"ח י"ז) אך בכור שור כלל:

(ה) זנוכילתא גרס אזי לינא, ועי' ירושלמי עירובין פ"י ה"ח. (ו) ונאנר זה ושלחמינו וזנאים צה"ע לרנצ"ס ו"ע ק"נ. (ז) סנהדרין י"א ע"ג. (ח) עי' זכרות ס"ג ע"א ועי' וירושלמי נדרים פ"ו ה"ה, וסנהדרין פ"א ה"ג, ו"ל סהוא תוס' נס"ג. (ט) לעיל פסוק ה'. (י) עי' ספרי נדרים פ"י כ"ז. (כ) וזנוכילתא. (ל) זכרות ד' ע"ג. (מ) שם כ' ע"א. (נ) לעיל דף 30 הערה י". (ס) עי' זכרות ו"א ע"ג. (ע) דיהיה לשון זכר הוא. (פ) כל אשר יעבור תחת הטבע. (צ) דתיבז לא יצקר בין טוב לרע, עי' זכרות כ"ז ע"א. (ק) וזנוכילתא דריש צ"ע מנ"ש זו דיתוס חין כנסם לדיכ. (ר) עי' וזנוכילתא ריש פט"ז וזכרות י"ע ע"א. (ש) זכרות ה' ע"ג. (ת) זכרות שם צטס ר' יוסי הגלילי.

בשמאל (ל) וכן הוא אומר (תהלים קל"ט י') גם שם ירך תנחני ותאחוני ימינך: ואומר (שופטים ה' כ"ו) ירה ליתך תשלחנה וימינה להלמות עמלים ואומר (תהלים ע"ט י"א) למה תשיב ירך וימינך הא כל מקום שנאמר יד אתה תופש את השמאל עד שיפרוט לך הכתוב ימין (מ): מכלל שנאמר על ירך ובין עיניך מה על ירך אות אחת אף בין עיניך אות אחת ת"ל טוטפת טטפת טוטפות (נ) הרי ארבע טוטפות אמורות: יכול יהן בארבע מקומות (ס) ת"ל ולזכרון בין עיניך מלמד שנותנם במקום אחד (ע): רבי אומר בשני מקומות כתיב טטפות ובמקום אחד כתיב טטפת מלמד שנותנם במקום אחד (פ): יכול יתנם על גבי מצחו ת"ל על ירך ובין עיניך מה על ירך בנכוה שביד אף על הראש בנכוה שבראש (צ): ר' אליעזר בן יעקב אומר מופנה להקיש ולדון גורה שוה נאמר כאן בין עיניך ונאמר להלן (דברים י"ד א') לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת מה בין עיניך האמור להלן מקום שיער אף בין עיניך האמור כאן מקום שיער (ק): למען תהיה תורת ה' בפיך. לרבות גרים ועבדים משוחררים (ר): ד"א למען תהיה תורת ה' בפיך להוציא את הנשים מה תפילין מיוחדות מצות עשה שהזמן גרמה נשים פטורות כך כל מצות עשה שהזמן גרמה נשים פטורות (ש): תורת ה' בפיך. ממה שאתה אוכל בפיך מיכאן אמרו אין כותבין תפילין אלא על עור בהמה שחורה (ח):

י. ושמרת את החקקה הזאת למועדה מכלל שנאמר והיה לך לאות על ירך שומע אני אף קטנים במשמע ת"ל ושמרת לא אמרתי אלא למי שיש בו דעת לשמר מיכאן אמרו חינוק שיוודע לשמר את תפיליו חייב בתפילין (א): ד"א ושמרת את החקקה הזאת למועדה ר' אליעזר אומר זו חוקת הפסח: ר' עקיבה אומר זו חוקת תפילין (ב): יכול יהו תפילין נוהגות בלילות כימים: דין הוא ומה מוזהו שאין נוהגת בהולכי ימים והולכי מדברות הרי היא נוהגת בלילות כימים תפילין שנוהגות בהולכי ימים והולכי מדברות אינו דין שיהא נוהגות בלילות כימים ת"ל מימים. פרט לילות: יכול יהו תפילין נוהגות בימים טובים ובשבתות דין הוא ומה מוזהו שאין נוהגת בהולכי ימים והולכי מדברות הרי היא נוהגת בימים טובים ובשבתות תפילין שנוהגות בהולכי ימים והולכי מדברות אינו דין שיהו נוהגות בימים טובים ובשבתות ת"ל מימים ולא כל ימים (ג): ר' עקיבה אומר [יכול] יהו תפילין נוהגות בימים טובים ובשבתות דין הוא ומה מוזהו שאין נוהגת בהולכי ימים והולכי מדברות הרי היא נוהגת בימים טובים ובשבתות תפילין שנוהגות בהולכי ימים והולכי מדברות אינו דין שיהו נוהגות בימים טובים ובשבתות ת"ל לאות על ירך יצאו שבתות וימים טובים שכולן אות (ד): יכול לא יבדוק את התפילין ת"ל מימים ימימה מיכאן אמרו צריך אדם לבדוק את התפילין אחת לשנים עשר חדש נאמר כאן מימים ונאמר להלן

(ב) דעת ר' נתן צוננחות ל"ז ע"ח. (ג) ע' וננחות סס. ונכילתא וספרי סס. (ד) ע' סנהדרין ד' ע"ג וחוס' סס ד"ה לטטפת, ונכילתא וספרי סס. (ה) צלצנעה כיסים. (ו) כ"ס אחר, ונכילתא וספרי סס. (ז) פ"י ד' פ' ענינים טטפות ונלמד ארבע טוטפות ופעם אחת טטפת ונלמד שנתחכם זכ"ס אחר. ולענין שני וסורה וסדרשות ע' הווספריס סהצחתי לעיל דף 8 הערה ס'. (ח) וקשה דלעיל יניף יד ונכאס ונ"ל דנרייתא דכאן אחי כתנאי דילפי יד וננחות ע' וננחות ל"ז ע"ג. (ט) וננחות ונכילתא וספרי סס, וע' לקוטי צחר לקוטי שלי דף 5. (י) ע' לעיל דף 30 הערה ה'. (יא) ונכילתא, וע' קידושין ל"ד ע"ח. (יב) שנת כ"ח ע"ג. (יג) ונכילתא, סוכה י"ג ע"ח. (יד) ע' וננחות ל"ז ע"ג. (טו) ונכילתא. (טז) וננחות ל"ז ע"ג וע' ונכילתא.

חובה לא יבוא אלא מן החולין(ע): לתוך שנאמר בפסח דורות (דברים ט"ו ו') ובשלת ואכלת יכול יהא מבשלו ואוכלו ת"ל ועברת את העבודה הואת בחדש הזה מה פסח מצרים אין נאכל אלא צלי אף פסח דורות אין נאכל אלא צלי(ע):

ו. יבעת ימים תאכל מצות מנין אתה אומר שאם עובר ששת ימי החג ולא חג שטעון חגיגה כל שבעת ת"ל שבעת ימים תאכל מצות וביום השביעי חג לה'(צ):

ז. מצות יאכל את שבעת הימים כשהוא אומר את להביא את יום ארבעה עשר שחייב במצה(ק): לא יראה לך חמין. רואה אתה לאחרים(ר): ולא יראה לך חמין. רואה אתה לגבוה: ולא יראה לך חמין. רואה אתה להולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ונוכר שיש לו חמין בתוך ביתו אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ואם לאו יבטל בלבו ודיו(א): ולא יראה לך חמין ולא יראה לך שאור. זה הוא חילוק שבין בית שמאי ובין בית הלל שבית שמאי אומרים שאר כוית וחמין ככותבת ובית הלל אומרים זה וזה כוית(ב):

ח. והגדת לבנך אעפ"י שלא שאלך: אין לי אלא בומן שיש לו בן בינו לבין עצמו ובינו לבין אחרים מנין ת"ל והגדת(ג): בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. כל זמן שגופו של פסח קיים(ד): עשה לי. יכול עד שנצטרפה זכות כולן אילו כן לא היה כדאי בדבר ת"ל בעבור זה(ה) מלמד שכל אחד מישראל היה כדאי שיעשו נסין על ידו:

ט. והיה לך ולא לאחרים: מכלל שנאמר על ירך ובין עיניך יכול יתן על בית יד אונקלוס(ו) שלו מבחוי' ת"ל והיה לך ולא לאחרים(ו): על ירך ובין עיניך. [יכול] מה בין עיניך איבע אף על ירך ארבע ת"ל לאות ולא ארבע לאות ולא שלוש לאות ולא שתים(ח): ר' יהודה אומר בשם שאות אחת מכפנים כך אות אחת מבחוי': אמר ר' יוסי חזר בו יהודה(ט): ומורה ר' יהודה במי שיש לו שתי תפילין של ראש ואין לו של יד שמביא את העור והופה את אחת מהן ועושה אותה של יד(י): יכול יתן על פס ירו ת"ל על ירך ובין עיניך מה בין עיניך כגובה שבראש אף על ירך כגובה שביר(כ) אבל אי אתה יודע באיזה מקום הוא נותן אם בימין אם בשמאל ת"ל (דברים ו' ח'—ט') וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין ומכלל שקשירה בימין ניתנה

(ע) ונטנה ונמחת פ"ג ע"א. וחסר כאן הפירכא דסם והתסונה מועצתא את העבודה הזאת צדוקה הזה והמוסגר כ"ל שהוא חוס' ונעל ונהיג. (פ) ובשלת ואכלת היינו באש כח"ש צנכילתא פ"ו. (ג) ע"י ונכילתא. (ק) ע"י פ"י זה יכחננו על הנכילתא. (ר) אפ"י נבל יסחל אתר אינו עובר נבל יראה וע"י נכונך. (ס) פלטור נכרי, ועי' ספרי פ"י קל"א ופסקים ה' ע"ג וכ"ג ע"א. ואפשר דגרסינן הכא וכן בספרי שם צנכילתא והיינו של הפקר כו"ש צירושלמי פסקים פ"ג ה"ג, וא"כ של אחרים דלעיל היינו של נכרים. (ח) מנדאורייתא צנכול כני, פסקים ד' ע"ג ופסקים שס. (ח) פסקים ו"ט ע"א. (צ) ספרי שם וז"ל ז' ע"ג. (ג) ע"ל ע"י פ"י. (ד) צנכילתא דריש זה אונה ונורו צעשה שיש מנה ונורו מונחיס לפניך. וכאן דריש אפסח שיאונר הגדה צונן שגופו של פסח קיים, קודם חילת הפסח. ע"י פסקים קי"ד ע"א. (ה) לריך להוסף עשה לי, לדי קדריש. (ו) ע"י נגילה כ"ד ע"ג. (ז) ונמחת ל"ז ע"ג ונכילתא. (ח) דלרצע פעונים כתיב לאות חד לגופי' ושלש דלרצה. (ט) ע"י ונמחת ל"ד ע"ג דסם אונר רנח ונדכריו של ר' יוסי חזר צו ר"י. (י) ונמחת שם ונכ"י תפלין פ"א. (כ) ונמחת ל"ז ונכילתא ופסקי דכרים פ"י ל"ה.

הוציא ה' אתכם. אלו עשר מכות(ת): מזה. מלמד שמכת בכורות שקולה כנגד כולן(א): ולא יאכל חמין (כמצרים) [היום]. ואפילו לכלבים הרי זה בא לאסרו בהנאה(ב): ר' יוסי הגלילי אומר מנין לחמין במצרים שלא נאסר אלא יום אחד ת"ל ולא יאכל חמין היום(ג):

ד'. היום (הזה) אתם יוצאים בחדש האביב בחדש שהוא כשר לא חם ולא צונן וכן הוא אומר (תהלים ס"ה ו') אלהים מושיב יחדים ביתה מוציא אסירים בכושרות(ד): בכושרות במעשה כשרים(ה): אלו אברהם יצחק ויעקב: ד"א זה משה ואהרן ומרים: ד"א בכושרות בנו שירות אלו בוכים ואלו משוררים: וכן הוא אומר (תהלים קכ"ז ב') שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אוכלי לחם העצבים כן יתן לירידו שינה:

ה'. והיה אין והיה אלא מיד(ו): כי יביאך. עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה תכנס לארץ(ז): אשר נשבע לאבתך. הכל בכות אבותיך(ח): לתת לך. שלא תהא בעיניך כאלו הוא ירושת אבותיך אלא כאלו עכשו ניתנה לך במתנה: ארץ זבת חלב ודבש. ר' אליעזר אומר חלב זה חלב הפירות דבש זה דבש תמרים(ט): ר' עקיבה אומר חלב זה חלב ודאי(י) וכן הוא אומר (יואל ד' י"ח) והיה ביום ההוא (י"ט) [ישפן] ההרים עפים והגבעות תלכנה חלב: דבש זה דבש היערות(כ) וכן הוא אומר (שמואל א' י"ד כ"ו) ויבא העם אל היער והנה הלך דבש: ד"א נאמר כאן זבת חלב ודבש ונאמר להלן (דברים כ"ו ט') זבת חלב ודבש מה זבת חלב ודבש האמור להלן ארץ חמשת עממים אף זבת חלב ודבש האמור כאן ארץ חמשת עממים: ר' יוסי הגלילי אומר אין מביאין בכורים מעבר לירדן שאינו ארץ זבת חלב ודבש(ל): ועברת את העבודה הזאת בחדש הזה. מכלל שנאמר (דברים ט"ז ב') וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר יכול יהא פסח דורות בא מן הצאן ומן הבקר ת"ל ועברת את העבודה הזאת בחדש הזה מה פסח מצרים לא בא אלא מן הכבשים ומן העוים אף פסח דורות אינו בא אלא מן הכבשים ומן העוים(מ): ר' אליעזר אומר נאמר הביא פסח במצרים ונאמר הביא פסח דורות מה פסח מצרים אינו בא מן המעשר אף פסח דורות אינו בא מן המעשר(נ): אמר לו ר' עקיבה רבי דנין אפשר משאי אפשר וכי מעשר היה להן במצרים אמר לו ר' אליעזר אף שאי אפשר ראיה גדולה היא: חור ר' עקיבה והחליף את הדין(ס) נאמר הביא פסח במצרים ונאמר הביא פסח דורות מה פסח מצרים אינו בא אלא מן החולין אף פסח דורות אינו בא אלא מן החולין: (והוא הדין לכל הקדשים שלא יתו באין אלא מן החולין הינו דתנן ומנין לאומר הרי עלי תורה לא יביא אלא מן החולין שנאמר (דברים ט"ז ב') וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר והלא אין הפסח בא אלא מן הכבשים ומן העוים אם כן למה נאמר צאן ובקר אלא להקיש את כל הבא מן הצאן ומן הבקר לפסח מה פסח שהוא בא חובה אינו בא אלא מן החולין אף כל דבר שהוא בא

(ת) וכן בספרי ולתתן לדיש ולת ידך החזקה אלו עשר נכות. (א) לדיש מזה כמו ע"י זה להינינו ונכת בכורות, ועי' רש"י ע"י י"ד. (ב) פסחים כ"א ע"ב, ועי' ירוש' שם פ"ב ה"א. (ג) עי' מנחות ופסחים כ"ח ע"ב. (ד) ספרי ל"א פ"י ק"כ"ה, ועי' מנחות. (ה) ע"י סוף הפסוק עי' מנחות. (ו) ספרי דברים פ"י כ"ה, ופי' ר"ל. (ז) ספרי שם, קידושין ל"ז ע"ב ועי' לקון פ"י י"ח. (ח) ספרי שם פ"י ל"ו וקפ"ד. (ט) עי' ספרי שם סוף פ"י ל"ז, כחצות קי"ב ע"א וירושלמי בכורים פ"א ה"ג. (י) חלב נונש. (כ) עי' בכורות ז' ע"ב ותוספתא שנת פ"ט. (ל) כל זה בספרי דברים פ"י ס"א (ולקוח נפש ונאמר כאן קאי על פ' כי תצא) ונופדת יפה דנונ"ן לפסוק י"ג כאן. (מ) עי' כ"ר יונתן צמילתא פ"ד. (נ) נונות פ"ב ע"א. (ס) עי' מנחות נשפטים פ"א.

שהיתה הורתה שלא בקדושה ולירתה בקדושה בכור לנחלה ואין בכור לכהן ר' יוסי הגלילי אומר בכור לנחלה ולכהן שנאמר פטר כל רחם בכני ישראל עד שיפטרו רחם מישראל (כ): באדם ובבהמה, את שיש לך בו באדם יש לך בו בבהמה יצאו לויים שאין לך בהם באדם לא יהא לך בהם בבהמה (ל): לי הוא, ודאי ולא הספק (מ): לי הוא, בין שאחה מפרישו בין שאי אתה מפרישו: לי הוא, אין בכור לנחלה אלא אחד (נ): לי הוא, הוא קרב ואין תמורתו קרובה (ס):

ג. ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה משום שנאמר (ע) (י"ג י"ד) והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר יכול אם שאלך (פ) אחת מגיד לו ואם לאו אי אחת מגיד לו ת"ל (י"ג ה') והגדת לבנך אעפ"י שלא שאלך: אין לי אלא בומן שיש לו בן בינו לבין עצמו, בינו לבין אחרים מנין (צ) ת"ל ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים: מבית עבדים, ר' יהודה אומר יכול שהיינו עבדים לעבדים ת"ל מבית עבדים להם היינו לעבדים ולא היינו עבדים לעבדים (ק): ר' נחמיה אומר וכי גנאי הוא לנו שהיינו עבדים לעבדיהם של מצרים והלא מעלה גדולה היא (ר) אלא מלמד שהיו עושין מלאכת בית ומלאכת שדה מלאכת אנשים ומלאכת נשים (ש): כי בחוק יר

(כ) צבורות וי"ו ע"א (*). (ז) ונכילתא. (ח) ל"ל דלסומכתא צבולתא הוא דכספק צבורות לענין זמון אחרין הו"ע"ה אבל לא לענין חיבור ע' צ"נ ו' ע"ג. ופסטר דנייבי לענין צבור לנחלה ככספון וכמ"ש צ"צ קכ"ז ע"א. (ט) ואם ילדה שני זכרים אף לריה"ג דס"ל אפטר לנחלה אין נוטלין חלק צבורה צדקה, ולגמ"ד א"ל לנחלה (צכריות י"ז ע"א) אין אחד נוטל נוטל חלק צבורה ונחום דכל אחד הוי ספק, וכצ"צ קכ"ז ע"א. ואף דקרא ניירי צבור לכהן וי"ו דרטיקן וניי נמי לענין צבור לנחלה. (ס) ע' תמורה ה' ע"ג. (ע) ונאמר זה מוצא מלה צבולת צבולת לרנצ"ס וי"ע קי"ז ושם הגי' וכלל שנאמר ועי' ונגדל עוז ה' חיינו פי"ז הי"א. (פ) גי' רנצ"ס ישאלך. (צ) ע' חוספתא סוף פסחים. (ק) ע' רש"י ונכילתא לקוין כי צ' (ר) שהיינו צונענדי שכל כל כך והקצ"ה הוליתו. (ש) דלעיל צ"י שנות שונענו שהיו עושין ונלכת ציין ונלכת שדה, וע"כ אמר כהן ונחית עבדים לאשמענין שהיו עושין גם צבית ונלכת נסים, וע' שנות רצה פ"א שרש צפקן שהיו ונלפיין ונלכת נסים לאנשים.

(* כתב לי הרב מו"ה זאב וואלף ראדונסקי בעה"מ פ"י דבר הצבא על ס' הצבא לר"ה וז"ל: מה שנדפס: בבני ישראל כו' מוכאן אתה אומר הגיורת שהיתה הורתה שלא בקדושה ולירתה בקדושה בכור לנחלה ואין בכור לכהן ריה"ג אומר לנחלה ולכהן וכי' דבר זה א"א בשום אופן כי אחרי שהורתו היתה שלא בקדושה אינו מתיחס אחר אביו ומה נחלה שייך גביה ובנכסי האם אין הכבוד נוטל פי' שנים (ב"ב קכ"ב) וגם אם יורש את אביו לא נמצא בהדיא, עכ"פ נחלת האב ודאי ל"ש גביה ולעשות ט"ס לכהן ולא לנחלה עדיין אין בו די דעל מה יחלוק ריה"ג, עכ"פ להגיה כן: לכהן ולא לנחלה ילדה עורה נברית ונתגיירה בכור לנחלה ולא לכהן ועי' פליג ריה"ג וס"ל לנחלה ולכהן וכגמ' דבכורות מ"ו ע"א, עכ"ל הרב הג"ל.

והנה צדקו דברי הרב ב"י שהגידו שלפנינו לכאורה אין לה שחר, אמנם נ"ל לתקן בהגהה קטנה שתחת "הורתה" צ"ל "לירתה" וכצ"ל "הגיורת שהיתה לירתה שלא בקדושה ולירתה בקדושה" פי' שילדה קודם שנתגיירה וילדה לאחר שנתגיירה, והכותב טעה וכתב הורתה במקום לירתה מפני שלשון הורתה שלא בקדושה ולירתה בקדושה היה שגור בפיו מכמה מקומות בש"ס. — עוד אפשר לפרש בלי הגהה כלל, דה"ק הגיורת שהיתה כ"ב וירתה של"ב ולירתה בקדושה בכור הנולד אחר אותו ולד הוא לנחלה ולא לכהן, ואשמעינן רבותא דאף דולד הראשון לירתו בקדושה מ"מ אינו נוטל מאביו כיון דהורתו שלא בקדושה היתה, והבא אחריו בכור לנחלה, וגם לריה"ג אשמעינן רבותא, דאף לירתו בקדושה מ"מ לא מקרי פטר רחם מישראל, כיון דהורתו שלא בקדושה אינו מתיחס אחר אביו אלא בתר אמו שדינן ליה, והבא אחריו מקרי פטר רחם מישראל והוי בכור גם לכהן, והבותר יבחר.

בפניו (ע) קנו עצמן בני חורין: מעשה בכרוליא (ע) שקדמו עבדיה ושפחותיה וטבלו בפניה ובה מעשה לפני חכמים ואמרו קנו עצמן בני חורין לא וזו והיו משמשין אותה עד שעה שמתה: המול לו כל זכר. אין לי אלא ערל גמור מניין מל ולא טבל טבל ולא מל (ע) או שהיו בו ציצין המעכבין אותו לאכול בפסח מעכבין אותו לאכול בתרומה ת"ל המול כל זכר הציצין המעכבין אותו לאכול בפסח ומעכבין אותו לאכול בתרומה (צ): ואז יקרב לעשותו. הרי זה מפורש יפה נאמר כאן או נאמר להלן או מה או האמור להלן או יאכל בו אף או האמור (להלן) [כאן] או יקרב לעשותו (ק): והיה כאורה הארץ. מה אורה אינו נכנס לברית אלא בשלשה דברים במילה ובטבילה ובהרצאת קרבן אף גר אינו נכנס לברית אלא בשלשה דברים במילה ובטבילה ובהרצאת קרבן (ר): וכל ערל לא יאכל בו. אין לי אלא ערל גמור מניין מל ולא פרע את המילה או שהיו בו ציצין מעכבין אותו לאכול בפסח מעכבין אותו לאכול בתרומה ת"ל וכל ערל לא יאכל בו הציצין מעכבין אותו לאכול בפסח ומעכבין אותו לאכול בתרומה (ש): וכל ערל לא יאכל בו. לפי שמצינו שהצבור עושין פסח בטומאה בומן שרובן טמאים (ת) יכול יהא יחיד מכריע את הערלה (א) ת"ל וכל ערל לא יאכל בו (ב): לא יאכל בו. בו אינו אוכל אוכל הוא במצה ובמרור (ג):

מ"ט. תורה אחת יהיה לאזרח מה אורה שקבל עליו כל דברי תורה אף הגר שקבל עליו כל דברי תורה מיכאן אמרו גר שקבל עליו כל דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ר' יוסי ביר יהודה אומר אפילו דבר אחד מדקדוקי סופרים (ד): לגר. זה הגר: הגר. לרבות נשי גרים: בתוככם. לרבות את הנשים ואת העבדים המשוחררין (ה):

נ. ויעשו כל בני ישראל ליתן להן שבר הליכה כשבר עשייה (כי דכתיב לעיל וילכו ויעשו בני ישראל כול' עד וכן היה בלבם לעשות) (ו):

נ"א. ויהי בעצם היום הזה אין עצם אלא תקפו של יום (ז): הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם. מלמד שלא יצאו מהומה אלא מטורקסין (ח): [ג'א. ב. וידבר ה' אל משה לאמר קדש ל' אין קדש לי אלא הפריש יכול אם מפרישו אתה הרי הוא מקורש ואם לאו אינו מקורש ת"ל הוא בין שאתה מפרישו בין שאין אתה מפרישו (ט): פטר רחם. פרט ליוצא דופן (י): בבני ישראל. אין לי אלא ישראל מנין לרבות גרים ועבדים משוחררין ת"ל בכור כל בכור מיכן אתה אומר הגזרות

(ס) יצמות ו' ע"א וע"ש גי' הרי"ף וצ"מ צ"ס פ"ח מ"ה' עזדים ה"ט. ע"י ע"י מכילתא ונמ' גרים פ"ג. (פ) יצמות ו' ע"א. (ג) שנת קל"ז ע"א. (ק) מפורש לעיל נסקוק נ"ד. (ר) כריתות ט' ע"א, וע' רוננים ר"פ י"ג מ"ה' איסורי ביאה. (ט) לעיל מיידי גבר וכאן אשמועינן ציטרל שמתו אחיו נחמת מילה. (ת) ור"כ טוונתה הוהתה מכללה ואין למדין ערלה וטוונתה. (י) דאף דשטט לעמאים ולטהודים כשר וימי לענין ערלה נחמיר דיחיד שהוה ערל יכריע לפסול את הפסח שנשטט צעצילו וצעצילו מוליס. (ז) כל ערל היינו כולה ערלה פסקה אצל ונקח ערלה לא פסקה, וע' פסחים כ"א ע"ג. עוד אפשר לפרש יכול יהא יחיד ומכריע את הערלה שאם היו נחמה ערלים ונחמה מוליס יהא יחיד ערל ומכריע דיקריצו פסח נשום דרובן ערלים ת"ל וכל ערל וגו' דנלמד אפילו אם האי ערל ומכריע שיהא רוב. אסור לאכול. והא דנקט יחיד ומכריע נשום דקרא נאמר צלטון יחיד. (ג) פסחים כ"א ע"ג. (ד) צכוכות ל' ע"ג. (ה) ע' ח"כ אחרי סוף פרק ז', ולענין ענדים ומשחררין ע"י מ"ס הע"ז צ"ד ס"י א' סייק צ' ונקיי"כ ס"ס. (ו) לעיל פסוק כ"א. (ז) ע"י פסחי האזינו פ"י של"ז. (ח) כונו מטוקסין, צטקסין וצכדר יאלו. (ט) מכלתא וע' נדרים י"ג ע"א. (י) צכוכות י"ע ע"א.

מִיָּדָה. תוֹשֵׁב זֶה קְנוֹי קִנְיָן עוֹלָם(ת): וּשְׂכִיר. זֶה קְנוֹי קִנְיָן שְׁנַיִם(א). יֹאמֵר תוֹשֵׁב
 מָה אֲנִי צָרִיךְ לֹמַד שְׂכִיר אִם קְנוֹי קִנְיָן עוֹלָם אִסוּר לֵאכּוֹל פֶּסַח קְנוֹי קִנְיָן שְׁנַיִם אֵינִי דִין
 שִׁיהֵא אִסוּר לֵאכּוֹל פֶּסַח: אִלּוּ כֵן הִיָּיתִי אוֹמֵר תוֹשֵׁב זֶה קְנוֹי קִנְיָן שְׁנַיִם כִּשְׁהוּא אוֹמֵר
 וּשְׂכִיר בֹּא שְׂכִיר וְלִמַּד עַל הַתּוֹשֵׁב שֶׁקְנוֹי קִנְיָן עוֹלָם: ר' יִשְׁמַעֵאל(ב) אוֹמֵר מִנִּיין לְעֵרֵל
 שֶׁאִסוּר לֵאכּוֹל בְּתְרוּמָה דִין הוּא וְזֶה פֶּסַח שְׁמוֹתָ לְדוּרִים עֵרֵל אִסוּר לֵאכּוֹל מִמֶּנּוּ, תְּרוּמָה
 שֶׁאִסוּרָה לְדוּרִים אֵינִי דִין שִׁיהֵא עֵרֵל אִסוּר לֵאכּוֹל מִמֶּנָּה: לֹא אִם אִמְרַת בְּפֶסַח שְׁחִיבִין
 עֲלֵיו [מִשּׁוּם] פְּגוּל גּוֹתֵר וְזִמָּא תֵּאמֵר בְּתְרוּמָה שְׁאִין חִיבִין עֲלֵיהּ מִשּׁוּם פְּגוּל גּוֹתֵר
 וְזִמָּא תֵּיל תוֹשֵׁב וּשְׂכִיר תוֹשֵׁב וּשְׂכִיר (וּקְרָא כִּיב י') לְגוּרָה שׁוּוֹה מָה תוֹשֵׁב וּשְׂכִיר הָאִמּוּר
 בְּפֶסַח עֵרֵל אִסוּר לֵאכּוֹל מִמֶּנּוּ אָף תוֹשֵׁב וּשְׂכִיר הָאִמּוּר בְּתְרוּמָה עֵרֵל אִסוּר לֵאכּוֹל מִמֶּנָּה:
 לֹא יֵאכֵל בּוֹ. [בן] אֵינִי אוֹכֵל אִבֵּל אוֹכֵל הוּא בְּמִצְוֵה וְטָרָוּר(ג):

מִיָּו. בְּבֵית אֶחָד יֵאכֵל הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁאֵכֵל כּוֹיֵת אֶצֶל תְּנוּרָה אִם הִיָּה פֶּקַח מִמֶּלֶא
 כִּרְסוּ רְצוּ בְּנֵי חֲבוּרָה לְעִשׂוֹת עִמּוֹ טוֹבָה בְּאִין וְאוֹכְלִין עִמּוֹ(ד): בְּבֵית אֶחָד. אִין לִי אֵלֶּא
 בֵּית מִנִּיין לְרַבּוֹת חֲצֵר גְּנֵה וְסוּכָה תֵּיל בְּאֶחָד יֵאכֵל(ה) אִם כֵּן לְמָה נֹאמַר בְּבֵית אֶחָד יֵאכֵל
 בְּחֲבוּרָה אֶחָת(ו): לֹא תוֹצִיא מִן הַבֵּית. אִין לִי [אֵלֶּא מִבֵּית] לְבֵית מַחְבוּרָה לְחֲבוּרָה מִנִּיין
 תֵּיל חוּצָה חוּץ לְמִקּוֹם אֲכִילתוֹ(ז): יֵאכֵל לֹא תוֹצִיא מִן הַבֵּית מִן הַבִּשְׂרֵי. בְּשַׁעַת אֲכִילָה
 חֵיב וְאֵינִי חֵיב שְׁלֹא בְּשַׁעַת אֲכִילָה(ח): יֵאכֵל לֹא תוֹצִיא מִן הַבֵּית. עַל כִּדִּי אֲכִילָה הוּא
 חֵיב וְאֵינִי חֵיב עַל פְּחוֹת מְכוּיֵת(ט): יֵאכֵל לֹא תוֹצִיא מִן הַבֵּית. עַל הַכֶּשֶׁר הוּא חֵיב וְאֵינִי
 חֵיב עַל הַפְּסוּל: אִין לִי אֵלֶּא פֶּסַח מְצֻרִים פֶּסַח דְּרוֹת מִנִּיין תֵּיל חֻקָּה: יֵאכֵל וְעֵצֶם לֹא
 תִּשְׁבְּרוּ בּוֹ. עַל כִּדִּי אֲכִילָה הוּא חֵיב וְאֵינִי חֵיב עַל פְּחוֹת מְכוּיֵת: וְעֵצֶם לֹא תִּשְׁבְּרוּ בּוֹ.
 בְּטָהוֹר וְלֹא בְּטָמֵא(ט): וְעֵצֶם לֹא תִּשְׁבְּרוּ בּוֹ. בּוֹ אִי אַתָּה שׁוֹבֵר שׁוֹבֵר אַתָּה בְּחֻגִינָה הַבֹּאֵה
 עִמּוֹ(י): הֵא מִפְּנֵי שִׂישׁ בּוֹ מָה שְׁאִין בְּקֶרְשִׁים וּבְקֶדְשִׁים מָה שְׁאִין בּוֹ אִי אַתָּה יִכּוֹל לְדוֹנֵן
 זֶה מוֹה(כ):

מִיָּו. כָּל עֵדֶת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אוֹתוֹ מְכַלֵּל שְׁנֹאמַר (י"ב ו') וְשַׁחֲטוּ אוֹתוֹ כָּל
 קְהַל עֵדֶת יִשְׂרָאֵל טַלְמֵד שֶׁפֶּסַח גִּשְׁחַט בְּשִׁלְשׁ כְּתוּת בְּקֶהֶל וְעֵדָה וְיִשְׂרָאֵל יִכּוֹל אִם
 שַׁחֲטוּ בְּבֵת אֶחָת יֵהָא פּוֹסֵל תֵּיל כָּל עֵדֶת יִשְׂרָאֵל [יַעֲשׂוּן] אוֹתוֹ(ל): אוֹתוֹ. וְאִפִּילוּ בְּשַׁבַּת:
 אוֹתוֹ וְאִפִּילוּ בְּטוֹמֵא(מ) שֶׁאִם הָיוּ רֹב קְהַל אוֹ הִכְהִנִים אוֹ כְּלֵי שְׂרַת טַמְאִים יַעֲשׂוּ
 אוֹתוֹ בְּטַמְאָה(נ):

מִיָּת. וְכִי יְגוּר אַתָּן גֵּר יִשְׂרָאֵל שֶׁהַטְּבִיל אַתְּ הַגּוֹי לְשֵׁם גֵּר הָרִי זֶה גֵּר, לְשֵׁם
 עֶבֶד הָרִי זֶה עֶבֶד, לְשֵׁם בֶּן חוֹרִין הָרִי זֶה בֶּן חוֹרִין, גֵּר שֶׁקְדַּמוּ עֲבָדָיו וְשַׁחֲטוּתוֹ וְטַבְלוֹ

(ת) ע"י כל נאמר זה לננין תרומה צמיח אמור פרק ד' הי"ז וי"ח. וזינמות ע' ע"א.
 (א) עד טלח יאכלו צפסח צהנמלת רבס כעצד כנעני וכמו ספי' הראציד פיט ונהי קיפ ס"ה.
 ומה שזקקה הלמינו סס על הראציד כנר נמוך צמהרש"א לזינמות ע' ע"ב תוב' ד"ה אלמא.
 (ב) צוהילתא וצ"ס ינמות סס צסס ר' אליעזר, אכן תמיכ סס וזירושלמי ינמות גיכ צסס
 ר' ישמעאל. (ג) פסקים ל"ו ע"א. (ד) פסקים פ"ו ע"א. דצרי ר"י וכדלעיל פסקו ז'.
 (ה) דהאי אחד ניותר ודרשינן צאחד יאכל וצ"ת ללו דוקא. וע"י תוספתא פסקים פ"ו ס"ט.
 (ו) ע"י רש"י וזכילתא. (ז) פסקים פ"ה ע"ב ונוצח צהסינו לרנצ"ס ל"ת קכ"ג. וע"י פיט
 ונה' ק"פ ס"ג. (ח) תוספתא פ"ו ס"ט. ירושלמי פ"ז הי"ג וכן פ' הרנצ"ס פיט ונה' ק"פ
 ס"א דלינו חייב אלף צכיות וכליל ט"ו. (ט) פסקים פ"ד ע"א. (י) פסקים דף ע' ע"א.
 (כ) ובשאר קדשים נותרה צכיות עכ"ס, וע"י זכילתא. (ל) נאכין הוליה הרנצ"ס פסקו פ"א
 נס' ק"פ הי"א וע' פסקים ס"ד ע"ב. (מ) ע"י תיכ אחרי פתסה ד' ס"ח ופקק י' ס"ה.
 וע"י פסקים ס"ו ע"א. (נ) פסקים ע"ט ע"א.

שומר ישראל, דברי ר' אליעזר (ב): ר' יהושע אומר בניסן ננאלו ובניסן עתידין ליגאל שנאמר שמרים לכל בני ישראל לדרתם שאין תיל הוא מה תיל הוא, הוא ידע בו ולא ידעו בו אבות הראשונות (ג) שנאמר (ישעי' ס"ג ד') כי יום נקם כלבי ושנת גאולי בא: ד"א ליל שמורים הוא להי ליל שמור ובא מן המזיקים (ד):

מ"ג. זאת חקת הפסח פסח [מצרים] (ה) כל ערל לא יאכל בו וכל בן נכר לא יאכל בו מה תיל חקה ליתן את האמור בפסח מצרים בפסח דורות ואת האמור בפסח דורות בפסח מצרים הויץ מדברים שמיעט בו הכתוב: יכול אף אגודת אווב ומשקפה ושתי מוונות תיל ואת (ו): כל בן נכר לא יאכל בו. מה אני צריך והלא כבר נאמר (י"ב מ"ח) וכל ערל לא יאכל בו מה תיל כל בן נכר לא יאכל בו זה משומר ישראל שעבר ע"ז (ז): אין לי אלא איש אשה מניין [חיל] כל בן נכר לא יאכל בו: ד"א כל בן נכר לא יאכל בו מיכאן אתה למד שאם משך ידו הימנו וחזר ונמנה עליו (ח) שעובר בלא תעשה: יכול יפסול את החבורה הבאה עמו (ט) תיל ואת אין פוסל את החבורה הבאה עמו: לא יאכל בו. בו אינו אוכל אבל אוכל הוא במצה ומרור (י):

מ"ד. וכל עבד איש . . . ומלתה אותו מלמד שאדם מוהל עבדי איש על כרהו (ג) יכול יהא אדם מוהל בני איש על כרהו תיל עבד איש עבדי איש מוהל על כרהו ואין מוהל בני איש על כרהו (ל): אין לי אלא עבדים שפחות מנין תיל כל עבד איש: ומלתה אותו או יאכל בו. אם בו הכתוב מדבר הרי כבר נאמר (י"ב מ"ח) וכל ערל לא יאכל בו מה תיל ומלתה אותו או יאכל בו זה רבו שאם היו לו עבדים שלא מלו ושפחות שלא טבלו מעבבין אותו לאכול פסח (מ): וכל עבד. מיכאן אתה אומר גר שמת והיו לו עבדים גדולים וקטנים (וקראו) [קנאו] עצמן בני חורין מניין תיל וכל עבד עבד שרשותו רבו עליו יצא זה שאין רשותו רבו עליו (נ): עבד איש. אין לי אלא עבדי איש עבדי אשה מניין תיל: טקנת כסף (ס). אין לי אלא שלקח ירש וניתן לו במתנה מניין תיל וכל עבד אם כן למה נאמר מקנת כסף מלמד שעבדים נקנין בכסף (ע): יכול אף עבדי קטן יהוא מעבבין אותו לאכול פסח תיל עבד איש עבדי איש מעבבין אותו לאכול פסח ואין עבדי קטן מעבבים אותו לאכול פסח (פ): יכול יהא אסור לאכול אבל יהא מותר לשחוט ולזרוק (צ) תיל או יאכל בו ולהלן נאמר (י"ב מ"ח) ואו יקרב לעשותו או או לגורה שוה מה או האמור כאן אסור באכילה אף או האמור להלן אסור באכילה, מה או האמור להלן אסור במלאכה (ק) אף או האמור כאן אסור במלאכה (ר): אין לי אלא פסח מצרים פסח דורות מניין תיל חקה (ש):

(ג) ע"י פלוגתא דר"א ור"י צ"ה י"ז ע"א וצנכילתא. (ג) דלכאטוים ונוו ונתסרי ע' לעיל דף 7 הע' ה'. (ד) פסחים ק"ט ע"ג. (ה) כ' יונתן צנכילתא. (ו) פסחים ל"ו ע"א וע' לעיל לפסוק כ"ד. (ז) כתב הרמב"ם צה"ה ל"ה ק"מ ולסוף וצנכילתא כל בן נכר זה ישראל ונשומר טעמד ע"ז ע"ל וכוונתו על המכרש"י שלפנינו. (ח) לאחר שהיטה כפסחים פ"ט ע"א. (ט) עם הנוסחה וע' פסחים ס"א ע"ג. (י) ע"י פסחים ק"כ ע"א ותוס' ס"ט ד"ה כל בן נכר. (כ) ע"י לעיל דף 25 הערה ח'. (ל) יצנות נ"ח ע"א, וע' ירוש' ס"ט פ"ח ה"א. (מ) יצנות ע' ע"א וצנכילתא, ולענין טבילה שפחות ע' רנ"ב פ"ה נ"ה ק"פ ס"ה. (נ) גיטין ל"ט ע"א, וע' יצנות נ"ח ע"א וירושלמי גיטין פ"ד ה"ד. (ס) ע"י מצילתא. (ע) ע"י קידושין כ"ב ע"ג. (פ) מנכ"ל הול"א הרמב"ם דינו צ"ה נ"ה ק"פ ה"ו וע' כ"ט ס"ט. (צ) א"ס לא וול ענדיו. (ק) דלז יקרב לעשותו היינו וולאכ"ט שמיטה וזריקה. (ר) ושמעתיק וניטה דצ"ן זכריו צ"ן ענדיו ונילחן ונעכ"ט צ"ן צענת אכילה צ"ן צענת עשייה, וע' יצנות ע"א ע"א, וע' ירושלמי פסחים פ"ג ה"ז וצוה"פ ד"ה ונילח צ"ו. (ט) ע"י חוקמתא פסחים פ"ו ה"ח.

ל"ט. ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות אין עונה אלא הררה (ב) כענין שנאמר (בראשית י"ח ו') לושי ועשי עוגות: עוגות מצות כי לא חמץ. מלמד שממין חמץ הביא מצה (ל): כי גורשו ממצרים. מה שגורשו ממצרים נעשה להן בו גם שלא להחמין (מ): ולא יכלו להתמהמה. מלמד שלא יכלו להשתהות: [וגם] צדה לא עשו להם. מלמד שלא נטלו בידם וזרין לדרך:

מ'. ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה ובי שלשים שנה וארבע מאות שנה היו ישראל במצרים והלא לא היו במצרים אלא מאתים ועשר שנים ומה ת"ל ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה, ישיבות הרבה ישבו, ישיבת אברהם בארץ פלשתים (נ) ישיבת יצחק בארץ כנען (ס) ישיבת יעקב בארץ מגורי אביו (ע) הרי אתה מלקטן ועושה אותן ארבע מאות שנה (פ): ומניין שארבע מאות שנה היו: נאמר לאברהם אבינו בין הבתרים (בראשית ט"ו י"ג) ירע תרע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וגוי וענו אותם ארבע מאות שנה ביצחק מה הוא אומר (שם כ"ה כ"ו) ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם, וכן יעקב הוא אומר (שם מ"ו ט') ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי מאה ותשעים נשתירו שם מאתים ועשר שנים וסימן לדבר שנותיו של איוב כשירדו ישראל למצרים נולד איוב וכשעלו מת שנאמר (איוב מ"ב י') ויוסף ה' את כל אשר לאויב למשנה ואומר (שם ט"ו) ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה (צ):

מ"א. בחצי הלילה נדבר עם אבינו אברהם בין הבתרים. בחצי הלילה נולד יצחק ובחצי הלילה לקו בכורות שנאמר ויהי מקץ. קץ אחד לכולן (ק): שלשים שנה וארבע מאות שנה. שלשים שנה אלו מה טיבן משנידבר עם אבינו אברהם בין הבתרים ועד שנולד יצחק שלשים שנה ומשנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה (ר): ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים. מלמד שאף צבאות מקום היו עם ישראל בצער שנאמר (ישעיה' ס"ג ט') בכל צרתם לא צר: ואומר (תהלים צ"א ט"ו) עמו אנכי בצרה ואומר (שמואל ב' ו' כ"ג) מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גויים ואלהיו (ש):

מ"ב. ליל שמורים הוא לה' מלמד שנשתמרה להן גאולה ראשונה לדורות וליובלות ולשמטים ולשנים ולהדשים ולשבתות ולימים ולשעות (ת) לעתים ולעונות (א): הוא הלילה הזה לה' שמרים. גאולה זו ננאלין בפרק זה שנייה ננאלין בפרק אחר וכן הוא אומר (ישעיה' כ"א י"א) שומר מה מלילה שימר מה מליל אמר שומר (אתה) [אתה] בקר וגם לילה: מה משמר שלא חנכם אומה באומה ומלכות במלכות אפלו כחוש השערה: ומהוא שומר זה הקב"ה שנקרא שומר שנאמר (תהלים קכ"א ד') הנה לא יגום ולא יישן

(כ) כ"ה כ"כ"י כהו, ועי' ערך ערך חר ז'. (ל) שאין נציחין מנה אלא מהנעשת הווינין. (ו) כי נאחט ה' היתה נכנסה שגורשו כ"י שלא יחניץ עיבתם שעדיין לא נלטו צדיקו חנוץ עד לקמן י"ב ג'. (ז) נכאשית כ' א'. (ח) שם כ"ה י"א. (ע) שם ל"ז א'. (פ) עי' רש"י נכאשית ט"ו י"ג. (ז) צ"ב ט"ו ע"א, קדר עולם פיג, צ"ב פ"ו, ירוש' סוטה ספ"ה. (ק) עי' נכילתא. (ר) קדר עולם פ"א. (ט) נכילתא. (ת) כלונדל שהקצ"ה חשב את הקץ מלונדל לדורות דהיינו שאמר דורו הכזיבו יסובי הנה (ע) עדיות פ"ב מ"ט) וכן גזר כנה יצלות וכנה שנועין וכו' וכנה שעות וכנה דעעם סיהיו צונלרים וכיון שהגיעה הגאולה לא עכס חפילו דגע, ועי' נכילתא. (ח) העונה אחת וכ"ד צעעה והעט אחת וכ"ד צעונה (חוספתא זככות פ"א) ולפי' ל"ל ולעונות ולעמים.

ואברותיה בירקק חרוץ ננפי יונה נחפה בכסף זו בות מצרים ואברותיה בירקק חרוץ
 זו בות הים: תורי זהב נעשה לך (שהיש א' י"א) זו בות מצרים עם נקודת הכסף זו בות
 הים: ותרכי ותגדלי (יחוקאל מ"ו ז') זו בות מצרים ותבאי בעדי עדיים זו בות הים כפולה
 ומכופלת (ס) בוח שבזו על הים (ע):

ל"ז. ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה מרעמסס לסנות מאה וששים
 מיל (פ) והיה קולו של משה הולך מהלך ארבעים יום (צ) ואל תתמה שהרי כבר נאמר
 (ט' ח') ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קח: לכם מלא הפניכם פיה כבשן וזלא דברים
 קל וחמר ומה אבק שאין דרכו להלך הרי הוא הולך מהלך ארבעים יום (ק) קול שדרכו
 להלך על אחת כמה וכמה (ר). סכתה ר' עקיבה אומר סכות ממש עשו להן בסכות: ר'
 אליעזר אומר סכות ענני כבוד באו וחגו על גבי רעמסס (ש): מושלו משל למה הדבר
 דימה לחתן שהביא אפריזון (ת) לפתח ביתה של כלה כדי שתכנס לו מיד: ר' נחמיה
 אומר סכתה כל מקום שצריך ליתן לו למיד בתחלתו תן לו ה"י בסופו (א): כשש מאות
 אלף. אומר הין חסר הין יתר אבל בפרט מהוא אומר (ל"ה כ"ו) שש מאות אלף ושלשת
 אלפים וחמש מאות וחמשים: רבי אומר (ב) הרי הוא אומר (יהושע ו' ח') ויכו מהם אנשי
 העי כשלושים וששה איש שמא מה היו אם שלשים ושבעה היה להן ליאמר אם
 שלשים וחמשה היה להן ליאמר מה ת"ל כשלושים וששה מלמד שהיו שקולין כנגד
 כל ישראל (ג). כיוצא בו אתה אומר (יחוקאל ח' ט"ז) ויבא אתו אל חצר בית ה'
 הפנימית (אל) [והנה] פתח היכל ה' (והנה) בין האולם (ולמזבח) [ובין המזבח] כעשרים
 וחמשה איש שמא מה היו אם עשרים וארבעה היה להן ליאמר אם עשרים וששה
 היה להן ליאמר מה ת"ל כעשרים וחמשה מלמד שהיו שקולין כנגד כל ישראל: רנ"ל.
 עושה מלחמה: גברים. חוץ מנשים: לכד מטף. מלמד שעלו עמהם פחות מכן עשרים
 שנה [כיוצא בהן] (ד):

ל"ח. ערב עלה אתם: ערב רב עלה אתם: וגם ערב רב עלה אתם. מלמד
 שעלו עמהן גרים ועבדים שלשה כיוצא בהן (ה): צאן ובקר. אין לי אלא צאן ובקר מניין
 לריבות גמלים וחמורים וסוסים ת"ל מקנה כבד מאד: כיוצא בו אתה אומר (י"ב
 ל"ד) משארותם צרות בשמלותם על שכמם וכי לא היה בידם מה ליטול ומה לא
 ליטול (ו) אלא מלמד שהיו מחכבין את המצוה (ז): כיוצא בו אתה אומר (כמדבר י"א
 י"ח) כי בכיתם באוני ה' לאמר מי יאכילנו בשר וכי לא היה בידם מה לאכול ומה לא
 לאכול אלא מלמד שבקשו לאכול אכילה של חנם (ח): כיוצא בו אתה אומר (שם
 ל"ב א') ומקנה רב היה לבני (גד) [ראובן] ולבני (ראובן) [גד] יכול לבני ראובן ולבני גד
 היה לשאר שבטים לא היה (ט) אלא מלמד שאלו פשטו יריהם בו (י):

(ס) עדי עדיים קדיש. (ע) עי' ונכילתא. (פ) ונתחננווא ונילקוט חיתא ארבעים
 פסקה והיא היא דהפסקה ד' ויניין. (ז) עי' ירושלמי פסקים פ"ה היה. (ק) דונגריס היה
 ה' פסקה על ה' פסקה עי' תחננווא ס. (ר) עי' ונכילתא ומפריסה. (ש) סוכה י"ח ע"ש
 ועי' ונכילתא. (ת) (זענפטע) ע' סוטה וי"ט ע"א. (י) יצנות י"ב ע"א. (כ) אידי דרבי
 כשם דריש נני כ' צסאר ונספריס צנתניך. (ג) עי' סנהדרין נ"ד ע"א. ירוש' סוטה פ"ז
 היה, וי"ד פ"א. (ד) כן כ"ל להגיה. וא"כ הרי ישאל ק"כ רצוא. (ה) דהיינו ט"ס רצוא
 כדעת ר' נתן צנכילתא. (ו) כלומר הלא היה להם נקנה כד נואד והיה להם לנהנות
 ליטול והס לא היו זריכין ליטול. (ז) עי' לעיל פ' ל"ד. (ח) אולי כ"ל חנם מן הנזנות
 כ"ש צספרי צהלתך פ"ז. (ט) והרי כתיב כלן נקנה כד נואד ומשוע שכלולס היה.
 (י) נחעסקו צנקה והיו אנשי נקנה.

ל"ו. ודי נתן את חן העם בעיני מצרים מהוא החן הזה והי נתן את חן העם מלמד ששלשה ימים היו מצרים באפילה וישראל מקרקרין בכתיהן ולא נחשד אחד מהן אפלו על הצנורה (א) והיו מצרים דנין קל וחומר בעצמן ואומרין אימתי ראויין אלו ליטול כשאנו שרויין באורה או כשאנו שרויין באפילה (ב) כשנטלו לעצמן או כשאנו נותנין להן (ג): ד"א את חן העם הזה מלמד ששרת עליהן רוח הקדש וכן הוא אומר (זכרי י"ב י') ושפכתי על בית דוד ועל (כל יושבי) [יושב] ירושלים רוח חן ותחנונים: אין דומה האומר לו השאילני נניא (ד) והוא אומר אין לי השאילני צקוטלא (ה) והוא אומר אין לי לאומר לו השאילני נניא שבמקום פלוני השאילני צקוטלא שבמקום פלוני (ו): וישאלום רבי אומר כשהיו ישראל במצרים מה נאמר בהן (ג כ"ב) ושאלה אשה (משאלה) [משכנתה] ומגרת ביתה מלמד שהיו גרים עמהן, כשבטלו מן השעבוד מה נאמר בהן (י"א ב') וישאלו איש מאת רעהו מלמד שהיו רעים להן, כשנגאלו מן השעבוד מה נאמר בהן וישאלום מה שהשאלום לא הגיעום (ז) והיו משואלין אותן בעל כרהן (ח) מלמד שהיו יראים מהם ככני אדם שיראים מן קניהם: ומפני שהיו אומרין (ט) למחר (והיו) [יהיו] אומות העולם רואין אותן במדבר ואומרין ראו כמה עשירים עבדיהן של מצרים (י): ומניין אתה אומר שלא היה כל אחד ואחד מישראל שלא היה יכול להעמיד אהל מועד וכל בלוי קרסו קרשו בריהו עמודיו ואדניו ת"ל (כ"ה ב') מאת כל איש אשר ידבנו לבו אין לך כל אחד ואחד מישראל שאין יכול לעשות כל מה שאמרתי לך: יכול היה בהם אחד שלא נטל ת"ל (תהלים ק"ה ל"ו) ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל (ב): ואיזה הוא כושל כדור שנאמר (זכרי י"ב ח') והיה הנכשל [בהם] ביום ההוא כדור: יכול משה ואהרן שהיו עוסקים במצוה לא נטלו מביות מצרים ת"ל (ג' כ"א) והיה כי תלכון לא הלכו ריקם אפשר משה ואהרן שהיו עוברין על מצות עשה ועל מצות לא תעשה (ל) ת"ל (י"א ג') גם האיש משה גדול מאד [מלמד שהיו מפקדין אצלו פדונות]: למה משבח הכתוב את בות הים יותר מבות מצרים אלא מה שבכתים נטלוהו במצרים ומה שהיה בחטוראות (מ) נטלוהו על הים שכן הוא דרכם של מלכים בשעה שיוציאין למלחמה מוציאין כל כספם וזהב עמהן כדי להעמיד [ג'א שלא להמריר] אחרים תחתיהן (נ) וכן הוא אומר (תהלים ס"ח י"ד) כנפי יונה נחפה בכסף

(ח) ע' ז"ר פ"ד: אפילו נחט אפילו זינורא לא מנלח. (ז) ואם צאפילה לא נטלו כס"כ שאין נהדין עכשו. (ג) ואם לא נטלו לעלמן כלל ידיעתנו כס"כ שלא יעכנו לעלמן מה שאנו נוחנין להם צאלה. (ד) צגליון כ"י כתוב: פ"י נסה, ואין לפ"י זה טעם וריח, ולפי הטענין הוא כלי כסף או כלי זהב, כמו לקוטל שהוא לקוטל דנחתי נ"ק ט"ו ע"א, ובלשון כ"י טעם צנחתי' אימא קנון סנון לאסקוטלא, נראה לי כי נוניא הוא ג"כ קטיעה חתה קטויא, והוא קנון קטן של כסף (זלצערנעז קארצנען) *καρτούμιον* צלשון וז"י. (ה) *scutella* קערה של כסף, ע"י נ"ק ט"ו. (ו) ע"י "מכילתא" (ז) לא הגיע להם כלומר לא לזו ליטול הכל. (ח) כן הוא צכ"י בכל נקום צה' ולא צח', וכבר כי ידידי הסכס פרש. צלרטה צספרו עטימאלאגישע שטודיען סכן הוא צל"ג צה'. (ט) המלגיים היו אוננין כן. (י) ואם עבדיהן כן כס"כ המלגיים ענון, לכך הסאילוס צעל כרמן. (כ) ע"י מדרש תהלים ט"ו. (ל) ז"ל מדרש הגדול כ"י לשמות ג' כ"א: והיה כי תלכון לא תלכו ריקם זו מנחה לא חעשה, ושאלה אשה ושכנתה וננרה ציתה זו מנחה עשה וז"ל ונסיג ל"א ג' יכול עשה ואהרן לא נטלו וכן הצטר שפער שיעצרו על עשה ועל לא חעשה ת"ל גם האיש משה גדול ואלד צלמן מלגים שהיו מפקדין אצלו שקדויות. (מ) צאלרות. (נ) שאם יחזרו מנלחנה יקצנו אולרות אחרים כי יאנרו שהכל הוליו צנלחנה, ולכ"א הפ"י שאין מניחין האולרות ציתם צלל להמריר אחרים, כי אחרים ימנרו האולרות וימנרו צנלך.

אותו היום קברום: ד"א לפי שהמצרים היו קבורים בכתיהם וכלבים נכנסין דרך ביבין ומחטטין ומוציאין בכורות מקבריהן ומתעתעין בהן והיה קשה להן כאלו אותו היום קברום(ח):

ל"א. ויקרא למשה ולאהרן לילה יכול באו אצלו והלא כבר נאמר (י"ב כ"ב) ואחם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר אלא מלמד שהציצו עליו מתוך גושרא ואמרו לו בלילה אין אנו יוצאין אנו יוצאין בחצי היום(ט): צאו מתוך עמי. יכול שהות ת"ל קומו(י): אחם. אין לי אלא אחם, גרים ועבדים מניין ת"ל: גם אחם: גם בני ישראל. לרבית נשים וטפלים(כ): ולכו עברו את ה' כדברכם. עמדה שלכם (י"ט) ויאמר משה כנעורינו וכוננינו נלך:

ל"ב. צאנכם: גם צאנכם. משלי: בקרכם: גם בקרכם. משל שרים: קחו כאשר דברתם ולכו. עמדה שלכם (י' כ"ה) ויאמר משה גם אחה תתן בירדנו ובחיים ועולות(ל): וברכתם גם אחי. אף לנשים ולטפלים: ד"א וברכתם גם אחי מיכאן אתה אומר שהיה פרעה יודע שמתוסר תפלה ואין המקום מוחל לו לאדם עד שיפיים את חברו(מ) מה שכר נטל על כך ביום ההוא והיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים (ישעיה י"ט י"ט). הפה שאמר (ה' ב') מי ה' אשר אשמע בקולו הוא הפה שאמר (ט' כ"ז) ה' הצדיק מה שכר נטל על כך לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו (דברים כ"ג ח'): הפה שאמר (ט"ז ט') אדרוף אשני אחלק שלל הוא הפה שאמר (י"ד כ"ה) אנוסה מפני ישראל מה שכר נטל על כך נשית ימינך הבלעמו ארץ (ט"ז, י"ב) וכו' ליקבר שלא יאכלו אותן חייה ועופות(נ).

ל"ג. ותחזק מצרים על העם מלמד שנפלה לו ותר(ס) לפרעה והיו מניחין את מיתיהן ואת הלליתיהן והיו משקעין אותן(ע) בקרנות ובעגלות: למהר לשלחם מן הארץ. ולא לארץ כנען כן הוא אומר (ח' כ"ג) דרך שלשת ימים נלך במדבר: כי אמרו כלנו מתיים. אמרו משה אמר לנו בכורות מתיים ואנו רואין בכורות ושאינן בכורות, והן אינן יודעין שכולן שטופין בומה בא אחד על עשר נשים וילדו לו עשרה בנים נמצאו כולן בכורי נשים, עשרה באו על אשה אחת ונולדו להן עשרה בנים נמצאו כולן בכורי אנשים לכך אמרו כלנו מתיים(ס):

ל"ד. וישא העם את בצקו מרם יחמין מלמד שקרב להחמיין: משארותם צרורות בשמלותם על שכמם, מה ששיירו מן המצה ומה ששיירו מן המרור(צ): ד"א משארותם צרורות בשמלותם על שכמם לא היה בידם מהליכות(ק) ומה לזו ליטול והלא לסוף הענין הכתוב משבהן שהיו בני אדם עשירים אלא מלמד שלא נטלו בידם אלא דבר מועט ונכנסה בו ברכה ואכלו ממנו אחד ושלישים יום(ר) שהיה יפה להן כמין: ל"ה. ובני ישראל עשו כדבר משה: אמר להן לא תהיו מהלכין משכונה לשכונה(ש) שלא תהו נראין כבני אדם הרמאין: כלי כסף וכלי זהב ושמלות. מניין שהשמלות חביבות מן הכל ת"ל כלי כסף וכלי זהב ושמלות חביב האחרון(ת):

(ס) כל זה צונכילתא ועי"ש הניכסא. (ט) ע' הניכילתא טהצ"א הנונין. (י) כלומר לשון קומו לאו ונשנוע לאו וייד כלי טהות. (כ) ע' לט"ל דף 21 הערה ו'. (ל) וניכילתא. (מ) זיק ל"ב ע"ה, יונא פ"ה ע"ב. (נ) ע' וניכילתא פמיהתא דגסלת: (ס) לשון פחד ובהלה ונלשון עכ"ז וצ"ר, ענדעקקען גלי"א. (ע) אה ישאל. (פ) ע' וניכילתא. (צ) כוונכילתא ותי"ל. (ק) טהנות טההליכות הונסאות. (ר) ע' לקמן פ' גסלת ט"ז א' וכוונכילתא לפסוק ל"ט. (ש) כדכתיב (ג' כ"ד) וטאלה אשה ונשכחה. (ת) ע' וניכילתא והני' גילקוט.

בנו כשהוא אומר: הוישב על כסאו כבר בנו אמור (ע) מה ת"ל מכבוד פרעה מלמד שפרעה הרשע בכור היה (והלא לא) [ולא] (ב) נגעה בו פורענות, וכל כך למה כדי לפתות לבם של מצרים שיהיו אומרים קשה (צ) פרעה שלא נגעה בו פורענות ועליו הוא אומר (איוב י"ב כ"ג) משניא לגוים ויאבדם, וכן הוא אומר (י"ב י"ב) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה' והלא בעל צפון בכלל אלהי מצרים היה מפני מה לא נגעה בו פורענות כדי לפתות לבם של מצריים שיהיו אומרים קשה פרעה שלא נגעה בו פורענות קשה בעל צפון שלא נגעה בו פורענות ועליו הוא אומר משניא לגוים ויאבדם (ק) אבל באחרונה שהוא אומר (תהלים ק"ו י"א) ויכסו מים צריהם אחר מהם לא נותר, מלמד שאף בעל צפון נכתת: עד בכור השבי. ולהלן הוא אומר (י"א ה') עד בכור השפחה מלמד שבמדה הזאת נשתעבדו בהן בישראל (ר): בכור השבי. זה שנתון באריוט(ש): אשר בבית. זה שחכוש בבית האסורים: הכור זה שנתון בדיפנטא(ת): מפני מה לקו עמהן מפני שהיו אומרים אלהינו יפרע לנו מן המצריים המשעבדים אותנו(א): ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר מפני מה לקו עמהם מפני שהיו אומרים רצוננו נהיה בשעבודנו וישראל יהיו בשעבודן(ב): עד בכור השבי מלמד ששבו אותן: עד בכור השפחה מלמד שכבשו אותן לעבדים ולשפחות: אשר אחר הרחם. מלמד שהיו מפרסין בהן(ג): וכל בכור בהמה. אם אדם השא מה חמאת בהמה אלא אי לרשעים ואי לטיפוליהן:

ל'. ויבם פרעה לילה לא עמד בדרך שהמלכים עומדים בשלש שעות וישיגין בשתי שעות(ד): הוא וכל עבדיו וכל מצרים. מה הוא שלא העמידו אדם(ה) אף עבדיו שלא העמידו אדם אף מצריים שלא העמידו זה את זה: ותהי צעקה גדולה במצרים. מלמד שהיו רואין את אלהיהם כשהן מתבקעין וגוסלין לפניהן ואע"פ שהרברים סתומין כאן מפורשין להלן (שמואל ב' כ"ב ח') ותגעש ותרעש הארץ מוסדות השמים (ירעשו) [ירגזו] ויתגעשו כי חרה לו: עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל: כי אין בית אשר אין שם מת. ר' יעקב אומר וכי לא היה בית שלא היה בו בכור אלא כך מנהגן של ראשונים מי שלא היה לו בן בכור היה קורא הגדול שבבניו בכור כענין שנאמר (דברי הימים א' כ"ז י') מן בני מררי [בנים] שמרי הראש כי לא היה(לו) בכור(ו): בית שיש בו אנשים הרבה ולא היה לאחד מהן בנים הגדול שבבית מת ומניין לגדול שבבית שנקרא בכור שכן הוא אומר בדודי (תהלים פ"ט כ"ח) אף אני בכור אתגהו(ז): ר' שמעון אומר אין פחות משש מאות אלף בכורות שמתו באותו הלילה שנאמר (ישעיה מ"ג ג') נתתי כפרך מצרים והכפר אחד תחת אחד: ד"א כי אין בית אשר אין שם מת ר' נתן אומר וכי לא היה שם בית שלא היה בו בכור אלא כיון שנולד בן בכור לאחד מהן היה עושה לו דיוקני והיתה אותו היום נדוקת ונשחקת ונורית לפניהם והיה קשה להן כאלו

(ע) ע' הפירוש צומח. (פ) כן סג' צומח. (ג) הנומרי גימט: קשה ידלחו של פירעה. (ק) ע' ונכילתא. (ר) כדלקמן טעמו אותן וכבשו אותן לעבדים ולשפחות. (ט) זל"י *diavta*, עיין ריש אסתר רבה: זה שהוא תחון זדיטי של קיסרין; והוא צית אשר הסנזויים כחונים סס צנוסטר. ע"ז העירני הח' ד"ר פערלעט. (ת) כ"ל ט"ז דדיפנטא. והיא נלה יוגית מורכבה מן *gáruv* (פערטייעפונג) ומן *diá* שנוסף לחוק הנלה. והורלחו צור עמוק (אונטערארדיטעם געפענגניס). (א) כנכילתא. (ב) שנות רבה. (ג) שהיו מנעידין בהן כפרך ומנעידין אותן נחיס. (ד) נכילתא. (ה) שאין דרכו של אדם להעמיד את הנומך בחז' הלילה. (ו) ע' פסיקתא דריב' ופסיקתא רבתי ויהי בחז' הלילה. (ז) ע' רש"י.

פסח על בתי בני ישראל: מצריים וישראל שרויים בחצר לא היתה פסיחה אלא על הפתחים שנאמר (י"ב כ"ג) ופסח ה' על הפתח: מצרי וישראל נתונין במטה לא היתה פסיחה אלא על ישראל שנאמר (י"ב י"ג) ופסחתי עליכם (ש) וכן הוא אומר (ישעיה ל"א ה') כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות על ירושלים נגון והציל פסוה והמליט: אלמלא דבר כתוב אי אפשר לאמר כחיה ששוחה על בנה ומניקתו (ת) וכן הוא אומר (דברים א' ל"א) ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך: ואומר (תהלים צ"א ז') יפול מצדך אלהך ורובה מימינך אליך לא יש ואומר (שם קכ"א ה') ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך כול' עד מעתה ועד עולם: אשר פסח על בתי בני ישראל. אין לי אלא בתי ישראל בתי גרים ונשים ועבדים מניין ת"ל ואת כתונו הציל (א): ויקוד העם וישחוו. מלמד ששמחו על בשורה (ב) כמעשה:

כ"ח. וילכו ויעשו בני ישראל ליתן להם שכר הליכה כשכר עשייה (ג): כאשר צוה ה' את משה. לפי שמצינו שפרשה ראשונה אמר לו המקום למשה ושנייה אמר להן משה לישראל [מניין] שאף שתיהן שמע מפי הקודש וחזר ושנאן להן לישראל (ד) ת"ל כאשר צוה ה' את משה אין לי אלא משה שהפרשה תלויה בו מניין שאף אהרן היה עמו (ה) ת"ל כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן. יכול משה ואהרן שהיו עסקין במצוה (ו) לא היה להם פסח ת"ל כן עשו (ז): ומניין שאעפ"י שלא נאמר להן (ח) עתידין היו ומעותדין היו וריוין היו ומזורוין היו ת"ל כן עשו. כן עשו וכן היה בלבם לעשות (ט):

כ"ט. ויהי בחצי הלילה ר' שמעון בן יוחאי אומר משה שאינו יודע ומניו ורגעיו ועתותיו של לילה אמר ויהי בחצי הלילה (כ): ד"א משה אמר להן לישראל (י"ב י"ב) ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה ולא קבע להן זמן שלא יהו יושבין ומתהררין ומהררין רעים ואומרין כבר הגיעה שעה ולא נגאלנו אבל כשאמר לו משה לפרעה מהו אומר כה אמר ה' כחצות הלילה אמר לו הרבר שקול לכשיחצה הלילה אם כחוש השערה ולמעלה ואם כחוש השערה ולמטה אבל הקבי"ה אמר ויהי בחצי הלילה שהוא יושב על אבן שעוה ומכוין את השעה כחוש השערה שאין מלכות נוגעת בחברתה אפלו כמלוא נימה (ל). אלא הגיעה זמנה של מלכות ליפול ביום נופלת ביום, בלילה נופלת בלילה וכן הוא אומר (יחזקאל ל' ט"ז) ונף צרי יומם, ואומר (שם י"ח) ובתחפנחם חשך היום, ואומר (דניאל ה' ל') ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדראה (מ): ואף כשהגיע זמנו של אבותינו ליפול מה נאמר בהן (ירמיה ו' ד') אוי לנו כי פנה היום כי יגשו צללי ערב: והי' הכה כל בכור בארץ מצרים. ולא על ידי שליח (נ): מבכור פרעה. שומע אני (ס) זה

ט ע"י ונכילתא ט"ז ד"ה ופסחתי עליכם. ת) עליכם קדיש. ח) לעיל סוף פ' כ"ב.
 ז) שיהיו להם צנים ע' ונכילתא ד"ה והיה כי יאמרו. ג) ונכילתא. ד) כלל זה ככלל צנודא י"ע מל"ב נדות דר"א צנו של ריה"ג ונדבר שנאמר צנה והיה לצניו. ה) דהיינו אהרן שזע תהלה וטנה תהלה כדלעיל פ' א'. ו) להוליא אה בני ישראל. ז) שאף נושא והאהרן כן עשה. וע' ספי' של מהר"י ונלצים פ' אחרי סי' י"א. ח) שיהיו עמידין ומזורין וקודם לכן. ט) דקסה דהא עדיין לא עשו. א"כ ספי' ספי' צננס לעשות ומטב להם כחילו כבר עשו כוונת ונכילתא. י) של לילה. כ) ע"י צרכות ד' ע"א. וע' ונכילתא. ל) צרכות וי"ח ע"כ. נ) כן הגיכא צ"כ וע"י צקלא צפנים. כ) ונכילתא. ס) מוצא צל"א צננס צרייתא אחרת צננות צנה ולא נולא צננות צנה ול"ב: צנכרצ"י.

ושבלחם ברם. שיהא ברם כדי (טפילה) [טבילה] (ד): אשר בסף. שומע אני בסף כלי או בסף מוזה, מפני שהכלי קרוי סף ומוזה קרוי סף, ומניין שהכלי קרוי סף שנאמר (מלכים א' ז' ג') והספות והמזרות, ומניין שהמוזה קרויה סף שנאמר (יחזקאל מ"ג ח') בתחם ספס את ספי ומוזותם אצל מוזותי, ת"ל והנעתם אל המשקוף ואל שתי המוזות בסף שיכול ליגע: אמור מעתה בסף כלי ולא בסף מוזה: ר' עקיבה אומר הואיל ושני כתובים קיימין יהא גותן בסף כלי ובסף מוזה, שירי הרם שופכו על האסקופה (ה): וְאָתָם אֵין לִי אֵלָא אַתֶּם גֵּרִים נְשִׂים וְעַבְדִּים מְנִיין תִּיל וְאַתֶּם לֹא תַצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֶּקֶר (ו):

כ"ג. ועבר ה' לנגוף את מצרים נאמר כאן עברה ונאמר להלן עברה מה עברה האמור כאן מנפה אף עברה האמור להלן מנפה וכן הוא אומר (עמוס ה' י"ו) ובכל ברמים מספר כי אעבור בקרבך אמר ה' (ז): וראה את הרם על המשקוף ועל שתי המוזות. פרט לבית שאין לו משקוף ואין לו מוזה (ח): ופסה ה' על הפתח. הרי זו אוהרה על הפתח (ט): ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף. מלמד שכיון שניתנה רשות לשלוחין לחבל סופן לעשות שליהותן (י) אבל אין חזרין למקום הקדש (כ):

כ"ד. ושמרתם את הדבר הזה שמור מצוה האמורה בענין (ל): יכול אף אגודת אונב ומשקוף ושתי המוזות ת"ל הוה (מ): לחק לך ולבניך עד עולם. שניהוג הדבר לדורות:

כ"ה. והיה כי תבואו אל הארץ זו ארץ שבעה (נ): אשר יתן (לך ולבניך) (ס) וגו' זו ארץ שלשה (ע): ושמרתם את העבודה הזאת. גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שכשישראל נכנסין לארץ עתידין לעשות את הפסח (פ) וכן הוא אומר (יהושע ה' י') ויהנו בני ישראל כנגלגל ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערבות יריחו:

כ"ו. והיה כי יאמרו אליכם בניכם עתידין לומר לכם (צ): מה העבודה הזאת לכם. זה בן רשע שהוציא את עצמו מן הכלל, אף אתה הוציאו מן הכלל ואמור לו (י"ג ח') בעבור זה עשה ה' לי עשה ולא לך עשה (ק):

כ"ז. ואמרתם זבח שיהיו כל מעשיו לשם זבח: פסח. שיהו כל מעשיו לשם פסח: הוא. פרט לששחטו שלא לשמו: לה'. לשם המיוחד (ר): אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים. שלש פסחות נאמרו בפרשה אשר פסח, ופסח ה', ופסחתי עליכם, מנין אתה אומר הצר שכולה ישראל לא היתה פסחה אלא על הבתים שנאמר אשר

(ד) ע"ל ל"ד 10 הערה ל'. (ה) ע' דעת ר"ע צמילתא. (ו) ע' לקמן סוף פ' כ"ז ופי' ל"א. (ז) ע' לעיל פ' י"ג. (ח) שאין עושין בו את הפסח שהמשקוף ומוזות היו צנוקים וזמנות כדליתא צמילתא. (ט) פי' זה צל ללמד שהיה פסחה על הפתח כדלקמן פ' כ"ז. (י) ע"י וצמילתא. (כ) שני טעמים על הערה אינו נחזיר עלימותה. ע' וצמילתא פסחתא דפסחא וילקוט יחזקאל רז"ל רז"ל. (ל) אף לזכות. ע' וצמילתא. (מ) ניעוטא שאינו נוסב לזכות. תוספתא פסחים פ"ה ט"ו. (נ) שבעה ענווין. (ס) כן הוא מנוקד בכ"י, ולריך למחוק. (ע) קני וקניני וקדונוני שינחנו ישראל לעמיד לצוא (רס"י לצרסית ט"ו י"ט). וע' ספרי שופטים פ"י קס"ד, ורס"י לדברים י"ח ב', ורננ"ן לשמות י"ג ה' וספר הישר ל"ח ס' חקל"ט. (פ) דוראי א"ל קרא לזווי לזרות דהא כבר כתיב לעיל ושמרתם את הדבר הזה. אע"כ דכאן היא נבואה שיעשו את הפסח כשיכנסו לארץ ע"ד. (ק) נדכחצי כי יאמרו ולא כתיב אס יאמרו דריש, ע' פי' מהרננ"ל מלצים למצילתא דכאן. (ר) ע' וצמילתא לקמן י"ג ס'.

(ר) ע' לעיל סוף פ' י"ח.

בטבל שלא ניתקן ובמעשר ראשון שלא נתנם ובמעשר שני והקדש שלא נפדו ת"ל חמץ מה חמץ מיוחד שאיסורו מאיליו יצאו אלו שאיסורן מידי דבר אחר(ה): ומניין שהכהנים יוצאין ידי חובתן בתרומה בגבולין(ו) וישראל במעשר שני בירושלים ת"ל מצות מצות ריבה הכתוב(ז): ר' יוסי הגלילי אומר אין אדם יוצא ידי חובתו במעשר שני בירושלים שנאמר להם עני יצא מעשר שני שאין נאכל אלא בשמחה(ח): והכמים אומרין יוצאים ידי חובתו במעשר שני בירושלים שנאמר מצות מצות ריבה הכתוב אם (כל) [כן] למה נאמר להם עני פרט למצה שלשה ביין בשמן ורבעש(ט):

כ"א. ויקרא משה לבל זקני ישראל מלמד שנהג משה כבוד בוקנים(י): מלמד שהוקנים קודמין לבל ישראל(כ) מלמד שנשתמש משה בוקנים שכדורו: ר' יוסי הגלילי(ל) אומר גדולה זקנה אם גדולים הם גדולה זקנה שכך חיבבה הכתוב, אם ילדים הם גדולה זקנה שכך ניטפלה ילדות(מ): ויאמר אליהם. מלמד שנתן עיניו בהם משעה שאמר להם(נ): משכו. ר' אליעזר אומר אמר להם משכו יריכם מעין כענין שנאמר (יחזקאל כ' ז') ואמר (להם) איש שקוצי עיניו השליכו(ס): ר' עקיבה אומר: משכו. מי שיש לו: וקחו. מי שאין לו(ע): לכם. לרבות את הנותן מתנה(פ): צאן. בכל מקום שנאמר צאן תופש כבשים ועוים: ד"א משכו וקחו לכם צאן נמצינו למדים לבהמה דקה שנקנית במשיכה(צ): ושחטו הפסח. אין מצותו אלא בשחיטה(ק) שהיה ברין וטה עולה שלא קבע לה זמן שחיטה אין מצותה אלא בשחיטה פסח שקבע לו זמן שחיטה אינו דין שלא חהא מצותו אלא בשחיטה לא אם אמרת בעולה שקבע לו מקום שחיטה תאמר בפסח שלא קבע לו מקום שחיטה(ר) הואיל ולא קבע לו מקום שחיטה לא תהא(ש) מצותו בשחיטה ת"ל ושחטו הפסח אין מצותו אלא בשחיטה(ת):

כ"ב. ולקחתם ר' יהודה אומר נאמר כאן לקיחה ונאמרה לקיחה בפרה ונאמרה לקיחה בלולב ונאמרה לקיחה במצורע מה לקיחה האמורה כאן אגודה אף לקיחה האמורה להלן אגודה(א) וחכמים אומרים זה אם אין אגוד פסול הלז אעפ"י שאין אגוד בשר(ב): אוזב. לא אוזב יון ולא אוזב כחלית ולא אוזב מדברית ולא כל אוזב שיש לו שם לווי(ג):

(ה) ע' פסחים ל"ה ע"א וע"ב. (ו) פסחים ל"ה ע"ב. (ז) ע' לקוון הערה ע"א. (ח) שאינו כאלל באנינות. פסחים ל"ו ע"א. (ט) זה דעת ר' עקיבה בפסחים ל"ו ע"א. ועי' ומכילתא סוף פ"י. (י) כר' יאשיה ומכילתא וע' ספרי בהעלתך פ"י ל"ב. (כ) לעיל דף 7 הערה ג'. (ל) עיי' ויקרא רבה ספ"א ט"ז הגי' ר' יוסי זן חלפתא ועיי' וצטונות רבה פ"ה ספ"י צונפטיס. (מ) עפ"י גי' שכתבן כ"ל לפתע כענין נאמר ח"ל ציננות ס"ג ע"ב צא וכלה כונה טובה אשה טובה וכו' עיי"ש, ואמר כאן אם גדולים הם צענים דצוקים ונמשע נמשעי קרא הרי גדולה זקנה שחלק הכתוב כבוד לצוקים, ואם ילדים הם צענים ללא נמשעי קרא צוקים ונמשע אלא צילדים שהם קנין חדש מלפ' יין ולכן קראן הכתוב דרך כבוד צעם זקנים, א"כ חזינן גדולה זקנה שכך ניטפלה ילדות שהיכרות תחצרה וניטפלה צעם הכבוד זה שקראן דרך כבוד זקנים. כ"ל לפתע אף שהנפדטים צנייר לא פידעו כן. (נ) סדבר אל כל ישראל רק שנתן עיניו צוקים, ועיי' הריכות י"ב ע"א. (ס) עיי' ומכילתא ועיי' דת"י. (ע) ע' רש"י ומכילתא. (פ) דדוקא גזול ושאלו לא ויקרי לכם אצל ונתנה לכם קרינן זה. (צ) כר' יתחק ומכילתא, ועי' ירושלמי קידושין פ"א ה"ד. ועיי' שו"ת שאלו ונשיב מהיית ס"ב ס' ע"ו. (ק) ואף דכבר כ' לעיל ושחטו אותו וגו' ניינו שנה עליו הכתוב לעכב. (ר) ע' ת"כ דיצורא דנדעה פרעה ס' ס"ו. (ש) כן מנוקד ככ"י. (ת) לריך קרא לריע דצנודרז הוטר להם צטר מריחה (חולין י"ז). (א) כר"י סוכה י"א ע"ב ועיי' ומכילתא. (ב) ע' סוכה י"ג ע"א חוכי ד"ה מולת וריעט"א לסוכה י"א ע"ב. (ג) ומכילתא וסוכה ס"א.

אתה רואה של אחרים ושל גבוה (ו): ומניין ליתן את (של) האמור של זה בזה (ז) ואת האמור של זה בזה (ח) ת"ל שאור שאור לגזרה שוה (ט): רבן שמעון בן גמליאל אומר והלא בכלל לא יראה ולא ימצא היה (י), מה ת"ל לא ימצא את שמצוי לך אתה זקוק לבערו את שאינו מצוי לך אי אתה זקוק לבערו מיכאן אתה אומר חמץ שנפל לחוך הבור או לחוך הדות או לחוך הפיטם (ב) אם יכולין כלבים וחזירים לחפש אחריו ולהוציאו אתה זקוק לבערו ואם לאו אי אתה זקוק לבערו (ל): נכרי שבא לביתו של ישראל וחמץ בידו (מ) אין זקוק לו הפקידו לו חייב לבערו שנאמר לא יראה לך (נ) ייחד לו בית ונתנו לתוכו אין זקוק לו: כי כל אוכל מחמצת. יכול תינין (ס) וחמרים שנתחמצו מאיליהן היא חייב עליהן או מה אם זה שחימוצו מאחרים חייבין עליו אילו שחימוצן מאיליהן אינו דין שיהא חייב עליהן ת"ל (י"ב ט"ו) חמץ מה חמץ מיוחד שהוא מין דגן (ע) יצאו אלו שאינן מין דגן: ר' שמעון אומר לפי שלא למדנו לשאור שחייבין עליו כרת ת"ל (י"ג ו') לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור מה לא יראה לך חמץ חייבין עליו אף לא יראה לך שאור חייבין עליו כרת (פ): כי כל אוכל מחמצת. מכלל שנאמר (י"ב ט"ו) כי כל אוכל חמץ אין לי אלא שנתחמץ מאחרים שנתחמץ מאליו מניין ת"ל כי כל אוכל מחמצת (צ): ונכרתה הנפש. ולא הצבור: ההוא. לא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה: מעדת ישראל. וישראל שלום (ק): בגר. זה הגר. ובאורח. זה אורח (ר): הארץ. לרבות שאר הפקר (ש):

כ. כל מחמצת לא תאכלו (ת) לרבות כוחה הכבלי ושכר המרי וחומין האדומי וזיתום המצרי: יכול יהא חייב עליהן ת"ל חמץ מה חמץ מיוחד שהוא מין גמור יצאו אלו שאינן מין גמור: למה באו ליתן עליהן לא תעשה (א): יכול יהא אדם יוצא ידי חובתו בעיסת אורו ת"ל (דברים ט"ו ג') לחם מה לחם האמור להלן (במדבר ט"ו י"ט) מחמשת מינין אף לחם האמור כאן מחמשת מינין (ב): ד"א עוגות מצות כי לא חמץ (י"ב ל"ט) מצה הבאה לידי מצה וחמין יצאת עיסת אורו שאינו בא לידי חמין (ג): יכול יוצא אדם ידי חובתו בכורים ת"ל בכל מושבותיכם תאכלו מצות יצאו בכורים שאין נאכלין בכל מושבות דברי ר' יוסי הגלילי. ר' עקיבה אומר על מצות ומרורים יאכלוהו מה מרורים שאין במינן בכורים אף מצה שאין במינה בכורים או מה מרורים שאין באין בכורים אף מצה שאינה באה בכורים (ד): יכול יהא אדם יוצא ידי חובתו

(ו) וקרא זה צנזלין כתיב. (ז) חומצא דלא יעוין גם צנזלין. (ח) קולא דלך גם צנחיס. (ט) ועי' פסחים ה' ע"ג. (י) כלומר והלא אף לא ינאץ הוא צנכל לא ידא, דהיינו לא יראה והיינו לא ינאץ. (כ) ע' ר"ה כ"ז ע"ג. (ל) ע' פסחים ל"א ע"ג. (מ) פסחים ו' ע"א. תוספתא טס פ"ג. (נ) דכיון דקיבל עליו אחריות לך קרינן ציט. (ס) חמנים. (ע) פשיטא ליה דחמץ ויין דגן כדאיחא צנכילתא לעיל פ"ח צ"פ כי כל אוכל חמץ וכדלקמן פסוק כ. (פ) פ"י כמו דלענין צל יראה איחקט שאור לחמץ כמו כן לענין כרת, חבל פשיטא לחין חייצין כרת צנל ידא. (ז) עיי' לעיל לפסוק ט"ו. (ק) כדלעיל פ' ט"ו. (ר) עיי' ט"ח אחרי סוף פק' ז'. (ש) אפשר שפירושו הערצ רב, שסם כצני אדם של הפקר, ע' צ"ר פ' פ"י. ואפשר שז"ל שאור הפקר, דאף צשאור של הפקר האוכל חייב כרת ולא יפסין שאור דכילה ושאור דכאית. (ת) דצרי ונכילתין אלו עד לא תעשה מוצאין צמ' הנוגז לרנע"ם לא תעשה ק"ש וצמנדל עוז ה' חמץ פ"ד ה"ח. (א) פסחים ו"ג ע"א. (ג) לכאורה קשה הא חלה גופא לא ידעינן חלה ונג"ש דמג"ה כדאיחא צכפרי שלח פ"י ק"י. וי"ל דתנא דידן סבר לה כתנא דצרייתא דירושלמי ריש חלה דנפיק לחלה מוקדאי אחריני, ואיחא סם דצרייתא דכפרי הכ"ל ר' ישועאל ה"א. (ב) כצרייתא דפסחים ל"ה ע"א. (ד) צרייתא זו קטועה ומשושבת ולרין להגיה עש"י כצרייתא דפסחים ל"ו ע"א וצ"ב ע"ש.

לחם עוני כדרך שעוני עושה בשאר ימים מה בשאר ימים אשתו לשה והוא מסיק את התנור
אף כאן אשתו לשה והוא מסיק את התנור(מ): כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם.
מלמד שצבאות מקום נקראו צבאות ישראל וצבאות ישראל נקראו צבאות מקום(נ):
ושמרתם את היום הזה. שמריהו מלפניו(ס) מכאן אמרו אור ארבעה עשר בורקין את
החמץ לאור הנר ואין בורקין לא לאור חמה ולא לאור לבנה אלא לאור הנר לפי
שבדיקת הנר יפה מאור החמה ומאור הלבנה אעפ"י שאין ראייה לדבר וזר לדבר (צפניה
א' י"ב) בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות ואומר (משלי כ' כ"ז) גר הי' נשמת אדם
חופש כל חררי בטון(ע): לדורותיכם חקת עולם. שינהוג דבר לדורות(פ):

י"ח. בראשון יכול בכולו ת"ל בארבעה עשר או בארבעה עשר יכול(צ)
בשחרית ת"ל יום או יום יכול משתי שעות ת"ל בערב מה בערב משפנה יום אף
כשאמור יום משפנה יום משש שעות ולמעלה(ק). יכול את חייב מצה בארבעה עשר
ת"ל (דברים ט"ז ג') עליו עליו(ר) אתה חייב מצה ואין אתה חייב מצה בארבעה עשר
אם כן למה נאמר בארבעה עשר אם אינו ענין לאכילת מצה תנהו ענין לביעור חמץ:
[עד יום האחד ועשרים לחדש(ש)]. יכול אתה חייב במצה כל שבעה ת"ל עליו עליו
אתה חייב מצה ואי אתה חייב מצה כל שבעה אין לי(ת) אלא בומן שביח המקדש
קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מניין ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה(א)
אין לי אלא בארץ בחוץ לארץ מניין ת"ל בכל מושבותיכם תאכלו מצות(ב) אם סופינו
לרבות עליו תאכלו מצות בערב תאכלו מצות בכל מושבותיכם תאכלו מצות מה ת"ל עד
יום האחד ועשרים לחדש אם אינו ענין לשל לפניו תנהו ענין לשל לאחריו: שבעת
ימים שאור לא ימצא בכתובים. אין לי אלא ימים ולילות מניין(ג) ת"ל עד יום האחד
ועשרים לחדש בערב(ד) שאור לא ימצא בכתובים:

י"ט. שאור לא ימצא בכתובים מכלל שנאמר (י"ג ו') ולא יראה לך יכול אם היה
(שעון) [טמון] או מופקד בעיר אחרת(ה) לא יראה חייב ת"ל שאור לא ימצא או לא ימצא
אפילו (לאחרים) [של אחרים] ושל גבוה ת"ל (י"ג ו') לא יראה לך שלך אי אתה רואה אבל

שימור, והנה הרמזין צנלחנות ספק כהאי צרייתא דירושלמי דכל שאינו צל לדי חינוך
אינו יולא צו, אונס הרמז"ס לא הניח האי דינא וכד נחקקה צו מויר צביס א"ה סי' ל"ב.
אונס י"ל כיון דחזיקן כלן דצרייתא דירושלמי היא ר' שמעון דנכילתין, ס"ל לרמז"ס דשאר
תנאי דכלן דדרבי לקרא דושנחה לנכילתא אחיתא לא ס"ל כר"ש ולכן לא פסק כמותו, וע'
פסחים ל' ע"ב ופסי ראה פיקא ק"ל דדריש מלחם עוני פטו לחלוטו. (ו) פסחים קט"ז
ע"א ועי' ליקוטי מנחתא שלי לדברים ל"ד 15 ונכילתא סוף פ"י. (ז) נדחתיז כלן לנחותיכם
ולקנות צפ' נ"א כתיב לנחות ה', וע' מנחתא. (ח) צרייתא זו מוצאה צלכות גדולות ריש
הלכות פסח דפוס צענזין ל"ד 133. (ט) חוספתא ריש פסחים. (פ) דרך הספדל לרבות
חקת עולם לזית העולמים לדורותיכם שינהוג הדבר לדורות, עיין ד"מ דינורא דנדסה פרק
כ', ו'. ונכילתא ופסי צמדצ דרשו צענין אחר. (ל) דריש האי קרא לביעור חמץ כדלקנות
להורות דביעור חמץ הוא צעל דהיינו משפנה יום צטס שעות ועי' ת"י ופסחים ה' ע"א.
(ק) כדלעיל לפסוק ו'. (ר) על הפסח. (ס) העוסגר הוספתי עפ"י מה שהציא המזכיר
לפסוק י"ח צטס מנחתא דרשב"י. (ת) שחייב לכול מנה צלילה הראשון. (י) פסחים
כ"ח ע"ב וכר"ש סס. (צ) עי' קידושין ל"ז ע"ב, וצדדני מנחתא מיוצג קושיה החוס' סס
ד"ה צומן. (ג) דחמץ חסור גס צלילה. וכן נבוכה מ"ג ע"א צעי קרא ללילות. (ד) דעד
יום וגו' קאי חקרא דצתיים שאור לא ימלא ומנחתא מוכח דחמץ חסור גס צלילה, ועיין
מנחתא. (ה) מכלן הוליא הרמז"ס פ"ד ונה' חו"מ דינו שישראל שהפקיד חמנו חלל ככרי
עוצר עליו צ"י ובל ימלא, וכסר חתייה חרין פיק דפסחים דמנין לו זה.

ה' ולא סר מכל אשר צוהו כל ימי חייו רק בדבר אוריה החתי יכול בדבר אוריה החתי לא סר אבל סר בדברי אחרים ת"ל רק הפסיק הענין דברי ר' יוסי הגלילי: כיוצא בו אחת אומר ('הושה יא י"ב) לא נותר ענקים בארץ ישראל רק בעזה בנת ובאשרוד נשאר, יכול בעזה בנת ובאשרוד לא נותר אבל נותר בשאר מקומות ת"ל רק הפסיק הענין דברי ר' יוסי הגלילי: אמר לו ר' עקיבה ומה אני צריך והלא כבר נותרו (ק) אלא מלמד שנכנסה בהן מארה והיו מחמטעין והולכין: הוא לברו (ר). מה ת"ל לברו מלמד שאין בוררין (ש) ואין טוחנין ואין מרקדין: ומניין לעושה מדורה ומתחמם כנגדה (ת) מחיטין לו חמין ורוחין בהן דיין ורגליו (א) ומרחיין בהן תינוק (ב) ת"ל לכם לכל שצרככם (ג): יכול יעשה מן היום למחר ת"ל אשר יאכל לכל נפש יעשה בהם את שנאכל בהם יעשה (ד) ואת שאין נאכל בהם לא יעשה, או אשר יאכל לכל נפש שומע אני אף נפשות בהמה שהיא קרויה נפש בענין שנאמר (ויקרא כ"ד י"ח) ומכה נפש בהמה ישלמנה (ה) יכול יהוא מהלקטין מורסן לתורנגלים (ו) ועושין לימודין לכלבים (ז) ת"ל לכם לכם ולא לגוים לכם ולא לכלבים: מעשה בשמעון החימיני (ח) שלא בא בלילי יום טוב לבית המדרש, לשחרית מצאו ר' יהודה בן באבא אמר לו מפני מה לא באתה אמש לבית המדרש אמר לו מצוה אחת אירע לי ועשיתה, בלשנת נכנסו לעיר והיינו מתיראין שלא יצהיבו את בני העיר שחטנו להם עגל אחד והאכלנום והשקיננום וסכנום שלא יצהיבו את בני העיר אמר לו תמיה אני אם לא יצא שברך בהפסידך שהרי אמרו אין עושין ביום טוב לא לאכילת גוים ולא לאכילת כלבים: לכם, לכם ולא לגבוה (ט) שהיה אבא שאול דנו דין אחר ומה אם בשעה שלא נפתחו כירי הדיוט נפתחו כירי שמים, בשעה שנפתחו כירי הדיוט דין הוא שיפתחו כירי שמים:

י"ז. ושמרתם את המצות ר' יהודה אומר שנו בדקדוקי מצוות (י), מלמד ששלוש נשים לשות בשלוש עריבות זו אחר זו (ז), והכמים אומרין שלש נשים עסיקות בבצק, אחת לשה ואחת עורכת ואחת אופה, ר' עקיבה אומר לא כל הנשים ולא כל העצים ולא כל התגורים שוין זה הכלל תפח ותלשוש בצונן, ר' שמעון אומר ושמרתם את המצות מצה הראויה להשתמר יצא חלוט שאין ראוי להשתמר (ל), ר' אליעזר אומר

(ק) דהא כתיב צעזע בנת ובאשרוד כשאר, וא"כ איך לומר שלא נותרו סם ווה ת"ל רק אלף ע"כ לנייעוטא אחא שנכנסה בהן מלח. (ר) דירוס' צילה פ"ח ס"י תני חוקים אך הוא לצדו הכי אלו נייעוטיין, ונ"ל דל"ל גם כאן אך הוא לצדו ונה ת"ל ונלמד וכו' דהא נייעטו ב' דריים וע"כ לדין ב' נייעוטיין אלף דהנעתיק טעה ולא כתב אך מנחם דריה"ג אור ליעיל לדין להפסיק הענין. אמנם זה אינו דתנא דצי חוקים סהוא נכילתא דילן קבר כר"ע דריים אך. (ט) כ"ל ד"ל אין קולרין כנו תנא דצי חוקים דירושלני שהנחמי. (ח) צילה כיא ע"כ. (א) אלף לא כל גופו מנחם דאינו טוה לכל נפש ע' ירושלמי צילה פ"ח ס"ח. (ב) ע"כ ע"כ כ"ח ע"כ. (ג) דצסה קאי גם כאשר יאכל ורק אשר יאכל בהם יעשה, ועי' פסקים ונ"ו ע"כ. (ד) נכילתא וע' צילה כ"ח ע"כ. (ו) עי' שבת ק"ה ע"כ. (ז) ע' ירושלמי חלה פ"ח ס"ח. (ח) צילה כיא ע"כ, ועי' הלשון בחוספתא ס"ב ע"כ. (ט) יש כאן חקרין ויוכל להננות נשים צילה כ' ע"כ וחוספתא חגיגה פ"ב ע"כ. (י) כ"ל דריים ע"כ ג"כ נולות כנו ונולות כנו ר' יאסיה צמכילתא דריים ושננתם זו מנחה כדליתא צקידותין ל"ז ע"כ אשר תשנוון זו מנחה וע"כ אור שנו צקדוקי נולות, ווה שאנר אח"כ מלמד וכו' חזי דורס מלות כפשוטן, ולולי ניירי שנו צקדוקי נולות ג"כ צנאה של מלות. (כ) חולי ל"ל ואופות זו אחר זו כר"ג דמתני' פסקים ו"ח ע"כ. או אפשר שילה לפרס דברי ר"ג כדפי' הש"ס, דלפי' לשות זו אחר זו. (ל) ע' ירושלמי פסקים פ"ב ע"ד יכול ילא ידי חוצתו צנכוכה וכו' ואין כאוי להשתמר היינו שאין לריכה

ט"ז. וביום הראשון מקרא קודש קדשו, כמה אהה מקדשו קדשוהו במאכל קדשו במשחה וקדשוהו בכסות נקייה (ה): כיום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש. אין לי אלא יום טוב ראשון ואחרון שאסורין במלאכה חולו של מועד מניין, אמרת ומה יום טוב ראשון ואחרון שאין לפניהם ואחריהם מקודשין אסורין במלאכה חולו של מועד שלפניהם ואחריהם מקודשין אינו דין שיהו אסורין במלאכה: הרי ששת ימי בראשית יוכיחו שלפניהם ואחריהם מקודשין ואין אסורין במלאכה: לא אם אמרת בששת ימי בראשית שאין עמהן קרבן מוסף האמר בחולו של מועד שיש עמהן קרבן מוסף: הרי ראשי חדשים יוכיחו שיש עמהן קרבן מוסף ואין אסורין במלאכה: לא אם אמרת בראשי חדשים שאין קרויין מקרא קדש תאמר באלו שקרויין מקרא קדש הואיל וקרויין מקרא קדש דין הוא שיהו אסורין במלאכה (ו): כל מלאכה לא יעשה בהם. יכול (ז) לא יקנב את הירק (ח) ולא ידיח את הכלים (ט) ולא יציע את המטות (י) הרי אתה דן נאמר כאן מלאכה ונאמר מלאכה במשכן מה מלאכה האמורה במשכן מלאכה שיש עמה מחשבה (כ) אף מלאכה האמורה כאן מלאכה שיש עמה מחשבה, או מה מלאכה האמורה במשכן מלאכה גמורה אף כאן אין לי אלא מלאכה גמורה שלא יכתוב כל הספר ושלא יארוג את כל הבגר ושלא יעשה את כל הנפה, מניין שלא יכתוב שתי אותיות ולא יארוג שני חוטין ולא יעשה שני בתי נירין בסלין ובסוגין (ל) בנפה ובכברה ת"ל מלאכה כל מלאכה, אין לי אלא ברשות במצוה מניין לא יכתוב שתי אותיות בספרים בתפלין ובמזוזות לא יארוג שני חוטין בכתנת ובמכנסים ובמעיל ת"ל מלאכה כל מלאכה, אין לי אלא מלאכה שהייבין עליה חטאת מלאכה שאין חייבין עליה חטאת מניין לא יכתוב אות אחת ולא יארוג חוט אחד ולא יעשה בית אחד בסלין ובסוגין בנפה ובכברה (ת"ל) מלאכה כל מלאכה: אין לי אלא ברשות במצוה מניין לא יכתוב אות אחת בספרים בתפלין ובמזוזות ולא יארוג חוט אחד בכתנת ובמכנסים ובמעיל ת"ל מלאכה כל מלאכה: אין לי (ם) אלא מלאכה שהייבין על מינה חטאת מלאכה שאין חייבין על מינה חטאת מניין לא עולין באילן ולא רוכבין על גבי בהמה ולא שטיין על פני המים ולא מספקין ולא מטפחין ולא מרקדין ת"ל מלאכה כל מלאכה (נ), אין לי אלא ברשות במצוה מניין אין מקדישין ואין מעריבין ואין מחרומין ואין מגביהין תרומות ומעשרות ת"ל (ויקרא כ"ד כ"ג) שבתון שבות (ס): אילו אומר לא יעשה בהם אשר יאכל לכל נפש הייתי אומר את שהוא אוכל נפש לא יעשה בהם ואת שאינו אוכל נפש יעשה בהם ת"ל אך הפסיק הענין (ע) דברי ר' יוסי הגלילי: כיוצא בו אתה אומר (מלכים א' ה' ט') אין בארון רק שני לוחות אבנים יכול שלא היו בו שני לוחות אבנים ת"ל רק הפסיק הענין (פ) דברי ר' יוסי הגלילי: כיוצא בו אתה אומר (מלכים א' כ"ב ט"ז) אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם ה' יכול שאמר לו אל תדבר לי אמת ת"ל רק הפסיק הענין (צ) דברי ר' יוסי הגלילי: כיוצא בו אתה אומר (מלכים א' ט"ז ה') אשר עשה דוד הישר בעיני

(ה) ונכילתא ותיכ' אלוור פרסא י"ג, ד'. (ו) סתנא כרי יונחן צנכילתא. (ז) ע' כל הנואמר עד סתנא סתנא צנכ' אחרי פרק ז' ה' עד ט'. (ח) ע' סתנא קייד ע"ג. (ט) ע' סתנא קייד ע"ג. (י) ע' סתנא קייד ע"ג. (כ) סתנא ונלאת סתנא ומוטנ ורוקס. (ל) ע' כלים פט"ז נו"ג. (מ) נואמר זה הונא צנ' סתנא לויקרא כ"ג כ"ד צנ' ונכילתא דרשב"י עי"ש. (נ) צנכ' אחרי דרש' זה ונכנחון סתנא. (ס) ע' פ' סתנא סתנא סתנא ונלאת נחא. (ע) ריהבא סתנא ללא דרש'ין אף לנעוטה לרין להפסיק סתנא, וע' לקמן דף 17 הערה כ'. (פ) ע' צנ' י"ד ע"ג. (צ) ע' ל"ג מנחא דרש'ין מנחא צ' דרש'ין סתנא קכ.

ת"ל אותו אותו [אתה] חונג ואי אתה חונג חוץ הרגל(ע). יכול יהא מעוכב עד אכילת בשר(פ) ת"ל אותו ולהלן הוא אומר (ויקרא ט"ו, ט"ו) והוה אותו מה אותו האמור להלן דם אף אותו האמור כאן דם ולא בשר: לדורותיכם חקת עולם. שינהג הדבר לדורות(צ).

ט"ו. שבעת ימים מצות תאכלו מצה הנאכלת כל שבועה אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח יצאו חלות תורה ורקיקי נזיר שאין נאכלין כל שבועה(ק): ביום הראשון תשבתו שאור. מערב יום טוב [או אינו אלא ביום טוב] ת"ל כל מלאכה לא יעשה בהם והלא שריפה מעין מלאכה היה מה ת"ל ביום הראשון תשבתו שאור מערב יום טוב(ר): תשבתו שאר מבתיכם. מן התורה השבתה בלב ומדברי סופרים ביעור וכמה בשריפה הניעה שעת הביעור ולא נתמנה לו האור שישרפנו מפרך וזורה לרוח או מטיל לרגלים ר' יהודה אומר ממתין עד שיגיע לישוב וישרפנו(ש) שהיה ר' יהודה אומר אין מצות השבתתו אלא בשרפה והיה דן ומה נותר שאין כתוב עליו כל יראה ובל ימצא טעון שריפה המין שכתוב עליו כל יראה ובל ימצא אינו דין שיטעון שריפה אמרו לו לר' יהודה כל דינין שאתה דן תחלתה להחמיר וסופן להקל אינן דין הרי שלא נתמנה לו האור שישרפנו יהא יושב ומשמרו ויהיה חייב עליו משום כל יראה ובל ימצא התורה אמרה תשבתו שאר מבתיכם משבית אתה בכל דבר. היה ר' יהודה דנו דין אחר נותר אסור באכילה וחמץ אסור באכילה מה נותר טעון שריפה אף חמץ טעון שריפה אמרו לו נבלה תוכיח שאסורה באכילה ואינה טעונה שריפה אמר להן הפרש נותר אסור בהנאה וחמץ אסור בהנאה ואל תוכיח נבלה שמוותרת בהנאה. אמרו לו שור הנסקל יוכיח שאסור בהנאה ואין טעון שריפה אמר להן הפרש. נותר חייבין עליו כרת וחמץ חייבין עליו כרת ואל יוכיח שור הנסקל שאין חייבין עליו כרת אמרו לו חלב שור הנסקל יוכיח שהיבין עליו כרת ואין טעון שריפה. אמר להן הפרש. נותר חייבין עליו משום כל תותר וחמץ חייבין עליו משום כל תותר ואל יוכיח חלב של שור הנסקל שאין חייבין עליו משום כל תותר. אמרו לו אשם תלוי כדברך יוכיח שהיבין עליו משום כל תותר ואין טעון שריפה התורה אמרה תשבתו שאר מבתיכם משביתו אתה בכל דבר(ח): כי כל אוכל חמץ. מכלל שנאמר (י"ב י"ט) כי כל אוכל מחמצת אין לי אלא שנתחמץ מאלו שנתחמץ מידי אחרים מניין ת"ל כי כל אוכל חמץ(א): ונכרח הנפש. ולא הצבור: ההוא. לא אנוס ולא שונג ולא מוטעה: מישראל. וישראל בשלום(ב): מיום הראשון עד יום השביעי(ג). יכול אין יום הראשון ויום השביעי בכלל כשם שנאמר במצורע (ויקרא י"ג י"ב) מראשו ועד רגליו ואין הראש והרגלים בכלל ת"ל (י"ב י"ח) עד יום האחר ועשרים אחרש בערב. רבי אומר מקומו מוכרע(ד) מיום הראשון עד יום השביעי.

(ע) סגינה ט' ע"א וז"ל אנוכי דים פקק י"ז. (פ) שלל ילא ידי סגינה אס לא אכל הנזר כגון סגנונא. (ז) ע' ונכילתא. (ק) ט"כ אנוכי פקק י"א, ד' וע' פסקים ל"ח ע"ב. (ר) פסקים ט' ע"א וע' ונכילתא והאי כתיבתא ר' יהודה היא דאין ציעור חוץ אלא שריפה. (ט) ע' פסקים י"ג ע"ב דאס אר"י דנשעת ציעורו השנתמו צכל דנר (וע' יפה עינים סס) ונכילתא זהו שיעת ר"י זן צתירה. (ת) ע' ונכילתא ופסקים כ"ז ע"ב וירושלמי פ"ב היא. (א) ע' פסקים נ"ג ע"א ונכילתא צל פ"י. (ב) וכן דריש צה"כ צכל ונקום. ע' ד"נו לו פקק ע"ז ה"ז, וכן צספרי דנריס פסקא פ"ו קנ"ט וקניס, אנוס ונכילתא ונכספרי צנדנר (פסקא ע' קי"ג) טהס ונדעסי דני ר' ישמעאל הלשון מוטעה עיי"ס. (ג) ערכין י"ח ע"א. (ד) כלומר עד ועד צכלל.

ואומה שלוקה שאין אלהי שלה לוקה עמה: וכן הוא אומר (יזמיה נ' ב') הוביש כל חת מרורך הובישו (עוביה) [עצביה] חתו גלוליה וכן הוא אומר (ישעיה כ"א ט') נפלה נפלה בכל וכל פסילי אלהיה שבר לארץ. וכן הוא אומר באבותינו (ויקרא כ"ו ל') ונתתי את פניהם על פגרי גלוליהם(ג). ואף לעתיד לבוא כשיאבדו אומות העולם (מה נאמר בהם) [יאבדו אלהיהם עמהם לפי שני] (ישעיה ב' י"ח) והאלילים כלילי יהלוק.

י"ג. והיה הדם לכם ולא לגרים, לכם ולא לנשים לכם ולא לעבדים מלמד שלא עשאוהו הכורות במצרים(ד): לאות על הבתים אשר אתם שם. יכול יתן על מקום לינה ת"ל (י"ב ז') על הבתים אשר יאכלו אותו בהם יכול לא יתן אלא על מקום אכילה ת"ל על הבתים אשר אתם שם יכול יתן כאן וכאן ת"ל לאות ולא לאותות אמור מעתה מקום אכילה שם היתה לינה(ה): וראיתי את הדם. מה אני צריך והלא הכל גלוי לפניו אלא שלא יתן אלא על המקום הנראה [לכל העובר] (י): ופסחתי עליכם. אלמלא דבר כתוב (אי) [לא היה] אפשר לאמרו [ופסחתי כאב שמביא לבן דב' ר' אליעזר וחכמים אומרים] (כמלך שדוחק פסיעותיו ברגליו(ו): ולא יהיה בכם נגף. מלמד שבמצרים היתה מגפה: למשחית. מלמד שבמצרים היתה השחחה: בהכתי בארץ מצרים. מלמד שבמצרים היתה מכה מלמד שלקו מצרים [באותה לילה] (בשלושה מיני פורעניות במגפה ובהשחחה ובמכה(ח).

י"ד. והיה היום הזה לכם לזכרון וחגותם אותו יום שהיה לכם לזכרון אתה חונג (והיתה) [ואי וה] (ז) זה מועד צאתך ממצרים ועדן דבר ת"ל ברלא דל"ט(ט) ת"ל (במדבר ל"ג ג') ממחרת הפטח יצאו בני ישראל אימתי אכלו את הפסח בלילי יום טוב ואף כן לא יצאו אלא ביום טוב(י): וחגתם אותו. נאמר כאן חגיגה ונאמר חגיגה במדבר(כ) מה חגיגה האמורה במדבר טעונה עולה ושלמים(ל) אף חגיגה האמורה כאן טעונה עולה ושלמים(מ) מה לחגיגה האמורה במדבר טעונה עולה ושלמים שכן [היא] טעונה פרים תיטען חגיגה האמורה כאן עולה ושלמים שכן [אין] [אינה] טעונה פרים ת"ל לשם לשם(ג) ל"ש מה לשם האמור במדבר טעונה עולה ושלמים אף לשם האמור כאן טעונה עולה ושלמים(ס). יכול תיטען חגיגה כל שבעה ת"ל אותו יום אחד בלבד אם כן לטה נאמר שבעת ימים תשלומין כל שבעה. מניין לא הג כל ששה יחוג כל שבעה ת"ל (ויקרא כ"ג מ"א) בחדש השביעי תחגו אותו. יכול [לא] חג ברגל יחוג אחר הרגל

(ג) הודרש ונכנה הפסוק (ע' ירושלמי ונגילה פ"ד ט"י) דנקרא כתיב פניכס — גלויכס. (ד) כ"ל דר"ל שלם עשו חנוות שכולס גרים או נשים או עבדים וכדליתא נפקיס ל"א ע"א וע"ש; וקרא אפשר דאסוקתא צעלנא וטענא כנ"ש צנונא טס. ונה שמונר כאן צנונרים ה"ה לזכות כללעיל דף 11 הערה א'. (ה) צתוקפתא פקחיס פ"ח ליתא דזה היה דוקא נפסק ונלרים אזל נפסק דרות אוכלין צנוקס אחד ולנין צנוקס אחר. (ו) ע"י ונכילתא לפסוק ז' ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף. (ז) דרש ופסחתי כמו ופסעתי כ"י יאשי' ונכילתא. (ח) אפשר דר"ל דנכל ונכה ונכה היו ג' ויני פורעניות וכעין שדרשו התנאים צהגה שלנו. (ט) עדיין הדבר תלוי צדצ שאינס גצוה. כלומר צדצ שלם נחצרה, ונכ"י הכ"ל נגס: ועד אין דבר תלוי בדלל תלוי, ונכילתא ליתא עדיין הדבר שקול. (י) ונכילתא. (כ) ויחגו לי צנודנר (שמות ה' א'). (ל) כדכתיב (שמות כ"ד ה') ויעלו עלת ויזצחו וצחיס שלמים לך פרים, ועולה הוא עולת רחיה ועי חגיגה ו' ע"א. (מ) צנוקס הזה כחז צכ"י ונה"ג על הגליון: „זה חגיגה שכלן טעונה פרים תיטען חגיגה האמורה כאן עולה ושלמים“. ואין לו ונצן. (נ) כתיב כאן חג לך וכתב התם שלמים לך פרים. (ס) וליכא לניסך כללעיל דעל גז"ש אין ונשיבין.

יכול שאני מרכה את (צליאותו) [צליותו]^ו והרחת קרביו ת"ל ככה ככה (ט): אותו. אותו בחפזון ואין פסח דורות בחפזון (י). ד"א אותו בחפזון ואין מצות ומרורים בחפזון (כ): פסח. שיהוא כל מעשיו לשם פסח: הוא. פרט (לשחטו) [לששחטו]^ז שלא לשמו (ל): לה. לשם המיוחד (מ).

י"ב. ועברתי בארץ מצרים כמלך שעובר ממקום למקום (נ). [ד"א]^ח נאמר כאן עברה ונאמר למטן (י"ב כ"ג) ועבר ה' לנגוף את מצרים מה עברה האמורה להלן מגפה אף עברה האמורה כאן מגפה (ס). וכן הוא אומר (עמוס ה' י"ז) וכל כרמים מספד כי אעבור בקרבך אמר ה': בלילה הזה. זה הוא שאמר ר' אלעזר בן עורי נאמר כאן בלילה הזה ונאמר למעלה בלילה הזה מה בלילה הזה האמור כאן עד חצות אף בלילה הזה האמור למעלה עד חצות (ע): והכתי כל בכור. אין לי אלא בכור מצרים שבמצרים בכורות אחרים שבמצרים מנין ת"ל כל בכור: בכורות מצרים שבמקומות אחרים מניין ת"ל כל בכור: בכורי הם וכוש ומצרים ופוט וכנען מניין ת"ל כל בכור וכן הוא אומר (תהלים ע"ח ג"א) ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי הם (פ): מאדם ועד בהמה. אין לי אלא בכורות בהמה [שלקו]^ט בכורות היה מניין ת"ל מאדם ועד בהמה (צ). אין לך אדם לוקה שאין שמשו לוקין עמו (ק): ובכל אלהי מצרים. אין לי אלא אלהי מצרים שבמצרים אלהי אחרים שבמצרים מניין ת"ל ובכל אלהי מצרים אלהי מצרים שבמקומות אחרים [מניין] ת"ל כל אלהי (ר). אלהי הם וכוש ומצרים ופוט וכנען מניין ת"ל כל אלהי: וכן הוא אומר (ישעי' מ"ג ג') נתתי כסך מצרים כוש וסבא תחתך: אעשה שפטים. שפטים שונין זה מזה של עין נמוק של אבן נשרף של מתכת הרקיבו (ש): אני ה'. אני שפרעתי מאנשי דור המבול ומאנשי דור הפלגה ומאנשי סרוס (ת). אני עתיד להסרע מגוג ומאנפיו ואם אין אתם מאמינים להבא האמינו לשעבר: ד"א אני ה' מלכות כל מקום שמוכיר גיאה (א) של ע"ז שם מוכיר שבחו של מקום וכן הוא אומר (ירמי' י' ט') כסף מרוקע מתרשיש יוכא וזהב מאופיר (ב) מעשה חרש וירי צורף תכלת וארגמן לבושם מעשה חכמים כולם: מהוא אומר כדנה תאמרון להום אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו יאבדו מארעא ומן תחות שמיא אלה: ואומר ה' אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם מקצפו תרעש הארץ ולא יכילו גוים ועמו: ואומר (שם שם י"ב) עושה ארץ בבהו מכין תכל בחכמתו ובתבנתו נטה שמים: ואומר (תהלים קמ"ו ה') פה להם ולא ידברו: ואומר (שם ג') ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה: ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה'. אין לך [כל]^י אומה

(ע) ומדכתיב וככה דרש כאלו כתיב 'ז' פעמים ככה ואין רבוי אחר רבוי אלא לנעט. ואפשר נוני דרש ככל הכ' דה"ל לנכתב כה, וע' ספרי דברים פסקא קתי. י) פסחים ל"ו ע"א. (כ) הלא תנא סבר דלינו אוכל צידת פסח ונזה ונזכר, אז י"ל כשיטת רננים דרק ונזה ונזכר כוכך כלחת. ע' פ"ח ונ"ה חזן ונזה היי. (ל) וכן דרש בני מעלאת צ"כ. דיבורא דמוצה סוף פק ח' וע' ריש זמחים. (מ) ע"י ספרי צונדנר פסקא קניני, דברים פסק' קתי ונחמוס ק"י ע"א. פסחא דיבור נדנה פק י' ה' ע'. (נ) ונכילתא. (ס) ע' ונכילתא: ד"א נתון אני ענדתי צנערים. (ע) לעיל פסוק ח'. (פ) ע' ונכילתא, ועס דרש צאוסן אחר. (ז) ועד ונזה גם חיה. (ק) ע' ונכילתא לפסוק כ"ט וכל צבור צהנא דפי' צאוסן אחר. (ר) ע' לעיל אות ס'. (ש) ע' ונכילתא. (ת) ונאמר זה מוצא נח' עורדוס הלוי סהעירייתו עליו לעיל דף 1 אות ע', ועוד מוצא צפסר תולעת יעקב לר' נחירי און גנאי דפוס קלחא דף כ"ג ע"ב צסס ונכרצבי, וע' פסחא אחרי פתשה ע' ז', ונחמה צ"ג פי"ד וי"ב. (ח) צפי' תולעת יעקב גרי גנות של ע"ז וע' טענות דנה פ' י"ו. (צ) לפנינו כחוס נחופו, אצל גם צמרגוס הקורי גרם ונאוסיר.

יאכלוהו (ג) מצוה לאוכלן כולן כאחד: הלל הזקן היה כורכן זה בזה ואוכלן: יכול יהו מעכבין זה את זה ת"ל יאכלוהו אפילו אחד מהם (ס).

טו. אל האכלו ממנו נא אין נא אלא שלא בשל כל צרכו: יכול יהא מותר לאכול ממנו חי (ע) ת"ל צלי אש צלי מותר לך ושאר הכל אסור לך: יאמר אל האכלו ממנו נא כי אם צלי אש (פ) אילו כן הייתי אומר יכול יהא מותר לאכול ממנו נא ת"ל אל תאכלו ממנו נא (צ) הא אם אכל ממנו נא הרי זה לוקה את הארבעים יכול כשם שאסור לאכול ממנו נא כך אם בשל כל צרכו (ק) יהא אסור ת"ל במים במים אסור לך הא אם בשל כל צרכו אינו אסור לך: כמים. אין לי אלא מים מניין לרבות יין ושמן ורפש ת"ל ובשל מבושל (ר) כל מקום שנאמר בשל סתם אחה תופס את הצלי עד שיפרוש לך הכתוב במים מיכאן היה ר' יאשיה אומר הנודר מן המבושל אסור בצלי (ש). בשלו ואחר כך צלאו צלאו ואחר כך בשלו אסור שנאמר ובשל מבושל (ת) יכול אם אכל ממנו עד שלא חשכה יהא חייב דין הוא ומה שבשעה שהוא בעמור אכול צלי הרי הוא בכל תאכל נא (א) בשעה שאין בעמור אכול צלי אינו דין שיהא בכל תאכל נא ת"ל כי אם צלי אש [בשעה] שהוא בעמור אכול צלי חייבין עליו משום נא ובשל אבל בשעה שאינו בעמור אכול צלי אין חייבין עליו משום נא ובשל: כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו. היה מביא את ראשו ואת כרעיו ואת בני מעיו לתוכו דברי ר' יוסי הגלילי אמר לו ר' עקיבא אף הן נחמדין ומתבשלין מתוכו אלא תולין חוצה לו (ב). ר' ישמעאל קורא אותו גדי מקולם: ר' טרפון קורא אותו תוכבר (ג) מפני שתוכו כבדו (ד).

י. (ה) ולא תותרו ממנו עד בוקר יכול אם הותר ממנו עד בקר יהא לוקה את הארבעים ת"ל והגותר ממנו עד בקר באש תשרופו בא הכתוב ליתן עשה על לא תעשה דברי ר' יהודה אמר לו ר' יעקב לא מפני כך אלא מפני שלא עשה זה כלום (ו): והגותר ממנו עד בקר באש תשרופו. יכול יהא שורפו ביום טוב ת"ל ולא תותרו ממנו עד בקר והגותר ממנו עד בקר שני בקרים כאן בקר חמשה עשר ובקר ששה עשר ללמדך שאין שריפת קדשים דוחה את יום טוב ואין צריך לומר את השבת (ז).

יא. וכמה תאכלו אותו ואכלתם אותו בחפזון בבהילות יוצאי דרכים (ח). אין לי אלא אכילתו שיהא בחפזון מנין לרבות קבול דמו וזריקת דמו ת"ל וכמה:

(ג) וכן הוצא קרא דפי' צהעלותך כאן ונכילתא, וע' פסחים קט"ו ע"א ותתס סופר א"ח סי' ק"נ. (ס) ורצנן דמלוקין על הלל דרשי טס צפסחים יאכלוהו אפילו זה צפ"ט וזה צפ"ט ועי' תוספתא סוף פרק ז', ונכילתא כאן. (ע) כסס שאין לוקין עליו, פסחים נ"א ע"א. (פ) וונה ת"ל ובשל ובשבל צמים. (ז) כלומר זה ודאי הייתי יודע דנא אסור ולוקין עליו דהא כתיב אל תאכלו ונונו נא, אונסם הייתי אונס כסס שנא אסור כך צל כל לודכו דהיינו צל יוחר ודאי אסור. (ק) היינו ללאו כל לכו דסויה מוכת, פסחים נ"א ע"א. (ר) עי' ת"י ונכילתא. (ט) ונכילתא ונדרים נייט ע"א. (ת) פסחים נ"א ע"א. (י) אף שחומר ונכללו אלל ללי, ע' פסחים נ"א ע"ב. (כ) פסחים ע"ד ע"א. (ג) ירוש' פסחים פ"ז ה"א. (ד) ע' ערוך ערך תך ז', ונראה דהינות ופני שתוכו כצדו הן פי' נוסף על ונכרשצ"י ונעל נדרש הגדול. (ה) ונכאן עד פסוק י"ד הציא לי אחר ותלנידי איזה חילופי גירסאות ונפלא ונעטט אחד כ"י של ונכילתא דרשב"י שנעלל צלקספארה, וונה שנעלמתי כיון להגיה עפ"י כ"י זה רשנתי צעבול כזה⁰. (ו) פסחים פ"ד ע"א. (ז) דברי ונכילתא אלן הציא רמזים צפי הוללות וייע ל"א. (ז) שבת כ"ד ע"ב צסס תנא דבי חזקיה שכתראה היא ונכילתא דרשב"י, וע' ירושלמי שנת פ"ב ה"א. (ח) עיין ונכילתא.

מניין אהא אוטר חבורה אוכלת בבית אחר ולה חמשה פתחים צריך ליהן על כל משקוף ומשקוף מרם ורם על כל מוזה ומוזה ת"ל ונתנו על שתי המווחות ועל המשקוף (ש) מרם על כל משקוף ומשקוף ומרם על כל מוזה ומווחה: מנין אהא אומר חמש חבורות אוכלות בבית אחר ולה חמשה פתחים שיהיו צריכין ליהן מכל דם ורם על כל משקוף ומשקוף ומכל דם ורם על כל מוזה ומווחה ת"ל על שתי המווחות ועל המשקוף מכל דם ורם על המשקוף ומכל דם ורם על המווחה: על הבתים אשר יאכלו אותו בהם. [מתוך] שנאמר (שמות י"ב מ"ו) בבית אחר יאכל הפסח נאכל אלא בבית אחר (ת) מנין אף בשני מקומות ת"ל על הבתים אשר יאכלו אותו בהם הא למדת שפסח מצרים (א) נאכל בשני מקומות (ב) אבל האוכלו אין אוכלו אלא במקום אחר (ג): יאכלו אותו. שלא יאכלו עמו חולין ושלא יאכלו עמו חגיגה (ד): בהם. בנופו של פסח הכתוב מדבר (ה).

ד'. ואכלו אין אכילה פחותה מבוית (ו): את הבשר. ולא מן העצמות ולא מן הגידים ולא מן הקרנים ולא מן הטלפים אלא כל הנאכל בשור הגדול מה הנאכל בשור הגדול ראשי נפלים והסחוסין אף כן ראשי נפלים והסחוסין (י) מיכאן אמרו הגידים הרכים הרי הן כבשר לכל דבר ואעפ"כ אין נמנין עליהן (ח): בלילה הזה. אמר ר' אלעזר בן עזריה נאמר כאן בלילה הזה ונאמר למטה (שמות י"ב י"ב) ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה מה לילה הזה הנאמר למטה עד חצות אף לילה הזה הנאמר כאן עד חצות: אמר לו ר' עקיבה מה אני צריך והלא כבר נאמר (שמות י"ב י"א) ואכלתם אותו בחפזון בשעת חפזון מה ת"ל בלילה הזה בלילה הוא נאכל ואין נאכל בקרשים ביום (ט): צלי אש ולא צלי שפור ולא צלי אסכלה ולא צלי דבר אחר (י) מיכאן אמרו אין צולין את הפסח בשפור של מתכת ואם צלאו קוליה את מקומו ואוכל את השאר: ר' יהודה אוטר כשם של עין אין נשרף כך של מתכת אין מרתיח: אמרו לו אין דומה של עין הם מקצתו לא הם כולו ושל מתכת הם מקצתו הם כולו (כ). צלי אש מכלל שנאמר כי אש צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו מצוה לצלותו כולו כאחד מנין אם רצה מנתחו ומטילו אבר אבר על נהלים ת"ל צלי אש מכל מקום (ל): על מצות ומרורים. ריבה כאן מרורים הרבה החזרת והעלשין ותמכה וחרחבונה ומרור: ר' יהודה אומר אף חרוילין וחזרת גלים: ר' (אלעזר) [אלעאי] משום רבי אליעזר [אומר] אף גְּעִירֵי־בָּלִיָּן וחזרתו על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר ולא מצאתי (מ): על מצות ומרורים

(ט) כ"ל דהך דרשא ודרשא דנפשוך דרש ונדכפל עוד צ' פעמים ונשקוף ושתי נזוחות צקלי צפוק כיז וכיג. וף דס כתיב חמילת ונשקוף וחמיכ שתי נזוחות נקטת הנוכילתא דין ליטנח דהאי קחא דקאי עליה. עיי' הסורה והנזוחה על מיכ ונוהכנויל ונלצים אילת הספר כלל רנ"ג. ונהא שאנר נדס על כל משקוף ונדרס על כל נזוחה היינו על כל הגעה טזילה וכחו שכתב רש"י לקמן פסוק כיז עיי' הנוכילתא. (ח) עיין לקמן פסוק ויז. (ז) היינו דפסוק זה ויידי צפסח ונלרים, אונס לקמן פסוק ויג יליף דכן הדין גס צפסח דרות. (ג) פסחים פ"ו ע"א. (ג) כר"י ע"ס. (ד) ע"ל דף 10 סערה נ"ל. (ה) כ"ל דהאי קחא ויידי צנפו טל פסח ולא צנננות שעל גופו כגון ונהא ומרור עיין פסחים ל"ה ע"א, וחולי דרש ונדכתיב אותו ולי' אותו בהם צנפו טל פסח. (ו) יונא פ' ע"א מיכ לו פדסה י' ה"י. וזה לשון לקוטי ונכילתא שלי לדברים ט"ו כיג: רק ליתן שיעור כזית שאוורה חודה, פ"י רק ויעוט הוא דהינו חייב אלף על כזית. (ז) ע"י פסחים פ"א ע"א ורנב"ס פ"י ונה' ק"פ ה"ע. (ח) ע"י ירושלמי פסחים פ"ז ה"א. (ט) צרכות ט"ו ע"א, (י) ונכילתא. (כ) פסחים ע"ד ע"א. (ל) פסחים ע"ה ע"א. (נ) פסחים ל"ט ע"א.

בלבד (ג): תקחו. להביא את יום ארבעה עשר שאין כשר למקח והלא דין הוא ומה עשירי שאין כשר לשחיטה כשר למקח ארבעה עשר שכשר בשחיטה אינו דין שיהא כשר במקח ת"ל תקחו להביא את יום ארבעה עשר שאין כשר למקח (ד).

ו' והיה לכם בן עוזאי אומר שלא יצא וירעה בעדר (ה): ר' יוסי הגלילי אומר שיהיו קשורין בכרעי המטה (ו) ומצריים נכנסין ורואין אותן ונפשם יוצאה שהיו יראים (ז) למלאים וכן הוא אומר (שמות ח' כ"ב) הן נובח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלוגו: למשמרת. ר' עקיבא (ח) אומר נאמר כאן שמירה ונאמר להלן (במדבר כ"ח ב') שמירה מה שמירה שנאמרה כאן שיהיו מבוקרין ועומדין קודם שחיטה שלשה ימים (ט) אף שמירה האמור להלן שיהיו מבוקרין ועומדין קודם שחיטה שלשה ימים מיבאן אמרו (י) אין פוחתין מששה מלאים במבוקרין (כ) בלשבת המלאים כדי לשבת ולשני ימים טובים של ראש השנה: עד ארבעה עשר יום לחדש הזה. זה שאמרו פסח שני אין מקחו מבעשור (ל): ושחטו אותו. שלא ישחט עמו חולין ושלא ישחט עמו חגיגה: ולדורות שוחטין עמו חגיגה אימתי בזמן שהוא בא בחול בטהרה ובמעט (מ): כל קהל עדת ישראל. מלמד שפסח מצרים נשחט בשלש כתות בקהל ועדה וישראל (נ): בין הערבים. יכול משחחשך ת"ל יום או יום יכול משתי שעות (ס) ת"ל בין הערבים הא כאזיה צד משש שעות ולמעלה שבת שמאי אומרין אין כערב אלא משפנה יום חנינא בן חנינאי (ע) אומר בין הערבים בין שני ערבים בין אור ארבעה עשר לאור חמשה עשר ויום ולילה באמצע כשהוא אומר יום כבר יצא לילה יכול שחרית ת"ל בין הערבים מה בין הערבים משפנה יום אף כשאמר יום משפנה יום משש שעות ולמעלה וכן הוא אומר (ירמיה ו' ד') או לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב מיבאן אמרו שחטו קודם חצות פסול שנאמר בו בין הערבים: שחטו קודם לתמיד כשר ובלבד שיהא אחד ממרס ברמו עד שיוקך דם התמיד ואם נורק כשר (פ):

ז'. ולקחו מן הדם שיהא בדם כדי לקיחה (צ): מן הדם. מרס הנפש ולא מרס הבשר ולא מרס העור ולא מרס התמצית (ק): ונתנו על שתי המזווחות ועל המשקוף. יכול יתן על משקוף ומזווחות של חלונות ת"ל על הבתים. על משקוף ומזווחות של בתים הוא נותן ואינו נותן על משקוף ומזווחות של חלונות: יכול עשרה בתים זה לפנים מזה וחבורה אוכלת בפנימי יכול יהא צריך ליהן על כולם ת"ל על הבתים אשר יאכלו אותו בהם (ר).

ג) כ"ל דיש כאן חסרון וכן ל"ל: אי יכול סיבאפו פסח דורות ונללן ונבקר (כדכתיב וזנחת פסח וגו' ללן ובקר) ת"ל מן הכנסיס ומן העזים תקחו אין לי אלא דברים האמורים כאן בלבד. ועי' ונילחא. (ד) בפסח ונלרים. ושאר ימים לא אצטריך לנעוטי אלא יום ארבעה עשר שלא חלוני דכשר ונק"ו. ע"כ טעה הכתוב תקחו. (ה) עי' ונילחא תענית פ"א ט"ט ונאמר זה ונחנך עם ונאמר ר' עקיבא דלקונן. (ו) עי' כלים פ"ע י"ג וטור א"ח ס' ת"ל. (ז) עובדים. (ח) פסחים ל"ו ע"א צ"ט ט"ז נ"ג. (ט) היינו שלשה ימים שלמים. וצ"ט א"ח ד' ימים. (י) ונשנה ערכין י"ג ע"א. (כ) נשנה א"ח הנוקדין. עי' לעיל דף 8 הערה ל'. (נו) ונשנה פסחים ט"ט ע"ג. (נז) ונשנה פסחים ט"ט ע"א, ונהא שאמר פסח ונלרים היינו אף פסח ונלרים כמו שציינו בחוספתא פ' ח' וע' ירושלמי פ"ה ה"ה האין שחטו צוולרים נג' כחות. (ס) ספרא אמור ריש פרק י"א. (ע) עי' נהא דחגי ציכושלמי פסחים רפ"ה צ"ט חגיגה ז'ן יהודה ועי' ילקוט רנ"ז חגיגה צ"ט ספרי זוטא. (פ) ונשנה פסחים כ"א ע"א. (ל) כ"ל דהוא שיעור טבילה. ע' זבחים ל"ג ע"ג. (ק) ע' זבחים כ"ה ע"א. (ר) ואינו נותן אלא בפנימי ועי' ונילחא דפליגי תנאי אי נותן ונפסחים לו ונחנך.

פסול (ו): ושכנו. בן בנ אומר שומע אני שכנו שבשרות (ח) שכנו שבנגות (ט) מניין ת"ל (הקרוב) הקרוב אל ביתו פתח אל פתח (י). רבי אומר שלשתן נאמרו שכנו זה שכנו שבשרות (שכנו) [ושכנו] זה שכנו שבנגות קרוב זה הקרוב לביתו סמוך לפתח. פסח מצרים שכנו קרוב לביתו ואין פסח דורות שכנו קרוב לביתו ר' שמעון אומר אף פסח דורות שכנו קרוב לביתו וכל כך לא דברה תורה אלא מפני דרכי שלום שלא יהא אדם מניח אוהביו ושכניו קרוביו ומכיריו ומיודעיו ואחד מבני עירו והולך ועושה פסחו אצל אחרים לקיים מה שנאמר (משלי כ"ו י') טוב שכן קרוב מאח רחוק (כ): במכסת. אין מכסת אלא מנין וכן הוא אומר (במדבר ל"א מ') ומכסת לה' שנים ושלשים נפש. יכול מצוה לשחטו למנויו ואם שחטו שלא למנויו עבר על מצוה ויהא כשר ת"ל מכסת הכסו שנה עליו הכתוב לפסול (ל). לחוק (מ) שנאמר איש אין לי אלא איש מנין לרבות את האשה ואת הקטן ת"ל נפשות אם כן למה נאמר איש מה איש שיכול לאכול כוית אף קטן שיכול לאכול כוית (נ). ר' יהודה אומר מה איש שיודע הפרש אכילה אף קטן שיודע הפרש אכילה איזו היא הפרשת אכילה כל שנותנין לו ביצה ונוטלה אבן וזורקה (ס): במכסת חכמו. מלמד שנמנין וממנין מכאן אמרו בני חבורה שהמנו אחרים על חלקם הרשות בידם רצו להמשך ולהמנות אחרים על חלקם הרשות בידם אחד מבני חבורה שהמנה אחר על חלקו הרשות בידו רצה להמשך ולהמנות אחרים על חלקו הרשות בידו (ע): לפי אכלו. פרט לחולה לערל ולטמא שאין יכולין לאכלו (ע): על השנה. בן בנ אומר שומע אני שה חי או שה שחוט הרי אתה דן נאמר כאן שה ונאמר להלן שה (צ) מה שה האמור להלן שה חי ולא שה שחוט אף שה האמור כאן שה חי ולא שה שחוט (ק) מיכאן אמרו לעולם נמנין על הפסח ומושבין ידיהן ממנו עד שישחוט (ר).

ה. שה מה ת"ל תמים ר' עקיבא אומר צריך לאמרו שלא נאמרה תמות אלא עבשין שכל מקום שנאמר שה תופס תמימין ובעלי מומין יכול אף זה כן ת"ל תמים תם ולא בעל מום. בכל מקום שנאמר שה תופס גדולים וקטנים יכול אף זה כן ת"ל בן שנה. אין לי אלא בשעת שהיטתו שיהא [תם] בן שנה מנין לרבות קבול דמו וזריקת דמו ת"ל יהיה לכם כל זמן שהוא לכם (הוא) [יהא] תם ובן שנה (ש): מן הכבשים ומן העזים. פרט לכלאים (ת): כבשים ועזים. גזירת מלך (א): מן הכבשים ומן העזים. להוציא החלוק (שכן) [שמין] הבקר (ב). ולהוציא את הרובע ואת הנרבע אין לי אלא דברים האמורים כאן

(ז) ספרי דברים פסקא קליז ועי' ונכילתא פיג ונמפטיס טס. ח) זר ונלל דידיה. ט) היינו שחלנו כוונך לחלנו. י) היינו שפתחו כוונך לפתחו בלוחה חלר והוא קודם לשלח שכניו, ולא היה שכנו שבנגות קודם לשכנו שבשרות והקדוה קרוה קודם ועי' ונכילתא. כ) תוספתא פסחים פ"ח ה"ג ו"ג וטס נטס ר"ש בן חלנזר. ל) ונכילתא. מ) כונו נחוק. נ) תוספתא פסחים פ"ז ה"ז. ס) תוספתא חגיגה פ"א ה"ג, כוטה וי"ג ע"ג. ע) גיטין כ"ה ע"א וירושלמי טס פ"ה הלכה ט'. ע) תוספתא פסחים פ"ז ה"ז. פ) עי' ונכילתא ופסחים פ"א ח' ורש"י טס. ז) איש שה לבית אבנה. ק) ירושלמי פסחים פ"ח ה"ג. ר) פסחים פ"ע ע"ג. ט) עי' זמחים כ"ה ע"ג דלפי הט"ס לכך להביא הכרייתא ולנחוק חגיגת חס. ת) כת"כ ויקרא דיצול דנדבה פרשה ט' ה"ג. ח) ולא נקר עי' ונכילתא. צ) כ"ל לפרש עפ"י הירושלמי פסחים פ"ע ה"ח וכן הלחן להוציא את החלקים שבהן איך אבין להוציא וזה שחלקה לך החירה רוצע ונרבע ונוקטה ונעבד עכ"ל. ולפ"ז י"ל דחלוק טען הנקר היינו נעבד דנויעטה החודה ויוון הנקר כדאיחא נדיס ת"כ. וכונה פעננים וננינו דחלוק היינו ניעוט כונו אך חלק, צכס חלקתי ולא צלואוות (חולין ה') ובספרי זוטא הנוצח צילקוט צפ' נכסיס רנו חטויה ז"ל: לחלוק את הגזוז ואת הגזול ע"ט.

הואת למועדה מימים ימימה אין פחות משנים עשר חדש(ע): ראשון הוא לכם לחדשי השנה. שלא יעשה ניסן שני.

ג. דברו אל כל עדת בני ישראל(פ) מלמד שפרשה זו נאמרה בהקהל(צ): [לאמר].(ק) ר' יהודה אומר ליתן לא תעשה על כל עשה האמור בפרשה: בעשור לחדש הזה ויקחו להם. מלמד שפסח מצרים מקחו מבעשור יכול אף פסח דורות יהא מקחו מבעשור תיל הזה פסח מצרים מקחו מבעשור ואין פסח דורות מקחו מבעשור אוציא פסח ראשון ולא אוציא פסח שני תיל(שמות י"ב ו') והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר לחדש הזה פסח ראשון מקחו מבעשור ואין פסח שני מקחו מבעשור(ר): ויקחו. מלמד שכל אחד ואחד לוקח לעצמו(ש): ויקחו להם. מלמד שיחיד לוקח לכל בני חבורה מכאן אמרו שלוחו של אדם כמותו(ת): ויקחו להם איש. מיכאן אמרו אין מקח לקטן(א): שה לבית אבות. יכול לא יהא פסח מצרים נשחט אלא לבתי אבות ומנין אף למשפחות תיל(שמות י"ב כ"א) משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם מנין אף לבתים תיל שה לבית(ב) מכאן אמרו(ג) שוחט אדם על ידי בנו ובתו הקטנים וע"י עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן.

ד. ואם ימעט הבית מלמד שמתמעטין והולכין ובלבד שישיר שם אחד מחבורה ראשונה דברי ר' יהודה. ר' יוסי אומר בין מחבורה ראשונה ובין מחבורה אחרונה ובלבד שלא יניחו את הפסח כמות שהוא(ד) תיל משה(ה) מכרי אכילה ולא מכרי מקח ר' אומר אף מכרי מקח שאם אין לו ממנה אחרים על חלקו(מעוה) [ומעות] חולין שמתחלה (ולא) [לא] לקחו אלא על מנת כן: ולקח הוא. מלמד שכל חבורה וחבורה לוקחת לעצמה(ו) מיכאן אמרו אין שוחטין פסח לכתחילה על היחיד שנאמר (דברים ט"ז ה') לא הוכל לזכות את הפסח באחד דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר פעמים שהוא אחד ושוחטין עליו פעמים שהן עשרה ואין שוחטין עליהם. הא כאיוה צד אחד ויכול לאוכלו שוחטין אותו עליו עשרה ואין יכולין לאכלו אין שוחטין אותו עליהן שלא יביאו את הפסח לידי

(ע) ע"י זקוקי ומכילתא ל' דברים (שהולחתי לאור צננת ח"י) ג' 18 וסס הערה ל"א. (פ) לפי הנוסחה ל"ל דברו אל כל עדת ישראל ולריך לנתוח ונלח. צניי. אונס ראיחי כי גם הנוכחית שלנו (ד' ישועאל) והתרגום יונתן גרסי ונלח. צניי. וכן ראיחי בתרגום יוני של השנעיים ובתרגום הסודי ובתרגום כ"י הנוצלים בפקרי קעניקאט ודע ראספי, וע"י לעיל דף 6 הערה ט' שכן עוכח נתיי. וקף שאלו אין לנו אלח גירסת הנוסחה, וי"נ ידלחי לשלוח יד ולהגיה, אולי הוא אחד מהעוקמות שח"ל פליגי עם הנוסחה. כו"ט כבר ראשונים ואחרונים. ע"י ר"ן לנסהדרין ד' ע"ב ד"ה קרנת קרנת, תשובות הניחוחות לרמב"ן סי' ל"ג, תשובת ריב"ש סי' רפ"ג, תשרי נהר"י ונין סי' ה', הגהות רע"א לנצנת דף ל"ה ע"ב, יד ונלחי סי' רפ"ג, פ"ט א"ח סי' כ"ב, ואלו נפקא מניה גם לדינא כמ"ט ר"י בלתי זללה"ה בהפלאה שבערכין ערך נושה עיי"ש. (ז) ע"י ח"כ ר"ש קדושים. (ק) כן הגהתי ע"י פסקים מ"ב ע"א והוא נתיי וע"י ילקוט נשא רנו חס"ו על איש כי חטטה אשתו חז"ל: וניינין בלא חטטה אונת ודבר ד' אל נושה לאמר, ע"כ, והוא נוספרי זוטא כמו שהוכחתי בנזקס אחר. (ר) ע"י פסקים ל"ו ע"א ותוס' טס ד"ה לנעוטי, וע"י ונכילתא. (ט) וכן דרשו בנזקס מ"א ע"ב ולקחתם שיהא לקיחה ציד כל אחד ואחד. (ת) ונכילתא, ירושלמי ר"ש פ"ב קדושים. (ח) פסקים ל"א ע"ב, ירושלמי טס פ"ח הלכה א'. (צ) ע"י ונכילתא. (ג) פסקים פ"ח ע"א, ובילקוט כאן איתא: ד"א שה לבית ונלמד שאדם ונ"א ושוחט ע"י בנו וכו' ע"כ נראה שלפניו היה כן הגירסא בנכילתא ד' ישועאל. (ד) חוספתא פסקים פ"ז ה"ו, וע"י ונכילתא. (ה) חקרין הכיכר יש כאן, ולפי הסוגיא דפסקים ל' ע"א ל"ל: מהיות נושה החייהו נושה נוכדי אכילה וכו' וע"ש הפירוט. (ו) ע"י לעיל אות ט'.

שהבנים קודמין את הוקנים אין צריך דין הוא נאמר כאן דבר ונאמר להלן דבר במדבר מה דבר האמור במדבר בנים קדמו את הוקנים (ת) אף דבר האמור כאן בנים קדמו את הוקנים מה לי בנים קדמו את הוקנים במדבר שכן קדמו להעלות בהר (א) יקדמו בנים את הוקנים כאן שהרי לא קדמו לעלות בהר ת"ל ואל בניו דבר (ב) מלמד שהבנים קודמים לוקנים. ומנין שהוקנים קודמין את ישראל אין צריך דין הוא נאמר כאן דבר ונאמר דבר במדבר מה דבר האמור במדבר וקנים קודמין את ישראל (ג) אף דבר האמור כאן וקנים קודמין את ישראל מה לי קדמו וקנים את ישראל במדבר שכן נחקדשו ברוח הקדש (ד) יקדמו וקנים את ישראל כאן שהרי לא נחקדשו ברוח הקדש ת"ל (שמות י"ב כ"א) ויקרא משה לכל וקני ישראל מלמד שהוקנים קודמין את ישראל.

ב'. החדש הזה לכם לא מנו בו אבות הראשונים (ה) יכול לא מנו בו אבות הראשונים שהרי לא ניתנה תורה בימיהם אבל משניתנה תורה ואילך יהו באי בראשית (ו) מונין בו ת"ל לכם (ז) אתם מונין בו ואין באי בראשית מונין בו (ח): ראש [חדשים]. יכול לשנים ולשמיטים וליובלות (ט) ת"ל ראש חדשים לחדשים הוא ראש (י) ואינו ראש לא לשנים ולא לשמיטים ולא ליובלות: ראשון הוא לכם. ולא למעשר בהמה ולא לפירות (כ) למה הוא ראשון למלכים ולרגלים ולתרומת שקלים ולשכר בתים (ל): ראשון הוא. מכלל שנאמר (דברים ט"ז א') שמור את חרש האביב האריך אתה משמרו הוסיף לו ימים: יכול אם היתה שנה חסרה עשרה או עשרים יום יעבר כן ת"ל חדש אין פחות מחדש. יכול אם היתה שנה (יתירה) [חסרה] ארבעים יום או חמשים יום יעבר כן ת"ל חדש אין יתר על חדש (ט) יכול יעבר ניסן ת"ל ראשון הוא לכם ניסן אחד אתה עושה ואי אתה עושה שני ניסן (ג) יכול יעבר תשרי ת"ל שמור את חדש האביב שמור את החדש הסמוך לאביב ואיוה זה (אייר) [אדר] (ס) יכול כשם שאם היתה שנה אפילה יוסיף לה ימים כך אם היתה שנה בכירה יבצור ממנה ימים ת"ל (שמות י"ג י') ושמרת את החקה

יונן לונה הוצא נח"כ עס הפסוק דברו אל כל עדת בני ישראל עס צפרטה כתיב דברו אל בני ישראל ועסו דהאי דרשה נאמרה נח"ל כלן צפ' צא והועתקה לפרשת שנייני (וע"כ לא יפה עשו הגודפסיס נח"כ עס פ"י מהרמ"ל ונלצים ששלחו יד ונחקו נלח "כל עדת" שנולדו צכל דפוקיס ימינס) ומה שנולד כל עדת בני ישראל תחת כל עדת ישראל יוצר לקנן דק 8 הערה פ'. (ת) שנאמר (ויקרא י"ז ח') דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל. (ח) שנאמר (שמות כ"ד ח') עלה אל ד' אתה ואהרן נדב ואזיהוא ושבעים נזקני ישראל. (ג) נראה דקאי על הפסוק (ויקרא כ"א כ"ד) וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל והוא מיותר דכבר שנוענו צנוקס אחר דהבנים קדמו לכל ישראל אלא ע"כ דאחא לאשמועינן דצכל וקוס הבנים קדמו לכל ישראל. (ג) דכתיב (ויקרא ע"א ח') קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל ועי' ספרי צמדצ פיסקא ל"ג, ועוד כתיב (שמות י"ג ז') ויקרא לזקני העם ורש לקנן ונולדו שהוקנים קודמין לכל ישראל. (ד) דכתיב (צמדצ י"א כ"א) ויאלל מן הרוח וגו' ונ"ל דחנל דידן קוצר דוועיקרא ועת ונעמד הר סיני כבר היו מוכנים לכך מלאמר הקב"ה עלה אתה וגו' ושבעים נזקני ישראל. (ה) כרי אליעזר צב"ה י"א ע"ג, וכן כתב הסופר יוסף הכהן צקדמוניות שלו (ספר ח' ג', ג'). (ו) אומות העולם. (ז) לאשון הוא לכם. (ח) צוויכילתא נופרש ננוליו לנודין שישאל מונין ללצנה והגויס לחונה. (ט) דלענין זה ראש השנה צא צחשרי, ונסנה ריש ר"ה. (י) חוספתא ריש ר"ה והוצאס צצצלי וצירושלני. (כ) היינו לנטיעה דנחיתין ועי' ריה ע' ע"ג. (ל) צחוספתא עס: וי"א אף לשכר צחים ועי' הפירוש עס וצצצלי וצירושלני. (נ) ספרי דריס פיסקא קכ"א. (ז) עי' מכלתא וסנהדרין י"ג ע"ג. (ס) צוויכילתא צעס ר' נחן.

עמו (ל) מדבר היה עמו הוין לכרך וכן משה אומר לפרעה (שמות ט כ"ט) כצאתי את העיר ומה תפלה קלה לא נהפלל בהוך הכרך דבר המור לא ב"ש ומפניה לא דבר עמו בתוך הכרך מפני שהיא מליאה גלולים ועדיין אני אומר דיבר עם משה הוין לכרך אבל כשהיה משה מדבר עם אהרן לא היה מדבר עמו הוין לכרך ת"ל ויאמר ד' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים (מ) מקיש דברות אהרן לדברות משה מה משה הוין לכרך אף אהרן הוין לכרך מה משה בכה אמר אף אהרן בכה אמר (ג) מה משה אלהים לפרעה (ס) אמר דבר ולא ירא אף אהרן אלהים לפרעה אמר דבר ולא ירא. מה משה גובר על הפירה (ע) ועל המאור (פ) ועל השמן המשחה (צ) ועל קטרת הסמים (ק) אף אהרן גובר על הפרה ועל המאור ועל שמן המשחה ועל קטרת הסמים ת"ל ויאמר ד' אל משה ואל אהרן מקיש גדולתו של אהרן לגדולתו של משה: לאמר. ר' אליעזר אומר מנין שבסדר דברות שהיו במדבר (ר) כך היו בארץ מצרים אין צריך דין הוא נאמר כאן דבר ונאמר דבר במדבר (ויקרא י"א א') מה דבר האמור במדבר אהרן שמע תחלה ושנה תחלה אף דבר האמור כאן אהרן שמע תחלה ושנה תחלה, מה ל' קדם אהרן את הבנים במדבר שכן נמשח בשמן המשחה יקדים אהרן את הבנים כאן שהרי לא נמשח בשמן המשחה ת"ל ויאמר ד' אל משה ואל אהרן [בארץ מצרים לאמר] (ש) מלמד שאהרן קדם את הבנים: ומנין

(ל) כלומר שאין לויר דומת בארץ צה ללמדך שדבר עמו צדקה, דהא אין לנו טוס טעם למה דבר עמו דוקא צדקה אלא ודאי דהא ללמד שדבר עמו חוץ לכרך כדחזיקין גבי משה שאמר כלמתי את העיר. (נ) ואנורו צוכילתא וכן צריש ח"כ דלא היה דבור לאהרן ופי' ד' אלא עם משה דבר שאמר לאהרן וא"כ ונה ת"ל אל משה ואל אהרן להקים דברות אהרן לדברות משה. (ז) לכאורה היה אפשר לפרש צונה שטינו צספרי ריש וטעות כסם צנתנא משה צכה אמר כך נתנבלו צביאים צכה אמר ומוסיף עליהם משה צשאנא צו זה הדבר ולפי זה אחקש כאן אהרן למשה לענין זה שגם אהרן נתנבל צכה אמר (אבל צזה הדבר לא נתנבל) אונס ונלטון הח"כ פ' אחרי מות צזה הדבר דשחטוי חוץ ונשנע דכה אמר וזה הדבר חדא הוא דז"ל סס: "זה הדבר אשר לוה ד' ונלמד שהפרשה לאמרה צכה אמר: ולפי' יומר נכון לפרש כאן דונה משה צכה אמר שדבר הדברים כהויתן כך אהרן כשתיס ונדבר אל צני ישראל אמר כל הדברים כהויתן כונו ששנען משה ופי' הגבורה. וכן נוכח לקיין י"ט ג' דרשינן כה צלטון הקדש כה כענין הזה וכו' כה לא לפקות ולא להוסיף ועי' ספרי דברים פסוקא פ"ג. (ס) כו"ש צוכילתא הקיס אהרן למשה ונה משה היה דיין לפרעה כו' היה אמר דבריו ולא ירא וכו'. (ע) דכתיב צה ויקחו אליך ועי' צספרי סס. ורמזי סס צנדרש הגדול כ"י (לקוח ונספרי זוטא) וז"ל ויקחו אליך יציאה אליך ותהא גזר עליה יכול שאין לי סהיה משה גזר אלא על הפרה ווניין אף על השמן ת"ל ויקחו אליך שונ זית זך יכול שאין לי סהיה גזר על הפרה אלא משה ווניין אף אהרן אמרת וידבר ד' אל משה ואל אהרן הקיס אהרן למשה ונה משה גזר על הפרה אף אהרן גזר על הפרה ווניין שיונו גזרים לדורות ת"ל ותהא תורה את צני ישראל (וכ"ו שצאנר לו הוא לדורות) עכ"ל. (ס) כלאיחא צספרי זוטא סבצתי וכן אמורו צתיכ פי' אמור ויקחו אליך אתה גזר לדבר. (ז) דכתיב ותהא קח לך צשמים ראש ותחת סס צנדרש הגדול: ותהא קח לך שיהא משה גזר עליו וכן אמורו צספרי חקת על ויקחו אליך. כיולא צו אתה אמור צשנן לנשחח. (ח) דכתיב קח לך סמים נטף. ועי' יונא ג' ע"ג דסס דרש קח לך ויקחו אליך צפנים אחרות והוא לקוח ונספרי צנדרש פסוקא ע"צ ונראה דתחא דני ר' ישנעאל ודני ריש היו חלוקין צדבר וצבייתחא דיונא תחא דני ר' ישנעאל ונדפליגי סס ר' יאשיה ור' יונתן שהס חלונורי ר' ישנעאל כידוע. (ז) כו"ש צצרייתחא דעירובין כ"ד ע"ג: כילד סדר ונשנה וכו' עיי"ש. (ט) כונו שהגהתי כל"ל דונלאמר קריש ופירוש דלאמר קאי על הצנים וכן שנינו צתיכ פ' שניני הוצא צרשיי לאמר אליהם לאמר להם לצנים או לאמר להם לישראל כשהוא אמור דברו אל כל עדה צני ישראל זו דיבור האמור לישראל הא ונה אני נוקיים לאמר אליהם לאמר לצנים ע"כ. ונעמח

שלא אמסרם בידם שני' (שמות י"ז ט"ז) כי יד על כס יה וגוי ואומר (יחזקאל ב' ט') ואעש למען שמי וגוי והריני מבקש להוציאן ממצרים ואתה אומר לי שלח נא ביד חשלה: ר' יהושע בן קרחה אומר וידבר אלהים אל משה א"ל הקביה למשה לא היו ישראל ראוין לתת להן מן במדבר אלא רעב וצמא ערום ועריה אבל מה אעשה שמשלים אני להם שכר אברהם אוהבי שעשה לפני מלאכי השרת שנא' (בראשית י"ח ח) והוא עמד עליהם חחת העץ ויאכלו והריני מבקש להוציאם ממצרים ואתה אומר לי שלח נא ביד חשלה: ר' עקיבה אומר וידבר אלהים אל משה א"ל הקביה למשה באמירה ובגזירה ובשבעה מלפני שלא תננס לארץ וכן הוא אומר (במדבר ב' י"ב) לכן לא תביא את הקהל הזה ואין לכן אלא שבעה שנא' (ש"א ג' י"ד) ולכן נשבעתי לבית עלי [ד) וכל כעס זה למה בשביל שאמר ומאו באתי אל פרעה וגוי אריא המודעי הלילה לאותו צדיק שיאמר בלשון הזה אלא כך אמר לפניו רבון העולמים לא מי שגואל הוא מציל רבון העולמים יודע אני שאתה עתיד להוציא את בניך ממצרים שמא ע"י אחר אתה עתיד להוציאם אני לא זכיתי שיצאו על ידי השיב לו הקביה ואמר למשה משה אתה זכית ועל ידך אני מוציאם תדע לך שכך שמתוך תשובה שאמר לו אתה למד שנאמר ויאמר ר' אל משה עתה תראה וגו'.

פרשת בא

[יב]. א'. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים. מלמד (ה) שהיו כל הארצות כשורות לדבור עד שלא נתקדשה איי אבל משנתקדשה איי לא היה דבור על הנביאים בכל מקום אלא על המים שנאמר (יחזקאל א' ג') היה היה דבר ד' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים על נהר כבר: ואומר (דניאל ח' ב') ואני הייתי על אובל אולי (דניאל י' ד') ואני הייתי על [יר] הנהר הגדול הוא חרקל: וכן יונה (ו) לא היה מדבר עמו אלא על המים, ר' יהודה אומר אף בתחלה (ז) לא היה מדבר עם הנביאים אלא על המים שנאמר היה היה (ח). ר' נחמיה אומר בתחלה היה דבר (ט) עם הנביאים בכל מקום מה ת"ל היה היה דבר ד' אל יחזקאל שלא היתה רוח הקודש חדרה עליו (י): בארץ מצרים. יכול בכרך חיל בארץ (כ) בשדה לא היה מידבר

ד) הנוסגר הוספתי ע"פ ר"ח הלחמי כנו שנדפס צמחיתא הולאת דנא"ש דף ק"כ. ה) מדכתיב צלחץ נגלים שהוא ניותר דרש שקד קודם שנתקדשה א"י היה הדבור אף צמח"ל ולא לאחר שנתקדשה. ו) כלומר וכן זיונה צרה נא"י לחו"ל נוסוס שידע שאין השכינה שורה צמח"ל כדליתא צמחיתא דר' ישמעאל, ולצמח"ל כשדצר הקצ"ה עמו צמח"ל לא דבר עמו חלה על הנוים, והע"פ שאין נפורש נקרא הדבור עם יונה סיה על הנוים, ויינו נודכתיב (יונה ז' י"א) ויקח את יונה אל היבשה וסמין ליה ויהי דבר ד' אל יונה נוסוע דבישה הסמוכה לים דבר עמו. ז) אף קודם שנתקדשה א"י לא היתה השכינה שורה צמח"ל בכל נוקוס חלה על הנוים. ח) דרש הכפל היה שהיה דבר ד' כאן כמו שהיה בתחלה צמח"ל וסרי זה צל ללמד ונמלל למד דנתחלה היה כמו כאן דהיינו על הנוים. ט) לדיך לנקד דבר והוא שם דבר כנו דבור כדכתיב (ירמיה ס' י"ג) והצד אין בהם. י) ר' נחמיה ס"ל דצמח"ל לא היתה שורה רוח הקדש חלה לפקדים והו"ל פירושו של היה היה כמו שחירץ רב חסדא צמח"ל כיה ע"א לפירוש א' של הפירוש הניוסס לרש"י סס. כ) כנו שאמרו צרבה פט"ו: צלחץ נגלים לנה אינו אומר צמח"ל אלא חלה קב"ה כח"ב צמורה צמח"ל עמנווד אף אני אעשה כך צלחץ נגלים ולא צמח"ל וכן אמר נוסוס כלאתי את העיר, וכן חיתא צמח"ל הגדול לפ' כלאתי את העיר: ונגיד הכתוב שלא היה הדבר נגלה עליו צלחץ נגלים מפני שהיא נמלולת צמח"ל ע"ז חלה חוץ לכך נודר עמו.

שברחתי מפניהם בני אדם ששגרו עליך פרעה לתפשך מי עשאן אלמים מי עשאן חרשים מי עשאן סומים הלא אני ד': ר' אלעזר בן יהודה איש ברתותא אומר משיב משה ואומר לפני הקביה רבשיע אתה אומר לי רד למצרים והוציא ששים רבוא מתחת סבלון מצרים אלו על מאה בני אדם או על מאתים בני אדם אתה אומר לי עדיין הדבר קשה לי אלא שאתה אומר לי הוציא ששים רבוא מתחת סבלון פרעה ממצרים. ואלו התרית בהן שנה או שתיים לפני דיבר [היו הדברים] כבר עשויון (א) אלא שנשתעברו בהן מאתים ועשר שנים יאמר לי פרעה מי שעברו עבר עשר שנים ולא מיחה בו כל בריה יבוא אחר ויוציאו מתחת ידו או מי שעבר את הכרם עשר שנים ולא מיחה בו כל בריה יבוא אחר ויוציאו מתחת ידו רבשיע ככדים ומכובדים דברים הללו שאתה אומר לי כי כבר פה וכבר לשון אנכי.

פרשת וארא.

וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ד' ר' אליעזר (ב) אומר א"ל הקביה למשה אני שאמרתי והיה העולם שנא' (תהלים נ' א) אל אלהים דבר ויקרא ארץ אני שאמרתי לאברהם אביכם בין הבתרים (בראשית ט"ז י"ג) ידוע תדע כי נר יהיה זרעך עכשיו הרי שבועה מבהלת ובאת לפני שלא כדרך ארץ שאוציא את בני ממצרים ואתה אומר שלח נא ביד תשלח: ר' יהושע אומר וידבר אלהים אל משה [אני ד'] אמר לו הקביה למשה נאמן אני לשלם שכר יצחק בן אברהם שנתן רביעית דם על גבי מזבח ואמרתי לו (ע"י תהלים ע"ט י"א) בגודל זרעך הותר בני תמותה ואני מבקש להוציא ממצרים ואתה אומר לי שלח נא ביד תשלח: ר' שמעון אומר וידבר אלהים אל משה אמר הקביה למשה נאמן אני לשלם מה שאמרתי ליעקב (בראשית כ"ח י"ד) והיה זרעך כעפר הארץ עכשיו הרי שבועה מבהלת ובאת לפני שלא כדרך ארץ שאוציא את בני ממצרים ואתה אומר לי שלח נא ביד תשלח: ר' יהודה אומר וידבר אלהים אל משה א"ל הקביה למשה אני ארון העולם אני מלא רחמים אני נאמן לשלם שכר בני משתעברין ביד בשר ודם ואתה אומר לי שלח נא ביד תשלח: ר' נחמיה אומר וידבר אלהים אל משה א"ל הקביה למשה גלוי וידוע לפני צער של בני ממצרים שנאמר (שמות כ' כ"ה) וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. בני שרויין בצרה ואתה שרוי בריוח ואני מבקש להוציאן ממצרים ואתה אומר שלח נא ביד תשלח: ר' יוסי הגלילי אומר וידבר אלהים אל משה א"ל הקביה למשה כלאה (ג) נתחייבו לי בני ממצרים שנא' (יחזקאל כ' ו') ואמר להם איש שקוצי עיניו השליכו ובגילולי מצרים אל תטמאו וימרו בי ולא אבן לשמוע אלי הריני עושה עמהן בעבור שמי הגדול שלא יתחלל שני (שם כ' ט') ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר נודעתי עליהם לעיניהם והריני מבקש להוציאן ממצרים ואתה אומר לי שלח נא ביד תשלח: ר' טרפון אומר וידבר אלהים אל משה א"ל הקביה למשה ראויין הן ישראל להנתן ביד עמון ומואב ועמלק אבל גורה היא מלפני

(א) חולי נ"ל: כנר לעשותן. (ב) הכל נכ"י ר"ש הלחוני חלל שחתת ר' אליעזר איחא סס ר' ישמעאל. (ג) כמו כליה נכ"י ר"ש הלחוני: חונר הקצ"ה ראוים היו יסבאל כליה נזנבר עד שנזנר החמון שנסס את פסמו שנאמר וכו'. וע"י מכילתא דר' ישמעאל לקמן י"ג פסוק כ"ז.

גנוזי הראהו כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות וכל שיש לו בכית גנוזי הוציאו לשרה הראהו גנות ופרדסים וכל שיש לו בשרה פשט העבר את ידו ואמר איני יכול להיעשות אפטרופוס לפרנס בני ביתו של מלך כעם עליו המלך אמר לו אם אי אתה יכול להיעשות אפטרופוס למה הטרחתני כל אותו מורה נשבע לו שלא יכנס לפתח פלשין שלו. כך היה המקום (מכביש) [מכתיש] את משה כל ששת הימים בשליחותו למצרים ובשביעי אמר לו שלח נא ביד תשלח א"ל הקב"ה משה אתה אומר לי שלח נא ביד תשלח יהושע תלמידך (ורך) [גידולי ירך] ורבו"ך הוא יכניס את ישראל לארץ אתה אי אתה נכנס עמהן לארץ שנא' (במדבר כ' י"ב) לכן לא תביאו את הקהל הזה: משיב משה ואמר לפני הקב"ה רבש"ע אתה אומר לי רד למצרים והוצא את ב"י ממצרים בוראי אני שליח שתי שליחות באדם אחד בפעם אחת רבוני אין שליחות זו יפה אלא בשני בני אדם כאחד שני (קהלת ד' ט') טובים השנים מן האחד ואומר (דברים י"ט ט"ו) על פי שנים עדים יקום דבר. משיב הקב"ה ואומר לו למשה משה וידע אני כך על מי אתה עומד ומבקש רחמים שתלך אתה והוא בשליחותי למצרים כבר שרת עליו רוח הקדש והוא יוצא ומשמר לך בשבילי מצרים ובעת שרואה אותך הוא ש"מיה כענין שני (שמות ג' י"ד) והנה גם הוא יוצא לקראתך וראך ושמו בלבו: משיב הקב"ה ואומר לו למשה בתחילה כשנגלית עליך בסנה היית מסתיר פניך ממני כענין שנאמר ויסתר משה פניו עכשיו אימתי ניתן לך פתחון פה לדבר בפני כעבד בשר ודם שיש לו רשות לדבר בפני רבו: משה נברך את אין לי שלוחין אין לי גדודים אין לי שרפים אין לי אופנים אין לי מלאכי שרת ואין לי גלגלי מרכבה שאשלח ואוציא את בני ממצרים שאתה אומר לי שלח נא ביד תשלח [אני הוא שקראתי עולם ממורת שמש עד מבוא] (ק) מן הדין ההוא אתה ראוי לשמ"פ מיד אבל מה אעשה בעל הרחמים אני [לכך נאמר וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' (ק) וחכמים אימרון (ר) אומר לו הקב"ה למשה משה זכות עמרם אביך עמדה לך שעשה דבר גדול בישראל שכשהכירו מצרים עבודה קשה על ישראל והיו מטבעין אותן ביאר אמרו אנו נושאין נשים ומולידין בנים ומצרים מטבעין אותן ביאר למה אנו מיגעין את עצמנו להנם. עמד עמרם ועשה דבר גדול בישראל והסכימה דעתו לדעת המקום גירש את אשתו כשהיא מעוברת שלשה חדשים, בסוף שלשה חדשים חזר ועשה בה קדושין שנאמר (שמות כ' א') וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי והיו מלאכי השרת מקלסין לפניו כהתנים וככלות שנאמר (תהלים קי"ג ט') אם הבנים שמחה, ומצרים מנו לה תשעה חדשים והיא ילדה בתוך ששה חדשים. וכי למה הוצרך הדבר אם לקח עמרם אשה אם לא לקח אלא להודיע לכל באי העולם וזכותו של עמרם הצדיק: משיב משה ואומר לפני הקב"ה רבש"ע אני נביא בן נביא מספק ספיקות נכנסתי לדבריך פרעה רשע בן רשע ומצרים מרודים (ש) בני מרודים הא"ך יכנסו לדברי. א"ל אתה דבר בלשון קודש כמלאך ואהרן אחיך ידבר בלשון (עברי) [מצרין] שנא' (שמות ד' א') ראה נתתי אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך: משיב משה ואומר לפני הקב"ה רבש"ע אתה אומר לי רד למצרים והוציא ששים רבוא מתחת סבלון מצרים מתירא אני מפני בני אדם (ת) שכרחת מפניהם. א"ל אל תירא משה כבר מתו שנא' (שם ד' י"ט) כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך: משיב הקב"ה ואומר לו למשה משה אתה אומר לי מתירא אני מפני בני אדם

(ק) הוספתי ונעתי"ג דלקו"ן פ' ואלה. (ר) הכל צ"י ר"ח הלמני צ"י ואלה צטוויים.
 (ט) כנוו ומוודים. (ת) צ"י ר"ח הלמני צטוויים כל הענין עד כי כד פס וכד לנשן אלכ"י.

עמהם שני (שמות י"ד י"ט) ויסע מלאך האלהים, באו למדבר שכינה עמהם שנאמר (דברים א' ל"א) ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ד' אלהיך עד שבאו לבית המקדש. שרויין בצער כביכול שרוי עמהם בצער שנאמר מתוך הסנה, שרויין בריוח שרוי עמהם בריוח שני (תהלים ק"ו ה') לראות בטובת בחיריך לשמוח בשמחת גויך להתהלל עם נחלתך: ד"א מתוך הסנה ר' יוסי (י') אומר מפני מה נגלה הקב"ה משמי מרום והיה מדבר עם משה מתוך הסנה מפני שהוא טהור ואין אומות העולם עושין אותו ע"ז. ד"א מתוך הסנה גוי אחד שאל את רבן גמליאל (כ) א"ל מפני מה נגלה הקב"ה על משה מתוך הסנה. א"ל אלו נגלה על הרוב אחד או על תאנה אחת הייתי אומר שיש מקום בארץ פנוי (ל) מן השכינה עכשיו נגלה על הסנה ללמדך שאין מקום בארץ פנוי מן השכינה: ד"א מתוך הסנה א"ר יוסי ולמה מתוך הסנה אלא מה דרכו של סנה אדם מכניס ידו לתוכו אינו גיווק מפני שקוציו כפופין למטה (מ) ואם בקש להוציא את ידו הקוצין תופשין אותה כך כשירדו ישראל למצרים קבלו אותן שנאמר (בראשית מ"ו ו') ארין מצרים לפניך היא כמיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך וכיון שבקשו לצאת תפשו אותן שנאמר (שמות ה' ב') וגם את ישראל לא אשלח: ד"א מתוך הסנה גם גדול ראה משה שראה את הסנה והוא מלבב (ג) ועולה מתוך האש ואם תמיה אתה על הרבר הזה בוא וראה ממקלו של אהרן שהוא של עץ יבש והוציא שקדים ופרחים: ד"א למה מתוך הסנה ר' אלעזר בן ערך (ס) אומר מפני מה נגלה הקב"ה משמי מרום והיה מדבר עם משה מתוך הסנה לפי שיכול המקום שירבר מראש הרים ומראש הגבעות מגבהי עולם ומארוי לבנון אלא השפיל עצמו ודבר מתוך הסנה ועליו אמר שלמה (משלי כ"ט ב"ג) ושפל רוח יתמוך כבוד: אי אתה מוצא מן האילנות שפל מן הסנה וכן הוא אומר (תהלים קל"ח ו') כי רם ד' ושפל יראה.

ויאמר משה וגוי'. אמר ר' אלעזר בן ערך (ע) שבעת ימים היה מכתיש (פ) הקב"ה למשה לילך בשליחותו דכתיב גם תמול גם מתמול שלשום גם משלשום מאו דברך גם מאו וזה יום השביעי.

ויחר אף ד' במשה. אמר ר' (אליעזר) [אלעזר] בן ערך לא דבר הקב"ה עם משה אלא בדרך ארץ (צ) שלא יהיו בווי העולם אומרים מפני שהוא אלוה ובעל עולם עשה דבריו שלא כדרך לכן היה הקב"ה (מכביש) [מכתיש] את משה כל ששת ימים דכתיב גם מתמול גם משלשום גם מאו דברך אל עברך ובשביעי אמר לו שלח נא ביד תשלח: משלו משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו עבד והיה אוהבו אהבה גמורה בקש המלך לעשותו אפשוּרפּוּס לפגנם בני ביתו של מלך מה עשה המלך תפש עבדו בידו והכניסו לבית

(י) זכיי ר"א הלחמי הוא זעם ר"י הגלילי. (כ) זעמות דעה כאן הגי' ר' יהושע בן קרחה. אולם זעמוּדנר דעה פייד סס"ד גרס ג"כ ר"ג. (ל) הנואמר כאן הוא נוקולר ונ"ל כזעמוּת דעה: ח"ל אלו נוחך מרוז או נוחך שקנה כך היית שוללני אלא להויליך חלק חי אפשר אלא לנוס נוחך הסנה ללמודך שאין נוקוס פנוי זלא שכינה אפילו סנה. (ז) זשי"ר זעם ר' פנחס הכהן וזה הסנה הזה כשאדם נוכניס ידו לתוכו אינו נוכניס וכשהוא נויליא נוסתרתה כו', אולם זילקוט זעם מדרש אזכיר הלשון ונוסס כלפנינו. (ח) נועלה פרחים, ויולא פרה ת"א: ואפק לזלזין, וזש"ר: האש של נועלה נועלה לזלזין. (ט) דכרי ילא בן ערך הס ג"כ זכיי ר"א הלחמי, ושס יש ערצוב דכריס ולדיך תיקון. (ע) גם הנואמר זה נוולא שס זכיי ר"א הלחמי. (פ) זעעו זו ונוירג ענוה, עי' ערוך ערך כחש וכן פתרונו זלשון סורי, ונמדדריסס וזכיי ר"א הלחמי הגי' נוסונשט. (צ) זכיי ר"א הלחמי (לעיל ב') זענוייסס.

פרשת שמות.

(א) ומשה היה רועה וגוי בלבת אש מתוך הסנה. רשביי אומר (ב) מפני מה נגלה הקביה משמי מרום והיה מדבר עם משה מתוך הסנה, מה הסנה הוה קשה מכל אילנות שבעולם וכל צפור שנכנס לתוכו אין יוצאת הימנו בשלום אלא נחתכת איברים איברים, כך שעבוד מצרים קשה לפני המקום מכל שיעבודין שבעולם (ג). מעולם לא יצא עבד או שפחה בן חורין ממצרים אלא הגר בלבד שנאמר (בראשית י"ב ב') ויצו עליו פרעה אנשים (ד) וישלחו אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו: ד"א מתוך הסנה ר' יהושע אומר (ה) מפני מה נגלה הקביה משמי מרום והיה מדבר עם משה מתוך הסנה שכל זמן שישראל בצרה כאלו צרה לפניו (ו) שנאמר (ישעיה ס"ג ט') ככל צרחם לו צר: ואומר (תהלים צ"א ט"ו) עמו אנכי בצרה (ז) ואומר (זכריה ב' י"ב) כי כל הנוגע בכם נוגע בבכת עינו: כינה (ח) הכתוב שכל המויק את ישראל כביכול אין מויק אלא במי שאמר והיה העולם. וכך היה ר' יהושע אומר בוא וראה כמה רחמיו וזכותיו של הקביה על ישראל, ירדו למצרים שכינה עמהם שנאמר (בראשית מ"ו ד') אנכי ארד עמך מצרימה. עלו שכינה עמהם שנאמר (שם) ואנכי אעלך גם עלה (ט). ירדו לים שכינה

(א) כ"ל דוכיילתא הלזו שניה פניה לדרוש ההלכה של ספר שמות, וזאונת לא היה לה להתחיל אלא ונהדש הזה לכם. שהיא הונוה הראשונה וכמו שנתחלת ונכילתא שלנו, דר' ישעיהאל, אלא ונשום דאוחה ונוהה ראשונה כמנכה לגאולה ונלרים, רחמה הוכילתא דרשב"י שראוי להתחיל בתחלת ספור גאולה ונלרים ובגלוי השכינה הראשון שנתגלה לנרעיה שהוא התחלה לכל הדורות והלזוים שנאמרו ע"י ונשה. (ג) הונאמר הזה הוא ג"כ צב"י ר' אברהם הלחמי שהניח בעל זכורי הונדות ונלוי הונדות, וצדק העיר החכם רמא"ש צונכילתא שלו דף ק"ע ע"ב שהוא שייך לנכילתא דרשב"י. (ג) כדלקטון ריש פ' יתרו. (ד) ולמה הולך לאנשים, אע"כ דנלרים היתה סוגרת ונוסוגרת ולא הניחו שפחה ללאת, ע"כ לזו עליו פרעה אנשים שיניחו את הגר ללאת. ובצ"י פנ"ה אונר רשב"י שהגר צתו של פרעה היתה. (ה) גם זה שם צב"י ר' אברהם הלחמי אולם בצדק אחר וקל"ת הונאמר שם צב"י ר' חייא ור' יהודה, ואולי ל"ל כאן ר' יהודה חתם ר' יהושע ונשתרעב כאן ר' יהושע ונחא דלקטון וכך היה ר' יהושע אונר, והא"י ר' יהודה הוא צנו של ר' חייא אחיו של חזקיה. וכבר העיר החכם ר"י לעווי שכל תנא דצי חזקיה שצב"י נמלאים צונכילתא דרשב"י הלזו, וכברא חזקיה סידר הוכילתא דרשב"י. (ו) ע"י ונכילתא דר' ישעיהאל לשמות י"ב וי"א. (ז) צונכ"י דר"ש שם פי' נחא ואונר דאין לי אלא לרת לבור לרת יחיד וננין ח"ל עמו אנכי צלרת. (ח) זהו דרש חדש שכל המויק את ישראל וכו' וצב"י ר"א הלחמי כתוב וכן הוא אונר כי הנוגע בכם כו' ר' יהודה אונר אין ח"ל ר' אלא ר' וכו' כינה הכתוב פי' דכתוב עינו חתם עיני. וצנכ"י דר"ש לפסוק וברז גלוקן חתם קוניך ובספרי צונדבר פסקא פ"ד הביא עוד הכנה פסוקים שכינו ופני הכבוד. (ט) אגדה זאת הביא ר' טודרוס הלוי צכפרו ספר הכוזבים כ"י (ע"י וי"ש ע"ז) צכפרי וצנחא אל מדרשי ההלכה ל"ד 46) צב"י ונכילתא דרשב"י (וכדפסיק ונאונר ונכדדש"י שהביא ר' טודרוס הלוי צונכ"י ליעשראטור צלחטט דעם ארבענטס שנת 1845 ונלז 182 והלאת וצנחח לנכ"י הולאת רמא"ש ל"ד L1 והלאת) וע"י ונכילתא ונכ"י דשיריתא פי".

השמטות.

מה שסגור בחצאי מרובע כזה [] נשמט.

ששת ימים ⁰ [שילך בשליחותו למצרים, ומנין שהיה המקום מכביש בו כל ששת הימים] ⁰ .	צד 27 ²
בעל הרחמים אני [בעל אמנה אני].	32 ¹
בלילה הוה ⁰ [שיכול יהא נאכל בקדשים ביום תיל בלילה הוה] ⁰ .	11 ¹⁹
בכור השבי, [כאן הוא אומר בכור השבי].	23 ⁹
לא עמד ⁰ [כדרך שהמלכים עומדין בומר וישנין בומר לא עמד] ⁰ .	23 ¹⁸
ושמלות ⁰ [הראוי לשאל כלי כסף ישאל כלי זהב ושאל כלי זהב, ושמלות] ⁰ .	24 ³³
לדרך ⁰ [וגם צידה לא עשו להם מלמד שאף קליות ואגווים לא נטלו בידם לתינוקות לדרך] ⁰ .	27 ⁰
אף או האמור ⁰ [כאן או יאכל בו ומה או האמור כאן או יקרב לעשותו אף או האמור] ⁰ להלן או יקרב לעשותו.	30 ⁷
הוא קודם ⁰ [את בנו: וכל הבכור בבניך תפדה מלמד שהבן חייב לפדות את עצמו: וכל בכור] ⁰ בני אפרה ואפלו.	36 ¹⁸
יפקד על הים ⁰ [פקד על הים יפקד במדבר] ⁰ .	39 ³⁴
משלמי היו ⁰ [אם תאמר משל סרעה היו כבר נאמר הנה יד ה' הויה במקנך ואם תאמר משל מצרים היו] ⁰ .	44 ¹⁹
אמונה אומן: [דיא ביד רסה בראש גלוי].	45 ⁵
נתרציתי לבניך ⁰ [כך אמר לו הקב"ה למשה כלום אתה מבקש אלא בשביל בני כבר נתרציתי לבני] ⁰ .	47 ³⁰
שני ⁰ [נקבת בטמיו ראש פרוזי שמעון איש קטרון אומר בזכות עצמות יוסף אני קורע להם את הים שני] ⁰ .	48 ⁵
מחיה לדרך [אלא יצאו על אמנה ועליהם מפורש בקבלה הלוך וקראת באוני ירושלים לאמר] כה אמר.	48 ¹⁷
ישראל ⁰ [חציץ בין טהנה מצרים ובין טהנה ישראל] ⁰ כענין שני.	49 ¹⁰
ראוך מים [אלהים ראוך מים].	50 ²¹
חזרו [וישב הים אין כתיב כן אלא וישוכו המים כל מים שבעולם חזרו].	50 ²²
ישראל ⁰ [שני בצאת ישראל ממצרים היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו יהודה שקידש את שמי על הים הוא ימשול על ישראל] ⁰ .	51 ¹⁷
תפלה: [דיא מימינס זו מזווה ומשמאלם זו תפלה:] ⁰ .	51 ³¹
שמחנפין לו ⁰ [אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן שירו לה: שהוא גבור שני ה' עוזו וגבור ה' גבור מלחמה] ⁰ .	51 ²²
ואומרת ⁰ [עם זו יציתי לי תהלתי יספרו ישראל אומרין כי תפארת עוזו אתה ורוהיק מבשרת על ידיהם ואומרת] ⁰ .	60 ⁶
ירה בים ⁰ [הוא אמר ויקח שש מאות רכב בחור אף אתה כאותה מדה מדרת להם מרכבות סרעה וחילו ירה בים] ⁰ .	62 ¹²

יותר השמטות תמצא בצד האחרון.

גר'	במקום	צד	גר'	במקום	צד
ואביהוא	ואביהו	102 11	ודרך ודרך	דרך	71 15
של משה שהיה	שהיה	102 25	הכמים	חכם	73 1
שיעבוד	שיעבור	105 18	כך דברי	דברי	78 22
אמרו	ואמרו	107 8	מקולקל	מקולל	74 10
למחר מצא	מצא	107 10	אלעזר המודעי	אלעזר	75 1
ההקדש	הקדש	107 29	לכם	אלא לכם	75 5
משחשיכה	מחשיכה	108 19	לפי	לפני	76 25
שאיין כן	שאיין	108 50	שנקראו	שנקרא	77 5
והלא ים	ים	109 15	מלמעלה גברו	גברו	77 16
שנתקלל	שנתקלקל	109 29	ולחלון הוא אומר	ולחלון	80 30
צדקה רבים	צדקה	110 27	ביתא	ביתו	80 24
תיהנה	תינאה	111 3	ומטה אהרן	ומטה	81 11
בתוכו	בתוכן	111 28	של ברכה	ברכה	81 14
ועל חמדה	וחמדה	112 13	הסאמא	חסמא	81 27
כך כל	אף כל	112 17	בירי	כן	81 32
סבורין	סוכרין	114 6	ר' אלעזר המודעי	ר' יהודה	83 29
מכללו	בכללו	115 2	ליבנס	להכנס	87 13
חמקום	מקום	115 26	ומדינה	ומדינה	90 19
המקום	מקום	115 28	יעצה יפה	יפה	91 22
פורענות	פורעניות	116 11	יעשה	עשה	91 23
מוכרת	מוכרת	118 23	מכלי יצירה	מכלי מצירה	92 25
אם	אף	120 1	בקשוני	בקשונו	93 21
לאחרים וצריך	לאחרים צריך	123 29	להודיעך	להודיע	93 30
ונמצא	נמצא	124 9	לבנו ישראל	לישראל	94 21
פרנסתה	פרנסה	124 15	כשגלה	כשגלה	94 30
למות. למות	למות.	126 6	נגלה	גלה	"
ונגפו	נגפו	129 26	עושה	עשה	94 35
את לרבות	לרבות	132 2	עשה	עושה	"
כפול	כפל	139 6	או כשם	וכשם	95 20
קרקעות	קרקעות	139 12	הענן	ענן	96 16
הגנבין	הגנבין	139 31	לימוד	לומר	97 35
והיא	והוא	155 22	וטמא עד הערב	וטמא עד ערב	97 36
כן עד ששייר	כן עד ששייר	159 22	שהוא כדאי	כדאי	101 24
אתם מסורין	אתה מסורין	160 28	מסתורין	מסתורין	101 36
			בשעה	בשעת	102 1

חלופי גרסאות ותקונים.

חתני כבן יקיר לי פראפי אלכסנדר מארקס שלישיא היטיב עמדי לשלוח לי הרבה חלופי גרסאות ותקונים לספרי זה עפ"י כ"י מה"ג של החכם קאהוט והרש"ו שעכטער בנעוויארק. וע"י זה נתעוררתי לעיין עוד הפעם בכ"י שבירי ומצאתי שיש לתקן גרסת ספרי בהרבה מקומות. וע"כ אדפיס כאן התקונים היותר חשובים. והגרסאות אשר רק בכ"י שבאמערקא נמצאות אציין בסימן עיגול כזה °. — מספר הקמן שאצל המספר הגדול מורה על השורה שבאותו צד.

צד	במקום	גר'	צד	במקום	גר'
1 8	בצרה	°שרויין בצרה	37 1	אקשה	גר' °הגני מוחק
1 10	כביכול	כויכול	37 14	העלה	העלה עליו
2 26	בוזי	באי	38 20	במספין	°במספק
8 22	נתתי	נתתיך	39 6	[השבועה]	°שעה
5 15	על הנביאים	°עם הנביאים	39 7	עכשיו שבועה	°עכשיו שכינה
6 14	יקדים	יקדום	44 27	שנאמר	כענין שנאמר
7 12	לשנים	°ראש לשנים	45 34	לחם	להם
10 10	במבוקרין	°המבוקרין	46 9	אנהנו	אותנו
11 1	ליתן	°ליתן מדם	48 9	בגדו וינס	בגדה כירה וינס ויצא
11 26	על גהלים	על גבי גהלים	48 26	המחוסו	°המחוו
12 12	ממנו	°ממנו נא	48 32	גזרים	גזרים כמנין שבטים
15 10	לדגים	°לים	49 6	נמל	נמלו
15 16	משבית	מושביתו	49 24	אפילה	°באפילה
17 7	יריו	°פניו ידיו	51 1	אינו	איני
17 15	אירע	עירע	51 14	מושקע	°מושוקע
19 12	עליו	עליו כרת	52 35	בתשעת	בתשעים
20 6	יוצאים	°יוצא אדם	53 2	מפני בני ישראל	מפני ישראל
20 10	גדולים	°זקנים	55 4	שיטלו	°שיטלו ישראל
24 29	מהליכות ומה לזו	°מה ליטול ומה לא	57 10	יהודה	°ישראל
26 17	אתו	אתי	58 19	נפרע	נפרע ממנו
27 4	[וגם] צדה	צדה	59 26	ולומד	ולומד
28 3	בא	באה	60 15	אחד	אחד מהן
29 12	כרכו	כרכו ממנו	60 16	היא	היאך
29 25	פוסל	°פסול	68 27	אכלמו	°אכלו
30 1	בברוריא	°בברוריא	64 22	טן	°מן אג ילום
30 4	המול	המול לו	"	בית דין	אב בית דין
31 6	קרובה	קריבה	66 1	שאירע	שעירע
33 5	כל שבעת	כל שבעה	66 9	באלים	°באלמים
38 20	אונקלוס	אונקלי	69 6	אלו	אנו
38 22	בו יהודה	בו ר' יהודה	70 12	ביד	ביד אחת
35 28	חמורה	חמורו	70 20	פסקי	°פוסקי
35 29	גמלה	גמל	71 7	ישראל מי כמכה	ישראל מי כמוך

פקיחא על אותן מדרשים של תנא רבי חזקיה שנמצאים במכררשב"י, נכיש בקצתם סימנים טובהקים, שמראים לנו תוקף חריפות דרכי למוד של חזקיה, הוא הארם הגדול אשר נכבדות ונסלאות מדובר בו בהרבה מאמרי חז"ל (ע"י סדר הדורות) ואשר נמנה בין האנשים המופלאים שנרמו שלא תשחכה תורה מישראל (ע"י סוכה כי ע"א). ויש לו לתנא רבי חזקיה גם בזה דרך למוד מיוחד, שבמקום שכתבה התורה הרבה פרטים ביחד, הוא דורש כל פרט ופרט בפני עצמו (ע"י ב"ק סיג ע"ב וס"ד ע"א), ובמכילתא שלפנינו נמצא מדרש כזה לקי צד 138 וצד 144 (ע"י גם צד 112), — וסימנים טובהקין כאלה הם ראיות מכריחות שמכילתא שלפנינו וברייתא רבי חזקיה דא ורא אחת היא.

אמת הדבר שגם הרבה ברייתות מספרא וספרי רבי רב נשתקעו במכילתא שלפנינו, וכן התוספתא נעתקה בה הרבה פעמים ככתבה וכלשוונה. וכנראה חזקיה שנה ברייתות אלה מפי ר' חייא אביו וספחן אל המדרש שלו. ואפשר שמעמם זה קראו הגאונים האחרונים מדרשו של תנא רבי חזקיה בשם ספרי רבי רב, שהוא כולל ג"כ חלק גדול (ואולי הוא רובו) של ספרי רבי רב של הש"ס.

אולם שם מכילתא דרשב"י, אשר נקרא למכילתא שלנו בדורו של הרמב"ן ואחריו, נגראה יסודו במה שהמדרש מתחיל במלות "ר' שמעון בן יוחאי אומר" (כמו שכבר שיערו החכמים רמ"ש וריה"ל), או במה שהגאונים האחרונים כינוהו בשם ספרי רבי רב וע"י הש"ס סנהדרין דף פ"ו ע"א סתם ספרי ר' שמעון, וכבר הוכיח הרי"י הלוי במאמרו הנ"ל צד 30 והלאה, שהמדרש שלפנינו איננו מדרשו של ר' שמעון בן יוחאי, ועיין בספרי הקטן, למבוא אל מדרשי הלכה" צד 48, שם תמצא רשומים ק"ב מקומות שנוכר בהם ברייתא של ר"ש בשם תני ר"ש. — ובוה אסיים פתיחה שלי כי אין לי כעת פנאי להאריך בזה הענין ובשאר דברים הנצרכים למבוא אל מדרש שלנו, בשגם שאני עוסק כעת בחבור אחר, אשר אליו נפנו כל עתותי ומחשבותי; ודי לי בזה להוציא לאור דברי התנאים הקדושים, למען יושטמו בהם רבים ותרבה הדעת והחקירה, ובנפש חסצה אני שם ליקושי לעיני ת"ח וחוקרי קדמוניות שלנו, למען יוגמר על ידם המלאכה אשר החילתי לעשות.

ועל הטוב יזכר שם החברה, יידיש-ליטערארישע געזעלשאפט" (מושבה בק"ק ספרי"מ יע"א), אשר מקדיה הנדיבים נדיבות יעצו להרפ"ס ספרי זה על הוצאות החברה, ואברך אותם בזה כרגשי תודה ויקר. [ובספר שנתי (יאהרונך) של חברה זו אדבר א"י עוד איזה דברים ע"ד מכילתא דרשב"י.] גם לפקדי בית עקד הספרים אשר למלך ירי"ה, אשר הרשוני להשתמש בכ"י מה"ג למלאכתי הזאת, ולהרב רש"י שעכטער, אשר הגיע לידי כ"י שלו, אביע פה תודתי מקרב לבי.

דוד צבי האפפמאן.



זאת לדעת

כי מה שכתבתי הסגרתו בהצאי עגול כזה () ומה שהוספתי הסגרתו בהצאי מרובע כזה [] ; והסומן עגול כזה o מורה, שההגהה נעשה ע"י כ"י.

פרק ד.

מי הוא המסדר מכילתא דרשב"י שלפנינו.

כפי הנראה לעניד חוקיה בר ר' חייא הוא היה המסדר מכילתא דרשב"י שלנו, והיא היא הברייתא שנקראה בשם תנא דבי חוקיה בתלמוד בבלי, ותני חוקיה בירושלמי ובמדרשי אנדה. והנה הרב מוה' ישראל הלוי במאמרו הנ"ל (פרק ב') צד 21 והלאה כבר הראה בעליל, כי רוב ברייתות הנקראות תנא דבי חוקיה או תני חוקיה לספר שמות נמצאות במכילתא דרשב"י, וגם הרבה מאמרי חוקיה נכללות במדרש שלנו; ואשתומם כשעה חדא, שהרב הנ"ל תבריה לנוזיה בשביל דחיה של מה בכך. הוא משים ליסוד מוסד שמכדרשב"י שלנו היא ספרי דבי רב של התלמוד, ומוה מוכיח שהמכילתא הזאת איננה תנא דבי חוקיה, משום שקשה להבין שברייתא דבית מדרשו של חוקיה היתה כל כך שגורה בבית מדרשו של רב עד שבכלל ספרי דבי רב החשב; ועוד חוק דעתו בזה, שברייתא של חוקיה נקראת בשים בכל מקום תנא דבי חוקיה, ואילו היתה חלק מספרי דבי רב היה השים מביאה כסתם ברייתא. אולם כל הרואה בעיון יראה שהוכחות אלה אינם מוכיחות רק, מה שכבר הוכחנו בפרק ג', שהמכילתא שלפנינו איננה ספרי דבי רב של התלמוד. ומה שמאמר אחד ממנה מוכא בתשובת הגאונים, שכמרומה היא מרב האי גאון, בשם ספרי דבי רב, אינו מכריע כלל, כמו שכתבנו לעיל פרק א' אות ב'. ואפילו אם תמצא לומר שהגאונים האחרונים קראו למכילתא שלפנינו ספרי דבי רב, אין הוכחה מזה שגם בימי האמוראים לספרי דבי רב נחשבה. הלא תראה שהספרי לבמדבר נקרא בשם ספרי דבי רב בפי רבנו חננאל ובריף ורש"י, ובכל זאת הוא ברייתא דבי ר' ישמעאל ולא נחשב לספרי דבי רב בימי האמוראים, כמו שהוכחתי בראיות ברורות שאין להשיב עליהן בספר למבוא אל מדרשי הלכה צד 51 והלאה. ומעתה אין תימה שהמדרש, שקראוהו האמוראים תנא דבי חוקיה, נחשב לספרי דבי רב בימי רב האי גאון, ובפרט שכמדרש הזה נכללו גם ברייתות אין מספר מספרי דבי רב של השים, כמו שהראה בכיור מהר"י הלוי בספרו הנ"ל צד 16 והלאה.

על המדרשים של תנא דבי חוקיה ועל מאמרי חוקיה המתאימים עם המכילתא דרשב"י שלפנינו העירותי בספר זה פעמים הרבה; ע' צד 1 (אות ה'), 12 (ו'), 17 (ר'), 32 (ב'), 41 (ע'), 64 (י'), 75 (צ'), 94 (ה'), 95 (מ'), 100 (ס'), 113 (ב'), 123 (ב'), 126 (ה'), 130 (ס'), 132 (ב'), 135 (ז' צ'), 136 (ז'), 137 (ס'), 139 (ו'), 149 (ת'), 149 (ח'), 154 (ג'), 169 (ש'), 173 (ב'). עוד יש לי להעיר כאן, שהמאמר י"ט יא (צד 97): מיכאן שלא עמד דור וכ"ו הראויין לקבל את התורה וכ"ו מוכא בשם חוקיה בר חייא במדרש ההל' ק"ט (הוצ' באבער צד 490). — ועי' במאמרי למבוא אל מדרש הלכה צד 80 ששם רשמתי ליד מקומות שהובאו בהן מדרשי תנא דבי חוקיה* ועי' גם ספר מהר"י הלוי הנ"ל ששם תמצא עוד מאמרים אחרים שלא הזכרתי. והנה אם נשים עין

* עוד תראה מאותה רשימה שברייתא דתנא דבי חוקיה לא לבד על ספר שמות כי אם גם על שאר ספרי התורה ערכה מדרשיה. ולפי"ז יכול להיות שמעט מאמרי תרבי"ח הנעדרים כמכדרשב"י היו נערכים בשאר ספרים, או אפשר שישנם במכדרשב"י לשמות כמקומות אשר השמיט בעל מה"ג.

(ה) בסנהדרין ט"ז ע"א מביא ב' ברייתות חלוקות בפ"י כל דבר הגדול, אחת מסכמת עם המכילתא דרי"ש, והאחרת שנויה לפי סגנון תנא דבי רב. ועפ"י הסברה היא מספרי דבי רב, בשנם האמוראי דבבל פירשו מתני' עפ"י הברייתא זו. — ובמכדרשביי פ"י כמכ' דרי"ש.

(ו) גם בהרבה ברייתות שבששים שרומים קצת לאותן שבמכדרשביי נמצאים בהם הברלים מרובים, עד שנראה בעליל שבששים ממעין אחר יצאו ולא ממכדרשביי. עיין דרך משל סנהדרין ע"ב ע"ב הברייתא ת"ר מחתרת אין לי אלא מחתרת וכו', ותניא אידך וכו' ולק' צד 137. ובפסחים מ"א ע"א אין לי אלא במים שאר משקין מנין, וע' לק' צד 12, ועוד הרבה כדומה לאלו.

(ז) בפסחים כ"ב ע"ב פריך מברייתא דשור הנסקל על חוקיה ור' אבהו, דמל"א יליף איסור הנאה מלא יאכל שימ רלא יאכל איסור אכילה משמע איסור הנאה לא משמע. והנה במכדרשביי שלפנינו באמת יליף איסור הנאה לשור הנסקל מלא יאכל, וז"ל: לא יאכל בשרו אפילו לכלב הרי זה בא לאסרו בהנאה (לק' צד 132), וכמו כן איתא נבי חמץ (צד 32): ולא יאכל חמץ היום ואפילו לכלבים הרי זה בא לאסרו בהנאה (ומדרש זה מוכח בירושלמי פסחים פ"ב ה"א), ואם מכילתא שלפנינו לספרי דבי רב תחשב, קשה אדפריך לחוקיה מברייתא אחרת ליסייעיה מספרי דבי רב שלפנינו. אלא ברור שמכדרשביי שלנו איננה חלק מספרי דבי רב, כי אם תנא דבי חוקיה היא, וכמו שיבואר לקמן פרק ד' בס"ד.

(ח) לדעת המכדרשביי הפסוק כי תקנה עבר עברי מדבר בין במוכר עצמו ובין במכרוהו ב"ה, וכנראה לדעתו זאת היא שיטת ר' אליעזר (ע' לק' צד 118 הערה ל'). אמנם הש"ס (קידושין י"ד ע"ב) סובר בפשיטות דלכ"ע כי תקנה ע"ע מיירי במכרוהו ב"ה, וכ"פ הרמב"ם ריש ה' עבדים, וגם המה"ג השמיט ככאן המכדרשביי ותסס ש"י הרמב"ם וכמו שהדססתי בהפ"ס שיג' צד 258, ואלו היתה מכדרשביי חלק מספרי דבי רב בודאי שיטתה היתה נוכרת בש"ס דילן.

והשינויים והפלוגנות שבין מכילתא דרשב"י ובין מכילתא דרי"ש א"צ לפורטם כי נראים לעין כל לענין הלכה ככל דף ודף, ופעמים רמותי עליהן בהערותי. אך באותן הפרשיות אשר ענינם דברי אגדה, דהיינו פרשת בשלח ופרשת יתרו עד סוף סי' י"ט, נמצאים רק הברלים מעטים בין ב' המכילתות, כמו שהעירותי על זה לקמן צד 37 אות ע'. וכיוצא בזה מצאתי בספרי במדבר (שהוא מדרש דבי ר' ישמעאל) שמשונה הרבה מספרי ווטא (שהוא מדרש דבי ר"ע), אך באגדה שבפ' בהעלתך כמעט שוין יחד הספרי עם הספרי ווטא (שהעתיק בעל מה"ג), ודבר זה צריך ביאור. ומה שנלע"ד בזה הוא שהאגדות כבר בימי התנאים נכתבו בספר, שלא נמנעו מלכתוב אגדות, ורק הלכות לא כתבו; ואין כאן מקום להאריך בזה הענין, כי כבר הלכו בו נמושות. וכאשר באו האמוראים לסדר מדרשי התנאים כבר מצאו האגדות כתובות לפניהם וספחו אותן בסגנון אחד לקובץ שלהם, אבל ההלכות היו שונים כל אחד לפי דרכו ולפי קבלתו מרביתו, זה שונה ברייתא דבי ר' ישמעאל, וזה ברייתות דבי ר"ע, שהן ספרא וספרי דבי רב, וגם לרבות ברייתות ותוספתות הרבה עד אין קץ.

וחומר (תחת קל וחומר) ועוד שניים עתיקים ימצאם הקורא שם. ומפני שחשבתיו כי שני דרכי הכתיבה רק מרעיון ורגילות המעתיק יצאו ולא מהמסדר של מכרשביי, על כן לא שמרתי ככל מקום ולא ציינתי שניים כאלה רק בקצת מקומות.

פרק ג.

מכילתא דרשב"י, ומכילתא דר' ישמעאל, וספרי דבי רב לשמות.

בספרי הקטן, למבוא אל מדרשי הלכה: (אשר יצא לאור בשפה אשכנזית בהודעת שנתו של ביה"מ שלנו לשנת 1888) נתתי סימנים מובהקים להבחין בין משנתו של ר' ישמעאל ובין משנתו של ר"ע, ושם הראיתי כי הספרא שלנו וכן חלק ההלכה של ספרי לרברים נתיסדו בבית מדרשו של ר"ע, ולעומת אלה המכילתא לספר שמות (שנקראת מכילתא דר' ישמעאל) והספרי לספר במדבר יסודתם בבית מדרשו של ר' ישמעאל. והנה במאמרי שם ע"ד המכילתא דרשב"י שיערתי שמדרש הלכה הלזה הוא הספרי דבי רב לספר שמות דהיינו מדרש הלכה לספר זה אשר יסדו תלמידי ר"ע, והבאתי להשערה זו ראיה מברחה מתשובת הגאונים שקוראה למכ' דרשב"י בשם ספרי דבי רב, ולעומת זה מכנה למכ' דר"יש בשם מכילתא דאר"ן ישראל. ועיין לעיל פרק א' אות ב' שכתע נתרועעה השערה הזאת אצלי, ואני אומר שאין להחליט שספרי דבי רב של הגאונים הוא מכילתא דרשב"י שלפנינו. ולכל הפחות נתברר אצלי עכשיו שספרי דבי רב לספר שמות שנשתמשו בהן האמוראים בשים בבלי היה משונה ממכילתא דרשב"י שלפנינו, שמצאתי הרבה מדרשי הלכה בתלמוד, אשר בלתי ספק מספרי דבי רב לשמות לוקחו, שאינם נמצאים במכ' דרשב"י שלפנינו. ואביא כאן רק קצת דוגמאות וראיות לדעתי:

א) בגיטין ע"ז ע"א מוכא מדרש הלכה לספוק אם המצא תמצא וגו' (שמות כיב ג'). ואין ספק שבירייתא זאת היא מספרי דבי רב לשמות שהיא דומה בצורתה לברייתא דלעיל מינה: ונתן בידה אין לי אלא ידה וכו', שלוקחה מספרי דברים פ"ו קט"ז וגם אתיא כר"ע כדאיתא בירושלמי שם פ"ה היא ופליגא אמדרש דר' ישמעאל (מכילתא דר"יש משפטים פ"ג). גם סננון הדרשה הוא של ר"ע (עי' ספרי, למבוא אל מדרשי הלכה צד 9). והנה מדרש הלכה זה לא נמצא במכ' דרשב"י שלפנינו לפי אם המצא תמצא עיי"ש.

ב) וכן המדרש על קרא אם גנב יגנב (שמות כיב י"ב) שהובא בשים כימ צ"ד ע"ב הוא של ספרי דבי רב לשמות דאתיא ג"כ כר"ע ור' ישמעאל חולק עליו כדאיתא בירושלמי שבעות פ"ה היא. וגם מדרש הלכה זה אינו במכילתא דרשב"י שלפנינו ואדרבה שם נדרש כר' ישמעאל בירושלמי עיי"ש.

ג) הברייתא דספחים ס"א ע"ב מראה בסננון לשונה (ודין הוא — או כלך לדרך זו) שהיא תנא דבי רב ובלתי ספק לקוחה מספרי דבי רב לשמות, ומכילתא דרשב"י שלפנינו ליתא, ועי' צד 30 אות ב'.

ד) ביק מ"ב ע"ב תני' בעל השור נקי ר"ע אומר נקי מדמי עבד והלא דין הוא — ועוד ק"ז וכו' ע"ב. הלשון מורה שבירייתא זו מדרש דבי ר"ע ומספרי דבי רב, ובמכ' דרשב"י שלפנינו ליתא. (ובמכ' דר"יש היא דעת ר"ג). והמדרש דר"ע שם על והמית איש או אשה נמצא במכ' דרשב"י (לקי' צד 132 אות ח') אך לא בשם ר"ע.

כל המלאכה בסירונון במשך שלש שנים (הפלס תרס"א — תרס"ד), והרפסתי כל הליקוטים נפוצים על פני חוברות הפלס עד תומם.

ועתה כאשר באתי לקבץ הפזורים והיו לאחדים בידי אנה ה' לירי י"ב עלים כתבי יד מספר מכילתא דרשב"י בעצמו, אשר בטובו הגיע לי הרב מהרש"ו שעכטער, הוא האיש אשר כבר הוציא לאורה תעלומות מופלאות מאוצרות הנגיזה אשר מצא בעיר צוען מצרים. ועתה אחרי אשר שמע כי מוכן אנכי להוציא לאור המכילתא דרשב"י העניק העניק לי י"ב עלים הנ"ל, ועיי הכרכה הזאת אני מוכטה שהספר מכילתא דרשב"י יוצא כהיותו וכצורתו העיקרית באותן מאמרים שישנם בעלים הנ"ל, דהיינו מצד 12 אות ה' עד צד 14 אות ס'; ומצד 118 אות ו' עד צד 119 אות ז'; ומצד 121 אות נ' עד צד 122 אות י'; ומצד 137 אות ב' עד צד 145 אות כ'. — גם במקומות אחרים נמצא בהערותי אבן בוחן לבחון העהקת בעל מהיג אם היא כהיותו או לא, דהיינו באותן מקומות שהעירותי עליהן שישנם נ"כ ברמב"ן או בספרי ר' מדרום הלוי או בשאר ספרים. וברוב הליקוטים אשר ליקטתי ח"ך אוכל יטעם לו, והקורא המבין יסכים עמי, שיפה שיערתי שזה מאמר מדרש הלכה עתיק, ואיזה זה המכילתא דרשב"י, אחרי אשר נודע לנו כברור עיי המאמרים אשר מפורשים בספרי קדמונינו בשם מכרשב"י, שבעל מהיג העתיק רוב מדרשי הלכה שלה, וילמוד סתום מן המפורש.

אך אודה ולא אבוש שכנמה מקומות טעיתי, כי סבור הייתי שבמכרשב"י יסודתם, וזה אינו, כי אם ממקור אחר יצאו; ואעיר כאן דרך משל רק על דבר אחד. מלפנים שיערתי שהייג מדות בריש פ' משפטים, וכן שאר מאמרים השייכים למדרש י"ג מרות, שהרפסתי בספר ברכת אנדרהם (ע' צד 117 אות ד'). הם שייכים לספר מכילתא דרשב"י, ועיקר יסוד שלי היה שחשבתי, שזאת המכילתא המקור היחיד שהיה לו לבעל מהיג לשאוב ממנו מדרשי הלכה. אך עתה נודע לי עיי עלי כיי שהשגתי, כי מדרשי י"ג מדות לא היו כתובים במכרשב"י וממקור אחר שאכס בעל מהיג, עיין לקמן צד 118 אות ז' וצד 122 אות ז'. ולפי גס המאמר בצד 125 אות א' אולי אינו של מכרשב"י. גם בשאר מקומות לקטתי ממהיג מאמרים הנמצאים במשנה ותלמוד, בהשבי שנס במכרשב"י היו כתובים ומשם העתיקם בעל מהיג. אך עתה נבון אני בזה, ומשום ספק נחתי מקום גם למאמרים כאלה בליקוטי, ועיי הערותי יבין הקורא היקר להבדיל בין מאמר אשר בודאי ממעין מכרשב"י יצא ובין מאמר אשר מקורו עדיין בספק עומד.

אמנם כן במקומות אשר נקטעו או נשחטו שנויים הרבה עיי בעל מהיג אי אפשר לנו להכריע, איך היתה צורת המכרשב"י העיקרית, ורק עיי התגלות כיי תהיה לנו אפשרות לתקן ולהחזיר המכילתא ליושנה, כמו שתקנתי ב"ה כל המקומות הנ"ל, אשר היו ככיי לנגד עיני. והנה הרואה יראה שבמקום הראשון, דהיינו מצד 12 אות ה' עד צד 14 אות ס', התקונים הם רק קטני ערך. גם בשאר מקומות, אף שנמצאו שם שנויים גדולים בין הכיי והמהיג, מיט ככלל העומד מרובה על הפרוץ, ובצדק אמרתי בתחלת פתיחתי שעכ"פ הפיץ ה' בידי הצליח, להשיב רובו של ספר מכילתא דרשב"י על מכונו. אך יש לי להעיר, שדרכי הכתיבה משונים הרבה אף באותו כיי מהיג, ועוד יותר בין מהיג וכיי האחרים ובין כיי לכיי, דרך משל מלת של מחובר ברוב פעמים עם המלה שלאחריו כמו, שללילה" תחת של לילה; מצינו כויכול תחת כויכול, כן תחת כאן, הרבה פעמים כתוב מלא תחת חסר כמו, ויריע, שומיע, כוחי תחת יודע, שומע, כח; וככיי שהיה לפני מן צד 137 עד צד 145 מצאתי כתוב: ויָאָמַר, שני" (תחת שאני), קול

ויען שהוצאת מכרשביי שלפנינו עיקר יסודה הליקוטים שליקטתי ממדרש הגדול אדבר ע"ד מדרש זה והעתקות מכרשביי שלו בפרק מיוחד.

פרק ב.

המדרש הגדול והעתקותיו מספר מכילתא דרשביי.

המדרש הגדול אשר הובא מארץ תימן הוא חיבור על חמשה חומשי תורה ונמצא בכתיי ברוב כתי אוצרות הספרים המפורסמים, וחלק א' ממנו הוא המדרש על ספר בראשית, יצא לאור בדפוס בשנת תרס"ב עם הערות והקדמה ע"י הרב החכם מוה' שניאור זלמן שעכטער, שהיה הראשון אשר העיר את החוקרים לשום עין על המדרש הזה בהוצאת אבות דריג' שלו (מבוא צד XV). מחבר מדרש זה לא נודע מי הוא, וע"ד ההשערות בזה עיין מ"ש הרש"ו שעכטער שם, ומה שכתבתי בספר שי למורה (ברלין תר"ג) צד 85 (של חלק האשכנזי). אך זה כירור שהמחבר חי אחר זמן הרמב"ם, מפני שמעתיק פעמים אין מספר מלה במלה דברי הרמב"ם בספר הי"ד שלו. והנה המדרש הגדול הזה הוא ילקוט המלקט מאמרים מתלמוד בבלי וירושלמי וממדרשים עתיקים וחדשים וגם מספרי גדולי הרבנים, כמו רבנו חננאל והערוך, ובפרט מיד החוקה של הרמב"ם, מבלי הגד מבטן מי יצאו הדברים, ומבלי קרוא שם הספר אשר שאב ממנו. והנה בשנת תרמ"ט יצא לאור מאמר נכבד: איין ווארט איבער דיא מכילתא דעו רבי שמעון מהרב מוה' ישראל הלוי (בהודעת שנתי של ביה"מ הרבנים אשר בברעסלויא), אשר שם הראה לדעת, כי בספר מדרש הגדול הניל נשתקעו רוב מדרשים של המכילתא דרשביי הנאבדת מאתנו. כפי הנראה בהשקפה הראשונה בעל מדרש הגדול לא היה לו מדרש אחר של תנאים לספר שמות רק המכילתא דרשביי, כי ממאמרי המכילתא דרי"ש לא נמצאו בספרו רק אלה, שגם במכילתא דרשביי מצאו מקום להם ואפשר שמשם לוקחו. אולם אחרי אשר באו לידי כמה עלים ממכילתא דרשביי בעצמה ומצאתי כי במקום אחר נמצא במה"ג מאמר ממכילתא דרי"ש שאינו נמצא במכילתא דרשביי, אמרתי דבר זה עדיין צע"ג, ואולי בעל מה"ג היתה לו ניב מכילתא דרי"ש ולא העתיק ממנה רק מעט מועד, או שבמכילתא דרשביי שלו נכללו כמה וכמה מאמרים של מכילתא דרי"ש שמעאל. עי' מ"ש לעיל ע"ד מכילתא של הרמב"ם.

ואף גם זאת אחרי אשר השנתי העלים של מכילתא דרשביי הניל וזכיתי לראות חלק מספר העתיק הזה במהותו ובעצרתו העיקרית, נודעתי כי אמת ונכון הדבר אשר דבר הרב מהרש"ו שעכטער בהקדמה למה"ג על בראשית, שבעל מה"ג עשה שנויים הרבה בליקוטיו אשר ליקט, קיטע וסרס אותם כרצונו וכלל בהונם דברי מחברים אחרים, עד שקשה מאד לברור דברי ספר אחד עתיק מילקוט זה ולהוציא הישן מן החדש. — ככל זאת נתעוררתי ללקט מן המה"ג הזה (מן הכ"י של בית עקד הספרים אשר למלך יריה בכערלין. Ms. Or. 1204—1208 fol.) כל המאמרים אשר כפי הנראה לקלישות דעתי יסודתן בהררי קדש מדרשי התנאים. ובוה לקטתי ממה"ג מאמרי מכילתא דרשביי לשמות, ספרי וזטא לכמדבר, ומכילתא לדברים, וכבר הוצאתי לאור בעיה לקוטי מכילתא לדברים בשנת תר"ן (בספר שי למורה) ולקוטי בתר לקוטי לדברים בשנת תרנ"ו (בהודעת שנתי של ביה"מ הרבנים שלנו). בשנת תרס"א התחלתי להוציא לאור לקוטי מכילתא דרשביי שלי כטיע, הפלס' אשר נוסד ע"י הרב מוה' אליהו עקיבא ראבינאוויץ, ועשיתי

כיאור לאגדות התלמוד). שני ספרים אלו נמצאים בכ"י בבית עקר הספרים של מלכות בעיר מינכן, וכפי מה שמצאתי באוצר הספרים של הר"י בן יעקב ספר אוצר הכבוד על מס' ברכות וסדר מועד כבר נדפס ב' פעמים. — מעובדו כתי' החכם מ. ה. לאנדויער נדפסו מאמרי מכדרשבי' מספרי ר' מורדוס הלוי במ"ע ליטעראטורבלאטט דעו אָריענטו שנת 1845 צד 182 והלאה. ומשם העתיקם החכם ר' מאיר איש שלום בהוצאת מכילתא שלו צד LI והלאה, והם י"ט מאמרים. עיין לק' צד 1 (אות ט'), 13 (ת'), 40 (ל'), 48 (ס'), 60 (ב'), 61 (ד', ה'), 80 (מ'), 81 (פ', צ'), 83 (כ'), 104 (ק', ש'), 105 (כ'), 114 (ט'), 116 (כ'), 161 (ב'), 168 (ו' ג').

(ח) ר' אברהם בן הרמב"ם בספרו מעשה נסים שיצא לאור בפאריס שנת תרכ"ז מביא (בצד 89) מאמר בשם מכילתא שלא נמצא רק במכדרשבי' שלפנינו לק' צד 164 (ר') (*).
(ט) ר' אליה מורחי בפירושו לרש"י שמות י"ב י"ה מביא מאמר בשם מכילתא דר"ש (ע' לקמן צד 18, אות ש'), ולפסוק כ"ט שם מביא מאמר בשם בריתא אחרת בשמות רבה שנמצא במכדרשבי' שלפנינו (צד 22 אות ס').

(י) הר"ר מאיר ק' נבאי בספרו תולעת יעקב (פ"ה התפלות) שנדפס בראשונה בקונשטנטינא שנת ש"כ מביא מאמר בשם מכילתא דרשבי', עיין לקמן צד 13 אות ת' ואות א'.

(יא) במכילתא הנדפסת בווינא שנת תרי"ד עם פ"ה ברורי המדות ומצוי המדות לה"ד יצחק אליהו לנדא ניתוספו בסוף הספר מאמרי מכילתא על פ"ה שמות ופ' וארא הנמצאים בכתובים לה"ד אברהם ב"ר רוד הלחמי. והחכם רמא"ש ספח מאמרים אלו למכילתא שהו"ל ברך ק"יש ע"ב והלאה, ויפה שיער שם שהם מאמרים ממכילתא דרשבי'. ובמכדרשבי' שלפנינו הרפסתי מאמרים אלו עפ"י מה שמצאתי מהם במדרש הגדול וניתוספו להם כמה מאמרים, ובסוף ספרי הוספתי עוד ליקוט'ם הרבה שלפענ"ד הם מאמרי מכדרשבי'. עכ"פ מוכח מכל זאת שהמכ"י דרשבי' התחילה בסוק ומשה היה רועה ולא כמו מכילתא דר"ש המתחלת בהחדש הוה לכס.

(יב) עוד נמצאים ליקוט'ם ממכילתא דרשבי' בספר תלמוד תורה לה"ד יעקב בן הננאל סיקלי, עיין במ"ע Jewish Quarterly Review II 334 (ע"ז העיריני חתני פראס. אלכסנדר מארקס שליט"א).

(* החכם שמוינשניידער כתב במ"ע "העבראישע ביבליאגראפיע" שנת ששית צד 61. שמצא כתוב בעלה אחת כ"י כזה תלשון: כי תקנה עבד עברי והלא לא היה לו לסמוך לומר אלה המושפטים אלא כי ירובנו כי יצנו וכי יכה איש שהן דינו, דורשי רשומות אומרין לפי שנצטוו במרה על הדינו, ונתן להם י' דברות אמר משה רבונו של עולם. שמה (צ"ל שמו) ויתגבר יצחק על בניך ויעברו על המצוות ותגלה אותם מלפניך ותמכרם לעבדים. לכך פתח כי תקנה עבד עברי כשתקניאם למלכות אל ישתעבדו בהם יותר משש מלכות שנאמר שש שנים יעבד ככל זמדי ופרס ויון אשור ורומי וכשביעיות יצא לחפשי חנם. אם בגפו יבא, הילה (צ"ל היה) למקרא לומר אם לבדו יבא לבדו יצא מהו בגפו אמר חס ושלום אם גרמו העונות אויבים באים עליהם באגפיים כנשרים שעפים בשמים דכתיב היו קלום מנשרי שמים רבש"ע כנפים של בטחונות תן להם מי אלה כעב העופונה וכיונים אל ארובותיהם. מדרש אגדה של ר' אברהם הנגיד בנו של הר"מ במד"ל. — עכ"ל הכ"י. —

והנך רואה שזאת היא האגדה שהביא ג"כ בעל מה"ג לפסוק כי תקנה עבד עברי, ונדפסת לקמן צד 117 והלאה, ועי' מ"ש שם בצד 118 הערה ז'. ונראה שהכותב כ"י זה לקח מאמר זה ממדרש הגדול. אשר לדעת אנשי תימן מחברו הוא ר' אברהם בן הרמב"ם כמ"ש בספרי לקוט' מכילתא לדברים בחלק האשכנזי צד 8 (ע' ספר שי' למורה צד 85).

שלפנינו אין להחליט בפשיטות דספרי דבי רב על שמות שהיה ביד הגאונים הוא הוא מבי' דרשב"י שלנו, כי אפשר שהגאונים היה להם ספרי דבי רב של השי"ש לשלש ספרים שמות במדבר ודברים, שהרבה מאמרים נעתקו משם למכדרשבי שלפנינו. עי' פרק ג'.
 (ג) ההלכות גדולות בה' פסח (דפוס ברלין צד 133) מביא ברייתא שלא נמצאת במקום אחר רק במכדרשבי שלפנינו (לקמן צד 18 אות ס'). אולם בה"ג לא הערה המקור אשר שאב ממנו. ודברי היג' אלה מובאים בריש ה' פסחים לרי"ף גי'אח.

(ד) ר' יונה אבן גנאה בס' הרקמה שלו שער ליד צד 214 מביא מדרש בשם רבותינו ז"ל אשר כנראה לקחו ממכדרשבי שלנו, (עי' לק' צד 124 אות צ'). ובספר השרשים (הוצ' באכער צד 35) מביא מדרש הלכה מרבותינו ז"ל והוא משובש שם קצת וכן ציל': [ואם] מוכח אכנים יכול רשות ת"ל [אכנים שלמות תכנה את מוכח ה' אלהיך הוכה ולא רשות ומה ת"ל] ואם מלמד שעתיד לפסוק ולחזור וכן הוא אומר ואם יהיה היובל לבני ישראל מלמד שעתיד לפסוק ולחזור עכ"ל. ואחרי העיון בספרא דבור' הנרבה פרש' י"ג ולפי מה שמבורר ע"י הערותי שהמכדרשבי מתאים בהרבה מקומות עם הספרא קרוב לוטר שר' יונה העתיק מאמרו ממכדרשבי, וכמו ששיער המו"ל שם. אולם בהוצאה שלנו שהיא העתקה ממדרש הגדול חסר קצת ממאמר זה ורומתי עליו לק' צד 116 אות ח'. ולפי"ז נראה שר' יונה ידע המכדרשבי אף שלא הוכירה בשם.
 (ה) הרמב"ם בספר המצות שלו מביא הרבה פעמים מאמרי מכילתא שאינם נמצאים במכילתא דר' ישמעאל כי אם במכדרשבי שלפנינו. עיין לק' צד 12 (אות ו'), 19 (ח') 28 (ז'), 31 (ע'), 35 (ו'), 105 (ז'), 112 (פ'), 149 (ה'), 152 (ב'), 154 (ס') עי' פ' צ', 157 (א'), 158 (מ' ס').

וכפי המשנה לסנהדרין פ"ז מ"ד מביא מאמר חז"ל שכפי הנראה הוא ממכדרשבי (עי' לקמן צד 111 אות ג'). וכן בספר היר' שלו פוסק כמה פעמים להלכה עפ"י המכדרשבי. אכן תמוה, שכספר המצות מביא תכופים זה אחר זה מאמרים בשם מכילתא, וקצתן הן ממכילתא דר' ישמעאל וקצתן ממכדרשבי, ואינו מחלק בשם בין מכילתא דר"ש ובין מבי' דר"ש (עי' סה"מ לית רע"ח, רפ"א, רפ"ב, רפ"ג, רפ"ה, ר"צ). — ואפשר שהרמב"ם היתה לו מכילתא אחת מורכבת משתי המכילתות; וסעד להשערה הזאת מצאתי כמה שמביא בסה"מ מ"ע כ' מאמר בשם מבי' דר' ישמעאל, שנמצא בלשון זה רק במכילתא שלפנינו צד 115 (אות ח'). גם שם מלי"ת מ"ו איתא בהוצאת בלא"ך (בלשון ערבי) מאמר בשם מבי' דר' ישמעאל למשפטים כ"ג י"ג ואינו נמצא במבי' דר' ישמעאל רק במבי' שלפנינו, אך עדיין הדבר צ"ע. עכ"פ השם מכילתא דרשב"י לא נמצא ברמב"ם. וזאת לדעת, שגם בעל מגדול ע"ו ובעל ספר ההנוך מביאים מאמרי מכדרשבי, אך כמדומה אלה המאמרים מסה"מ של הרמב"ם לוקחו.

(ו) הרמב"ן בפירושו על התורה מביא כמה פעמים מכילתא שלפנינו וקורא אותה בשם "מכילתא דרשב"י (בראשית מ"ט, ל"א; שמות י"ד, י"ט; כ"ב, י"ב) וכשהוא מביא מקודם מכילתא דר"ש מכנה מכילתא שלפנינו בשם "מכילתא אחריתא דרשב"י" (ויקרא כ"ג ב"ד) או "מכילתא אחריתא דר' שמעון" (שמות כ"א ג') או בקיצור "מכילתא אחרית" (שמות כ' ח') ופעם אחת [קורא אותה "מכילתא" בלי שם לוי (במדבר ל"ה כ"ט). עיין צד 16 (אות מ'), 40 (ז'), 49 (ש'), 107 (ר'), 120 (נ'), 126 (ק'), 147 (ד').

(ז) ר' טודרוס הלוי בן אחי הרמיה מביא הרבה פעמים המכילתא דרשב"י בשמה כספרו שער הרוים או ספר הרוים (והוא ביאור למומור י"ט) ובספרו אוצר הכבוד (הוא

פתח דבר.

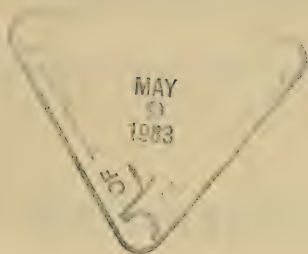
הספר אשר אני מוציא לאור היום ואשר קראתיו בשם מכילתא דר' שמעון בן יוחאי כולל רק רוב דברי הספר „מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי“ אשר השתמשו בו קדמונינו ז"ל והעתיקו ממנו הלכות ואגדות. אך באשר כי רובו ככולו, לא נמנעתי מלכנות ספרי בשם הנ"ל. ועתה אערוך כאן איזה הערות לברר כמה דברים מועילים להכנת ספר זה.

פרק א.

זכרון מכילתא דרשב"י בספרי קדמונינו ז"ל.

בהרבה מקומות של ספרי קדמונינו ז"ל נמצא זכר מכילתא דרשב"י ומאמרים ממנו, ויש מהן מעתיקים רק מאמריו בלי זכר שם הספר. ואלה הם הספרים:
(א) במדרש תהלים מומור ליו (הוצאת באבער צד 252) איתא מעשה ברי יהושע בן לוי שהיה אליהו ז"ל עוסק עמו בדברי תורה והיו עסוקין במדת רשב"י עכ"ל, ומדת היינו מכילתא בלשון ארמי. ואין להחליט דהכונה שם על מכילתא דרשב"י לספר שמות, דבניטין סיו ע"א אמר ר"ש בני שנו מדותי, ומשם משמע שהרבה מדות יש ששנה ר' שמעון.

(ב) בתשובות הגאונים (הוצ' הרכבי, ברלין תרמ"ו, סי' רכ"ט צד 107) מובא ברייתא מספרי דבי רב לסי' שמות וז"ל: יביא עדידה לבית דין וכן הוא אומר כאשר יציל הרועה מפי האריה וגי' ע"כ. וכ' הגאון שם דבתלמוד ביק' י"א ע"א איכא חילופי גרסאות, אבל עיקר הא ברייתא מספרי דבי רב היא ושם הגי' כניל בלי חילופי עיי"ש. — ואחיכ' מובא עוד מאמר בשם מכילתא דארין ישראל, והוא נמצא במכילתא דר' ישמעאל משפטים פט"ז (הוצ' מא"ש דף צ"ג ע"א). והנה המאמר מספרי דבי רב הביא הרמב"ן לשמות כ"ב, י"ב בשם מכילתא דרשב"י (וגרסם בספרנו צד 147), עוד איתא שם בתשובה סיו (צד 31) מאמר ששנו רבותינו בשאר ספרי דבי רב עשר שירות הן זכו', ונמצא במכילתא דרבי ישמעאל מסי' שירותי פ"א; אכן גם במכ' דרשב"י כתובה אגדה זאת, יען כי האגדתא של פי' בשלח שוה כבי' המכילתות (ע' לקמן צד 56). ולפי' מכ' דרשב"י מכונה כאן בשם שאר ספרי דבי רבי. וניל דשאר ספרי דבי רב היינו ספרי דבי רב, דלעומת מדרש הלכה לתיכ' שנקרא, ספראי קראו את מדרשי ההלכה לשאר ספרי התורה, ספרי דבי רבי ולפעמים, שאר ספרי דבי רבי. אולם אף ששני מאמרים הנ"ל נמצאו במכ' דרשב"י



BM
517
1045
1908

מבילתא

דרבי שמעון בן יוחאי

על ספר שמות

מלוקטת מתוך מדרש הגדול ב"י בית עקד הספרים אשר למלך יריה בבערלין הכורה
וועיר שם זעיר שם מתוך ספרים וכ"י אחרים

עם הערות ומראה מקומות ופתיחה קצרה

מאת

דוד צבי האפפמאן.

נדפסת על הוצאות החברה המכונה "ירוש ליטערארישע געזעלשאפט"
בפראנקפורט על נהר מאין.

פראנקפורט א. מ.

י. קוֹיֶפֶפֶמאן.

תרס"ה.

'MECHILTA'

„de-Rabbi Simon b. Jochai“

ein halachischer und haggadischer Midrasch
zu EXODUS

nach handschriftlichen und gedruckten Quellen reconstruirt
und mit erklärenden Anmerkungen und einer Einleitung versehen

von

Dr. D. Hoffmann.

Auf Kosten der „Jüdisch-Literarischen Gesellschaft“
zu Frankfurt a. M. gedruckt.

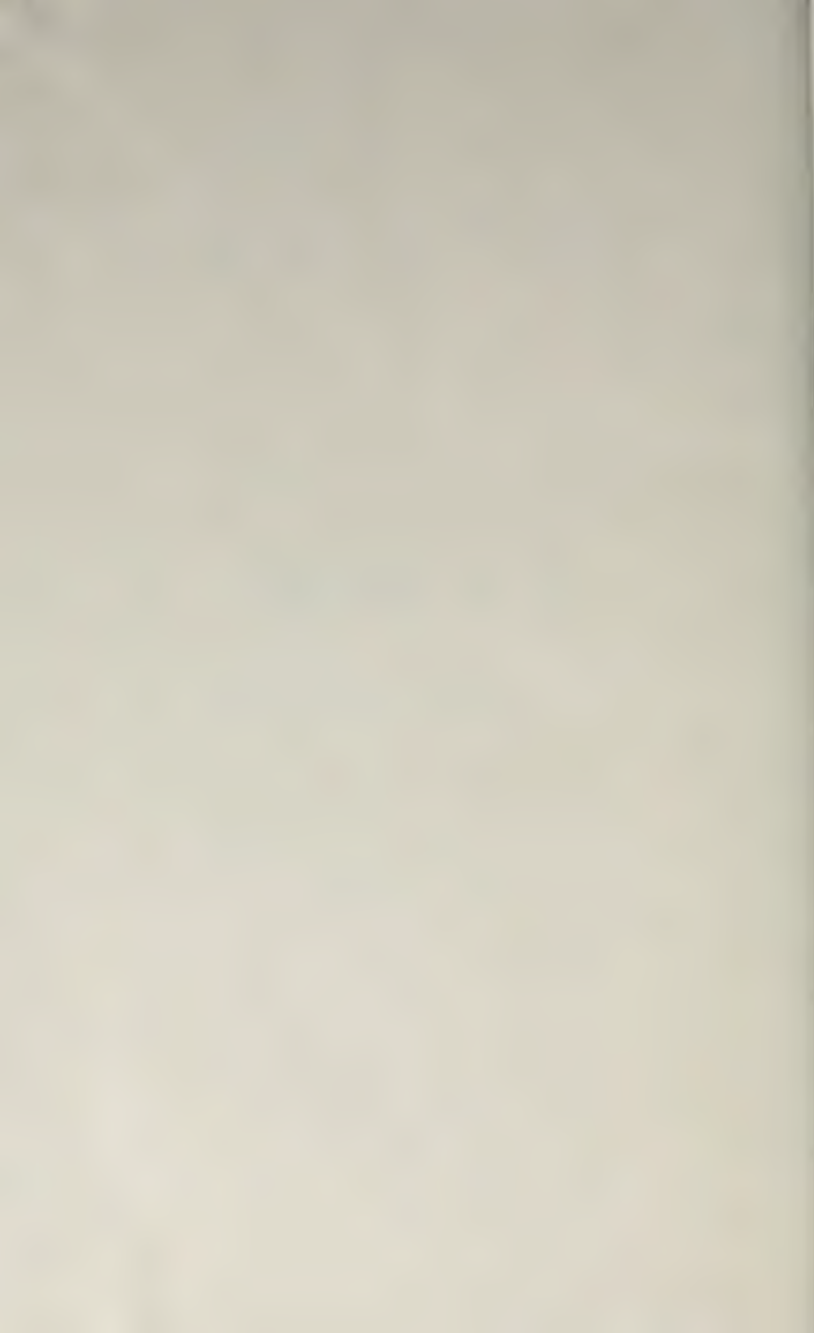
Frankfurt a. M.

J. KAUFFMANN.

1905.

מכילתא

דרבי שמעון בן יוחאי.



OCT 21 1983

**PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET**

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
